

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Společnost přátelská k dětem v obtížích

Dalibor Jílek, Irena Čechová (eds.)

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Sub–projekt PF 204

Justice přátelská k dětem. Dítě a média.

Společnost přátelská k dětem v obtížích

AUTOŘI STUDIÍ

Dalibor Jílek

Jean Zermatten

Renate Winter

Zdeněk Kapitán

Simona Venclíková

Paola Riva Gapany

Daniela Foltýnová

Svatava Navrátilová

Andrea Šišperová

AUTOŘI

Prof. JUDr. Dalibor Jílek, CSc.

Vystudoval práva na Právnické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně. V letech 1977 - 2008 působil na Právnické fakultě MU v Brně. Od roku 2004 je profesorem Mezinárodního veřejného práva na Paneurópske vysoké škole v Bratislavě. V letech 2008 - 2015 působil v Institutu mezioborových studií v Brně. Byl členem Poradního výboru zřízeného podle Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin. Od roku 2011 je členem Evropské komise proti rasismu a nesnášenlivosti. Je členem Stálého rozhodčího soudu v Haagu za Českou republiku.

Jean Zermatten

Zakladatel a do roku 2015 ředitel Mezinárodního institutu pro práva dítěte, Sion, Švýcarsko (Institut International des Droits de l'Enfant), od roku 2005 do roku 2013 místopředseda a poté předseda Výboru OSN pro práva dítěte podle Úmluvy o právech dítěte v Ženevě, držitel čestného titulu Doctor honoris causa z univerzity ve Fribourgu. Působí jako expert pro různé nevládní organizace v juvenilní justici, v ochraně dítěte. Spolupracoval na vytvoření první švýcarské sítě dětských práv spojující více než 50 švýcarských nevládních organizací. Švýcarskou konfederací byl pověřen vytvořením návrhu Projektu pro první unifikovaný zákon trestního řádu pro mladistvé (OFJ).

Renate Winter

Společně s Jeanem Zermattenem zakladatelka Mezinárodního institutu pro práva dítěte. Od roku 2012 členka Výboru OSN pro práva dítěte za Rakousko, od roku 2000 do roku 2002 mezinárodní soudkyně UNMIK v Kosovu, od roku 2002 soudkyně odvolacího senátu Zvláštního soudu pro Sierra Leone, poté dva roky předsedkyně Zvláštního soudu pro Sierra Leone.

JUDr. Ing. Zdeněk Kapitán, Ph.D.

Právo vystudoval na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně a oborově se zaměřuje na mezinárodní právo soukromé a obchodní (v tomto oboru absolvoval rigorózní řízení i doktorský studijní program) a tomuto oboru se rovněž věnuje při spolupráci s praxí. Pro širší záběr vystudoval rovněž podnikovou ekonomiku a management. Od roku 2001 působí jako vysokoškolský pedagog. Od počátku tohoto svého působení se rovněž věnoval různým oblastem ochrany práv dětí (zejména v rámci právní kliniky). V roce 2009 se stal ředitelem Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí a pro dvě funkční období byl rovněž zvolen předsedou Výboru pro práva dítěte Rady vlády České republiky pro lidská práva. V oblasti ochrany dětských práv se podílí na vzdělávání soudců, advokátů i sociálních pracovníků, je v ní činný i publikačně. Na toto téma často přednáší doma i v zahraničí.

MUDr. Simona Venclíková

Vystudovala lékařskou fakultu Masarykovy univerzity v Brně. Od roku 2002 pracuje jako lékař – psychiatr na Psychiatrické klinice Fakultní nemocnice v Brně. Kromě klinické praxe se věnuje také vědecko-výzkumné činnosti. Je členkou České neuropsychofarmakologické společnosti a Asociace českých lékařů J.E.Purkyně. Od roku 2011 působí na částečný úvazek v privátní psychiatrické ambulanci v Kyjově. V roce 2012 byla jmenována soudním znalcem v oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, a v roce 2015 soudním znalcem v oboru zdravotnictví, odvětví stanovení nemateriální újmy na zdraví. V rámci své znalecké činnosti se účastní mimo jiné i opatrovnických sporů. V poslední době se intenzivně věnuje problematice psychosociální péče.

Paola Riva Gapany

Od roku 2015 ředitelka Mezinárodního institutu pro práva dítěte, Sion, Švýcarsko (Institut International des Droits de l'Enfant). Zabývá se právy dítěte v Číně, v Myanmaru, v Nepálu a v západní Africe. Je ředitelkou programu „Boj proti tradičním praktikám ve Švýcarsku“, je členkou Aliance pro děti přistěhovalců ve Švýcarsku. Od roku 2008 je členkou výkonného výboru studijního programu „Diplom v naslouchání dětem“ uskutečňovaného ve spolupráci s Univerzitou ve Fribourgu a Institutem Univerzity Kurta Bösche.

JUDr. Daniela Foltýnová

Vystudovala obor Právo a právní věda na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, kde také v roce 2014 složila rigorózní zkoušku. Od roku 2011 pracuje na Nejvyšším soudu České republiky jako asistentka soudce. Od roku 2015 vyučuje na Střední odborné škole managementu a práva. Ve svém působení se zabývá zejména problematikou závazkových vztahů.

Svatava Navrátilová

Po absolvování FF MU pracovala jako knihovnice a novinářka, od r. 1996 se věnovala výuce praktických žurnalistických předmětů a profesní etice na Masarykově univerzitě v Brně. Ředitelka grantů k profesní etice a lektorka žurnalistických škol. Doktorské studium na Univerzitě Karlově v Praze. V současné době externistka Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, kde se specializuje na etiku marketingových komunikací. Překládá z polštiny.

Mgr. Andrea Šišperová

Vystudovala Fakultu sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, obor žurnalistika a masová komunikace. Působila jako redaktorka časopisu Týden, deníku Právo, v MF Dnes se zaměřovala na sociální problematiku a sledování justičních kauz.

RECENZOVALI

Prof. PhDr. Vladimír Smékal, CSc.

Mgr. Petra Ali Doláková

JUDr. Lenka Westphalová, Ph. D.

KOREKTURA

Mgr. Ivana Mazánková

Česko-britská o.p.s.

Helfertova 24

613 00 Brno

IČ: 27754758

OBSAH

I. Předmluva (Dalibor Jílek)	13
II. Výchova a trest v trestním právu mládeže	14
(Dalibor Jílek)	
1. Nárys účelu	
2. Dějinný nárys německé právní úpravy	
3. Nárys československé právní úpravy	
4. Soudobý nárys mezinárodněprávní úpravy	
5. Konečné poznámky	
III. (a) Justice vstřícná k dětem z pohledu Úmluvy o právech dítěte	47
a Rady Evropy	
(Jean Zermatten)	
1. Úvod	
2. Povinnosti států	
2.1 Základní povinnost Úmluvy: implementace nového postavení dítěte jako subjektu práv	
2.2 Nejlepší zájmy dítěte a právo na participaci	
3. Justice vstřícná k dětem	
3.1 Mezinárodní akty	
3.2 Situace a definice	
3.3 Některé překážky	
3.4 Od obecné definice ke koncepci justice vstřícné k dětem	
3.5 Původ	
4. Justice vstřícná k dětem a Rada Evropy	
5. Závěr	
III. (b) Přístup dětí k justici: Situace ve Švýcarsku	62
1. Postavení dítěte ve Švýcarsku	
2. Otázka úsudku	
3. Závěr	
IV. Děti jako oběti a svědci trestných činů: Zapomenuté hlasy	66
(Renate Winter)	
1. Úvod	
2. Úmluva o právech dítěte v normativních souvislostech	
2.1 Rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN 2005/20	
2.2 Závazné a nezávazné mezinárodní dokumenty	
3. Vzorový zákon připravený v rámci OSN (Model Law)	
4. Gruzínský zákon o soudnictví nad mládeží a příklady z praxe jiných států	
5. Namísto závěru	

V. Participační práva dětí v praxi českého systému právní ochrany..... 80
dětí, zejména justice

(Zdeněk Kapitán)

1. Úvod
2. Normativní základ regulace participačních práv
3. Participační práva dítěte v soudním řízení
4. Problémy při interpretaci participačních práv dítěte
5. Participační práva v jiných oblastech
6. Systémové shrnutí ke švýcarské praxi
7. Závěr

VI. Nemajetková újma dětí a její odškodnění: Úprava podle..... 95
nového občanského zákoníku

(Simona Venclíková)

1. Úvod
 - 1.1 Historie právní ochrany dětí v ČR
 - 1.2 Úmluva o právech dítěte
 - 1.3 Promítnutí práv zakotvených v Úmluvě o právech dítěte do národní legislativy a praxe
 - 1.4 Pravomoci Ministerstva práce a sociálních věcí
 - 1.5 Psychické násilí na dětech
 - 1.6 Viktimizace
 - 1.7 Shrnutí úvodu
2. Stanovení trvalých následků
 - 2.1 Vyhláška 440/2001 Sb.
 - 2.2 Nemajetková újma na zdraví § 2958 o. z.
 - 2.3 Metodika Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy na zdraví
 - 2.4 Odškodňování dětí
 - 2.5 Shrnutí
3. Úvaha nad stávající situací
4. Praxe ze Švýcarsku
 - 4.1 Úvodní poznámky
 - 4.2 Švýcarská praxe
5. Závěr

VII. Mezinárodněprávní rámec a soft law, příklady ze Švýcarska..... 116
(Paola Riva Gapany)

1. Úvod
2. Mezinárodněprávní rámec
3. Soft law
4. Švýcarsko: právní rámec a soft law
5. Ochrana osobnosti
6. Švýcarská judikatura

7. Na závěr

VIII. Mediální právo ve vztahu k dětem: Komparace české..... 133

a švýcarské právní úpravy

(Daniela Foltýnová)

1. Úvod

2. Jednotlivá média

2.1 Děti a televize

2.2 Děti a reklama

2.3 Autorské právo

3. Ochrana dítěte ve vztahu k médiím

3.1 Podoba a soukromí

4. Závěr

IX. Odpovědnost k dětem v mediální a marketingové komunikaci..... 147

Vybrané etické a normativní problémy

(Svatava Navrátilová)

1. Národní mediální krajina a normativní rámec českých médií

2. Média a společnost

3. Média veřejné služby a trojí odpovědnost v médiích

4. Byznys a nové dětství

5. Hodnotové orientace a mediální výchova

6. Odpovědnost za děti a odpovědnost k dětem

X. Zobrazování dětí v českých médiích..... 173

Kolize dvou ústavních práv v českém prostředí

(Andrea Šišperová, Svataava Navrátilová)

1. Úvod

2. Novináři, pravidla a hodnoty

3. Každodenní rutiny a zobrazování dětí v médiích

4. Nýrská kauza

5. Shrnutí

6. Příklady dobré praxe ze Švýcarska

7. Závěr

I. PŘEDMLUVA

Každou odbornou knihu charakterizuje vlastní analysandum. Základním i obecným předmětem tohoto kolektivního díla jsou *práva dítěte*. Jejich uznaným formálním pramenem je Úmluva o právech dítěte, jejíž univerzální přijetí je v mezinárodním společenství ojedinělé. Jak připomíná Výbor OSN pro lidská práva v rezoluci 28/19 (*Rights of the child: towards better investment in the rights of the child*), mají státy základní odpovědnost respektovat, chránit a naplňovat všechna práva, včetně práv dítěte. Odpovědnost a povinnosti vyplývající z Úmluvy o právech dítěte vykonávají státní orgány jakéhokoli druhu bez výjimky. Odpovědnost a povinnosti vůči právům dětí nejsou výhradně *autoritativní* povahy. Překračují státně mocenské ohraničení i veřejné služby, jež kontroluje stát, sdílí je soukromé osoby, instituce, ziskové i neziskové organizace.

Kniha se zabývá dvěma základními tématy. Jedním je *justice vstřícná k dětem*, druhé se zaměřuje na *děti a média*. Ani první, ani druhé téma nejsou rozebírány pouze v omezeném rámci Úmluvy o právech dítěte anebo zákonů platných v České republice či ve Švýcarské konfederaci. Smluvní úpravu nedílně provázejí a vysvětlují nezávazné akty orgánů OSN a Rady Evropy, jež společně utvářejí normativní systém jedinečného druhu. Jejich znalost i využívání v rozhodovací praxi příslušných státních orgánů je prozatím nepatrné. Stejně tak povědomí o odpovědnosti a povinnostech, jež se vztahují k dětem, je v mediálním prostředí nízké. Účelem předloženého souboru ryze osobních příspěvků je přispět k šíření znalosti, porozumění i využívání tohoto pozoruhodného normativního systému, jakož i švýcarské právní praxe. Rozbory jsou učiněny na základě nezávislého pohledu vnitřních i vnějších pozorovatelů, kteří pocházejí z České republiky, Rakouska a Švýcarska. Jejich odborné působení zahrnuje nejen oblast teoretickou, ale zejména praktickou: od práva a lékařství až k médiím.

Spoluautoři věří, že kniha svěřený účel naplní.

Brno, červen 2016

Dalibor Jílek

II. VÝCHOVA A TREST V TRESTNÍM PRÁVU MLÁDEŽE

DALIBOR JÍLEK

1. Nárys účelu

Příspěvek je svým účelem *explikativní*. Vysvětluje význam výchovy a trestu v trestním právu mládeže. Vysvětlení hledá hlubší souvislosti mezi třemi dílčími objekty. Prvním objektem rozboru je německá úprava výchovy a trestu, která se vyjasňovala od konce 19. století. Jednotlivé návrhy trestních zákonů prosazovaly převážně zásadu dualismu. V souladu s návrhy mohl soud uložit výchovné opatření namísto trestu nebo vedle trestu. Zásada monismu naproti tomu vzešla z prvenství výchovy, kterou protěžoval protinávrh z roku 1911. V roce 1923 byl schválen samostatný zákon o soudnictví nad mládeží jako *lex specialis*, který převzal zásadu dualismu. Zákon upřednostnil výchovu před uložením trestu, a tak založil jeden ze základních prvků ochrany dítěte v trestním právu.

Druhým objektem je vztah výchovy a trestu v československém zákonu o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931.¹ Zákon se nepřipravoval uvnitř hradeb československého práva. Zákonodárce zpozoroval smyslupný paradox: na jedné straně rozdílnost a na straně druhé podobnost ve vývoji trestního práva mládeže na přelomu století. Zákonodárce se nepoučil jen z německé anebo rakouské úpravy. Vzal do srovnávací úvahy také anglosaskou úpravu zacházení s mladistvými v borstalském zařízení. Zákonodárce taktéž schválil samostatný zákon coby *lex specialis*, aby odlišil účel zákona od obecného trestního zákonodárství. Účel zákona povstal z myšlenky, že je nezbytné co nejméně trestat a co nejvíce vychovávat. Je-li už nutné trestat, pak i trestem vychovávat a polepšovat. Zákon učinil z výchovy základní prostředek působení na morální a rozumový vývoj dítěte.

Třetím objektem není vztah výchovy a trestu ve vnitrostátním právu, nýbrž v mezinárodním právu. Mezinárodní právo je formou práva, jehož prameny utvářejí především státy. Mezinárodní smlouvy převzaly část stěžejních norem trestního práva mládeže a uvedly je do podoby lidských práv. Převzaly i zásadu sociální integrace, kterou proměňuje Úmluva o právech dítěte v právo dítěte na znovuzačlenění do společnosti a taktéž v jeho právo zaujmout ve společnosti činnou úlohu. Zásada výchovy není v mezinárodních smlouvách jasně vymezena a normativně rozpracována. Smluvní prameny jsou vůči zásadám monismu a dualismu neutrální. Žádná ze zásad není ani zavržena ani podpořena. Vztah výchovy a trestu upravuje dílčím způsobem jedna smluvní

¹ MIŘIČKA, August, SCHOLZ, Otto. *O trestním soudnictví nad mládeží: zákon ze dne 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. s důvodovými zprávami, prováděcími nařízeními a souvisícími zákony*. Praha: Československý Kompas, 1932, xi, s. V.

norma, které přikazuje, aby trest odnětí svobody byl mladistvému uložen pouze jako opatření poslední možnosti, a to na nejkratší přiměřenou dobu.

2. Dějinný nárys německé právní úpravy

Osvícená věda trestního práva si přisvojila Montesquieuovo uvažování o vztahu *výchovy a trestu*. Beccaria v díle *Dei dellitti e delle pene* požadoval, aby byl naplněn hlavní účel trestního zákonodárství: všeobecně předcházet zločinům namísto jejich trestání.² Obecný účel veškerého zákonodárství se spojil s opatrnou lidskou hodnotou.³ Účelem práva je přivést všechny k nejvyššímu stupni štěstí neboli k nejmenšímu možnému neštěstí.⁴ Právo se mělo zcela podřít jednoduchému společenskému cíli, který se přibližuje k hédonismu.⁵ Štěstí může být chápáno spíše jako individuální soukromá hodnota a také ctnost. Největší štěstí má být rozděleno co největšímu počtu jedinců.⁶ Každý se měl prostřednictvím práva proměnit v *homo felix*.

Soukromé štěstí by mohlo být vnímáno jako jednostranné, sebestředné, sebezpyčující, založené na zájmu o sebe. Znamená následující: mít se dobře, a mít tak štěstí. Štěstí může mimo jiné znamenat, že zájmy, potřeby a žádosti jedince jsou uspokojovány na očekávané úrovni. Introspektivní, egoistické pojmání štěstí nespátňuje člověka v jeho společenském prostředí. Štěstí může obnášet být dobrým pro jiné⁷ i pro společnost a taktéž zahrnovat správné, ctnostné chování podle zákonů, které jsou podmínkami spojení lidí ve společnost.⁸ To je úvaha převzatá ze stoického uvažování, jež jedinci přiznávalo přirozenou schopnost rozlišovat mezi dobrem a zlem.

Správné, ctnostné a zároveň šťastné je takové chování, které se nalézá v souladu se závaznou normou. Naopak chování porušující uloženou povinnost je nesprávné, nectnostné i nešťastné pro vývoj osobnosti. Zločinné chování uvádí jak jejího původce, tak oběť zločinu do neštěstí a z hlediska veřejného štěstí je takové chování nepřijatelné pro společnost. Právo proto musí uzákonit správné, ctnostné chování a k takovému chování adresáty norem vést a povzbuzovat, aby mohl každý dospět k předpokládanému nejvyššímu stupni štěstí. Protiprávnímu chování a zločinnosti musí právo jako účelný, cílevědomý řád všeobecně čelit.

Při předcházení zločinnosti spoléhal Beccaria na několik rozmanitých prostředků. Požadoval, aby se prosadila nedílná vlastnost zákonných norem. Normy člověkem stvořené musí být *jasné a prosté*, aby se síla národa soustředila

² Kniha byla vydána v roce 1768.

³ HAYBRON, Dan. Happiness. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2011 Edition), ZALTA, Edward (ed.). URL = <http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/happiness/>.

⁴ BECCARIA, Cesare. *O zločinech a trestech*. Praha: Knihkupectví: Bursík a Kohout, 1893, s. 96.

⁵ BURNS, J. H. Happiness and Utility: Jeremy Bentham's Equation. *Utilitas*, 2005, vol. 17, no. 1, s. 46.

⁶ BECCARIA, Cesare. *O zločinech a trestech*. Praha: Knihkupectví: Bursík a Kohout, 1893, s. 6.

⁷ GRANDE, Albert. Education as a Natural Right. *Journal of Civil and Economic Development*, 2006, vol. 21, iss. 1, s. 59.

⁸ BECCARIA, Cesare. *O zločinech a trestech*. Praha: Knihkupectví: Bursík a Kohout, 1893, s. 9.

na jejich společenskou podporu a neusilovala o jejich rozvrat. Jasnost a prostota se týká jazykové formy závazných norem. Jazyk normativních vět nesmí být adresátovi nesrozumitelný. Jazyk a jeho jednotlivé části, slova a věty, vyjadřující normy nesmí spočívat v šerosvitu. Snadné porozumění právu se stalo v Beccariových požadavcích příkazem zákonodárci. Jinak by sám zákon znemožnil jeho široké přijetí a každodenní účinné používání. Stejně tak požadoval, aby zákony získávaly podporu všech a nikoli jen některých společenských tříd. Přitom by měli všichni lidé získat vůči zákonům *respekt*, jehož afektivní složkou je strach. Lidé musí na základě negativní emoce zaujmout k zákonům bedlivý a ostražitý postoj. Zákon musí člověka *odstrašovat* od zločinného chování.⁹

Za nejbezpečnější a zároveň nejtěžší prostředek v předcházení zločinům označil *zdokonalené vychování* jako předpoklad veřejného štěstí, které prospívá všem. Výchova má vést ke ctnosti a odvádět člověka od zla způsobem bezpečným, třebaže *nepohodlným*. Naproti tomu výchova založená na rozkazu zakládá pokryteckou a pouze dočasnou poslušnost závazným normám.¹⁰ Od výchovy odlišil Beccaria osvětu, která provází svobodu. Osvěta stejně jako vzdělání rozptylují temnotu nevědění.¹¹ Oba procesy zajišťují přechod od nesvobody ke svobodě. Osvěta je ovšem součástí neformálního vzdělávání, které není autoritativně ani rozvrženo, ani uvedeno do učebních osnov.

Beccaria uzavřel výklad o zločinech a trestech tím, že trest nesmí být násilím, kterého se dopouští buď jednotlivec, nebo mnozí na jediném občanovi. Trest je ukládán společností ve prospěch společnosti. Trest musí být *veřejný, nutný, rychlý, malý*, jak je to jen možné za daných poměrů, *přiměřený* zločinu a *předepsaný* zákonem. Beccaria nejprostším způsobem v souladu s vlastním přesvědčením o úloze zákonů a srozumitelné povaze normativního jazyka sjednotil zásady veřejnosti, nutnosti, zákonnosti a rychlosti uložení trestu a jeho přiměřenosti.

V množině chybí jedna zásada: účel, užitečnost, individuální či společenský prospěch trestu anebo jeho vhodnost. Vyjmenované výrazy mohou být v němčině vyjádřeny jedním slovem s rozvinutou sémantickou strukturou: *zweckmäßigkeit*. Marburkský program z roku 1882 byl proto usměrněn ke zkoumání účelu trestu. Podle Liszta (*Vereingungstheorie*) je úlohou trestu chránit *právní řád* a *životní zájmy* ostatních subjektů (*Rechtsgenossen*). Zločinnost musí být potírána prostřednictvím polepšení (*Besserung*) neboli nápravy a odstrašení (*Abschreckung*). Zločinci se mají trestem napravit, aby byli pro společnost neškodní.¹²

⁹ Tamtéž, s. 97.

¹⁰ Tamtéž, s. 100.

¹¹ Tereziánský školní řád používá stejné slovní spojení "temnota nevědění" či "temnota nevědomosti".

¹² SCHMIDT, Eberhardt. *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege* (Jurisprudenz in Einzeldarstellungen) 3. Aufl., zweiter unveränd. Nachdruck, Bd. 1, Göttingen: Vanderhoeck and Ruprecht, 1995, s. 371-372.

Přívrženci programu utvářeli ostré, logicky uspořádané dogmatické pojmosloví, aby byla odstraněna nesrozumitelnost zákonodárného jazyka. Nadto rozšířili předmět vědeckého bádání. Ve spojení s kriminologií začali zkoumat empirické údaje o zločinnosti. Zastánci programu zjišťovali společenské i jednotlivé příčiny zločinnosti u dospělých, mladistvých a dětí. Obrátili trestněprávní zkoumání k osobním a společenským okolnostem: charakteru pachatele a jeho sociálnímu prostředí. V něm mimo jiné spatřovali živnou matici chování jednotlivce.¹³ Rozlišili přitom volní a pudové chování člověka.

Německá skupina Mezinárodního kriminalistického sdružení¹⁴ si na březnovém zasedání v roce 1891 položila otázku o trestněprávním zacházení s mladistvými zločinci a morálně narušenými dětmi.¹⁵ Appelius odpověděl na otázku rozsáhlou knihou.¹⁶ Napsal zprávu obsahující souhrn základních témat trestního práva mládeže. Appelius analyzoval platný říšský trestní zákoník (*Reichstrafgesetzbuch*) z roku 1871, který zavedl věkovou hranici trestní odpovědnosti na 12 let.¹⁷ Věková hranice byla uzákoněna jako *absolutní*. Dítě mladší 12 let nesmělo být trestně odpovědné a podléhat sankci, protože bylo duševně a morálně nezralé. Dítěti chyběla schopnost dosáhnout předpokládané úrovně rozumového a morálního rozpoznání následků činu. Takové dítě bylo posouzeno jako neschopno zla: *doli incapax*. Zákon vymezil absolutní hranici neodpovědnosti a nevinu na základě nejnižšího věku.

Appelius v knize rozebral zásadní mimoprávní otázku. Shledal sociální příčiny šířící se kriminality dětí a mládeže. Nárůst zločinnosti páchané dětmi nebo mládeží považoval za nebezpečný směr společenského vývoje. Proto zkoumal účinný, široce použitelný prostředek, jenž by vyvolal snížení zločinnosti mládeže. Dospěl k obdobnému závěru, který dříve učinil Beccaria. *Nedostatečná výchova* dětí a mládeže se jevila být hlavní příčinou vysoké kriminality mládeže. Proto se výchova proměnila v instrumentální prostředek individuální nápravy mladistvého. Appelius napsal o úloze výchovy: „To neznamena nic jiného, že člověk je tím, čím je, narozením a pak především výchovou.“¹⁸

Na rozvoj duchovních a mravních sil dítěte měla působit zejména *morální výchova*.¹⁹ V dětech měly být postupně rozvíjeny rozpoznávací

¹³ GÜNZEL, Stefanie. *Die geschichtliche Entwicklung des Jugendstrafrechts und des Erziehungsgedankens mit besonderer Berücksichtigung der „Erziehung in Einer Einrichtung über Tag und Nacht“ gem. § 12 Nr. 2 JGG*. Marburg: Tectum Verlag, 2001, s. 33.

¹⁴ Internationalen Kriminalistischen Vereinigung (Gruppe Deutsches Reich).

¹⁵ APPELIUS, Hugo. *Die Behandlung jugendlicher Verbrecher und verwahrloster Kinder. Bericht der von der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung (Gruppe Deutsches Reich) gewählten Kommission*. Berlin: J. Guttentag, Verlag & Buchhandlung, 1892, s. 1.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ CROFTS, Thomas. The Rise of the Principle of Education in the German Juvenile Justice System. *International Journal of Children's Rights*, 2004, vol. 12, iss. 2, s. 407.

¹⁸ APPELIUS, Hugo. *Die Behandlung jugendlicher Verbrecher und verwahrloster Kinder. Bericht der von der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung (Gruppe Deutsches Reich) gewählten Kommission*. Berlin: J. Guttentag, Verlag & Buchhandlung, 1892, s. 16.

¹⁹ Tamtéž, s. 17.

schopnosti mezi správným a nesprávným chováním, mezi chováním právem dovoleným a zakázaným. Podle tehdejší vědy trestního práva bylo rozpoznání závislou determinantou. Stupeň rozumového a morálního vývoje dítěte určoval jeho rozpoznávací schopnost. Morální rozlišování mezi dobrem a zlem si mělo dítě prvně osvojit v rodinném prostředí.²⁰ Rodina byla společensky uznána za prvotní prostředí morální výchovy. Výchovné působení školy jako svébytného sociálního organismu bylo podpůrné. Školní výchova doplňovala domácí výchovu. Náboženská výchova ve veřejné i soukromé škole uložená státem, posléze dobrovolná, uváděla dítě do duchovního i morálního života. Chování dítěte bylo regulováno morálními představami společnosti skrze školní výchovu. Stát kontroloval výuku náboženství, za niž odpovídala církev.

Appeliusova zpráva sledovala dvojí cíl ve vztahu k zacházení s dětmi: rozebrat právní stav platný v Německu a přenést získané právní poznatky i zkušenosti do návrhu *samostatného* zákona o trestním právu mládeže, jenž by chránil mladistvého pachatele. Návrh měl povahu *lex specialis* vůči trestnímu zákoníku.²¹ Předloha prosazovala souběh výchovy a trestu. Podle návrhu se měl stát ujmout nové sociální funkce vůči dětem, které se dostaly do konfliktu se zákonem. Stát měl převzít vedle rodiny a církve podpůrnou výchovnou úlohu uskutečňovanou mimo školní prostředí. Podle návrhu mohl soud uložit výchovná opatření *vedle* trestu nebo *namísto* trestu. Návrh obsahoval *zásadu dualismu* v jeho opětném pojetí. Zásada spojila výchovu a trest: plnila, jak vyplývá z jejího názvu, dvojí úlohu. První úloha se soustředila na sociální příčiny: na chování mladistvého a jeho nápravu. Druhá úloha spočívala ve výchovném potrestání pachatele za spáchaný čin.

Ustanovení § 33 obsahovalo soubor výchovných opatření, nad jejichž způsobem a výkonem dohlížel stát. Dohled byl veřejný, státněmocenský. Podle § 35 návrhu měl být ve spolkových zemích ustaven nový úřad. Na státního úředníka (*Erziehungsämter*) byla přenesena pravomoc rozhodovat o způsobu výchovy dítěte či mladistvého.²² Podle Appeliusova návrhu stát opanoval dohled nad všemi druhy neústavní a ústavní výchovy při zacházení s dětmi, které byly v konfliktu se zákonem.

Ustanovení § 33 upravovalo postavení rozdílných sociálních organismů, které se směly výchovného opatření ujmout. Appelius navrhl sociální strukturu, která odpovídala společenské zkušenosti. Upřednostnil rodinné zacházení před zacházením ústavním. Uznal, že rodina je primárním výchovným prostředím. Na prvním místě uvedl vlastní rodinu dítěte, která je pro každého nezletilého nejpřirozenějším prostředím, malým sociálním organismem, s nímž je důvěrně obeznámen. Když taková rodina nebyla způsobilá zhostit se výchovné funkce,

²⁰ KOHLBERG, Lawrence, HERSH, Richard, H. Moral Development: A Review of the Theory. *Theory into Practice*, 1977, vol. 16, no. 2, s. 53-54, 57-58.

²¹ APPELIUS, Hugo. *Die Behandlung jugendlicher Verbrecher und verwahrloster Kinder. Bericht der von der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung (Gruppe Deutsches Reich) gewählten Kommission*. Berlin: J. Guttentag, Verlag & Buchhandlung, 1892, s. 201.

²² Tamtéž, s. 210.

přicházela na řadu rodina náhradní. Náhradní rodina, dítěti neznámá, musela splňovat předpoklady k řádné výchově a souhlasit s převzetím takového dítěte. Nad rodinnou výchovou bděl stát. Pověřený úředník měl dozírat na výkon povinné školní docházky, zaměstnání dítěte a jeho životní úroveň.²³ Až poté jsou mezi výchovnými opatřeními uváděna soukromá zařízení pod dohledem státu.²⁴ Poslední instancí bylo státní výchovné zařízení, např. výchovný ústav.²⁵

Soud měl v trestním řízení posoudit osobnost mladistvého a zvážit sociální okolnosti jako účel, vhodnost, individuální a společenský prospěch uloženého výchovného nebo sankčního opatření. Uvážení nesmělo být nerozumnou, svévolnou úvahou. Ustanovení § 28 konstituovalo *zásadu individualizace*.²⁶ Navrhované pravidlo požadovalo jak zjištění viny nezletilého pachatele, tak posouzení životních poměrů mladistvého, jeho rodinného či domácího prostředí a v neposlední řadě jeho výchovných poměrů.²⁷ Ustanovení vnímalo osobnost dítěte v jeho nejbližších sociálních vztazích. Dosavadní výchova podmínila soudní rozhodování o vině a trestu. Výchova se proměnila v zásadní hledisko rozhodování a nutnou okolnost soudního uvážení.

Navzdory opačným a zpochybňujícím odborným názorům Appeliusova předloha ovlivnila pozdější oficiální návrhy z počátku 20. století. Nesouhlas byl vyjadřován se zavedením vyššího věku trestní odpovědnosti, jenž byl zvýšen na 14 let.²⁸ Avšak německý sjezd právníků konaný v roce 1904 se na přijetí věkové hranice usnesl. Navzdory usnesení odpůrci poukazovali na závažné trestné činy páchané mladistvými na přelomu tisíciletí. Názorové neshody se vázaly také ke vztahu výchovy a trestu. Přesto se předběžný návrh k německému trestnímu zákoníku (*Vorentwurf zu einem Deutschen Strafgesetzbuch*) z roku 1909 vrátil k usnesení sjezdu. Ustanovení § 68 vyhovělo Beccariovu požadavku jasnosti a stručnosti normativní věty. Subjektem trestní odpovědnosti nesměl být

²³ Tamtéž, s. 230.

²⁴ Tamtéž, s. 230-232.

²⁵ Ve Francii vznikaly v první polovině 19. století oddělená zařízení pro děti a mládež. Pokud dítě mladší 16 let spáchalo závažný zločin, bylo zbaveno svobody a nuceně vychovávalo. Dne 23. prosince 1836 otevřely francouzské úřady oddělené zařízení v rue de la Roquette v 11. pařížském okrsku, jež bylo mj. zaměřeno na výchovu potulných dětí. O tři roky později vznikla nedaleko Tours zemědělská kolonie s přísným kázeňským režimem pro děti. Srov. GENDROT, Sophie. France: The Politicization of Youth Policy. In: MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. *Comparative Youth Justice. Critical Issues*. London: SAGE Publications Ltd., 2008, s. 49.

²⁶ Commentary to the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures. Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to members states, s. 3.

²⁷ APPELIUS, Hugo. *Die Behandlung jugendlicher Verbrecher und verwahrloster Kinder. Bericht der von der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung (Gruppe Deutsches Reich) gewählten Kommission*. Berlin: J. Guttentag, Verlag & Buchhandlung, 1892, s. 208.

²⁸ Stejnou věkovou hranici prosazovalo filantropické hnutí v Belgii. Věková hranice byla navázána na zákaz práce dětí mladších 14 let. Povinná školní docházka byla ukončena ve stejném věku dítěte. Dne 15. května 1912 byl schválen zákon o ochraně dětí, jehož normativní obsah vycházel z myšlenky, že děti a mladiství nejsou způsobilí převzít trestní odpovědnost za činy. Proto soudní rozhodnutí musí ukládat výchovná opatření spíše než trestní sankce. Srov. PUT, Johan, WALGRAVE, Lode. Belgium: From Protection towards Accountability? In: MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. *Comparative Youth Justice. Critical Issues*. London: SAGE Publications Ltd., 2008, s. 112-113.

mladistvým, který v době spáchání činu nedosáhl věku 14 let.²⁹ Ustanovení bylo nazváno s pozoruhodnou neurčitostí.³⁰ Název bezprostředně neodkazoval na totožnost či osobnost nedospělého.

Předběžný návrh převzal *zásadu dualismu*. Ustanovení § 69 stanovilo nedostatečnou výchovu (*mangelhafter Erziehung*) jako podstatnou okolnost, k níž musí soud v rozhodnutí přihlídnout. Appeliusova myšlenka ovlivnila dispozici normy. Soud mohl nařídit mladistvému pachateli *vedle* nebo *namísto trestu* výchovu pod dohledem státu (*so kann das Gericht neben oder an Stelle einer Freiheitsstrafe*), bylo-li nutné (*erforderlich*), aby přivykl životu podle zákonů.³¹ Morální socializaci, přivykání k životu podle zákonů, měla zajistit namísto rodinné neústavní výchovy veřejná výchovna nebo polepšovna. Předloha poprvé navrhla, aby byla *nucená výchova* nařízena alternativně anebo společně s trestem. Do té doby se na základě trestního zákona ukládalo opatření nucené výchovy výlučně dětem příslušného věku, které se nedopustily žádného trestného činu. Kdežto děti ve věku 12 až 18 let, které se dopustily trestného činu, pouze podléhaly sníženému trestu.³²

Zásada právního dualismu nebylo jedinou právní možností, jak uspořádat vztah výchovy a trestu. Lisztův protinávrh (*Gegenentwurf*) z roku 1911 zachoval věk 14 let jako absolutní hranici trestní odpovědnosti. Podle protinávrhu mohl soud nařídit výchovu namísto trestu, ale nikoli vedle trestu. Obsah protinávrhu zformovala *zásada monismu* založená na myšlence: *je-li nutná výchova, tam není místo pro trest*. Výchova pachatele získala v § 17 primární postavení, aniž by trest zcela vyloučila z působnosti protinávrhu.³³

Bezprostředně po konci 1. světové války byl předložen další návrh trestního zákoníku (*Entwurf zu einem deutschen Strafgesetzbuch*, 1919), jenž změnil vztah výchovy a trestu. Návrh obsahoval samostatnou část nazvanou „Děti a mladiství“ (§ 129 - § 137). Podle § 129 nebylo dítě považováno za trestně odpovědné.³⁴ Dítě nepodléhalo osobní působnosti návrhu, nýbrž se nacházelo pod jeho právní ochranou.³⁵ § 130 návrhu zavedl *relativní* trestnost mladistvého. Podle ustanovení není mladistvý ve věku 14 až 18 let trestně odpovědný, je-li v době spáchání činu kvůli opožděnému vývoji nebo z nedostatku duševní nebo morální zralosti nezpůsobilý rozpoznat nezákonnost činu nebo podle své vůle takové rozpoznání přiměřeně určit.³⁶ Požadavek volní

²⁹ VORMBAUM, Thomas, RENTROP, Kathrin (Hrsg.). *Reform des Strafgesetzbuchs Sammlung der Reformentwürfe*. Band 1: 1909 bis 1919. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag GmbH., 2008, s. 17: „Nicht strafbar ist, wer bei Begehung der Handlung das vierzehnte Lebensjahr nicht vollendet hat.“

³⁰ Tamtéž: „Jugendliches Alter“.

³¹ Tamtéž, s. 17.

³² Volba výchovného opatření nebyla upravena platným říšským trestním zákoníkem z roku 1871.

³³ Žádná ze zákonných předloh ovšem nebyla z válečných důvodů projednána ani schválena.

³⁴ Tamtéž, s. 372: „Ein Kind, das eine mit Strafe bedrohte Handlung begeht, gilt als nicht zurechnungsfähig.“

³⁵ DRBOHLAV, Karel. Jak by mělo být upraveno trestní soudnictví nad mládeží? Třetí sjezd právníků československých v Bratislavě 1930 (Odb. IV., ot. 3., práce 1), 1930, s. 10.

³⁶ VORMBAUM, Thomas, RENTROP, Kathrin (Hrsg.). *Reform des Strafgesetzbuchs Sammlung der Reformentwürfe*. Band 1: 1909 bis 1919. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag GmbH., 2008, s. 37: „Ein Jugendlicher, der eine mit Strafe bedrohte Handlung begeht, ist nicht zurechnungsfähig, wenn er zur Zeit der Tat

zralosti nebyl do předchozích návrhů nikdy začleněn. Soud by byl povinen ujmout se zevrubného psychologického zkoumání. Musel by šetřit, zdali má obviněný mladistvý rozumové, morální i volní schopnosti rozpoznat následky činu. To by znamenalo, že je soud zavázán ke zjištění schopnosti rozumového a morálního úsudku, a to v přímé návaznosti na § 130 návrhu.

Návrh uváděl dvě příčiny nezpůsobilosti rozpoznat nezákonnost činu neboli rozlišit, co je podle zákonné normy zakázáno a co dovoleno. První příčinou rozpoznávací neschopnosti je *opožděný vývoj* mladistvého, kdežto druhou příčinou je jeho *nedostatečná zralost*. Obě příčiny jsou vztažné. Zrání totiž probíhá po celou dobu duševního vývoje. A vývoj dítěte se individuálně odlišuje na základě stupně inteligence a povahy sociálního prostředí.³⁷ Buď se individuální vývoj mladistvého zpomaluje, nebo zrychluje.

Návrh nepřevzal monistickou úpravu, kterou v protinávru předložil Liszt se svými spolupracovníky. Autoři předlohy se vrátili k zásadě dualismu podle předběžného návrhu trestního zákona z roku 1909. Shledal-li soud, že je čin mladistvého trestný, měl za povinnost zjistit, jsou-li výchovná opatření nutná (*erforderlich*) k tomu, aby mladistvý přivykl životu podle zákonů (*an ein Gesetzmäßiges Leben zu gewöhnen*). Pokud soud považoval výchovná opatření za dostatečná (*ausreichend*), upustil od potrestání. Trest však souběžně s výchovným opatřením uložil, když uznal jeho nutnost.³⁸

Až zákon o soudnictví nad mládeží z roku 1923 (*Jugendgerichtsgesetz*) uzavřel rozpravu o trestní odpovědnosti mladistvého a vztahu výchovy a trestu.³⁹ Zákon vyjádřil obecnější přesvědčení, že dítě není malý dospělý, proto s ním nelze zacházet stejným způsobem. Dítě potřebuje ochranu. Zákon zachoval shodnou věkovou hranici trestnosti.⁴⁰ Navazující ustanovení se odchyluje od předlohy z roku 1919. Mladistvý není trestně odpovědný, pokud v době spáchání činu nebyl způsobilý rozpoznat na základě svého *duševního nebo morálního vývoje* nezákonnost činu nebo podle své vůle rozpoznání určit. Ustanovení § 3 neodkazuje na opožděný vývoj mladistvého ani na jeho zralost, čímž opouští souvztažnost vývoje mladistvého s jeho duševní i morální zralostí.⁴¹ Zákon zavazuje soud ke snadnějšímu zjišťování trestnosti. Výraz „zralost“, jenž bývá významný i nezastupitelný jako hledisko rozhodování o trestnosti činu, z návrhu zmizel.

wegen zurückgebliebener Entwicklung oder mangels geistiger oder sittlicher Reife unfähig ist, das Ungesetzliche der Tat einzusehen oder seinen Willen dies Einsicht gemäß zu bestimmen.“

³⁷ PIAGET, Jean, INHELDER, Bärbel. *Psychologie dítěte*. Praha: Krajský pedagogický ústav, 1968, s. 134.

³⁸ Srov. § 132 návrhu.

³⁹ Zákon vstoupil v právní účinnost 13. března 1923.

⁴⁰ Srov. § 2 zákona: „Wer eine mit Strafe bedrohte Handlung begeht, ehe er vierzehn Jahre alt geworden ist, ist nicht strafbar.“

⁴¹ Srov. § 3 zákona: „Ein Jugendlicher, der eine mit Strafe bedrohte Handlung begeht, ist nicht strafbar, wenn er zur Zeit der Tat nach seiner geistigen oder sittlichen Entwicklung unfähig war, das Ungesetzliche der Tat einzusehen oder seinen Willen dieser Einsicht gemäß zu bestimmen.“

Zákon přijímá zásadu *dualismu* právních následků. Považuje-li soud výchovná opatření za dostatečná, upustí od trestu.⁴² Věta sdělující zákonnou normu je jednoduchá a srozumitelná. Normativní věta vyhovuje imperativu jazykové srozumitelnosti. Soud smí mladistvému pachateli uložit trest, když shledal výchovná opatření jako *nedostatečná*. Zákon dovoluje soudu přikázat výchovná opatření jako varování, doporučení rodičům nebo osobám odpovídajícím za výchovu mladistvého, uložení zvláštních povinností, ochranný dohled nebo umístění do výchovného zařízení.⁴³ Opatření jsou stupňována podle míry zásahu do rodinného života a svobody adolescenta. Opatření představují postupnou škálu od výstrahy až po osudovou změnu, vytržení dítěte z rodinného prostředí a umístění do výchovné péče státu.

Společným jmenovatelem všech zákonných opatření je *výchova*. Podle účelu zákona měl formální pojem výchovy spíše záporný než kladný obsah, a to v závislosti na jeho rozsahu, který zákon ustavil v § 7.⁴⁴ Soubor výchovných opatření sjednocoval dvojaký účel *potrestání* a *vyrovnání* spíše než výchovu jako dlouhodobý formativní proces utváření podmínek pro vývoj mladistvého, který má po ukončení výchovného opatření převzít předpokládané sociální role. A to navzdory Výmarské ústavě, jež uznala právo dítěte na výchovu směřující k tělesnému, duševnímu a sociálnímu vývoji.⁴⁵ Právu dítěte odpovídala v ústavě nejvyšší povinnost a přirozené právo rodičů vychovávat. Výkon výchovy dozoroval mocenský organismus: stát, který určoval její způsob a rozhodoval o výchovných opatřeních.⁴⁶

3. Nárys československé právní úpravy

Návrh československého zákona o trestním soudnictví nad mládeží byl zhruba dokončen v období příprav německého zákona (*Jugendgerichtsgesetz*). Po jednání mezi ministerstvy nebyl však vládní návrh předložen Národnímu shromáždění. Jak se píše v důvodové zprávě k vládnímu návrhu zákona o trestním soudnictví nad mládeží, předloha z roku 1922 byla přezkoumána s přihlédnutím k novým zákonům účinným v Německu a v Rakousku.⁴⁷ Přihlédnutí znamenalo převzetí části dogmatického pojmosloví a některých

⁴² Srov. § 6 zákona: „Hält das Gericht Erziehungsmaßregeln für ausreichend, so ist von Strafe abzusehen.“

⁴³ Srov. § 7 zákona.

⁴⁴ RÖSSNER, Dieter. Erziehung und Strafe – die verkannte Zweispurigkeit des Jugendstrafrechts. In: WOLFF Jörg, MAREK, Andrzej (Hrsg.). *Erziehung und Strafe: Jugendstrafrecht in Bundesrepublik Deutschland und Polen – Grundfragen und Zustandsbeschreibung*. Berlin: Forum Verlag Godesberg, 1990, s. 19.

⁴⁵ Srov. čl. 121 Výmarské ústavy z 11. srpna 1919.

⁴⁶ Čl. 120 Výmarské ústavy v překladu zní: „Výchova potomstva k tělesné, duševní a sociální řádnosti je nejvyšší povinností a přirozeným právem rodičů, nad jehož vykonáváním bdí stát.“

⁴⁷ MIŘIČKA, August, SCHOLZ, Otto. *O trestním soudnictví nad mládeží: zákon ze dne 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. s důvodovými zprávami, prováděcími nařízeními a souvisícími zákony*. Praha: Československý Kompas, 1932, xi, s. 5.

právních institutů. Zákon byl zejména přizpůsoben systému československého práva, jakož i široce sdílenému právnímu vědomí a sentimentu.

Zákon jako *lex specialis* zbudoval odlišné pojmosloví, čímž zdůraznil jiné pojetí a účel trestního práva mládeže. Ustanovení § 3 použilo pro trestné činy mladistvých osobitý právní výraz „provinění“. Význam výrazu odpovídal požadavku, aby trestné činy mladistvých byly posuzovány rozdílně kvůli okolnostem věku, neuzavřenému rozumovému vývoji a jejich morálnímu stavu.⁴⁸ Zákonodárce nepokládal tresty za činy mladistvých za spravedlivé a účelné sankce. Proto systém právních následků obsahoval vedle trestů i ochranná výchovná opatření.

Hranice absolutní trestní odpovědnosti se shodovala s řadou německých návrhů a zákonem o soudnictví nad mládeží z roku 1923. Ústavněprávní výbor zaznamenal, že trestněprávní zákonodárství řady evropských států přijalo věk 14 let za hranici odpovědnosti v trestním právu mládeže. V návrhu zákona se pokládal uvedený rok za *zlomový mezník* ve vývoji mladistvého. Zákon spoléhal na bezprostřední právní a sociální *kontext*. Předkladatel zákona svázal hranici trestní odpovědnosti s dokončenou školní docházkou a dalšími sociálními okolnostmi. Mezi okolnostmi jmenoval vstup mladistvého do učebního nebo pracovního poměru. Za příbuznou okolnost, která byla použita jako argument pro určité třídy adolescentů, uznal společenské osamostatnění mladistvého. Mladistvý z méně zámožných kruhů se z rodinné péče mnohdy vymanil ve věku 14 let.⁴⁹

Morální autonomie, k níž mladiství dorůstají ve zlomovém věku, nebyla v odůvodnění zmíněna. Žádný z argumentů na podporu hranice trestní odpovědnosti nevyužil poznatky tehdejší psychologie, která rozvinula úroveň a stupně morálního vývoje dítěte. Přitom takové stupně jsou organizované systémy myšlení, strukturované celky, které jsou uspořádány hierarchicky. Každý vyšší stupeň myšlení zahrnuje nižší.⁵⁰ Podle Piagetova zkoumání kognitivního a morálního vývoje dítěte byl adolescent způsobilý rozlišovat mezi objektivní a subjektivní formou morální odpovědnosti, a tím také mezi právním a protiprávním chováním.⁵¹

Ustanovení § 2 odst. 2 upravilo zvláštní důvod vylučující trestnost. Za příčinu trestní nezpůsobilosti zákon označil *značnou zaostalost* mladistvého. Německý návrh z roku 1919 obsahoval namísto jedné dvě podobné příčiny: opožděný vývoj a nedostatečnou zralost. Soudní posouzení kvalifikované zaostalosti si vynucovalo srovnávat rozumovou a morální způsobilost mladistvého v konfliktu se zákonem s průměrným adolescentem. I na těchto místech zákonodárce použil jiné výrazy, aby vyjádřil odlišnost mezi trestním právem mládeže a obecnou úpravou. Zákon rozlišil mezi způsobilostí rozpoznat

⁴⁸ Tamtéž, s. 16.

⁴⁹ Tamtéž, s. 14.

⁵⁰ KOHLBERG Lawrence. The Child as a Moral Philosopher, *Psychology Today*, 1968, vol. 2, no. 4, s. 24-26.

⁵¹ FERREIRA, Nuno. Putting the Age of Criminal and Tort Liability into Context: A Dialogue between Law and Psychology, *International Journal of Children's Rights*, 2008, vol. 16, iss. 1, s. 33-35.

„bezprávnost“ a určovací způsobilostí, která značila schopnost ovládat vlastní jednání. Bezprávnost a protiprávnost nebyly synonymy. Výraz „bezprávnost“ odkazoval na porozumění rozdílnosti, co má a nemá být podle práva.

Vztah mezi výchovou a trestem uspořádala *vůdčí myšlenka*. Podle zásady dualismu je *nezbytné co nejméně trestat, co nejvíce vychovávat. Je-li už nutné trestat, pak i trestem vychovávat a polepšovat*.⁵² Představa odmítá vyloučení trestu jako následku protiprávního činu a jeho úplné nahrazení výchovným opatřením podle zásady monismu.⁵³ Zákonodárce ani nepřevzal myšlenku o prventví výchovy a vyloučení trestu, ukáže-li se výchovné opatření jako dostatečné.⁵⁴ Myšlenka sice potvrzuje součinnost výchovy a trestu, avšak sankci nepřisuzuje úlohu krajního opatření. Myšlenka byla vůči společenskému vědomí reflexní. Představa odrážela, jak připomíná odůvodnění vládního návrhu, *morální* sentiment lidu.⁵⁵

Představa připomíná Komenského obraznou radu, jak udržovat školní kázeň.⁵⁶ Myšlenka i rada upřednostňují výchovu před trestem. Avšak Komenského výrok, v němž slovo trest nemůže být v metafoře obsažen, ponechává trestu místo krajního prostředku. Podstatou trestněprávní myšlenky není určit trestu postavení nejzazšího prostředku výchovy. Trest mohl podle soudního uvážení předcházet výchovnému opatření. V souladu se zásadou rychlosti, kterou požadoval Beccaria, musel být nepodmíněný trest nastoupen okamžitě po právní moci rozsudku. Výchovné opatření se jako formativní prostředek uplatnilo až po vykonání trestu.

Zákon vnesl do vztahu výchovy a trestu soudní uvážení. Zákon nezachoval jejich formální posloupnost podle myšlenky nejprve výchova, potom trest. Členění zákona uvádí na prvním místě druhy trestů, pak teprve ochranná opatření. Zákon dovoľoval soudu uložit jen nepodmíněný trest, trest zavření, jenž neměl z výchovného důvodu charakter státního vězení⁵⁷ či žaláře, a peněžitý trest.⁵⁸ Peněžitý trest však vyvolával slabý výchovný účinek. Zákon přijal alternativu sankce, buď jeden, nebo druhý trest. Trest zavření nahradil trest smrti i jakýkoli jiný trest na svobodě.⁵⁹

Alternativní úprava trestu vylučovala vedlejší tresty a následky odsouzení podle trestních nebo jiných zákonů. Ustanovení § 10 zákona nepřipouštělo

⁵² Tamtéž, s. 5.

⁵³ Polské a švýcarské zákonodárství prosadilo myšlenku výchovných opatření.

⁵⁴ Srov. § 6 německého zákona o soudnictví nad mládeží.

⁵⁵ MÍŘICKÁ, August, SCHOLZ, Otto. *O trestním soudnictví nad mládeží: zákon ze dne 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. s důvodovými zprávami, prováděcími nařízeními a souvisícími zákony*. Praha: Československý Kompas, 1932, xi, s. 23.

⁵⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948, s. 210: „Nejlepšímu způsobu kázně učí nebeské slunce, které tomu, co roste, dává 1. vždy světlo a teplo, 2. často déšť a větry, 3. hromy a blesky, a to jen k dobru toho všeho.“

⁵⁷ Trest zavření nemohl být vykonán podle předpisů o výkonu trestu státního vězení.

⁵⁸ MRÁZEK, Karel. *Trestní právo, škola a učitel. O trestním soudnictví nad mládeží*. Brno: Vydavatelský odbor Ústředního spolku jednot učitelských, 1933, s. 142.

⁵⁹ KALLAB, Jaroslav. *Stručný výklad zákona z 11. března 1931: č. 48 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží*. Brno: Československý akademický spolek Právnik, 1931, s. 14.

odsouzení mladistvého k policejnímu dohledu, jeho umístění do nucené pracovní kolonie nebo donucovací pracovny, tzn. právní následky, které postihovaly dospělé. Zákon přísně rozlišil mezi sankcemi uloženými mladistvému a dospělému, protože mladší se na rozdíl od staršího nacházel v procesu rozumového, morálního i sociálního vývoje. Vyloučení vedlejších trestů a jiných následků odsouzení působilo absolutně vůči mladistvému, který sdílel právní postavení československého občana. Kdežto u mladistvého cizince se připouštělo vypovězení nebo vyhoštění. Uvedení mladistvého cizince pod trestněprávní jurisdikci jeho domovského, třeba i třetího státu muselo předcházet obligatorní zjištění jeho osobních a především rodinných poměrů.

Podmíněné odsouzení chránilo mladistvého před výkonem trestu zavření, nejpřísnějším právnímu následku. Podmíněné odsouzení mohlo být soudem v zájmu pokračování jeho výchovy prodlouženo, i když u mladistvého nenastaly žádné *morální* změny. Výchovná opatření nařizoval soud vždy vedle podmíněného odsouzení s jedinou výjimkou. U činů nepatrného významu nemusel být mladistvý pod ochranným dozorem, pokud byla jeho společenská kontrola zabezpečena jiným způsobem.

Navrhovatel zákona určil § 5 za vlastní těžiště předpisu, za program osnovy týkající se následků, které mohl soud mladistvému uložit.⁶⁰ Systém trestněprávních následků byl jednoduchou trojstrannou strukturou. Soud mohl volit mezi třemi právními následky činu: *upuštění od potrestání, uložení podmíněného nebo nepodmíněného trestu*.⁶¹ Soudní uvážení bylo účelnou a podmíněnou volbou. V *teleologickém* smyslu měl právní následek nejúčelnějším způsobem ovlivnit morální vývoj, a tak vyvolat nevratnou změnu v chování mladistvého.

Odůvodnění návrhu zákona výhradně poukázalo na *zájem mladistvého*, aniž by zmínilo zájem společnosti. Beccaria naproti tomu mínil, že společnost ukládá trest pro společnost. Přitom opravdové naplnění morálního zájmu provinilce, tzn. uvědomělá změna chování či způsobu života, je rovněž učiněna v nadosobním zájmu, zájmu společnosti jako celku, jíž je takový mladistvý činnorodým členem. Společnost, jejímž jménem soud činí alternativní volbu, morální vývoj od odsouzeného mladistvého očekává, a proto ho následně přijímá zpět. Mladistvý se měl ve vlastním i společenském zájmu odpoutat od minulosti, od chování, které zákon předvídal jako protiprávní.

Ustanovení § 5 svěřilo soudu relativně omezené prostředky. Zákon jednoznačně nestanovil, co společnost z hlediska morálního vývoje mladistvého od odsouzení jednoznačně očekává. Uložená sankce mohla přivést mladistvého k sebetvorbě: překonání vlastní amorálnosti a odstranění neschopnosti se vnitřně

⁶⁰ MIŘIČKA, August, SCHOLZ, Otto. *O trestním soudnictví nad mládeží: zákon ze dne 11. března 1931 č. 48 Sb. z. n. s důvodovými zprávami, prováděcími nařízeními a souvisejícími zákony*. Praha: Československý Kompas, 1932, xi, s. 22.

⁶¹ Srov. § 5 odst. 1 zákona: „Uzná-li soud mladistvého vinným, může: upustit od potrestání, odsoudit ho k trestu podmíněně, odsoudit ho k trestu nepodmíněně. Ve všech těchto případech může soud nařídít ochranný dozor nebo ochrannou výchovu podle ustanovení tohoto zákona (§ 11 a 12).”

ovládat. Mladistvý tak mohl dospět k očekávanému ctnostnému chování. Měl určitě přijmout vnější morální a právní povinnosti a dlouhodobě se jimi řídit. Mladistvý si mohl osvojit *jednostranný respekt* k systémům sociálních a zejména právních norem.

Soudní uvážení, které předpokládá ustanovení § 5, představovalo zákonem podmíněnou volbu. Nejpropracovanější část ustanovení vyjmenovala v souladu se *zásadou individualizace* okolnosti rozhodné povahy. Na jejich základě soud uvážil nejúčelnější výchovný nebo sankční následek.⁶² Význam jednotlivých okolností předpokládá různost následku ve vztahu k výchově a trestu. Jedná se o jednotu zahrnující následující okolnosti: čin, jeho závažnost, okolnosti jeho spáchání, osobnost mladistvého a sociální prostředí. Soud musel zohlednit povahu a význam činu, ale také z jakých vnitřních pohnutek a za jakých vnějších okolností byl spáchán.

Soud zjišťoval na podkladě psychologického i psychiatrického šetření, v jakém stádiu rozumového a morálního vývoje se mladistvý pachatel nacházel v poměru k jeho věku. Přitom soud nesměl opomenout hodnocení sociálního prostředí, v němž mladistvý vyrostl, způsob jeho rodinné výchovy a života. Zákon byl v tomto směru důrazný a přísný. Ustanovení § 38 ukládalo soudu povinnost včas a co nejdůkladněji prozkoumat všechny osobní, rodinné a majetkové poměry mladistvého a všechny ostatní související okolnosti.

Ustanovení § 5 odst. 3 částečně převzalo okolnosti vtělené do § 28 Appeliusova návrhu. Autoři zákona spojili ryzí trestněprávní hlediska s psychologickými a sociálními okolnostmi. Ustanovení předpokládá jak dispoziční, tak procesuální uvažování o osobnosti mladistvého, i když v době přípravy a schválení zákona převažovalo v obecné psychologii sběrné chápání osobnosti. Podle tohoto pojetí mohla být osobnost dítěte vnímána jako nádoba, v níž se mísí rysy temperamentu, potřeby, zájmy, schopnosti, sklony, způsob života, odpory nebo charakter.⁶³ Ustanovení implicitně nepovažovalo dítě jen za živou „sbírku“ vlastností a dispozic. Normativní věta nepřímou přihlížela k duševním procesům a stavům dítěte. Soud se proto musel vypořádat s procesuálními otázkami, jak se dítě chová v rodině, ve škole, v neformální skupině, jak se vyrovnává se životními situacemi nebo jakou má morální odolnost vůči záporným vlivům, jež na něho mohly působit.

Zmíněné ustanovení zavázalo soud k odpovědi na *etické* otázky týkající se charakteru mladistvého. Charakter jako morální jev mohl být vztažen ke schopnosti mladistvého zvnitřnit heteronomní morální a právní povinnosti a podřídit se jim. Stejně tak mohl soud hodnotit schopnost mladistvého vnitřně

⁶² Srov. § 5 odst. 3 zákona: „Z uvedených možností zvolí soud v mezích dalších ustanovení tu, kterou uzná nejúčelnější pro mravní vývoj mladistvého. Při tom uváží zejména povahu činu, okolnosti, za kterých byl spáchán, pohnutky, které mladistvého k činu vedly, dále poměry, ve kterých vyrostl a byl vychován, dosavadní způsob jeho života, jeho povahu i věk i stupeň jeho rozumové vyspělosti a mravní zkaženosti.“

⁶³ SMĚKAL, Vladimír. *Pozvání do psychologie osobnosti: člověk v zrcadlení [i.e. zrcadle] vědomí a jednání*. 3., opr. vyd. - dotisk. Brno: Barrister & Principal, 2012, s. 22: „Osobnost je svazek potřeb, snah, přání a odporů vázaný na organický život.“

organizovat individuální a společenské hodnoty, které usměrňují jeho chování či účinnou schopnost jeho svědomí. Až na posledním místě normativní věta výslovně odkázala na stupeň rozumové vyspělosti a mravní zkaženosti mladistvého pachatele. Soud proto musel určit úroveň a stupeň rozumového a morálního vývoje mladistvého v jejich jednotě.

Československý zákon odlišně upravil vztah výchovy a trestu vzhledem k *upuštění od potrestání*. Německý zákon z roku 1923 vyloučil uložení trestu mladistvému, pokud výchovné opatření bylo dostatečným následkem činu.⁶⁴ Německá úprava neznala jiné zákonné podmínky než účel výchovy. Normativní pojetí upuštění od potrestání bylo v československém trestním právu mládeže odlišné. Ustanovení § 6 zásadně omezilo upuštění od potrestání, když soud uznal mladistvého vinným ze spáchání činu. Normativní konstrukce upuštění od potrestání byla otiskem tolerantního právního vědomí.⁶⁵ Společnost posuzovala taková provinění jako činy spáchané z mladické nerozvážnosti. Soud neuložil mladistvému trest za předpokladu splnění alespoň jedné ze zákonných podmínek. Původně návrh zákona upravil dvě skupiny podmínek, které ústavněprávní výbor rozšířil o *hospodářskou tíseň* a omluvitelnou *neznalost právních předpisů*, čímž ustavil výjimku z obecné zásady, že neznalost zákona neomlouvá.

Obě skupiny podmínek souběžně poukázaly na méně důležitý význam činu nebo trestu. První skupinu charakterizovaly činy *menšího významu*, jež mladistvý spáchal z nerozvážnosti nebo se k činu nechal svést jinou osobou. Takové činy mohly být pokládány za nízkou společenskou hrozbu. Důvodová zpráva přímo poukazovala na povahu činu a jeho pohnutku. Zpráva předpokládala určení společenské závažnosti činu a soudní přezkoumání osobnosti mladistvého z *morálního hlediska*. Právní a morální skutečnosti musely prokazovat nahodilost jednání mladistvého pachatele, který se v okamžiku spáchání činu vymkl vlastní volní kontrole.⁶⁶ Druhou skupinu charakterizoval menší trestněprávní následek, který nemohl následně vyvolat očekávaný výchovný účinek.

Od činu menšího významu zákon odlišoval čin *nepatrného významu*, čímž utvořil sestupnou stupnici právních pojmů. Komentář označil pojmy za neurčité, neboť postrádaly sémantickou ostrost, o kterou měl zákonodárce dbát. Pokud mladistvý spáchal čin *nepatrného významu*, mohl veřejný žalobce upustit od stíhání, což derogovalo zásadu legality.⁶⁷ Účelem ustanovení bylo uchránit mladistvého od formálního trestního řízení, od jeho nepříznivého účinku na osobnost mladistvého pachatele a na jeho morální vývoj. Autoři zákona neváhali

⁶⁴ Srov. § 6 německého zákona: „Hält das Gericht Erziehungsmaßregeln für ausreichend, so ist von Strafe abzusehen.“

⁶⁵ MIŘIČKA, August, SCHOLZ, Otto. *O trestním soudnictví nad mládeží: zákon ze dne 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. s důvodovými zprávami, prováděcími nařízeními a souvisícími zákony*. Praha: Československý Kompas, 1932, xi, s. 26.

⁶⁶ Tamtéž, s. 27.

⁶⁷ Srov. § 42 zákona.

použit pro vysvětlení navrhované úpravy argument individuální prevence: „Často zlo, které viníku hrozí, bude mocnější pobídkou, aby se činu příště zdržel, než zlo, které již zakusil.“⁶⁸

Účelem *upuštění od stíhání* byla ochrana mladistvého pachatele před nežádoucími účinky trestního řízení, zejména v případech, kdyby rozhodnutí ve věci vedlo k upuštění od potrestání. Nepatrný význam činu představoval jedno objektivní hledisko, zatímco druhým hlediskem byla účelnost trestního řízení, jež by jinak bylo vedeno s mladistvým. Důvodová zpráva ani nepředpokládala uložení výchovného opatření, třebaže takový ochranný prostředek nebyl z rozhodování vyloučen. Upuštění od stíhání ustavuje *odklon od trestního řízení*. Rozhodnutí o nestíhání umožnilo využít alternativní opatření vůči mladistvému, který je v konfliktu se zákonem.

Spornou záležitostí byla otázka dělby moci spojená s výkonem pravomoci. Vládní návrh svěřil pravomoc rozhodovat o odklonu od trestního řízení soudci, jehož rozhodnutí vyžadovalo souhlas veřejného žalobce. Podle návrhu zákona měl být soudce téměř ve všeomocném postavení. Soudce rozhodoval jak o upuštění od trestního řízení, tak o jeho zastavení anebo o upuštění od stíhání. Odklon od trestního řízení ovšem zaujímal jen doplňkovou funkci vůči upuštění od potrestání. Během parlamentního projednávání návrhu zákona ústavněprávní výbor nenamítal nic proti účelu odklonu. Výbor však nesouhlasil s prolomením *dispoziční zásady*. Podle zásady musel disponovat žalobou výlučně veřejný žalobce, a proto byla pravomoc rozhodovat o upuštění od stíhání svěřena právě jemu.⁶⁹

Upuštění od stíhání a potrestání podléhalo zkoumání výchovného účelu, jenž musel být rozhodnutím dosažen. Nestíhání nebo nepotrestání mladistvého muselo přispívat k příznivému morálnímu vývoji mladistvého. Jestliže soud anebo veřejný žalobce zvažoval upuštění od potrestání a stíhání, musel posoudit, zdali rozhodnutí zapůsobí ve směru očekávaného morální vývoje mladistvého, jeho schopnosti se z morálního a právního selhání poučit. Soud anebo veřejný žalobce měl být zevrubně obeznámen s individuální úlohou mladistvého, úlohou rodiny a školy a také s účinky působení neformálního sociálního prostředí. K takové sociální situaci přihlédl § 6 zákona ve druhém odstavci. Ustanovení rozšířilo pravomoc soudu vyslovit důtku namísto uložení trestu. Zákon zároveň upevnil postavení a sociální funkci rodiny jako primárního výchovného prostředí a rovněž školy, která byla druhým místem morální výchovy. Zákonné ustanovení upravilo alternativní prostředky potrestání, jejichž cílem byla speciální prevence.

Spolu s upuštěním od potrestání mohl soud nařídít ochranný dozor nebo ochrannou výchovu. Oběma výchovným opatřeními přisuzoval zákon *systémový*

⁶⁸ MIŘIČKA, August, SCHOLZ, Otto. *O trestním soudnictví nad mládeží: zákon ze dne 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. s důvodovými zprávami, prováděcími nařízeními a souvisícími zákony*. Praha: Československý Kompas, 1932, xi, s. 27.

⁶⁹ Ústavněprávní výbor vyslovil obavu o možnosti zneužívání zásady.

význam, protože jejich prostřednictvím byla završena jeho instrumentální celost a jednota. Výchovná opatření měla podle zákona *veřejnoprávní* povahu. Jejich účel spočíval zejména v *předcházení* trestání mládeže.⁷⁰ Pokud se nedospělý, tj. dítě mladší 14 let dopustil činu jinak trestného, za něhož stanovil trestní zákon doživotní trest nebo trest smrti, poručenský (opatrovnický) soud mu uložil výchovné nebo léčebné opatření. Zatímco trestní soud byl příslušný přikázat výchovné opatření mladistvému staršímu 14 let za trestný čin, jež zákon označoval jako provinění.

Ochranná výchova nebyla historicky novým prostředkem.⁷¹ Ochrannou výchovu zakotvily německé a rakouské právní předpisy již v 19. století. Ustanovení § 16 rakouského zákona č. 90 z 24. května 1885 upravovalo předání dítěte do polepšovny jako způsob dobrovolné výchovy učiněné na návrh jeho rodičů či zákonných zástupců a se souhlasem opatrovnického úřadu, i když nebylo dítě v rozporu s trestním zákonem.⁷² Vedle dobrovolného předání dítěte do ústavní výchovy rakouský zákon upravoval nucenou výchovu uloženou na základě výroku trestního soudu, který uznal dítě vinným ze spáchání trestného činu.⁷³

Jakmile se stát ujal výchovné funkce, musel zákonem určit prostředky jejího uskutečňování v trestním právu mládeže. Uzákonění ochranných opatření bylo vedeno společenským úmyslem posílit postavení výchovy mezi následky provinění. Ochranná opatření zaujímal mezi prostředky nápravy zvláštní význam.⁷⁴ Jejich účelem bylo odvrácení nebezpečného morálního vývoje mladistvého. Zadáním bylo podněcovat rozvoj kladných vlastností, schopností a dispozic mladistvého. Zákon proto rozlišil tři formy ochranných opatření a začlenil je do vzestupné škály podle stupně zásahu do rodinného života a svobody mladistvého. Předpis rozlišil ochranný dozor, ochrannou rodinnou výchovu a ochrannou ústavní výchovu. Formy výchovných opatření odpovídaly Appeliusovým tezím a návrhu zákona.

Ochranný dozor byl nejslabším zásahem do rodinného života v zájmu mladistvého. Vlastní rodina nebo rodina, v níž mladistvý žil, musela mít sociální předpoklady, aby napravila nedostatečné výchovné působení. Ochranný dozor proto vyžadoval, aby rodiče pod dohledem státního úředníka dokázali zajistit dítěti řádnou výchovu a odstranili pod dohledem státu její předešlé výchovné

⁷⁰ MRÁZEK, Karel. *Trestní právo, škola a učitel. O trestním soudnictví nad mládeží*. Brno: Vydavatelský odbor Ústředního spolku jednot učitelských, 1933, s. 149.

⁷¹ Srov. *Dobrá zdání o vládních osnovách zákona o ochranné výchově a o trestním právu mládeže, vypracovaná Českou zemskou komisí pro péči o mládež v království českém a předložená ... Svazu čes. poslanců na radě říšské*. V Praze: Česká zemská komise pro péči o mládež v království českém, 1917, s. 6-8.

⁷² TŮMA, Antonín. *K zákonné úpravě ochranné výchovy*. V Praze: A. Tůma, 1910, s. 7.

⁷³ Podle stavu k 1. lednu 1909 přispíval zemský sirotčí fond v českém království k výchově 5 094 chudých, osiřelých, opuštěných a zanedbaných dětí celkovým nákladem 650 627 Kč ročně. Z těchto dětí bylo svěřeno 4262 dětí pěstounům (rodinám) a o 832 dětí pečovaly různé ústavy. Mezi takové ústavy patřilo 78 sirotčinců, útulků a vychovatelů (okresních, obecních, spolkových a nadačních), v nichž bylo zaopatřeno 707 dětí. O děti se zdravotním postižením (hluchoněmé, slepé, choré, epileptické aj.) se staralo 12 odborných ústavů.

⁷⁴ V odůvodnění vládního návrhu zákona se uvádělo: „Než nemenší význam mají tato opatření jako prostředky výchovné pro mládež, u níž se nebezpečí mravní zkázy projevilo jinak než trestným činem.”

nedostatky, které se nepříznivě projevily v jednání dítěte.⁷⁵ Výkonem výchovného opatření byli po vzoru Anglie pověřeni ochranní dozorcí, jejichž činnost byla obdobná jako činnost dozorcích důvěrníků, kteří se starali o ochranu dětí v cizí péči a nemanželských dětí.

Autoritativní používání sousloví „řádná výchova“ bylo pro učinění soudního rozhodnutí stěžejní. Pokud soud na základě zjištění sociálních poměrů shledal, že vlastní rodina nebo rodina, v níž mladistvý žil, nedokáže zajistit řádnou výchovu, umožnil zákon soudu nařídit ochrannou výchovu mladistvého v jiné rodině, která byla ochotná a způsobilá naplnit osobní zájem dítěte a rovněž zájem společnosti. *Ochranná rodinná výchova* odpovídala sociální zkušenosti, že výchova v pěstounské rodině je pro plný a harmonický vývoj mladistvého vhodnější než ústavní výchova. Náhradní (pěstounská) rodina měla přispět k *morální socializaci* mladistvého, připravit ho k praktickému životu a budoucímu převzetí sociální úlohy. *Ochranná ústavní výchova* naplňovala uvedené výchovné působení obtížněji, protože spočívala na velmi omezené sociální interakci. Proto byla ústavní výchova uvedena na posledním místě. Za místo institucionální výchovy byla zákonem určena výchovna.

Nejpřísnějším následkem bylo nepodmíněné odsouzení mladistvého k trestu zavření. *Trest zavření* mohl být podle zákona vykonáván v různých ústavech. Zákon odlišil výkon trestu podle časového hlediska, které nebylo tuhé. Pružná hranice přihlédla k sociální zkušenosti, že cílevědomé výchovné působení a vzdělávání mladistvého vyžaduje delší období. Mladiství s tresty delšími než šest měsíců byli umístěni do polepšoven, jež byly pojímány jako výchovné ústavy. Kdežto mladiství s tresty nižšími byli předáváni do věznic krajských soudů. Jakmile však po výkonu kratšího trestu zavření měla následovat ochranná výchova, mladistvý byl umístěn do výchovny. Ve vztahu k mladistvým ponechaným ve věznicích zákon ukládal, aby byli *odděleni* od dospělých osob, jak požadovaly německé návrhy z Eisenachu z konce 19. století.⁷⁶ Zákaz vzájemného styku předurčoval odlišný účel trestu u mladistvých a dospělých.⁷⁷ Účelem trestu bylo zabezpečit ochranu a nápravný vývoj mladistvého.

Zákonodárce podrobně nevymezil účel trestu zavření, nýbrž ponechal analytický úkol ministerstvu spravedlnosti. § 14 požadoval, aby výkon trestu zavření byl účelný. Ustanovení zdůraznilo smysluplnost trestu spojeného s

⁷⁵ Z komentáře připravovaného rakouského zákona o ochranné výchově vyplývaly úvahy o používání napomenutí jednoho rodiče nebo obou a o poučování rodičů.

⁷⁶ APPELIUS, Hugo. *Die Behandlung jugendlicher Verbrecher und verwahrloster Kinder. Bericht der von der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung (Gruppe Deutsches Reich) gewählten Kommission*. Berlin: J. Guttentag, Verlag & Buchhandlung, 1892, s. 228: „Jugendliche Gefangene dürfen mit Erwachsene nicht zusammengebracht werden.“

⁷⁷ Srov. § 14 odst. 2 zákona: „Vykonává-li se trest zavření v samostatném oddělení trestnice určeném za polepšovnu nebo v samostatném oddělení soudní věznice, budiž znemožněn styk mladistvých s trestanci a vyšetřovanci, kteří nejsou umístěni v tomto oddělení. Také v ostatních soudních věznicích budiž dbáno toho, aby byl znemožněn styk mladistvých, na nichž se vykonává trest zavření, s vězni a vyšetřovanci staršími než osmnáct let.“

výkonem užitečného zaměstnání, které mladistvému umožní pracovní uplatnění. Ministerstvo vydalo podzákoný formální pramen, který pečlivě předepsal, co je *účelem* trestu zavření mladistvého.⁷⁸ Trest zavření nesměl plnit *odplatný* účel. V ustanovení § 29 výnosu se píše o povznesení morální úrovně mladistvého. Předpis mlčky předznamenával Piagetovu teorii morálního úsudku, která se objevila vzápětí v knižní podobě.⁷⁹ Podle předpisu měli ústavní učitelé a úředníci vést dítě k *morální socializaci*. Mladistvý měl získat správný názor o svém poměru a povinnostech k rodině a společnosti.⁸⁰

Ministerstvo vycházelo z nerovného, podřízeného vztahu mezi mladistvým a rodiči. Opíralo se o určující úlohu a odpovědnost rodičů. Mladistvý si měl osvojit *jednostranný respekt* vůči rodičům a podřídit své zájmy rodině. Stejný respekt měl mladistvý nabýt k morálním i právním povinnostem, kdy povinnost byla zjednodušena. Povinnost se proměnila v pouhou poslušnost. Osobní přijetí morální povinnosti vůči rodině spočívá na složeném sentimentu závaznosti. Kladný sentiment spočívá v náklonnosti, která vyvěrá z citového vztahu vůči tomu, kdo přikazuje čili k rodičům. Zatímco záporný sentiment zastupuje strach čili odstrašení. Strach zakládá vztah podřízenosti motivovaný hmotným prospěchem nebo osobním zájmem.⁸¹

Tvorba pocitu povinnosti mladistvého vůči společnosti zorganizované ve stát je složitým procesem. Stát se může ve vnímání dítěte shodovat s právem a jeho normou. Tehdy stát a právo představují jednu autoritu a jednu totožnost. Stát coby nadřazený subjekt je mocenskou organizací a norma je jeho podstatnou vlastností. Stát je vůči každému věčným zdrojem normativních požadavků, vrcholným subjektem donucení a potrestání. Respekt vůči státu a jeho normě je pro mladistvého příčinou a nikoli následkem pocitu závaznosti.

Podzákoná norma požadovala, aby se mladistvý při výkonu trestu vyvíjel rozumově, morálně a tělesně s přihlédnutím k jeho sociální situaci. Zákon nepředepisoval výchovné podněcování jiných forem vývoje mladistvého během trestu zavření. Normotvůrce pokládal uvedené formy za základní, k nimž měla ústavní výchova cílevědomě směřovat. Z účelu ustanovení vyplývá, že je vývoj chápán jako jednota psychického, sociálního a tělesného procesu. Je to proces zaměřený na přeměnu mladistvého v řádného občana, čínorodého člena společnosti, jemuž je zdraví podmínkou a práce potřebou.⁸² Proces sleduje konstruktivní cíl ve vztahu k jeho dospělosti. Proces směřuje k socializaci, čím

⁷⁸ Výnos ministerstva spravedlnosti ze dne 11. září 1931 č. 41209/31, o výkonu trestu zavření, Vězeňské předpisy, část III.

⁷⁹ PIAGET, Jean. *The Moral Judgment of the Child*. Glencoe, Illinois: The Free Press, 1932, s. 101.

⁸⁰ Srov. § 29 odst. 2 výnosu: "Snahou všech orgánů trest vykonávajících a na výkon trestu dohlížejících, budiž, aby úroveň vězně byla povznesena, aby nabyl správného názoru o svém poměru a povinnostem k rodině a společnosti, vyvíjel se rozumově, mravně i tělesně a opustil ústav jako zdravý, plodně práce schopný a řádný občan."

⁸¹ PIAGET, Jean, INHELDER, Bärbel. *Psychologie dítěte*. Praha: Krajský pedagogický ústav, 1968, s. 107.

⁸² To německá věda trestního práva a penologie nazývala polepšením, zatímco anglická věda nápravou.

by se měl mladistvý stát prostřednictvím trestu zavření.⁸³ Takto analytické vymezení pokládalo mladistvého za sociálně a morálně nehotového či narušeného jedince. Mladistvý se měl proměnit v sociální bytost, která se chová morálně a jedná na základě pouhé poslušnosti podle zákoné povinnosti.

Obecný předpis o účelu trestu, jak je ustanovení § 29 nazváno, se zaměřil na podobné problémy jako Ženevská deklarace práv dítěte z roku 1924, avšak v odlišných společenských souvislostech a účelovém rámci. Úvodní dva odstavce deklarace ukládají sociální povinnosti společnosti. Deklarace v prvním odstavci požaduje, aby byly dítěti poskytnuty nezbytné hmotné a duchovní prostředky pro jeho přirozený vývoj.⁸⁴ A čtvrtý odstavec přikazuje, aby bylo dítě uvedeno do postavení vydělávat si na živobytí (*a position to earn a livelihood*).⁸⁵ Odstavec nezmiňuje žádné prostředky: ani výchovu, ani vzdělání. Až následný odstavec uvádí výchovu ve verbálním modu. Dítě musí být vychováváno k vědomí, že jeho nadání je službou bližnímu. Tím je podřízen zájem dítěte zájmu bližního.

Účel trestu byl naplňován v polepšovnicích, v samostatných odděleních věznic a výchovnicích, které byly vyhrazeny výlučně mladistvým. Způsob zacházení s mladistvými v polepšovnicích upravil výnos, jenž byl inspirován *borstalským systémem* nápravy mladistvého.⁸⁶ Podle anglické penologie měl být mladistvý odsouzený za trestný čin umístěn do zařízení, které nebylo součástí vězeňského systému. V roce 1914 prohlásil britský ministr vnitra McKenna v Dolní sněmovně, že borstalská zařízení musí být víc a víc vzdálena povaze jakéhokoli vězení a stát se víc a víc ryze nápravnými a vyučovacími ústavami.⁸⁷

Borstalský režim se proto zásadně odlišoval od vězeňského způsobu zacházení. Mladistvý měl být napraven prostřednictvím výchovy a pracovního programu. V roce 1900 vězeňští komisaři vymezili na základě získané zkušenosti všeobecné zásady borstalského systému: přísná klasifikace, pevná kázeň, tvrdá práce a organizovaný dohled nad propuštěným mladistvým. Ustanovení § 1 anglického zákona o předcházení zločinům⁸⁸ předepsalo podmínky pro umístění do borstalského zařízení. Mladistvý nesměl být mladší 16 a starší 21 let. Takový mladistvý již získal zločinné návyky a sklony nebo se družil s osobami špatného charakteru. Pokud osobnost mladistvého vyhověla zákonným požadavkům, mělo jeho umístění do zařízení trvat nejméně jeden rok a nesmělo být delší než tři roky.

⁸³ PELEG, Noam. Reconceptualising the Child's Right to Development: Children and the Capability Approach. *International Journal of Children's Rights*, 2013, vol. 21, iss. 3, s. 524-526.

⁸⁴ Geneva Declaration of the Rights of the Child, adopted 26 September 1924, League of Nations.

⁸⁵ KERBER-GANSE, Waltraut. Eglantyne Jebb – A Pioneer of the Convention on the Rights of the Child. *International Journal of Children's Rights*, 2015, vol. 23, iss. 3, s. 279.

⁸⁶ Základy borstalského programu tvořil Gladstonský výbor od roku 1895. Program spojený s pracovním výcvikem, tělesnou a náboženskou výchovou byl vyzkoušen s osmi mladými osobami ve vězení v Bedfordu v roce 1900.

⁸⁷ WARDER, John, WILSON, Reg. The British Borstal Training System. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1973, vol. 64, iss. 1, s. 119.

⁸⁸ Srov. 1908 Prevention of Crimes Act.

Jak výkon trestu podle borstalského systému, tak výkon trestu v polepšovně spočíval na *selekcí a individualizaci*. Mladiství byli zařazováni do kázeňských tříd.⁸⁹ Přitom byla vůči mladistvým uplatňována *progresivní zásada* spojená s klasifikačním systémem.⁹⁰ Mladiství byli známkováni za smýšlení, chování, čistotu, pořádek, pilnost při vyučování a práci. Vše se zaznamenávalo v osobním spisu.⁹¹ Známkování bylo čtyřstupňové (dobrá, uspokojivá, méně uspokojivá či neuspokojivá známka). O přestupu do vyšší nebo nižší třídy rozhodovala úřednická konference podle výsledků měsíčního známkování.⁹²

Vyšší třídy poskytovaly mladistvým *hmotné výhody*: lepší stravu, možnost používat vlastní hygienické potřeby, možnost mít hudební nástroj, květiny, ptáčka v kleci nebo ozdobné předměty vlastní výroby, odebírat nezávadný časopis, možnost účasti v pěveckém a hudebním kroužku, členství ve vzdělávacím kroužku či propůjčení záhonků k zahradničení. Pružné přeřazování mladistvých ze třídy do třídy spočívalo na odměně a trestu. Mladistvý byl motivován k osvojení si povinnosti na základě hmotného prospěchu a výhod bez sociální reciprocit a sentimentu. Respekt k povinnosti podmínila sociální nadřazenost.

Pracovní, vzdělávací a náboženské povinnosti určovaly tužší způsob zacházení, kde důstojnost zaujímal slabé místo. Práce měla *prvořadé* postavení, ale i sociální smysluplnost.⁹³ Výchova k povolání byla otevřeným, neskrytým vzdělávacím programem. Způsob zaměstnání v zařízení přihlížel k budoucímu povolání mladistvého. Pracovní povinnost byla vykonávána bez smlouvy a nároku na odměnu.⁹⁴ Školní vyučování bylo pouze doplňující složkou. Všichni mladiství měli za povinnost pracovat osm hodin denně s výjimkou nedělí a svátků.⁹⁵

Mladiství byli zbaveni volby druhu práce. O druhu práce rozhodovala úřednická konference se zřetelem k jejich budoucímu povolání. Byly pouze dvě možnosti: řemeslo nebo zemědělství, jiné veřejně organizované příležitosti nebyly dostupné. Školní vyučování bylo rovněž povinné, avšak omezené na dvě hodiny denně. Vyučování bylo pragmatické, soustředěné na prohloubení a doplnění vědomostí nutných pro praktický život. Mladiství měli pěstovat rozpoznávací úsudek a pozorovací schopnost. Úsudek se vztahoval k morálce a právu, kdežto pozorovací schopnost ke společnosti a k chování jedince. Ústavní učitelé ukládali mladistvým domácí školní práce k opakování a utvrzení

⁸⁹ Obvykle byl mladistvý po příchodu zařazen do II. kázeňské třídy.

⁹⁰ MÍŘIČKA, August, SCHOLZ, Otto. *O trestním soudnictví nad mládeží: zákon ze dne 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. s důvodovými zprávami, prováděcími nařízeními a souvisícími zákony*. Praha: Československý Kompas, 1932, xi, s. 53.

⁹¹ Srov. § 22 odst. 2 výnosu.

⁹² Jakmile měl mladistvý všech šest známek aspoň uspokojivých po třech po sobě jdoucích konferencích, bylo rozhodnuto o jeho postupu ze II. do vyšší třídy. Když neměl po třech měsících šest uspokojivých známek, byl vrácen do II. třídy. Mladistvý, který ve druhé třídě byl třikrát klasifikován dvěma známkami méně uspokojivé nebo neuspokojivé, tak byl přeřazen do III. třídy.

⁹³ Srov. § 48 odst. 2.

⁹⁴ Srov. § 49 odst. 2: „Nároku na mzdu vězeň nemá...“

⁹⁵ Srov. § 48 výnosu.

probrané látky. Úkoly nesměly směřovat k bezduchému opakování, nýbrž rozvíjet porozumění.⁹⁶ Školní vyučování doplňovaly přednášky.

Náboženská výchova byla povinná v rozsahu dvou hodin týdně, avšak s výjimkami. Mladiství byli povinni se účastnit společných bohoslužeb a náboženských cvičení podle svého vyznání.⁹⁷ Rodiče nebo zákonní zástupci mohli požádat písemně nebo protokolárně o zproštění účasti mladistvého v náboženské výchově. Od 16 let mohl o vynětí požádat sám mladistvý. Avšak jeho rodiče nebo zákonní zástupci, kteří nesli za jeho morální výchovu odpovědnost, rozhodovali o jeho účasti s konečnou platností.

Způsob zacházení s mladistvými byl podle borstalského programu založen na plnění povinností. Mladiství byli k poslušnosti a kázni vychovávaní autoritativně skrze příkazy. Zařízení vládla *heteronomní* soustava norem, jimž byli mladiství podrobeni. Pro demokracii nebylo žádné místo. Řád byl postaven na *morálce odměny a trestu*. Úkolem zařízení bylo zajistit strukturální vývoj mladistvých prostřednictvím přísného zacházení a podřízení se autoritě. Postavení mladistvých ulpělo v mocenské subordinaci. Morální vývoj, tj. nabývání společenských hodnot, podporovala náboženská výchova. Výnos samostatně upravil *individuální* způsob morálního působení na mladistvé. Jak učitelé, tak úředníci ústavu museli mladistvé co nejčastěji vyhledávat, navštěvovat a vést s nimi rozpravu. Takový způsob morální výchovy nemohl odolat pedanterii.⁹⁸ Mladiství umístění v samovazbě museli být navštíveni nejméně dvakrát denně.⁹⁹

4. Soudobý nárys mezinárodněprávní úpravy

Od druhé poloviny minulého století se v některých mezinárodních aktech přerývaně rozvíjí úprava vztahu výchovy a trestu. Menší část norem obsahují univerzální mezinárodní smlouvy zaručující práva člověka. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966 zakazuje v čl. 5 odst. 5 uložit rozsudek trestu smrti osobě mladší osmnácti let.¹⁰⁰ Další smluvní ustanovení předepisuje, aby byli mladiství během zbavení svobody odděleni od dospělých.¹⁰¹ Podstatně podrobnější úpravu obsahují čl. 37 a 40 Úmluvy o právech dítěte z roku 1989.¹⁰² Ani tato mezinárodní smlouva nezahrnuje soubor obsažných norem, které upravují vztah výchovy a trestu. Obsažností oplývají

⁹⁶ Srov. § 42 výnosu.

⁹⁷ Srov. § 44 výnosu.

⁹⁸ KOHLBERG, Lawrence, HERSH, Richard H. Moral Development: A Review of Theory. *Theory into Practice*, 1977, vol. 16, no. 2, s. 57.

⁹⁹ Srov. § 47 odst. 2 výnosu.

¹⁰⁰ Mezinárodní pakt zavazuje 169 států.

¹⁰¹ Srov. čl. 10 odst. 2 a 3 Mezinárodního paktu.

¹⁰² General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989. Úmluva zavazuje 197 států.

doporučení některých hlavních orgánů OSN. Taková doporučení doprovázejí zevrubné komentáře nebo vysvětlení.

Charta OSN svěřuje Valnému shromáždění, orgánu reprezentativní povahy, „slabší“ pravomoc. Shromáždění může činit členským státům doporučení.¹⁰³ Doporučení jsou přijímána ve dvojí formě. Valné shromáždění upřednostňuje v oblasti trestního práva mládeže formu rezoluce. Shromáždění úmyslně nevolí deklaraci coby kodifikační dílo, jehož normativní obsah může předznamenat budoucí mezinárodní smlouvu. Pro pojmenování doporučení jsou používány dva přiléhavé výrazy: pravidla (*rules*) a směrnice (*guidelines*).¹⁰⁴ Pravidla a směrnice jsou zamýšleny jako *vzorové standardy* adresované orgánům členských států. Jejich účelem je podpořit i usměrnit trestněprávní politiku a poskytnout státům sdílené standardy, které zohledňují práva dítěte v trestním právu mládeže.

Na regionální úrovni získala Rada Evropy v oblasti trestního práva mládeže výsadní normotvorné postavení. V rozsáhlém souboru smluv Rady Evropy nemá Úmluva o právech dítěte žádný smluvní protějšek. Avšak v Radě Evropy byla přijata Evropská úmluva o výkonu práv dítěte z roku 1996, jejímž hlavním účelem je poskytnutí *procedurální* podpory (*promotion*) právům dítěte.¹⁰⁵ Evropská úmluva zaručuje procesní práva, která mohou být vykonávána samotnými dětmi nebo prostřednictvím jiných osob nebo orgánů.¹⁰⁶ Účinnou ochranu právům dítěte také poskytuje Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a její justiční orgán: Evropský soud pro lidská práva. Avšak žádné smluvní ustanovení, a to ani ustanovení o právu na svobodu a osobní bezpečnost, neupravuje vztah výchovy a trestu.¹⁰⁷

Různorodé evropské standardy zasahují do vztahu výchovy a trestu s omezeným anebo doplňujícím právním účinkem. Vztah výchovy a trestu je zevrubněji regulován v doporučeních orgánů Rady Evropy, jejichž předmětem je zacházení s mladistvými pachateli. Uceleným dokumentem je doporučení Výboru ministrů nazvaný Evropská pravidla pro mladistvé pachatele podrobené sankcím a opatřením.¹⁰⁸ Soubor evropských pravidel opatřený zevrubným komentářem zavádí dílčí standardy upravující vztah výchovy a trestu.

Vůdčí, avšak nezávazná pravidla musí být čtena a pochopena v *celkové souvislosti* s Úmluvou o právech dítěte, Evropskou úmluvou o lidských právech i Evropskou úmluvou o zabránění mučení a nelidskému nebo ponižujícímu

¹⁰³ Srov. čl. 10 Charty OSN.

¹⁰⁴ Např. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules), General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985, United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (Riyadh Guidelines), General Assembly resolution 45/12 of 14 December 1990, United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, General Assembly resolution 45/113 of 14 December 1990.

¹⁰⁵ Srov. European Convention on the Exercise of Children's Rights, European Treaty Series, No. 160, 1996.

¹⁰⁶ Srov. Explanatory Report to the European Convention on the Exercise of Children's Rights, s. 2.

¹⁰⁷ Srov. čl. 5 odst. 1 písm. d) Evropské úmluvy.

¹⁰⁸ Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures and commentary, 5 November 2008.

zacházení nebo trestání z roku 1987. Do celkové souvislosti vcházejí jak univerzální doporučení OSN jako Pekingská, Rijádská, Tokijská nebo Havanská pravidla, tak dokumenty Výboru ministrů¹⁰⁹ a komisaře Rady Evropy pro lidská práva.¹¹⁰

Ve vnitrostátním právu vznikly dva klasické způsoby zacházení s mladistvým pachatelem: tzv. sociálně opatrovnický (*welfare*) a justiční (*justice*) model.¹¹¹ První model zohlednil ochranu, nápravu a péči o mladistvého pachatele. Kdežto druhý model se soustředil na posouzení chování mladistvého pachatele, který morálně volil mezi dobrem a zlem a v právním smyslu mezi protiprávním chováním a chováním, které ukládá závazná povinnost.¹¹² Klasický dualismus modelů nevyčerpává zvláštnosti a osobitou povahu trestního práva mládeže v jednotlivých státech. Některé státy uzákonily způsob zacházení s mladistvými, který zohledňuje *toleranci* jako podstatnou vlastnost trestního práva mládeže. Na nezákonný čin mladistvého tolerantní společnost neodpovídá trestem, nýbrž nabídkou pomoci, kterou může dotyčný odmítnout.¹¹³

Na přelomu 20. a 21. století začaly orgány mezinárodních organizací odkazovat na *restorativní* model zacházení (*restorative justice*). V roce 1999 Hospodářská a sociální rada OSN vyzvala Komisi pro předcházení zločinu a trestní spravedlnost (*the Commission on Crime Prevention and Criminal Justice*), aby zvažila vhodnost vypracování mezinárodních standardů restorativního modelu.¹¹⁴ O rok později rezoluce Hospodářské a sociální rady rozebírá významy klíčových výrazů: „restorativní výsledek” nebo „restorativní proces”. Sousední „restorativní proces” znamená jakékoli řízení, v němž oběť, pachatel nebo jakýkoli jiní jednotlivci nebo členové společnosti dotčení trestným činem se aktivně a společně podílejí na řešení záležitostí vyplývajících z trestného činu, často s pomocí čestné a nezáužaté třetí strany.¹¹⁵

¹⁰⁹ Jedná se o následující doporučení: Recommendation Rec(2006)2 on the European Prison Rules, Recommendation Rec(2005)5 on the rights of children living in residential institutions, Recommendation Rec(2004)10 concerning the protection of the human rights and dignity of persons with mental disorder, Recommendation Rec(2003)20 concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice, Recommendation No. R (97) 12 on staff concerned with the implementation of sanctions or measures, Recommendation No. R (92) 16 on the European rules on community sanctions and measures, Recommendation No. R (87) 20 on social reactions to juvenile delinquency.

¹¹⁰ Srov. Commissioner for Human Rights. Children and juvenile justice: proposal for improvements, Strasbourg, 19 June 2009, CommDH/IssuePaper(2009).1.

¹¹¹ Oba modely se vytvořily na přelomu 19. a 20. století.

¹¹² ZEŽULOVÁ, Jana. Justice nad mládeží. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. 2011, 1. vyd. Brno: Česko-britská o.p.s., s. 77-78.

¹¹³ NELKEN, David. Italy: A Lesson in Tolerance? In: MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. *Comparative Youth Justice. Critical Issues*. London: SAGE Publications Ltd., 2008, s. 161, dále LAPPI-SEPPÄLÄ, Tapio, Finland: A Model of Tolerance. In: MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. *Comparative Youth Justice. Critical Issues*. London: SAGE Publications Ltd., 2008, s. 171-172.

¹¹⁴ Development and implementation of mediation and restorative justice measures in criminal justice, ECOSOC Res. 1999/26.

¹¹⁵ Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters, ECOSOC Res. 2000/14, U.N. Doc. E/2000/INF/2/Add.2 at 35 (2000): „Restorative process” means any process in which the victim, the offender and/or any other individuals or community members affected by a crime actively participate together in

Z výroků vyplývá, že základním sociálním vztahem, který byl založen trestným činem, není výhradně vztah mezi státem a pachatelem. Trestný čin není posuzován jako jednání pachatele proti státu, nýbrž jako jednání směřující obecně proti společnosti jako formě lidského soužití a zvláště proti jejímu členovi: oběti.¹¹⁶ Restorativní model sleduje vztahové pojetí trestu, jenž se zaměřuje na obnovu narušeného vztahu uprostřed společnosti. Narušený vztah musí být společně napraven obětí, pachatelem a členy společnosti. Všichni zúčastnění jsou činnými členy jedné společnosti. Účel restorativního modelu tkví v rovnováze. Model vyvažuje zájmy pachatele, oběti a společnosti, aby mohl pachatel, který nese trestněprávní odpovědnost, setrvat ve společnosti a oběť získala nápravu a zadostiučinění.¹¹⁷

Restorativní model vyznačuje podle zprávy generálního tajemníka OSN o reformě trestněprávního systému sedm zásad: a) trestný čin je jednáním proti lidským vztahům, b) oběti a společnost zaujímají ústřední postavení v řízeních, c) první prioritou těchto řízení je pomoc obětem, d) druhou prioritou je obnova společnosti na dosažitelné úrovni, e) pachatel nese osobní odpovědnost vůči obětem a společnosti za spáchaný čin, f) pachatel si musí osvojit schopnosti a rozvinout porozumění vlastnímu činu na základě restorativní zkušenosti a g) účastníci sociálního vztahu nesou sdílenou odpovědnost za restorativní proces, přičemž jednají v aktivním partnerství. Společným cílem všech zúčastněných je obnova sociálního vztahu, usmíření a vzájemné ujištění, které hledí do budoucnosti.¹¹⁸

Restorativní model nemá v praxi jedinou formu, nemá jediný přístup, jak ho založit a používat. Model se postupně prosadil v oblasti zacházení s dětmi, které se nalézají v rozporu se zákonem. Jeho podstatné vlastnosti využívají orgány mezinárodních organizací nebo smluvní kontrolní orgány při formulování nálezů a doporučení adresovaným státům. Závěrečná deklarace Světového kongresu soudnictví nad mládeží ze dne 30. ledna 2015¹¹⁹ vymezila restorativní model jako *způsob zacházení* s dětmi, které jsou v rozporu se zákonem, s cílem napravit individuální, relační a sociální újmu zapříčiněnou spáchaným činem. Přitom způsob zacházení je formou a kategorií výchovy. Zacházení s mladistvým směřuje k reparačnímu cíli, protože různé formy újmy způsobené dítětem musí být odstraněny. Bez nápravy nemůže být obnoven stav, který existoval před spáchaním činu (*ante delictum*). Mladistvý pachatel, oběť a společnost nemohou být nikdy navzájem usmířeni bez obnovení obvyklých sociálních vztahů.

the resolution of matters arising from the crime, often with the help of a fair and impartial third party. Examples of restorative process include mediation, conferencing and sentencing circles.”

¹¹⁶ LYNCH, Nessa. Restorative Justice through a Children's Rights Lens. *International Journal of Children's Rights*, 2010, vol. 18, iss. 2, s. 162-163.

¹¹⁷ Report of the Secretary-General, Restorative justice, Economic and Social Council, E/CN.15/2002/5, 7 January 2002, paragraphs 9, 10.

¹¹⁸ Tamtéž, paragraph 11.

¹¹⁹ World Congress on Juvenile Justice Final Declaration, Geneva, Switzerland, 30 January 2015.

Podle názoru účastníků kongresu takové zacházení přispívá k rehabilitaci dítěte a jeho opětovnému začlenění do společnosti. Zacházení zahrnuje řízení, jehož se účastní pachatel, oběť, která s řešením souhlasí, a je-li to vhodné, také další osoby a členové společnosti. Společně se podílejí na řešení záležitostí, které vzešly z trestného činu. V restorativním modelu je závažně posuzována odpovědnost dítěte. Od restorativního řízení společnost očekává, že přijatá řešení posílí respekt dítěte k lidským právům a svobodám druhého, zejména oběti a dotčených členů společnosti. Zkušenosti získané v řízení rovněž prohloubí v dítěti porozumění lidským právům.¹²⁰

Úvodní a závěrečná část definice odkazují na morální socializaci dítěte a na výchovu k lidským právům a svobodám. Obě části vycházejí z předpokladu, že restorativní proces a jeho výsledky povedou dítě k získání sentimentu povinnosti, která je souvztažná k právům a svobodám nejen oběti činu, ale i ostatních členů společnosti. V restorativním řízení musí být práva dítěte respektována všemi účastníky. To je jedna z podmínek výchovy vzorem a sociální vzájemnosti. Dítě musí porozumět vlastnímu chování skrze dynamickou soustavu lidských práv. Nejdůležitější přitom nejsou obsahy či struktury pojmů nebo otázka, co znamená konkrétní lidské právo. Podstatné je vysvětlení dobra lidských práv z hlediska, jak tato práva přispívají k osobnímu životu jednotlivce, jeho kvalitě, jakož i soužití lidí.¹²¹

Práva dítěte jsou důvodem směrnic, které napomáhají členským státům Rady Evropy nalézat normativní řešení, jak zacházet s dětmi v odvětvích občanského, správního a trestního práva. K pojmenování směrnic se používá anglické sousloví *child-friendly justice*, které se do češtiny překládá doslovně jako „spravedlnost přátelská k dětem“. Anebo se hledá k podstatnému jménu „justice“ přílehlavý přívlastek, který jazykově označí podstatu takové formy justice. Pro přesné pojmenování se používají výrazy „vstřícný“ anebo „přívětivý“. Žádné z používaných přídavných jmen zcela neozřejmuje, co je podstatou modelu. Model, jak je zřejmé, se výlučně nevztahuje k trestnímu právu mládeže.¹²²

Směrnice Výboru ministrů Rady Evropy o justici přátelské k dětem by mohly být mimo jiné používány jako hledisko srovnávání anebo hledisko hodnocení. Podle směrnic se mohou poměřovat vnitrostátní pravidla občanského, správního a trestního práva. Sousloví justice „přátelská k dětem“

¹²⁰ World Congress on Juvenile Justice Final Declaration, Geneva, Switzerland, 30 January 2015. paragraph 11: “The Participants in the World Congress defined restorative juvenile justice as a way of treating children in conflict with the law with the aim of repairing the individual, relational and social harm caused by the committed offence and which contributes to the child’s rehabilitation and reintegration into society. This entails a process in which the child offender, the victim (only with his or her consent) and, where appropriate, other individuals and members of the community participate actively together in the resolution of matters arising from the offence. Restorative juvenile justice takes the child’s responsibility seriously and by doing so it can strengthen the child’s respect for and understanding of the human rights and fundamental freedoms of others, in particular of the victim and other affected members of the community.”

¹²¹ RAZ, Joseph. Role of Well-Being. *Philosophical Perspectives*, 2004, vol. 18, iss. 1, s. 269.

¹²² QUINE, Willard Van O. *Z logického hlediska*. Bratislava: Kaligram, 2005, s. 37.

odkazuje na právní systémy, které zaručují respekt a účinný výkon všech práv dítěte na nejvyšší dosažitelné úrovni. Takové systémy musí brát v úvahu základní zásady: participaci, nejlepší zájmy dítěte, důstojnost, ochranu dítěte před diskriminací a vládu práva. Podle zásady individualizace musí tyto systémy přihlížet k úrovni zralosti dítěte a jeho schopnosti porozumění, jakož i k samotným okolnostem případu. Každý justiční systém musí být dítěti dostupný, odpovídající věku, rychlý, pečlivý, přizpůsobený a zaměřený na potřeby a práva dítěte, a to včetně práva na spravedlivý proces, práva na účast v řízení, práva porozumět účelu řízení, práva na respektování soukromého a rodinného života anebo práva na integritu a důstojnost.¹²³

Jednotlivé modely trestního práva mládeže nejsou v cílech jednotné, ani soudržné. Některé modely stanoví za cíl pomoc, ochranu, nápravu, péči o mladistvého nebo jeho rehabilitaci. Jiné modely vyzdvihují sociální kontrolu mladistvého, jestliže je jeho chování v konfliktu se zákonem. Švýcarský zákon o trestním právu mládeže (*Jugendstrafgesetz*) z roku 2003 zakládá dvě zásady. První zásada předepisuje, aby aplikace trestněprávních norem zohlednila ochranu a výchovu mladistvého.¹²⁴ Zásada umísťuje dítě v rozporu se zákonem do středu osobité trestněprávní úpravy (*lex specialis*). Účelem zásady je individuálně předcházet trestným činům a poskytnout dětem nebo mladistvým výchovnou a sociální podporu, aby se mohli trvale začlenit do společnosti.¹²⁵ Druhá zásada přikazuje, aby životní a rodinné poměry mladistvého a vývoj jeho osobnosti podléhaly zvláštní pozornosti příslušných orgánů.¹²⁶ Zásada zavazuje soud, aby během rozhodování o následcích trestného činu zohlednil spíše osobnost dítěte či mladistvého a jeho nejbližší sociální prostředí, než aby zkoumal závažnost spáchaného činu.

Na rozdíl od vnitrostátních modelů Pekingská pravidla doporučují, aby trestní soudnictví nad mládeží převzalo dvojaké poslání. První cíl je *axiologickým* požadavkem. Pravidla doporučují státům vytknout si za jeden z cílů *blaho* dítěte.¹²⁷ Blaho dítěte označuje, co je dobré pro dítě. Na základě

¹²³ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice (*Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1089th meeting of Ministers' Deputies*) – edited version 31 May 2011, s. 4: „Child-friendly justice” refers to justice systems which guarantee the respect and the effective implementation of all children's rights at the highest attainable level, bearing in mind the principles listed below and giving due consideration to the child's level of maturity and understanding and the circumstances of the case. It is, in particular, justice that is accessible, age appropriate, speedy, diligent, adapted to and focused on the needs and rights of the child, respecting the rights of the child including the rights to due process, to participate in and to understand the proceedings, to respect for private and family life and to integrity and dignity.”

¹²⁴ Srov. čl. 2 odst. 1 spolkového zákona o trestním právu mládeže (Bundesgesetz über das Jugendstrafrecht vom 20. Juni 2003 – JstG): „Wegleitend für die Anwendung dieses Gesetzes sind der Schutz und der Erziehung des Jugendlichen.“

¹²⁵ GILLIÉRON, Gwladys, KILLIAS, Martin. The Protection Service Function within the Swiss Criminal Justice System. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 2008, vol. 14, iss. 2-3, s. 348.

¹²⁶ Srov. čl. 2 odst. 2 spolkového zákona o trestním právu mládeže: „Den Lebens- und Familienverhältnissen des Jugendlichen sowie der Entwicklung seiner Persönlichkeit ist Besondere Beachtung zu schenken.“

¹²⁷ United Nations Standards Minimum Rules for Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules). General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985, odst. 1.1: „Member States shall seek, in conformity with their respective general interests, to further the well-being of the juvenile and her or his family.”

uvedené hodnoty je nutné zvažovat vhodná opatření, která blaho mladistvému, jenž se nalézá v rozporu se zákonem, přinese. V hodnotovém smyslu se blaho nalézá v blízkosti štěstí. Obě hodnoty, blaho a štěstí, se přiřazují k opatrným lidským hodnotám.¹²⁸ Becarria v době osvícenství požadoval, aby se každý jedinec proměnil v *homo felix*. Štěstí bylo namísto blaha nejvyšším cílem a právo jeho sociálním nástrojem.

Pekingská pravidla neopakují totožný cíl. Blaho je veřejnou hodnotou, která má být příslušnými orgány státu respektována v jakémkoli řízení s dítětem. V trestním právu mládeže hodnota blaha dítěte zabezpečuje, aby orgány státu vykonávaly pravomoci způsobem, který zachovává tělesné, duševní a morální blaho dítěte nebo mladistvého. Jakékoli ochranné, výchovné nebo trestní opatření musí být proto přiměřené osobním a rodinným okolnostem mladistvého a odpovídat povaze i významu jeho činu.¹²⁹ Jakmile orgán zvažuje druh opatření, nesmí odhlížet od výchovy a ochrany mladistvého.

Druhý cíl není axiologické, nýbrž instrumentální povahy. Cíl zastupuje *zásada proporcionality*, která omezuje v trestním právu mládeže ukládání ochranných a trestních opatření výlučně ve vztahu k závažnosti činu. Závažnost činu je vedle újmy jednou z rozhodných okolností. Není ovšem okolností prvořadou. Čin musí být uvážlivě hodnocen ve vztahu k osobnosti mladistvého pachatele, k jeho sociálnímu postavení a rodinným poměrům. V souboru osobních okolností souvisí s činem rovněž následné jednání či chování mladistvého. Příslušné orgány musí zhodnotit, jak se mladistvý zachoval vůči oběti nebo jak hodlal napravit způsobenou újmu.

Blaho dítěte by nikdy nemohlo být, a to ani s opatrnou prozíravostí, použito jako jedno z rozhodných hledisek pro stanovení nejnižšího věku trestní odpovědnosti. Blaho jako hodnota postrádá všestranné kriteriální použití. Aplikace blaha jako hlediska k určení věkové hranice trestní odpovědnosti je bezpředmětné. Zákonodárci využívali pro určení trestní odpovědnosti především strukturální složky rozumového a morálního vývoje mladistvého. Obraceli pozornost k rozpoznávací způsobilosti, volní schopnosti ovládat vlastní chování, ke zralosti mladistvého anebo k příčinám absence takových schopností.

Intelektuální, morální a volní schopnosti jsou *interními* složkami. Vedle těchto duševních komponent byly v zákonodárné argumentaci používány některé právní či sociální okolnosti jako dokončená povinná školní docházka nebo osamostatnění mladistvého a jeho vymanění z rodičovské péče. Jiným právním hlediskem je zákaz dětské práce.¹³⁰ Pekingská pravidla upozorňují na

¹²⁸ CRISP, Roger, Well-Being. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2015 Edition), ZALTA Edward (ed.) URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/well-being/>.

¹²⁹ United Nations Standards Minimum Rules for Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules). General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985, odst. 5.1: "The juvenile justice system shall emphasize the well-being of the juvenile and shall ensure that any reaction to juvenile offenders shall always be in proportion to the circumstances of both the offenders and the offence."

¹³⁰ PUT, Johan, WALGRAVE, Lode. Belgium: From Protection towards Accountability? In: MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. *Comparative Youth Justice. Critical Issues*. London: SAGE Publications Ltd., 2008, s. 112-113.

jiné bezprostřední souvislosti. Spojují věk trestněprávní odpovědnosti s jinými právními způsobilostmi, které upravují ostatní zákony. Pekingská pravidla poukazují na „občanskoprávní“ zralost, která spočívá v plné způsobilosti k právním úkonům.¹³¹ Ve schématu souvislostí se objevuje způsobilost dítěte k protiprávním úkonům či odpovědnosti, jak ho upravují další odvětví vnitrostátního práva. Komentář k evropským pravidlům odkazuje na věk spjatý s uzavřením manželství a na nejnižší věk zaměstnání.¹³²

Čl. 40 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte ukládá smluvním stranám povinnost, aby stanovily hranici *nejnižšího věku* trestní odpovědnosti. Smluvní pravidlo požaduje dosažení normativního výsledku: uzákonit nejnižší věkovou hranici trestní odpovědnosti. Pravidlo žádný kalendářní věk nestanoví. Rozhodnutí je na úvaze (*margin of appreciation*) zákonodárce. Pravidlo kromě uvedeného právního účinku vyvolává další účinky. Dítě, které nedosáhlo v okamžiku spáchání činu věkové hranice stanovené zákonem, nemůže nést trestněprávní odpovědnost, i kdyby soud seznal, že dítě již jedná podle rozumové, morální anebo volní schopnosti. Výbor pro práva dítěte označuje za *nevyvratitelnou domněnku* nemožnost formálně obžalovat dítě a vést proti němu trestní řízení.¹³³ Dítě zůstává pod ochranou ustanovení Úmluvy. Úmluva ochraňuje dítě, které v okamžiku činu dovršilo stanovený věk a nese odpovědnostní následky v trestním řízení. Je-li mladší 18 let, musí stát vůči němu dodržovat smluvní pravidla. Stát je současně zavázán na základě čl. 40 odst. 3 Úmluvy upravit věkovou hranici, aby podle ní mohl dítě nebo mladistvého učinit odpovědným a potrestat ho v trestním řízení nebo mimo jeho rámec.¹³⁴

Úmluva neplní žádnou unifikační úlohu a ani neupravuje přesnou hranici trestní odpovědnosti dítěte. Během přípravných prací nebyla mezi státy nalezena univerzální shoda ohledně věku trestní odpovědnosti. Avšak vnitrostátní úprava musí vyhovět univerzálním smluvním závazkům. Výbor pro práva dítěte určuje *mezinárodně přijatelnou úroveň* (*an internationally acceptable level*) trestní odpovědnosti dítěte. Výbor považuje za nepřijatelnou úroveň věk nižší 12 let.¹³⁵ Vyšší přijatelná hranice kolísá mezi 14 až 16 lety. Belgie a Lucembursko navázaly věk trestní odpovědnosti na ukončení povinné školní docházky

¹³¹ United Nations Standards Minimum Rules for Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules). General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985, odst. 4.1.

¹³² Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures and commentary, 5 November 2008, pravidlo 4.

¹³³ United Nations, Committee of the Rights of the Child, General Comment No. 10 Children's rights in juvenile justice, CRC/C/GC/10, 25 April 2007, odst. 30.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Tamtéž, odst. 32.

(hranice 18 let).¹³⁶ Pod přijatelnou úrovní se z evropských států nacházejí Anglie, Švýcarsko a Wales.¹³⁷

Švýcarský zákon o trestním právu mládeže upravuje trestní odpovědnost dítěte na základě věkového rozmezí. Čl. 3 zákona vymezuje osobní rozsah platnosti zákona (*persönlicher Geltungsbereich*) mezi 10. a 18. rokem.¹³⁸ Dolní a horní hranice trestní odpovědnosti jsou pevné a neměnné. Zákon se použije vůči osobě, jejíž věk odpovídá zákonnému rozsahu (*ratione personae*), pokud spáchala trestný čin. Zákon rozlišuje mezi ochrannými opatřeními a tresty. Soud smí uložit některé tresty jen mladistvým, kteří dovršili 15 let. Takovými tresty jsou osobní plnění v formě povinnosti pracovat ve prospěch komunity (*persönlicher Leistung*), peněžitý trest (*Busse*) nebo trest odnětí svobody (*Freiheitsentzug*) na dobu nejvýše jednoho roku. Podle čl. 25 odst. 2 zákona může být mladistvý, který v době spáchání činu dovršil 16 let, odsouzen k trestu odnětí svobody až na čtyři roky. Zákonné ustanovení upravuje přísné podmínky po uložení trestu. Mladistvý musí spáchat čin, který je trestný podle zákoníku platného pro dospělé osoby (například vražda, loupež, braní rukojmí, znásilnění nebo žhářství).¹³⁹

Státní orgány mohou ukládat druhově rozdílná opatření mladistvým, kteří byli obviněni, obžalováni nebo uznáni vinnými z porušení trestního zákona, mimo nebo v rámci trestního řízení. Čl. 40 odst. 3 písm. b) Úmluvy ukládá státům povinnost podporovat upuštění (odklon) od trestního řízení, pokud je to vhodné a žádoucí u mladistvých, kteří se nalézají v rozporu se zákonem. Odklon od trestního řízení prošel za jedno století evolučním vývojem. Stal se jedním z podstatných institutů trestního práva mládeže. Smluvní pravidlo navzdory dosaženému vnitrostátnímu vývoji neurčuje ani povahu, ani obsah, ani hmotně právní podmínky upuštění od trestního řízení s výjimkou požadavku dodržení lidských práv a plného respektování právních záruk.

Postup v případě odklonu od trestního řízení smí být neformální i formální.¹⁴⁰ Základním účelem zvoleného postupu je vyhovět spíše potřebám dítěte nebo mladistvého než zdůrazňovat protiprávnost či závažnost jeho činu. Složkou účelu je vyloučení stigmatizace dítěte nebo mladistvého kvůli trestnímu řízení. Na základě trestního síthání by mohlo nejbližší sociální okolí přisuzovat

¹³⁶ PUT, Johan, WALGRAVE, Lode. Belgium: From Protection towards Accountability? In: MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. *Comparative Youth Justice. Critical Issues*. London: SAGE Publications Ltd., 2008, s. 111.

¹³⁷ MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. England and Wales: The New Correctionalism. In: MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. *Comparative Youth Justice. Critical Issues*. London: SAGE Publications Ltd., 2008, s. 35-42.

¹³⁸ Srov. čl. 3 odst. 1 spolkového zákona o trestním právu mládeže: „Dieses Gesetz gilt für Personen, die zwischen dem vollendeten 10. und dem vollendeten 18. Altersjahr eine mit Strafe bedrohte Tat begangen haben.“

¹³⁹ Další podmínku stanoví čl. 25 odst. 2 písm. b) zákona o trestním právu mládeže: „...eine Tat nach den Artikeln 122, 140 Ziffer 3 oder 184 StGB begangen und dabei besonders skrupellos gehandelt hat, namentlich wenn der Beweggrund des Jugendlichen, der Zweck der Tat oder die Art ihrer Ausführung eine besonders verwerfliche Gesinnung offenbaren.“

¹⁴⁰ United Nations Standards Minimum Rules for Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules). General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985, odst. 11.

takovému pachateli hluboce znevažující vlastnosti, jež se obtížně vyvracejí. Stigmatizace mladistvého překáží výkonu práva dítěte zaujmout čínorodou úlohu ve společnosti.¹⁴¹ Upuštění od trestního řízení prosazuje výchovnou úlohu trestního práva mládeže. Odklon poskytuje mladistvému příležitosti k sebeuvědomění a morální reflexi.

Upuštění od trestního řízení je pravým opakem institucionální netečnosti. Odklon vyžaduje konativní a součinný přístup zúčastněných osob a orgánů. Vůči mladistvému jsou přijímána restorativní opatření v souladu se zásadami výchovy a sociální integrace.¹⁴² Různé druhy opatření musí být uvedeny do organizační součinnosti.¹⁴³ Praxe využívá sociální, zdravotní či probační služby, mediaci, dozor kvalifikované osoby nebo policejního úředníka, zařazení do výchovného programu, výchovná doporučení nebo konferenci, kdy se řešení společně účastní členové rodiny. Součástí postupu bývají i jiná restorativní opatření, např. náhrada způsobené újmy.

Předpokladem takového postupu je například spáchání trestného činu menšího významu, první trestný čin mladistvého, někdy také opakované protiprávní činy.¹⁴⁴ Komentář Výboru pro práva dítěte a návrhy komisaře Rady Evropy pro lidská práva předkládají soubor právních podmínek pro uzákonění formálního postupu. Upuštění od trestního řízení smí být využíváno tehdy, když existují přesvědčivé důkazy, že mladistvý skutečně spáchal trestný čin. Mladistvý musí svobodně a dobrovolně uznat právní odpovědnost. Ze strany příslušných orgánů nesmí být uskutečněn žádný nátlak nebo zastrašování. Uznání právní odpovědnosti nesmí být proti mladistvému použito v následujícím řízení. Mladistvý musí svobodně a dobrovolně vyjádřit písemný souhlas s upuštěním od trestního řízení. Takový souhlas podmiňují dostatečné informace o povaze, obsahu a trvání opatření a také o následcích, když mladistvý selže. Jsou-li součástí přijatého opatření rodiče, vyžaduje se jejich souhlas zejména u mladistvých mladších 16 let.

Podle doporučení mezinárodních orgánů musí vnitrostátní předpisy upravující upuštění od trestního řízení delegovat pravomoci na policii, žalobce či jiné orgány, které přijímají rozhodnutí o odklonu. Takové rozhodnutí je přezkoumatelné a musí vylučovat přímou či nepřímou diskriminaci mladistvého. Ve formálním i neformálním postupu je nezbytné mladistvému poskytnout snadno dostupnou právní anebo sociální pomoc, aby mohl zvážit navrhované opatření. Jakmile mladistvý vykoná uložené opatření, jeho případ se uzavírá.

¹⁴¹ Srov. čl. 40 odst. 1 Úmluvy.

¹⁴² Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures and commentary, 5 November 2008, pravidlo 2: „The sanction or measures that may be imposed on juveniles, as well as the manner of their implementation, shall be specified by law and based on principles of social integration and education and of the prevention of re-offending.”

¹⁴³ Srov. Commissioner for Human Rights. Children and juvenile justice: proposal for improvements, Strasbourg, 19 June 2009, CommDH/IssuePaper(2009).1, s. 7-8.

¹⁴⁴ United Nations, Committee of the Rights of the Child, General Comment No. 10, Children's rights in juvenile justice, CRC/C/GC/10, 25 April 2007, odst. 25.

Důvěrný záznam o případu smí být veden kvůli správním a jiným účelům. Záznam nesmí nabýt povahu trestněprávního rejstříku. Přístup k záznamu je časově omezen, a to nejvýše v délce jednoho roku pro pověřené orgány, které se věnují dětem v konfliktu se zákonem.¹⁴⁵

Odklon od trestního řízení ovládají dvě zásady: *sociální integrace* a *výchova*. Sociální integrace je dvousměrný interaktivní proces, jehož jedna strana, dítě nacházející se v rozporu se zákonem, požívá na základě Úmluvy právo zaujmout čínorodou úlohu ve společnosti.¹⁴⁶ Stejně tak dítě podle Úmluvy požívá právo na vzdělání¹⁴⁷ coby proces, jehož základními cíli jsou vědění a porozumění. Avšak kognitivní cíle nejsou jediným posláním vzdělání.¹⁴⁸ Formální proces vzdělání má psychologickou a sociologickou stránku.¹⁴⁹ Všechny faktory vzdělání mají působit ve směru rozumového a morálního vývoje dítěte.

Jakmile se upuštění od trestního řízení ukáže jako nevhodné nebo nežádoucí opatření, příslušné orgány zahájí trestní řízení. Od takového okamžiku orgány postupují podle zásad spravedlivého trestního řízení, které zaručují právo dítěte na spravedlivý proces. Zásady sociální integrace a výchovy se nesmí proměnit v druhotné anebo podpůrné zásady. Obě zásady souběžně ovládají trestní řízení s mladistvým a jsou určující pro vztah výchovy a trestu. Podle obou zásad zákony o trestním právu mládeže musí poskytovat dostatečný soubor ochranných (výchovných) a sankčních opatření. Zásady sociální integrace a výchovy se jako argumenty podílejí na vyloučení trestu smrti a trestu odnětí svobody na doživotí bez možnosti propuštění na svobodu.

Ze zásad sociální integrace a výchovy vyplývá normativní požadavek, aby předpisy o trestním právu mládeže uzákonily rozvinutý soubor výchovných opatření a trestů, o nichž může soud uvažovat v zájmu mladistvého. Švýcarský zákon o trestním právu mládeže v kapitole nazvané Ochranná opatření a tresty stanoví dvě formy trestněprávních následků. Zákon se přiklonil k zásadě dualismu a spojení ochranných opatření a trestů. Podle *zásady dualismu* může být mladistvý pachatel konfrontován s vlastním činem a v rámci restorativní úpravy s obětí trestného činu a také s jinými členy společnosti.

Účelem ochranných opatření, které jsou harmonizovány s občanským zákoníkem, je výchovná a terapeutická péče, včetně pomoci. Ochranný dozor (*Aufsicht*) a osobní péče (*persönliche Betreuung*) zasahují do rodinného života, aby příznivě zapůsobily na rozvoj osobnosti mladistvého.¹⁵⁰ Osobní péče poskytovaná ze strany vhodné třetí osoby napomáhá rodičům plnit výchovné

¹⁴⁵ Tamtéž, odst. 27.

¹⁴⁶ Tamtéž, odst. 7.

¹⁴⁷ Srov. čl. 27 a 28 Úmluvy o právech dítěte.

¹⁴⁸ KRATHWOHL, David R. A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. *Theory into Practice*, 2002, vol. 41, no. 4, s. 215-216.

¹⁴⁹ DEWEY, John. My Pedagogic Creed. *The School Journal*, 1897, vol. LIV, no. 3, s. 77-78.

¹⁵⁰ Srov. čl. 12 zákona.

úkoly.¹⁵¹ Soud může mladistvému, který trpí duševní poruchou nebo některou z forem závislostí, nařídít ambulantní léčbu (*ambulante Behandlung*).¹⁵² Jako opatření nucené ústavní výchovy může soud rozhodnout o umístění mladistvého do zařízení výchovné nebo terapeutické péče a pomoci. V případě umístění mladistvého do uzavřeného zařízení zákon požaduje, aby byla na základě lékařského a psychologického vyšetření odborně zdůvodněna nutnost přijetí takového opatření.¹⁵³

Vztah mezi ochranným opatřením a trestem upravuje čl. 11 zákona, který vyjadřuje zásadu *dualismu*. Soud může uložit trest jako doplněk k ochrannému opatření nebo samostatně jen za úmyslné činy.¹⁵⁴ Každý trest je časově omezen. Nejmírnějším trestem je *důtka* (*Verweis*), která představuje formální odsouzení činu.¹⁵⁵ Mladistvý odsouzený by si měl uvědomit nejen trestní odpovědnost, vinu a následky činu vůči oběti, ale také sociální odpovědnost vůči společnosti, jíž je vitálním členem. *Osobní plnění* (*persönliche Leistung*) zakládá přímý vztah mezi mladistvým a společností.¹⁵⁶ Trest neplní jen výchovnou úlohu, ale také reparační funkci. *Peněžitý trest* (*Busse*) má oproti ostatním trestům snížené výchovné působení.¹⁵⁷

Umístění do zařízení (*Freiheitsentzug*) je uvedeno mezi tresty na posledním místě jako *výjimečné* opatření. Mezinárodní dokumenty požadují, aby takové zařízení zaručovalo organizovanou příležitost smysluplné činnosti. Tyto činnosti musí podporovat tělesné a duševní zdraví mladistvého, jeho smysl pro odpovědnost a nabývání sociálních dovedností a osvojování prosociálních postojů a hodnot, aby se mladistvý mohl po propuštění začlenit do společnosti.¹⁵⁸ Komentář Výboru ministrů Rady Evropy dokonce používá podobný zákonodárný jazyk jako návrh německého zákona z roku 1909. Cílem ústavní výchovy je umožnit mladistvému, aby byl schopen po propuštění vést život podle zákona (*a law abiding life*).

Úmluva o právech dítěte je ve vztahu k zásadám monismu anebo dualismu, jak byly uzákoněny v trestním právu mládeže, neutrální. Avšak Úmluva předpokládá zásadu dualismu, když čl. 37 připouští trest uvěznění jako poslední možnost (*last resort*), a to na co nejkratší možnou dobu. Český překlad neodpovídá úřednímu znění mezinárodní smlouvy. Sousední „krajní opatření“ neozřejmuje, že v případě spáchaného činu vzhledem k okolnostem případu a zejména vzhledem k osobnosti mladistvého není vůbec žádná jiná možnost

¹⁵¹ Srov. čl. 13 zákona.

¹⁵² Srov. čl. 14 zákona.

¹⁵³ Srov. čl. 25 zákona.

¹⁵⁴ Srov. čl. 11 odst. 1 zákona o trestním právu mládeže: „Hat der Jugendliche schuldhaft gehandelt, so verhängt die urteilende Behörde zusätzlich zu einer Schutzmassnahme oder als einzige Rechtsfolge eine Strafe. Artikel 21 über die Strafbefreiung bleibt vorbehalten.“

¹⁵⁵ Srov. čl. 22 zákona.

¹⁵⁶ Srov. čl. 23 zákona.

¹⁵⁷ Srov. čl. 24. zákona.

¹⁵⁸ Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures and commentary, 5 November 2008, pravidla 50.1, 50.2, 50.3.

použitelná. Uložení trestu odnětí svobody musí být proto *imperativní*.¹⁵⁹ Pekingská pravidla mají nejen sémantický význam. Jejich standardy jsou praktické a stanoví, že trest odnětí svobody se omezuje na výjimečné případy násilí proti jiným osobám nebo na případy trvalého páchání závažné trestné činnosti.¹⁶⁰

5. Konečné poznámky

Mezinárodní smlouvy, které upravují práva dítěte, nejsou formálním záznamem přirozených práv. Ve vztahu výchovy a trestu odrážejí mezinárodní smlouvy dílčí normy trestního práva mládeže řady smluvních států. Smlouvy zůstávají konsensuální, autonomní reflexí dosaženého, ale jen nejzákladnějšího vývoje trestního práva mládeže.

Mezinárodněprávní úprava je pravým *pozitivně právním* záznamem prostého stavu. Přitom takový záznam postrádá celost i normativní úplnost. Pozitivní právo se od myšleného přirozeného práva odlišuje nedokonalostí, neúplností i nestálostí.

Vztah výchovy a trestu se v trestním právu mládeže zvolna rozvíjí k úplnosti napříč univerzálními a regionálními standardy, které jsou ovšem nezávazné povahy. Z toho pramení intelektuální a praktický požadavek, aby byly závazné normy čteny v živé a ústrojně uspořádané souvislosti s těmito standardy. A to nejen kvůli kontextuálnímu vědění, ale zejména proto, aby jakékoli rozhodování šlo ke kýžené objektivitě a předvídatelnosti, a to navzdory všední vládě vnitrostátního partikularismu.

Přesto proměna „obyčejných“ práv dítěte v jeho lidská práva je jakýmsi pokusem přiblížit se k jejich věčnosti. Do míst, kde by mohla dlít přirozená práva.

¹⁵⁹ SANDBERG, Kristen. The Role of National Courts in Promoting Children's Rights. Case of Norway. *International Journal of Children's Rights*, 2014, vol. 22, iss. 1, s. 3.

¹⁶⁰ United Nations Standards Minimum Rules for Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules). General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985, odst. 17. 1 písm c).

III. (a) JUSTICE VSTRÍCNÁ K DĚTEM Z POHLEDU ÚMLUVY O PRÁVECH DÍTĚTE A RADY EVROPY

JEAN ZERMATTEN¹

1. Úvod

Před 27 lety dne 20. listopadu 1989 přijalo mezinárodní společenství revoluční text Úmluvy o právech dítěte (dále jen Úmluva). Úmluva uznává dítě jako osobu a poukazuje na skutečnost, že tato osoba, i když je mladá a závislá, má jako všechny jiné subjekty práva, která jsou svázána s její existencí. Tato pozice propůjčuje dítěti nové právní postavení: *status subjektu práv*. Přijetím Úmluvy připustily státy existenci dítěte nikoliv pouze jako rozvíjející se závislé bytosti, která vyžaduje ochranu, která je adresátem rozdílných služeb (výživa, přístřeší, péče a vzdělání), ale která je především lidskou bytostí, subjektem práva (není již pouze předmětem slitování a beneficentem pozornosti dospělých). Toto vědomí je zásadní, neboť by mělo vyvolat zásadní změny ve vztazích mezi generacemi, mezi muži, ženami a dětmi; stává se základem nové společenské smlouvy. U práv dítěte rozlišujeme mezi situací „před“ a „po“ přijetí Úmluvy. Již nikdy nelze o dětech uvažovat tak, jak bylo o nich uvažováno před tím, než Úmluva vstoupila v platnost.

Je nutné zdůraznit *univerzalitu* nového postavení dítěte, protože Úmluva ratifikovaná 197 státy² se stala používaným společným jazykem, kdykoli se o dětech hovoří kdekoli na světě. Úmluva je jedinou smlouvou o lidských právech, která dosáhla téměř univerzálního přijetí. Základní práva dětí – všech osob mladších 18 let – jsou v tomto mezinárodněprávním dokumentu jasně definována a univerzálně uznána. Úmluva je konfrontována se zvyklostmi států, tradicemi různých společenství, dospělých, pracovníků v odborných profesích i dětí samotných.

Je nutné poznamenat, že tato revoluční změna vůči tradičním přístupům shovívavosti a paternalismu s sebou přináší množství náročných úkolů pro všechny, ale především pro státy, které jsou stranami Úmluvy. V této souvislosti bude předmětem studie rozbor mezinárodněprávních povinností států a rovněž zkoumání nutnosti, jak umožnit dětem účinnější uplatňování jejich práv.

Vliv Úmluvy byl posílen přijetím třetího Opčního protokolu s názvem *Opční protokol Úmluvy o právech dítěte týkající se komunikačního postupu*,³

¹ Soudce pro mládež v Sionu, Švýcarsko (1980-2005), Ředitel Mezinárodního institutu pro práva dítěte (*International Institute for the Rights of the Child* (1995-2014), člen Výboru OSN pro práva dítěte (2005-2013) a předseda Výboru OSN pro práva dítěte (2011-2013).

² Například Spojené státy americké neratifikovaly Úmluvu.

³ Protokol byl přijat 19. prosince 2011 a otevřen k podpisu v roce 2012. Vstoupil v platnost na základě ratifikace 10 členskými státy OSN. Tento protokol je též důvěrně nazýván OPIC – Opční protokol týkající se komunikačního postupu. OPIC vstoupil v platnost v roce 2014, kdy byl ratifikován 14 smluvními státy. Na počátku roku 2016 byl stav ratifikací následující: strany: 22, signatáři: 32.

kteřý dětem umožňuje podávat v případě porušení jejich práv individuální stížnosti k Výboru pro práva dítěte. Tato možnost poskytnutá dětem, aby mohly jednat před kvazi-judiciálním orgánem, Výborem pro práva dítěte, je ve vztahu k předmětu této studie základní. Nadto Opční protokol otevírá možnost, aby Výbor pro práva dítěte zahájil šetření, obdrží-li spolehlivé informace, jež naznačují závažná nebo systematická porušení práv zaručených Úmluvou, a sice ze strany státu, jenž požívá postavení smluvní strany, což může mimo jiné zahrnovat návštěvy příslušného státu.

Architektura Úmluvy a jejich tří Opčních protokolů⁴ představuje obsažnou a celistvou právní konstrukci. Tato konstrukce je relativně snadno dostupná každému jednotlivci ochotnému se zapojit do obhajoby práv dětí, ale také obecně dostupná dospělým, rodičům i odborným pracovníkům. Jistě je dostupná dětem, protože většina jmenovaných mezinárodních smluv má rovněž podobu vhodnou pro ty nejmladší, takovou podobu, jež odpovídá jejich věku a úrovni porozumění. Tato skutečnost je mimořádně důležitá, protože hnutí za „práva dětí“ je ustaveno na základě jejich aktivní a účinné účasti a je taktéž počátkem hnutí nazvaného „justice vstřícná k dětem“.

2. Povinnosti států

Relativně málo pozornosti bylo věnováno tématu povinností vyplývajících z Úmluvy. Úmluva je závaznou dohodou mezi různými stranami, a to téměř mezi všemi členy mezinárodního společenství. Podle teorie lidských práv je zřetelné, že Úmluva náleží do rodiny mezinárodních smluv o lidských právech. Zásady, které se vztahují na všechny takové smlouvy, jsou stejným dílem použitelné i na tuto Úmluvu.

Doktrína se pokusila význam povinností objasnit tím, že je rozdělila na povinnosti respektovat, chránit a vykonat lidská práva. Povinnost *respektovat* znamená, že smluvní státy se musí zdržet omezování nebo zasahování do lidských práv. Povinnost *chránit* vyžaduje, aby smluvní státy chránily jednotlivce a skupiny před porušováním lidských práv. Povinnost *vykonat* značí, že smluvní státy musí přijmout taková aktivní opatření, jež umožní naplňování základních lidských práv.

Na základě ratifikace se stát stává stranou Úmluvy a zavazuje se, že zavede řadu opatření, a to především implementační opatření, která jsou vyžadována pro vnitrostátní adaptaci Úmluvy. Předpokládá se přijetí zákonů, jež jsou v souladu s právním obsahem Úmluvy. Od každého smluvního státu se rovněž požaduje vytvoření individuálního (nebo v některých případech kolektivního – Evropská sociální charta) mechanismu stížností a postupů pro

⁴ OPIC, jak bylo uvedeno, a OPSC neboli Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie (2000) a OPAC neboli Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů (2000).

řešení porušení práv tak, aby bylo zajištěno, že jsou na všech organizačních úrovních respektovány, zaváděny a prosazovány mezinárodní standardy lidských práv. Z toho vyplývá důležitý krok směrem k důslednému provádění práv dítěte, a to vyhlášení nového Opčního protokolu. Úmluva totiž byla jediným mezinárodněprávním aktem, u něhož nebyla zaručena možnost podávat stížnosti proti porušení práv. Kontrola provádění smluvních povinností spočívala pouze na systém pravidelného podávání zpráv o jejich plnění.⁵

Přijetí Opčního protokolu představuje důležité prohloubení mezinárodněprávní ochrany práv dítěte. Absence takové institucionální kontroly, jak smluvní strany provádějí uložené povinnosti, neboli zvláštního monitorovacího systému založeného Úmluvou byla závažným nedostatkem systému ochrany dětí. Před přijetím Opčního protokolu neexistovala žádná jiná možnost, jak zajistit účinnou, přímou a rychlou ochranu práv dítěte, než jakou poskytuje pravidelné monitorování provádění Úmluvy.

Opční protokol zdokonalí přístup dětí k opravným prostředkům na místní a národní úrovni. Členské státy nejsou nadšené z toho, že je kontroluje mezinárodní orgán. Raději vytvářejí místní a národní mechanismy opravných prostředků tak, aby řešily porušování práv dětí na vnitrostátní úrovni. Některé smluvní strany takové možnosti nabízejí, ale v mnoha členských státech je pro děti obtížné získat přímý přístup k soudům a odvolávat se proti soudním rozhodnutím.

Značného pokroku bylo dosaženo v rámci systému veřejného ochránce práv. Přesto však mnozí veřejní ochránci vykonávají toliko mandát na podporu práv dítěte a nemají žádnou pravomoc přijímat a posuzovat stížnosti předložené dětmi. Bude zajímavé sledovat, do jaké míry podnítl nový mechanismus zavedení možnosti požadovat náhradu škody a domáhat se spravedlnosti na vnitrostátní úrovni přímo ze strany dětí.

V Evropě se jednotlivci včetně dětí mohou obracet k Evropskému soudu pro lidská práva, jehož rozsudky jsou závazné *inter partes*. Stejná práva jsou zaručena jednotlivcům (včetně dětí) při podávání návrhů na zahájení řízení podle Americké úmluvy o lidských právech a Africké charty práv a blaha dítěte.

Ve vztahu k povinnostem, jež pramení z Úmluvy, se smluvní strany zavázaly přijmout veškerá zákonodárná, správní a jiná opatření k implementaci práv dítěte. Vůči hospodářským, sociálním a kulturním právům uskutečňují smluvní strany taková opatření v maximálním rozsahu svých prostředků a v případě potřeby i v rámci mezinárodní spolupráce.⁶

Úmluva nevymezuje pojem *opatření k implementaci*, které musí smluvní strana přijmout, aby zajistila plný respekt jak k zásadám, tak substantivním právům. Oba mezinárodní pakty o lidských právech z roku 1966 obsahují

⁵ Podle čl. 44 Úmluvy jsou kromě povinností zajistit plné požívání práv dítěte státy zavázány předkládat Výboru pro práva dítěte pravidelné zprávy o dosažených výsledcích a přijatých úkolech ve vztahu k implementaci Úmluvy.

⁶ Čl. 4 Úmluvy.

ustanovení podobné čl. 4 Úmluvy, jenž ukládá obecnou povinnost⁷ zavést „všechna nutná zákonodárná, správní a jiná opatření.“ Implementační úkol – výkon práv dítěte – vyžaduje zapojení všech sektorů a částí společnosti včetně samotných dětí.

Výbor pro práva dítěte vysvětlil pojem obecných opatření a průvodních požadavků v obecném komentáři č. 5,⁸ který vyjmenovává řadu prováděcích opatření, jež se týkají zákonodárství, všeobecného sběru údajů, vývoje politik, programů, služeb a akčních plánů, rozmístování zdrojů, školení, nezávislého monitorovacího orgánu, zvyšování povědomí, spolupráce s občanskou společností, mezinárodní spolupráce a zavedení nástrojů vstřícných k dětem, které by jim zajistily přístup k soudnictví a správním úřadům.

2.1 Základní povinnosti Úmluvy: implementace nového postavení dítěte jako subjektu práv

Úmluva obsahuje řadu ustanovení, která jsou „zastřešující“ povahy. Tato ustanovení jsou aplikovatelná nejen vůči ostatním ustanovením, ale i vůči těm, která obsahují substantivní práva zaručená každému dítěti. Například čl. 1 definuje pojem „dítěte“. Jedná se o základní ustanovení, které neupravuje žádné substantivní právo. Ustanovení vymezuje, kdo je podle Úmluvy dítětem a kdo je předmětem mezinárodněprávní úpravy.

Příkladem hmotného práva je čl. 7 (právo být registrován po narození, právo na jméno, právo na státní příslušnost, právo znát své rodiče a právo nebýt od nich odděleno). Smluvní ustanovení uznává substantivní práva, která má každé dítě od narození, práva, která odkazují k bezprostředním a jasným povinnostem smluvních států: například vytvořit evidenci narození a evidenci osob kvůli vydávání veřejných dokladů o státním občanství anebo totožnosti, povinnost registrovat totožnost rodičů anebo povinnost poskytovat služby rodinám tak, aby nedocházelo k rozdělování rodin a umísťování dětí do pěstounské péče.

Základní mechanismus Úmluvy tvoří obecné zásady vtělené do čtyř ustanovení. Jsou to klíče, kterými se otevírají zámky tohoto systému:

čl. 2: právo dítěte na ochranu před diskriminací;

čl. 3: právo na to, aby na nejlepší zájmy dítěte byl brán prvořadý zřetel;

čl. 6: právo na život, zachování života a rozvoj dítěte;

čl. 12: právo dítěte být slyšeno.

Jmenovaná práva jsou výrazem nového postavení dítěte jako subjektu práv. Přijetím Úmluvy mezinárodní společenství *de facto* uznává, že má dítě individuální potřeby a že musí být brány v úvahu rovněž kolektivy dětí, a to

⁷ Srov. čl. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.

⁸ Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5, General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child, CRC /GC/2003/5, 2003, odst. 9-11.

odděleně od dospělých. Děti vždy vyjadřovaly své názory, ale před platností Úmluvy byly často ignorovány a umlčovány. Přesto jsou jejich názory vyjadřovány v zájmu všech, nikoli pouze jejich vrstevníků. Proto děti a dětem musí každý naslouchat.

Čtyři ustanovení utvářejí *jádro* Úmluvy o právech dítěte. Smluvní státy sdílejí primární povinnost uznat nové postavení dítěte, a proto se musí zdržet jakéhokoli omezování výkonu substantivních práv jak přímo, tak prostřednictvím jejich zástupců. Státy jsou povinny chránit nové postavení dítěte a přijmout pozitivní opatření k podpoře dítěte jako subjektu práv, a tak umožnit dítěti přímý nebo nepřímý výkon práv zaručených Úmluvou. Tato povinnost musí být dodržována při uskutečňování všech opatření, a to včetně zákonodárných a správních kroků, prostřednictvím zvyšování právního vědomí mezi dospělými, mj. také školením odborníků, kteří pracují s dětmi a pro děti, a zajištěním toho, aby hybnou silou změn a strůjci vlastních životů byly samotné děti.

Zmíněná čtyři ustanovení se použijí jak vůči *hmotným*, tak i *procesním právům* dítěte. To značí, že je nutné přijmout závazná opatření, aby byla veškerá rozhodnutí přijímána v souladu s duchem a literou Úmluvy o právech dítěte.

2.2 Nejlepší zájmy dítěte a právo na participaci

Dvě obecné zásady jsou obzvláště důležité a musí být plně respektovány ve vztahu k justici přátelské k dětem:

Právo dítěte, aby byly jeho nejlepší zájmy⁹ předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, je odrazem stavu, že dítě je ve středu jakéhokoliv rozhodnutí. V praxi nelze učinit žádné rozhodnutí bez zkoumání účinků a vlivu takového rozhodnutí na konkrétní dítě nebo skupinu dětí. Zásada nejlepších zájmů dítěte je souběžně silné *procesní* povahy, protože zavazuje příslušné orgány a osoby, aby rozhodnutí týkající se dítěte respektovala jeho nejlepší zájmy. Jakmile se rozhoduje o skupině dětí, musí příslušné orgány a osoby zajistit, aby rozhodnutí podporovalo harmonický vývoj dotčených dětí a rovněž zajistilo jejich participaci, integraci a sebenaplnění.

Posouzení stanovisek a názorů¹⁰ dítěte anebo dětí je pro správní, soudní a politické orgány povinné. Znamená to, že nesmí být přijato žádné rozhodnutí, aniž by předtím nebylo zjištěno stanovisko či názor dítěte. Pouhé pasivní vyslechnutí dítěte není dostačující. Stanoviska a názory dítěte musí být vážně vzaty v úvahu „v souladu s věkem a zralostí dítěte“. Opční protokol ustavil právní možnost, aby děti podávaly individuální stížnosti, a to v souladu s jejich právem být slyšeny. Souběžně smějí děti využít možnost jednat přímo před mezinárodním orgánem - Výborem pro práva dítěte.

⁹ Srov. čl. 3 odst. 1 Úmluvy.

¹⁰ Srov. čl. 12 Úmluvy.

Aplikuje-li se uvedené ustanovení v souladu s věkem, zralostí a rozvíjejícími se schopnostmi dítěte,¹¹ jak to Úmluva vyžaduje, lze snadno zjistit, že není možné splnit žádnou povinnost uloženou smluvnímu státu, aniž by bylo pozorně nasloucháno stanoviskům a názorům dítěte tak, aby mohly být jeho nejlepší zájmy naplněny za účelem jeho harmonického a všestranného rozvoje. Vše musí být ve shodě s čl. 6 Úmluvy.

3. Justice vstřícná k dětem

„Dospívající dívka byla uvězněna za to, že vstoupila do kolejiště. Byla odvezena na policejní stanici, vyslýchána policisty ve stejnokroji a ponechána v policejní cele. Jaký trestný čin spáchala? Pokusila se vzít si život.

Významný advokát zastupoval v Old Baile dvě děti, které byly obviněny ze závažného porušení předpisů. Tito chlapci byli drženi ve vyšetřovací vazbě velmi daleko od své rodiny. Když se advokát chystal jít k soudu, uvědomil si, že na to, aby mohl úspěšně argumentovat o umožnění složení kauce, nezná dostatečně složitý zákon o kauci a vyšetřovací vazbě dětí.”

To jsou dva příklady, z nichž je patrné, jak vůči dětem selhává systém trestního soudnictví ve Velké Británii. Systém neodpovídá jejich potřebám. Všechny skutečnosti ukazují, že děti, které se dostaly do styku se soudním systémem, jsou zranitelné a mají spletité problémy. Může jim být pouhých 10 let, což je hranice trestní odpovědnosti. Většina z nich má obtíže s vyjadřováním, s jazykem i komunikací, což z nich činí nejnáročnější „klienty“. Děti by měly být zastupovány těmi nejzkušenějšími právníky. Měli by to být právníci s prokazatelnou odborností na poli trestního práva mládeže, jež se podstatně liší od obecného trestního práva. Namísto toho právní systém činí přesný opak.¹²

Tyto příklady nejsou ojedinělé a neomezují se pouze na Velkou Británii. Zjištění a doporučení, která učinil Výbor pro práva dítěte, prokazují, že dětem je obvykle bráněno, aby přijaly jakoukoli smysluplnou úlohu v soudním řízení. Takové opomenutí může v budoucnosti vyvolat závažné následky. Je očividné, že děti, které neporozuměly nebo se účinně neúčastnily soudního řízení, budou méně ochotně vykonávat obecně prospěšné práce, méně pravděpodobně budou moci být rehabilitovány a s vyšší pravděpodobností skončí znovu před soudem. Proto děti coby pachatele musí obhajovat zralí, zkušení právníci a nikoliv služebně mladší obhájci, kteří se na odbornou dráhu teprve připravují.

¹¹ Srov. čl. 5 Úmluvy.

¹² Report published by the Bar Standards Board in November 2015 (Youth Proceedings Advocacy Review), <http://www.thetimes.co.uk/tto/law/article4623528.ece?shareToken=730aa5aa741538e2bc5f042b0f846b48>.

3.1 Mezinárodní akty

Před vstupem Úmluvy v platnost byly státy vázány různými mezinárodními smlouvami o lidských právech. Například Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, který zaručuje práva dospělých i dětí, stanoví v čl. 2 odst. 3:

„Každý stát, který je smluvní stranou tohoto Paktu, se zavazuje:

(a) zajistit, aby se kterékoli osobě, jejíž práva nebo svobody tímto Paktem uznané byly porušeny, dostalo účinné ochrany bez ohledu na to, zda se porušení jejího práva nebo svobody dopustily osoby jednající v úřední funkci;

(b) zajistit, aby každá osoba, jež se domáhá takové ochrany, měla na ni právo stanovené příslušnými právními, správními nebo zákonodárnými orgány nebo jakýmkoli jiným orgánem ustanoveným právním systémem státu, a aby měla možnost právní ochrany;

(c) zajistit, aby příslušné orgány tuto ochranu prosazovaly, jakmile je poskytnuta.“

Čl. 14 Paktu dále osvětluje, co zahrnuje přístup k soudu:

„Každý má úplně stejné právo, aby byl spravedlivě a veřejně vyslechnut nezávislým a nestranným soudem, který rozhoduje o jeho právech a povinnostech při soudním řízení.“

Podle Výboru zvláštní situace dětí vyžaduje mít dobré zákony nikoliv jen ve formálním smyslu. Účinný právní systém předpokládá takové zákony, jež mohou být uplatňovány v každodenní praxi, přičemž lze na jejich základě vznášet námitky. V obecném komentáři Výbor pro práva dítěte uvádí:

„K tomu, aby měla práva význam, musí být k dispozici účinné opravné prostředky tak, aby přispěly k nápravě porušeného práva. Tento požadavek je v Úmluvě vyjádřen nepřímou - zvláštní a závislé postavení dětí činí skutečné obtíže při vyhledávání opravných prostředků při porušení jejich práv. Smluvní státy jim musí věnovat zvýšenou pozornost tak, aby zajistily, že dětem a jejich zástupcům jsou k dispozici účinné postupy, jež jsou k dětem citlivé. Tyto postupy by měly zahrnovat poskytování informací přátelských k dětem, rady, obhajoby, včetně podpory při vlastní obhajobě a zajistit přístup k řízením, během nichž mohou uplatňovat stížnosti, jakož i přístup k soudům s nezbytnou právní a jinou pomocí. V případech, kdy se zjistilo, že byla porušena práva, musí být poskytnuta odpovídající náhrada včetně odškodnění a v případě potřeby i opatření na podporu tělesného a duševního zotavení, rehabilitace a reintegrace dítěte tak, jak to vyžaduje čl. 39 Úmluvy.“¹³

¹³ Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5, General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child, CRC /GC/2003/5, 2003, odst. 24.

3.2 Situace a definice

Děti ve všech regionech světa čelí objektivním překážkám v přístupu k soudnictví. Jsou vlastně konfrontovány se stejnými překážkami jako ostatní lidé. Ovšem kvůli své závislosti a zvláštním potřebám, kvůli své nezralosti a zranitelnosti musí nadto překonávat zvláštní právní a sociální obtíže.

Ve většině států nebyly zákonodárství a postupy upravující zacházení s dětmi, které se účastní soudního řízení, přizpůsobeny jejich subjektivním právům a potřebám. Většina států nemá specializované soudce, žalobce ani vyšetřovatele, kteří by se zabývali případy, v nichž jsou zapojeny děti. V důsledku toho může soudní systém činit děti napodruhé oběťmi a zapříčinit další újmy. Může také odrazovat děti a jejich rodiče od toho, aby se k soudům obraceli. A kromě toho je na děti brán ohled jen zřídka. Strategie, které se zabývají přístupem k soudnictví, je často opomíjejí.¹⁴

„Přístup k justici“ odkazuje na uznané právo jednotlivce na zahájení soudního řízení za účelem obrany subjektivních práv, a to především za situace, jestliže byla tato práva porušena. Takové pojetí přístupu dosud platí, ale porozumění této koncepci bylo rozšířeno, aby zahrnovalo i další stránky přístupu k justici. Nejmodernější definice přístupu k justici je následující: „Přístup k justici je schopnost zajistit spravedlivou a včasnou nápravu porušení práv tak, jak je to stanoveno ve vnitrostátních a mezinárodních normách a standardech včetně Úmluvy o právech dítěte.“¹⁵

V rozpravě o právech dítěte lze odkazovat na dokument *Rozvojový program OSN*, který Výbor pro práva dítěte přijal. Podle programu není „přístup k justici pouze procesní záležitostí, ale také záležitostí spravedlivých výsledků silně provázaných s demokratickým vládnutím a snižováním chudoby“. Tento dokument také zdůrazňuje, že „přístup k justici je mnohem více než pouhým zdokonalováním přístupu jednotlivce k soudům. Přístup k justici musí být definován ve smyslu zajištění toho, aby výsledky právních a soudních rozhodnutí byly spravedlivé a rovné.“¹⁶

3.3 Některé překážky

V praxi se stává, že děti nemohou trestný čin oznámit. Důvodem může být povaha takových trestných činů nebo totožnost pachatelů a zejména skutečnost, že se děti staly oběťmi násilí, zneužití nebo sexuálního napadení. V těchto situacích by se děti mohly obávat závislosti a nebo lásky k pachateli či pachatelům.

¹⁴ Srov. čl. 14 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.

¹⁵ United Nations Development Programme, *Programming for Justice: Access for All. A Practitioner's Guide to a Human Rights-Based Approach to Access to Justice*, UNDP, Bangkok, 2005.

¹⁶ United Nations Development Programme, *Access to Justice: Practice Note*, UNDP, 2004, s. 3.

Děti mohou být příliš nezralé, aby pochopily, jak jim bylo ublíženo. Jestliže byly děti tělesně nebo sexuálně zneužity, mohou být příliš traumatizovány, aby mohly trestný čin oznámit, hovořit o něm či o něm podat výpověď. Mohou mít strach z toho, kdo se o ně postará, budou-li muset opustit domov, v němž jsou zneužívány.

Otázka věku je zcela zásadní v případě soudního líčení nebo řízení před správním orgánem, například orgánem péče o dítě. Otevírá se tak otázka zastupování dítěte. Za obvyklých okolností dítě zastupují rodiče. Ovšem v některých případech jsou rodiče pachatelé trestného činu spáchaného vůči dítěti nebo prosazují zájmy odlišné od zájmů dítěte. V takovém případě musí být dítě zastoupeno právním zástupcem. Koho nebo co bude právní zástupce hájit: Názor dítěte? Nejlepší zájmy dítěte? Zájmy komunity?

Dalším problémem je věk dítěte. V řadě států je věková hranice pro podání stížnosti stanovena relativně vysoko - na 14 let. V takových situacích dochází k objektivnímu omezení práv dítěte, což mu brání v přístupu k soudu. Takový právní stav uvádí dítě, které se stalo obětí trestného činu, do závislého postavení na rodičích, kteří se mohou zdráhat zjednat nápravu.

Častokrát jsou děti vyloučeny z účinné právní anebo psychosociální pomoci. Třebaže děti dosáhly stanoveného věku a disponují schopností jednat před orgánem, přičemž zákon takové služby předepisuje, bývá praxe takové úpravě notně vzdálena. Poskytování veřejných služeb trpí v praxi nedostatky. Je nutné uznat myšlenku, že pro dítě nebo mladistvého je obtížné porozumět rozličným zákonům a dobře ovládat procesní normy. Děti vyžadují pomoc. Potřebují také pomoc s vyhledáním terapie nebo rehabilitační pomoci, nemluvě o opravných prostředcích a odškodnění. Přitom platí pozoruhodné výjimky, bere-li se v potaz činnost, kterou vykonávají kanceláře veřejných ochránců práv a nevládní organizace v řadě států.

S vědomím toho, že předložený výčet problémů není vyčerpávající, je třeba zmínit otázku tradičního soudnictví a překážky, jež mohou vyplývat z praxe:

„Tradiční soudní systémy tvoří jeden ze způsobů, na jehož základě lidé v některých regionech určitého státu (především ve venkovských oblastech) získávají přístup k justici. Mohou zde být dobré důvody pro jejich činnost, neboť takové tradiční systémy jsou více přístupné, snadněji dosažitelné a srozumitelnější než státní soudy anebo jiná fóra veřejné justice. Když se tradiční systém ujme sporů a otázek, které mají závažné důsledky pro děti, mohou více uškodit než pomoci. Případy domácího násilí, sexuálního zneužívání nebo zamítání dědických práv se mohou dotýkat blaha dětí nechvalně známými způsoby, pokud (jak tomu může být u některých tradičních systémech) neexistuje žádná záchrana ve formě vnitrostátního nebo mezinárodního práva. Tak jako u

*veřejného soudnictví trpí děti mnohem více než dospělí, protože postrádají moc a schopnost prosazovat vlastní práva a zájmy.*¹⁷

3.4 Od obecné definice ke koncepci justice vstřícné k dětem

Děti přicházejí do styku se soudnictvím kvůli rodinným záležitostem jako jsou rozvod nebo osvojení, u správního soudnictví kvůli občanství nebo přistěhovalectví, v trestním soudnictví jsou děti oběťmi, svědky nebo pachateli trestných činů. Když děti čelí soudnímu systému, jsou vrženy do děsivého světa dospělých, jemuž nejsou schopny porozumět. Je proto nezbytné přizpůsobit soudnictví jejich bytostným potřebám.

Tento všeobecný problém sestává ze dvou otázek, na jejichž základě je možné rozebrat úlohu, kterou dítě sehrává, a způsob, jakým musí být jeho účast v řízení zajištěna. V jakém rozsahu se dítě účastní vnitrostátního sporného řízení? Jak jsou v rámci řízení zvažována jeho práva? Uznání dítěte za subjekt práva nemůže mít za následek omezení jeho práv.

Kvůli své situaci nemůže dítě získat přístup k soudnictví bez zvláštní ochrany. Tento ochranný přístup ve vztahu k účasti dítěte na řízení má dokonce tendenci tuto situaci posilovat tím, že je s ním během řízení zacházeno vhodným způsobem. Dítě může účinným způsobem aktivně participovat a stát se opravdovým činitelem soudního řízení. Hledání rovnováhy mezi ochranou a participací tak utváří vůdčí zásadu pro respektování práv dítěte.

Požadavek ochrany odpovídá požadavkům Výboru pro práva dítěte. Výbor žádá, aby od okamžiku, kdy se děti setkají se soudním systémem, byly náležitě chráněny, a tak mohly těžit z celostního souboru norem. V obecném komentáři o povinnostech smluvních států ohledně vlivu obchodního sektoru na práva dětí¹⁸ předkládá Výbor představu o přístupu k soudnictví a o způsobu, jak odstraňovat některé překážky:

Pro děti je často obtížné získat přístup k soudnímu systému, aby mohly využít účinný opravný prostředek proti zneužití nebo porušení svých práv, jsou-li do případu zapojeny obchodní společnosti. Děti mohou postrádat způsobilost předložit případ, což jim brání v uplatňování nároku; děti a jejich rodiny často neznají svá práva, mechanismy a postupy, které jsou potřebné pro požadování náhrady, nebo nemají dost důvěry v soudní systém. Smluvní státy nemusí vždy šetřit porušení trestněprávních, občanskoprávních nebo správních norem, jichž se dopustily obchodní společnosti. Existuje rozsáhlá nerovnováha mezi dětmi a obchodními společnostmi, soudní spory proti nim jsou zatíženy neúnosnými náklady i potížemi při zajišťování právního zastupování. Obchodní případy jsou často řešeny mimosoudním způsobem bez možnosti vytvoření ustálené judikatury. V právních systémech, kde má soudní precedent váhu, je kvůli

¹⁷ Promoting equitable access to justice for all children, Unicef Insights, I/24, s. 9.

¹⁸ CRC/C/GC/16, 17. 04. 2013.

nejistotě výsledku pravděpodobnější, že se děti a jejich rodiny vedení sporu vzdají.

S mimořádnými obtížemi se střetává náprava směřovaná proti zneužívání, k níž dochází v kontextu globálních obchodních operací. Dceřiné nebo jiné společnosti nemusí mít pojištění nebo mají ručení omezené. Způsob, jakým jsou nadnárodní korporace strukturované do oddělených subjektů, může znamenat, že je jejich identifikace a přičitatelnost právní odpovědnosti ke každé jednotce náročná. Přístup k informacím a důkazům, které se nacházejí v různých státech, může být problematický, jestliže se vznáší a obhájuje právní nárok. Získat právní pomoc v rámci cizí soudní příslušnosti může být obtížné. Pro zamítnutí exteritoriálních nároků lze využít různé právní a procesní překážky.

Smluvní státy by měly zaměřit pozornost na odstraňování sociálních, hospodářských a soudních překážek tak, aby děti měly praktický přístup k účinným soudním mechanismům bez jakékoliv diskriminace. Děti a jejich zástupci by měli obdržet informace o nápravných opatřeních například prostřednictvím školních osnov, středisek pro mládež nebo komunitních programů. Mělo by jim být umožněno zahajovat řízení týkající se jejich práv a při podávání žalob proti obchodním společnostem by měly mít přístup k právníkům a těm, kdo poskytují právní pomoc tak, aby byla zajištěna rovnost zbraní. Smluvní státy budou možná muset poskytovat zvláštní pomoc dětem, které čelí obtížím v přístupu k soudům, například kvůli jazyku či zdravotnímu postižení anebo protože jsou velmi nezralé.

Věk by neměl být překážkou práva dítěte plně se účastnit soudního řízení. Podobně by měla být vypracována zvláštní opatření pro oběti a svědky trestných činů z řad dětí jak v občanském, tak i v trestním řízení v souladu s obecným komentářem Výboru č. 12. Nadto by měly smluvní státy implementovat Směrnice o soudnictví ve věcech zahrnujících oběti a svědky trestných činů z řad dětí.¹⁹ Důvěrnost a soukromí musí být respektovány a děti by měly být informovány o stavu a vývoji ve všech fázích řízení, přičemž náležitý význam by měl být přikládán zralosti dítěte a jakýmkoliv případným obtížím s řečí, jazykem nebo komunikací.

V této souvislosti je nutné připomenout význam dokumentu generálního tajemníka OSN (*Guidance Note*) zveřejněného v roce 2008. Cílem dokumentu je stanovit vůdčí zásady ve vztahu k soudnictví nad mládeží.

Hlavní zásady:

1. Zajistit, aby nejlepší zájmy dítěte byly prvořadým hlediskem.
2. Zaručit každému dítěti spravedlivé a rovné zacházení bez jakékoliv formy diskriminace.
3. Podpořit právo dítěte na to, aby mohlo svobodně vyjádřit své názory a být slyšeno.
4. Chránit všechny děti před zneužíváním, vykořisťováním a násilím.

¹⁹ Přijato Hospodářskou a sociální radou OSN v rozhodnutí 2005/20.

5. *Zacházet se všemi dětmi citlivě a důstojně.*
6. *Ve všech řízeních respektovat právní záruky.*
7. *Předcházet konfliktu se zákonem jako stěžejní prvek jakékoliv politiky týkající se soudnictví nad mládeží.*
8. *Použít zbavení svobody dětí pouze jako poslední možnosti a na nejkratší možnou dobu.*
9. *Začlenit problematiku dětí do zákonodárného procesu.*²⁰

Z předchozích mezinárodních dokumentů vyplývá, že koncepce justice vstřícné k dětem se plně rozvíjí a je nutné ji přezkoumávat z nejrůznějších hledisek. Zvláštnosti justice vstřícné k dětem jsou následující:

Taková justice je

přístupná;

odpovídající věku;

rychlá;

pečlivá;

přizpůsobená a zaměřená na potřeby dítěte;

respektující práva na řádný proces;

respektující právo na participaci a na pochopení řízení;

respektující právo na soukromý a rodinný život;

respektující právo na integritu a důstojnost.²¹

3.5 Původ

Zatímco úprava přístupu dětí k soudu doposud v právním řádu některých států upravena není, tak otázka přizpůsobení soudního řízení dětem je známá již dlouho. Otázka se objevila v rámci soudnictví nad mládeží už na počátku 20. století. Nejlepším příkladem je soudnictví specializované na děti v rozporu se zákonem, jež bylo ustaveno kvůli nutnosti přizpůsobit soudní řízení věku, zralosti a způsobilosti dítěte. S dětmi, které se ocitly v rozporu se zákonem, je nutné zacházet humánně a nadto s obzvláštní citlivostí. Děti nelze jednoduše pokládat za dospělé. Není ani překvapivé, že v této oblasti byly rozvíjeny četné závazné normy, které zakazují uložení trestu smrti, omezují odsouzení ve formě zbavení svobody nebo také utvářejí specializované soudnictví nad mládeží.

Mezinárodní společenství se brzy rozhodlo přijmout pro tento specifický druh justice normy a standardy se specializovanými soudci a výčtem možných sociálních odpovědí, jež se odlišují od sankcí uplatňovaných u dospělých osob. První univerzální standardy jsou vneseny do Pekingských pravidel z roku

²⁰ Guidance Note of the Secretary General, UN Approach to Justice for Children, 2008, s. 2.

²¹ Dostupné na <http://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>.

1985,²² která se ještě před vznikem Úmluvy pokoušela podpořit koncepci participace dítěte, aniž by pro splnění tohoto požadavku uváděla jakákoli konkrétní ustanovení.

Pojem justice „soustředěné na dítě“ podtrhuje fakt, že je dítě subjektem práv, které má prospěch ze zvláštní ochrany. Přitom veškerá rozhodnutí přijatá ve vztahu k dítěti musí odpovídat zásadě nejlepších zájmů. Nutnost přizpůsobit soudní řízení dítěti byla vyzdvížena v roce 2005 během příprav směrnic Hospodářské a sociální rady OSN.²³ Směrnice se týkají trestných činů, jichž jsou děti oběťmi anebo se staly jejich svědky. Tutéž nutnost odráží i směrnice Rady Evropy o justici přizpůsobené potřebám dětí z roku 2010.

Oba nezávazné dokumenty, jež přihlížejí k právům dítěte, zohlednily dosavadní vývoj jeho postavení. V souladu s obsahem čl. 12 Úmluvy byla upřena pečlivější pozornost k názorům dítěte. Kromě toho dokumenty uvádějí jako konečný účel každého soudního řízení zachovat respekt k právům dítěte ve všech jejich fázích. V tomto kontextu se vyvíjel pojem „justice vstřícná k dětem“ nebo „justice přizpůsobená dětem“, a sice s krátkou evolutivní odbočkou ve prospěch justice „pro“ děti. Tento vývojový směr, než by se soustředil na určitou oblast, se pokouší založit velmi protektivní režim pro všechny děti. V souladu s tím směrnice Rady Evropy zahrnují všechny děti, tj. každou osobu od narození do osmnácti let věku, která se setká s justicií.

Ani třetí Opční protokol, který mohl založit nejrozvinutější model, neposkytuje úplnou úpravu. Jádrem rozpravy nadále zůstává několik otázek týkajících se přístupu dětí k soudnictví a jejich práva vyjádřit se. Nejasnost přetrvává i v souvislosti s účastí dítěte v soudním řízení. Pojem participace, tak jak ho Úmluva předvídá, není dostačující, protože je významově širší. Čl. 12 Úmluvy se soustřeďuje na právo dítěte vyjádřit se, aniž by ustanovení zmínilo věk dítěte a aniž by vymezilo váhu, která musí být názoru dítěte připsána. Participace zahrnuje právo jednat, právo účastnit se občanskoprávního nebo trestního řízení bez jakéhokoliv omezení věku způsobem, jenž se přizpůsobuje potřebám dítěte a odpovídá jeho procesní způsobilosti, a zahrnuje rovněž právo dítěte být vyslechnuto. Participace předpokládá formální i neformální způsoby, které umožňují zjistit názory dítěte – slyšení (výslech, svědectví). Dítě by přitom mělo mít možnost zvolit si způsob vyjádření svého názoru. Vždy musí být zohledněny nejlepší zájmy dítěte. Za jistých okolností by dítě nemělo být do řízení zapojováno. Dítě musí mít možnost vyjádřit se, aniž by bylo ovlivněno svými rodiči nebo třetí osobou.

²² United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"), adopted by General Assembly; resolution 40/33 of 29 November 1985.

²³ Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, ECOSOC Resolution 2005/20.

4. Justice vstřícná k dětem a Rada Evropy

V oblasti justice vstřícné k dětem vytvořila Rada Evropy v rámci programu nazvaného „Budování Evropy pro děti a s dětmi“ různé standardy a směrnice. „Tyto standardy mají za cíl zlepšit systém justice a přizpůsobit ho specifickým potřebám dětí. To má za následek založení takového systému, jenž zaručuje respekt a účinnou implementaci práv. Nejrozšířenější soubor standardů je obsažen ve Směrnících Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem.“²⁴

Rada Evropy vysvětluje pojem „justice vstřícná k dětem“ následovně: „Justice vstřícná k dětem odkazuje na soudní systémy, které zaručují dodržování a účinnou implementaci všech práv dětí na nejvyšší dosažitelné úrovni se zřetelem k níže uvedeným zásadám a při řádném zohlednění úrovně zralosti dítěte, porozumění a vzhledem k okolnostem případu. Znamená to zejména justici, která je přístupná, přiměřená věku, rychlá, důsledná, přizpůsobená potřebám a právům dítěte, respektující práva dítěte včetně práv na řádný soudní proces, na účast v řízení a na jeho pochopení, na respektování soukromého a rodinného života, na nedotknutelnost a důstojnost.“²⁵

Výbor ministrů v dokumentu dále uvádí:

„Rozvod, osvojení, migrace, násilí. V dnešní době může každé dítě v té či oné podobě přijít do styku s justicí. Pro mnohé je to velmi nepříjemná zkušenost, i když by to mohlo a mělo být jinak. Mnoho překážek a příčin zbytečné tísně by mohlo být odstraněno. Ačkoli stěžejní zásady byly na mezinárodní i evropské úrovni úspěšně stanoveny, nemůže být řečeno, že justice je k dětem a mládeži vždy vstřícná. V přímé reakci na rozsáhlou rozpravu, kterou Rada Evropy podnítila, děti a mladiství uváděli všeobecnou nedůvěru v systém a zdůraznili mnoho nedostatků, jako jsou zastrašující prostředí, nedostatek informací a vysvětlení, které by byly přiměřené jejich věku, nedostatečný kontakt s rodinou a rovněž řízení, která jsou buď příliš dlouhá, nebo naopak příliš rychlá.“

Směrnice Rady Evropy o justici vstřícné k dětem jsou dobře známé téměř na celém světě. Směrnice byly schváleny a vyhlášeny i pro africké státy. Existuje také iniciativa, která má za cíl vypracovat totožné standardy pro státy Latinské Ameriky.

Směrnice sledují tyto cíle:

„I. Rozsah a účel

1. Tyto směrnice se zabývají otázkou místa a úlohy, názory, právy a potřebami dítěte v rámci soudního řízení a rovněž v rámci alternativ takového řízení.
2. Tyto směrnice by se měly používat ve všech případech, kdy se děti mohou z jakéhokoli důvodu a v jakémkoli postavení dostat do styku s příslušnými orgány

²⁴ Dostupné na: <http://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>.

²⁵ Council of Europe, Guidelines on a child friendly Justice, část. II, písm. c).

a službami, které se podílejí na provádění norem trestního, občanského a správního práva.

3. Cílem těchto směrnic je zajistit, aby byla v jakémkoli řízení plně dodržována všechna práva dítěte, mimo jiné právo na informace, na zastoupení, na účast a na ochranu při řádném zohlednění úrovně zralosti dítěte, jeho porozumění a vzhledem k okolnostem případu. Dodržování práv dětí by nemělo ohrožovat práva ostatních zúčastněných stran.“

Je také nezbytné uvést vůdčí zásady Směrnic Rady Evropy:

Participace (čl. 12 Úmluvy).

Zájmy dítěte (čl. 3 odst. 1 Úmluvy).

Důstojnost (čl. 40 odst. 1 Úmluvy).

Ochrana před diskriminací (čl. 2 Úmluvy).

Právní stát (srov. pojem řádného procesu nebo zásady zákonnosti a proporcionality, presumpce neviny, právo na spravedlivý proces, právo na právní pomoc, právo na přístup k soudům a právo na odvolání).

V části IV Směrnic se popisuje justice vstřícná k dětem před zahájením soudního řízení, v jeho průběhu a rovněž po jeho skončení. Směrnice poukazují na obecné prvky justice vstřícné k dětem, což jsou: informace a poradenství, ochrana soukromého a rodinného života, bezpečnost či zvláštní preventivní opatření, školení odborníků, víceborový přístup, zbavení svobody a rozvíjení vztahu mezi dítětem a policií, mezi dítětem a právníkem (právním poradcem a zástupcem), mezi dítětem a soudcem (právo na vyjádření názoru). Jednotlivá ustanovení poskytují dětem procesní záruky (nepřiměřené prodlení, prostředí přátelské k dětem a jazyk, důkazy předkládané dětmi atd.).

Směrnice jsou velmi obsažným dokumentem, jenž vyplňuje mezery, které existují jak v právním řádu, tak v praxi, jak v záměrech vlád, tak i v realitě, v níž působí odborníci. Směrnice nejsou právně závazným instrumentem, představují tzv. *soft law*. To je důvodem, proč se v textu používá slovesný výraz „měl by“ a nikoliv „musí“. Použití podmiňovacího způsobu však nesmí být chápáno jako snižování právního účinku příslušného dokumentu. Směrnice představují velice důležitý krok směrem k podpoře justice vstřícné k dětem nejenom v Evropě, ale po celém světě. Výbor pro práva dítěte použil Směrnice jako všeobecný standard, jenž je hodný následování, a proto může sloužit jako inspirativní nástroj pro státy, které revidují zákonodárství, úlohu a místo dítěte v soudnictví anebo ve správním systému.

5. Závěr

Opravdové zlepšení v oblasti práv dítěte a justice vstřícné k dětem vyžaduje proaktivní přístup ze strany států, které nesou odpovědnost za soudnictví a mají výlučnou pravomoc činit závazná rozhodnutí vůči všem občanům včetně dětí. Proto je nezbytné provádět podpůrné výzkumy, vyměňovat si zkušenosti dobré praxe, spolupracovat a zabývat se aktivitami zaměřenými na zvyšování povědomí a moudře investovat do předcházení porušování práv dítěte. Normativní rámec existuje, nyní je třeba prokázat politickou vůli. Děti si zcela jistě zaslouhují justici, která k nim bude vstřícná, a to kdekoli na světě, pro všechny děti a bez zbytečného odkladu.

III. (b) PŘÍSTUP DĚTÍ K JUSTICI: SITUACE VE ŠVÝCARSKU

1. Postavení dítěte ve Švýcarsku

Obecně smí jednotlivci ve Švýcarsku „podávat žaloby na náhradu škody za porušování lidských práv nebo na ukončení porušování těchto práv“.²⁶ Ve vztahu k dětem je nutné odkázat na Úmluvu o právech dítěte z roku 1989, která je inkorporována do švýcarského právního řádu v souladu s Ústavou, která vstoupila v platnost v roce 2000. Švýcarské právo oplývá mnohonásobným právním základem (federálním a kantonálním), jenž slouží ochraně práv dětí. Mimoto má řadu trestněprávních, občanskoprávních a správních zásad procesní povahy. Kvůli federálnímu uspořádání je tento právní systém značně složitý. Mimořádnou důležitost má otázka věkové hranice pro podávání stížnosti nebo žalob, protože určuje úroveň autonomie dítěte.

Švýcarsko ratifikovalo Úmluvu o právech dítěte dne 24. února 1997.²⁷ Švýcarsko představuje *monistický* stát: jakákoliv mezinárodní smlouva ratifikovaná švýcarskou vládou nevyžaduje pro vstup v platnost přijetí žádného dalšího zákonodárského aktu. Smlouva vstoupí v platnost automaticky na základě ratifikace (automatická inkorporace).²⁸ Úmluva a další ratifikované mezinárodní smlouvy tvoří jádro vnitrostátního práva. Úmluva vstoupila v platnost dne 26. března 1997.

Od vyhlášení Úmluvy není pochyb o tom, že děti jsou od okamžiku svého narození považovány za právní subjekty. Na základě zdravého rozumu jsou děti

²⁶ United States Department of State Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, ‘Country Reports on Human Rights Practices for 2012: Switzerland 2012 Human Rights Report’, 19 April 2013, 2013, str. 6, dostupné na: <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2012/eur/204346.htm>.

²⁷ Human Rights Information Platform, ‘International Convention on the Rights of the Child (CRC) – Implementation in Switzerland’, dostupné na: <http://www.humanrights.ch/en/Switzerland/UN-Conventions/Child/index.html>.

²⁸ Swiss Federal Department of Foreign Affairs, ‘The relationship between national and international law’, dostupné na: <http://www.eda.admin.ch/eda/en/home/topics/intfla/cintla/natint.html>.

považovány za zranitelné osoby, a proto musí být chráněny. Jako závislé osoby jsou příjemci různých služeb (zdravotnictví, vzdělání). Rozhodujícím účelem uznání práv, poskytování služeb a ochranných opatření je umožnit všem dětem, které jsou předmětem úpravy čl. 1 Úmluvy (*pro účely této Úmluvy znamená dítě každou lidskou bytost mladší osmnácti let, není-li podle práva, které se na dítě vztahuje, zletilost stanovena dříve*), rozvíjet se a stát se odpovědnými dospělými.

Uznání zranitelnosti a závislosti dítěte zakládá v právu těžkosti, proto se klade odůvodněná otázka: Jak uznaná práva uplatňovat? Dítě požívá práva, disponuje právy, ale zdá se být krajně obtížné poskytnout dítěti, a to především velmi malým dětem, plnou způsobilost vykonávat svá práva autonomním způsobem. Zákonodárství všech dob a ve všech státech tuto situaci uznávají, a proto státy uzákonily zvláštní normy, které pro některé případy upravují postavení nezpůsobilosti, nezletilosti a relativní nezletilosti. Rodičům byla proto přiznána základní odpovědnost za ochranu a výchovu dětí. Byla jim také poskytnuta pravomoc zastupovat děti při právních jednání, jakož i dětem pomáhat při jejich realizaci.

To, co Úmluva upravuje nově, je skutečnost, že dítě (novorozenec) a adolescent (který brzy dosáhne 18 let) mají stejnou právní způsobilost. Striktně vzato, subjektivní práva jsou stejná, avšak jejich výkon se u dítěte vyvíjí. Tento vývoj musí být zohledněn, aby mohl být zpřesněn okamžik, od kterého dítě může vykonávat určitá právní jednání samostatně. Přitom rodiče (nebo příbuzní) nemusí být vždy nejlepšími zástupci svých dětí. Mezi rodiči (zástupci) a dětmi mohou někdy vznikat konflikty zájmů. Především rodiče mohou být vůči svým dětem zdrojem různých forem špatného jednání nebo by mohli uzavírat dohody se třetími osobami za zády svých potomků. Mýtus o soustavném a výhradním zastoupení dítěte rodiči tak vyústil v odlišné posuzování problému zastupování.

Na tomto místě je vhodné poukázat na čl. 5 Úmluvy. Smluvní ustanovení je pro pochopení otázky autonomie (samostatnosti) a závislosti zásadní, protože bere v potaz rozvíjející se schopnosti dítěte. Smluvní úprava je odpovědí na situaci, kdy je dítě po narození zcela nezpůsobilé, avšak postupně získává způsobilost samostatně konat jednání, která vyvolávají právní účinky. Čl. 5 věrně obráží inverzní křivky rodičovských práv (jsou mohutné ve vztahu k velmi malým dětem). Jakmile dítě roste a postupně dospívá, nabývá autonomní postavení. Zastupování dítěte podmiňuje nutnost dětem naslouchat. Aby mohla být uznána způsobilost dítěte k právnímu jednání, je nutné hodnotit jeho osobní situaci s ohledem na přijímaná rozhodnutí a stupeň jeho rozvoje.

2. Otázka úsudku

Zkoumá-li se možnost osoby mladší 18 let vykonávat svá práva či nároky samostatně, nesmí být opomenuta problematika úsudku.

Jednou z příčin absence úsudku je nízký věk subjektu práv: to se jasně týká dítěte. Ale do jakého věku? Až do dospělosti? U dospělých se úsudek předpokládá. Pokud se ho chce někdo dovolávat, musí být proveden důkaz neexistence úsudku. U dětí je situace spíše opačná. U dítěte se předpokládá, že úsudek nemá, a to aniž by se o tom u velmi malého dítěte diskutovalo. Situace mladistvého blízkého zletilosti je ovšem jiná, jedná se o otázku rozvíjejících se schopností. U dítěte se také může předpokládat, že si schopnost úsudku udrží. Jakmile se objeví pochybnost (v jakémkoli smyslu), musí osoba činící rozhodnutí stanovit otázku individuálního úsudku individuálním posouzením.

Je tedy stanoveno, že pokud je dítě schopno úsudku, může samo uplatňovat množství práv tam, kde to zákon umožňuje. Od toho okamžiku s sebou nese schopnost úsudku pro dítě jistou autonomii při uplatňování svých práv, autonomii, která převažuje nad rodičovskými právy. Na druhou stranu u dítěte, které žádný úsudek nemá, bude zastupování nezbytné. Pokud budeme zkoumat kupříkladu rozhodnutí týkající se přisuzování rodičovských práv, poplatků za péči nebo práva na osobní vztahy ovlivňující přímo osobnost dítěte, má dítě právo, jestliže je schopné úsudku, činit právní kroky.

Švýcarské právo nestanovilo věkový limit odpovídající úsudku, ale ponechalo velkou flexibilitu kombinující otázky věku, vyspělosti, chápání, způsobilosti, rozlišování a verbální abstrakce. Od tohoto okamžiku se pohybujeme v relativní oblasti, kde úsudek dítěte musí být posuzován individuálně v souvislosti s osobní situací subjektu. Domníváme se, že velkou výhodou švýcarského práva je, že si v porovnání se systémy, které jsou založeny na určitém věku dítěte, tuto flexibilitu ponechalo. Důležitější je judikatura a určitý souhlas při úvaze, že úsudek se objevuje přibližně okolo dvanáctého roku života.

Je také nezbytné odlišit právo dítěte být slyšeno, které je stanoveno v čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, kde evokujeme myšlenku úsudku, ovšem jen velmi obecně (způsobilost pochopit, o co se jedná), což přísně vzato neodpovídá přesně definici schopnosti úsudku, která umožňuje uplatňovat práva autonomně. Schopnost úsudku zahrnuje dva následující prvky: schopnost zhodnotit rozumně účinek úkonu = intelektuální prvek; a schopnost svobodně se rozhodnout úkon provést či nikoliv = prvek vůle.

Švýcarský federální soud uznává u případů rozvodu možnost platného slyšení dítěte od šesti let věku (Rozhodnutí švýcarského Federálního soudu 131 III 553).

Schopnost úsudku je uznávána až později. (Rozhodnutí Nejvyššího soudu Švýcarska Rozhodnutí švýcarského Federálního soudu 2C_5 / 2008), představuje péče poskytovaná chiropraktikem třináctiletému adolescentovi se souhlasem jeho matky přes protesty pacienta s uznanou schopností úsudku porušení povinností zdravotnického odborníka.

V rozhodnutí ze 7. listopadu 1994 (Rozhodnutí Nejvyššího soudu Švýcarska 120 Ia 369, consid. 1) švýcarský federální soud přiznal

dvanáctiletému dítěti právo jednat samostatně při uplatnění práva týkajícího se regulace práva přístupu: „nezletilý, který je schopen úsudku, může jednat sám, nebo prostřednictvím zástupce, kterého si zvolí.“

Způsobnost úsudku může ve striktním smyslu slova překročit paradigma rodičovských práv/zastupování rodiči nebo příbuznými a umožnit dítěti, které je schopno úsudku, aby přímo zahajovalo právní řízení nebo aby požádalo o konkrétní zastupování. Naopak dítě, které způsobnost úsudku nemá, může být vyslyšeno, ale nemůže jít k soudu bez zastoupení.

Švýcarsko nemá komplexní zákon týkající se dětí, který bývá v různých zemích světa nazýván „zákonem o dětech.“ Ustanovení týkající se dětí a jejich práv lze však nalézt jak ve federální legislativě a předpisech, tak i v kantonální legislativě. Nesmíme zapomínat, že pouze některá pravidla jsou federální (aplikovatelná na celém území) a že v kompetenci kantonů jsou různé oblasti (ochrana, vzdělávání, zdravotnictví...). V tomto ohledu je někdy obtížné pochopit národní rámec a je třeba posuzovat také kantonální předpisy nebo dokonce místní (obecní) ustanovení.

3. Závěr

Švýcarské zákony umožňují dítěti uplatňovat jeho práva postupně nebo autonomně v souvislosti s jeho věkem a stupněm zralosti. Jsou transformované do právního pojmu úsudku, pro který legislativa nestanovila žádný věk (i když se zdá, že se judikatura ustaluje na průměru 12 let). Zdá se, že flexibilita švýcarského práva je dobrým řešením umožňujícím individuální rozhodování. Dítě schopné úsudku zde může požádat o asistenci a jednat prostřednictvím zástupce, právníka nebo prostřednictvím spolehlivé osoby (důvěrníka). Dítě, které schopnost úsudku v striktním slova smyslu nemá, bude zastupováno buď svými rodiči (přirozené zastoupení), nebo ad hoc zástupcem. V případě konfliktu zájmů nebo v situaci, která to bude vyžadovat, bude takovému dítěti ustanoven zákonný zástupce.

Pokud je švýcarské dítě schopno úsudku, může jít ve věci osobnostních práv k soudu. Může si tedy stěžovat na porušení svých práv prostřednictvím soudních mechanismů, které existují na národní úrovni. Až Švýcarsko ratifikuje Opční protokol týkající se komunikačního postupu²⁹, získá dítě možnost stěžovat si na univerzální úrovni.

Množství otázek ovšem zůstává nezodpovězeno, teprve budoucnost přinese možnost diskutovat o efektivním přístupu k justici pro děti ve Švýcarsku.

²⁹ Optional Protocol to the CRC on Individual Complaints (2012, vstoupil v platnost dne 14. dubna 2014; Švýcarsko jej doposud neratifikovalo.

IV. DĚTI JAKO OBĚTI A SVĚDCI TRESTNÝCH ČINŮ: ZAPOMENUTÉ HLASY

RENATE WINTER

1. Úvod

Psané zákoníky jsou staré již téměř 4000 let. Už Chamurappiho zákoník, pocházející z doby před rokem 1750 př. n. l., zmiňuje děti, které spáchaly nějaký trestný čin, a stanoví sankci za takové jednání. Zákoník rozlišoval mezi přístupem k dospělým a k dětem. To je zákonná úprava, na niž se později zapomnělo. Až do 17. století nic takového jako soudnictví pro nezletilé neexistovalo. S dospělými i dětmi bylo nakládáno stejně, a to stejně tvrdě. Až v 19. století získaly děti, které se ocitly v rozporu se zákonem, možnost být slyšeny. Základem bylo zákonodárství platné v evropských státech a ve Spojených státech amerických.

Byli to učitelé, kteří vysvětlovali právníkům, že mezi dětmi a dospělými panuje rozdíl, že děti nejsou malí dospělí. V důsledku toho se vyvinul systém sociální ochrany. Z povahy věci byly děti považovány za osoby nezpůsobilé odpovídat za protiprávní činy. Děti nenesly právní odpovědnost, a proto nesměly být ani trestány. Musely být vychovány tak, aby se z nich stali dospělí zachovávající zákony. Řada výchovných ústavů byla, a mnohé z nich doposud jsou, závislá na tom, jak pojmu „výchova“ rozumějí jejich pracovníci. Ve většině případů bylo jako přijatelný nástroj určený k „výchově“ používáno násilí, špatné zacházení, dokonce týrání a sexuální zneužívání. Děti neměly právo vyjádřit svůj názor.

Později se většina soudních systémů nad mládeží vyvinula do odplatného režimu, podle něhož byly děti uznány za trestně odpovědné v závislosti na stupni svého vývoje. Děti byly podrobeny stejnému soudnímu systému jako dospělí, avšak s nižšími tresty. Postupně byla přijímána další opatření, např. zrušení trestu smrti nebo trestu doživotního vězení bez možnosti podmíněčného propuštění, a posuzovala se – nikoli povinně – zralost a rozumový vývoj dítěte.

2. Úmluva o právech dítěte v normativních souvislostech

Byla to Úmluva o právech dítěte, která prostřednictvím čl. 12 poskytla dětem skutečný hlas. Podle tohoto smluvního ustanovení musí být děti slyšeny ve všech záležitostech, které se jich týkají. V souvislosti s Úmluvou změnily mnohé státy zákony, nebo je začínají měnit. Systém soudnictví nad mládeží má nyní v řadě smluvních států dobré základy. Vnitrostátní soudní systémy uznávají právo dítěte na odlišné zacházení.

Děti jako oběti a svědci trestných činů – míněno děti v kontaktu, nikoliv v rozporu se zákonem – byly až donedávna ve vztahu k jejich zvláštním potřebám ochrany a pomoci přehlíženy. Nový systém restorativní justice, jenž nahradil odplatný systém trestního zákonodárství, založil úpravu, která dovoluje, aby mohly děti být v postavení obětí a svědků trestných činů slyšeny. Restorativní justice prosazuje výchozí zásadu, že trestný čin je činem proti druhé osobě, členu společnosti, a rovněž proti společnosti samotné. Restorativní justice nepovažuje trestný čin za čin proti státu a za pouhé porušení zákonné povinnosti. Podle restorativní justice se kontrola trestného činu přenáší na veškeré společenství. Přitom oběť obvykle nezaujímá v systému soudnictví první místo.

V důsledku toho musí zejména pachatel snášet odpovědnost a napravit v nejvyšší možné míře újmu vzniklou jak společenství, tak i oběti. Je to právě uznání odpovědnosti, které má v budoucnosti odvrátit pachatele od opětovného spáchání trestného činu. Přitom povinnost, již pachatel přijal, má vést k jeho nápravě. Převzetí povinnosti má tak změnit jeho chování. Konečně se předpokládá, že jsou děti schopny převzít odpovědnost na základě své zralosti. Systém restorativní justice takto působí na normy trestního práva mládeže.

Je očividné, že v systému restorativní justice jsou oběti prvořadými subjekty v nalezení trestněprávního řešení. Pachatel, jehož spíše charakterizuje schopnost nápravy než vlastní nedostatky, musí hledat společné řešení se společenstvím a obětí, a to prostřednictvím dialogu a vyjednávání tak, aby bylo docíleno náhrady škody jako způsobu nápravy a obnoven vztah mezi ním a obětí. Náprava spočívá v usmíření a obnovení společenství coby sociálního celku, jakož i v usmíření mezi pachatelem a obětí. Je-li společenským záměrem takový systém vytvořit, pak nestačí jen přijmout nové zákony, jež takový přístup umožňují. Je společensky nutné pracovat s pachatelem, ať již mladistvý nebo dospělý, aby se připravil na základě dobrovolnosti k převzetí závazku.

Velmi významné je posílení postavení oběti. Oběti jsou zraněné, zranitelné, vystrašené, bojácné. Pokud jsou navíc oběťmi dětí, nechápou, proč musí podstupovat trestní řízení, které je pro ně většinou děsivé. Děti v postavení svědků často nevědí, proč se dospělí tážou znovu a znovu na to stejné, proč kladou nepochopitelné otázky, proč jsou zjevně nedůvěřiví, netrpěliví a agresivní takovým způsobem, že dítě nabývá pocit, že něco špatně udělalo. Jestliže se oběti stane dítě, střetává se se značným množstvím obtíží, protože často zná dospělé pachatele, a proto se obává, že jimi bude po skončení soudního řízení potrestáno.

2.1 Rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN 2005/20

Odborníci na soudní systémy si často nevěděli rady s osobitými potřebami dětí jako obětí a svědků. Po dlouhém naléhání řady odborníků, kteří pracující

s dětmi, přijala Hospodářská a sociální rada OSN rezoluci 2005/20 o směrnicích týkajících se justice ve věcech zahrnujících oběti a svědky trestné činnosti z řad dětí. Tyto směrnice uznávají, že spravedlnost pro děti jako oběti a svědky trestného činu musí být zajištěna spolu se zabezpečením práv obviněných osob. Rezoluce navíc uznala, že děti jsou obzvláště zranitelné a potřebují zvláštní ochranu, pomoc a podporu odpovídající jejich věku, úrovni zralosti a jedinečným potřebám tak, aby se zabránilo jejich dalšímu utrpení a traumatům, která mohou být důsledkem jejich účasti na trestním řízení. Rezoluce sděluje, že po celém světě utrpí v důsledku trestných činů a zneužití pravomocí škodu anebo újmu miliony dětí a že práva těchto dětí nejsou uznávána odpovídajícím způsobem. Tato rezoluce odkazuje na skutečnost, že obzvláště zranitelné jsou dívky, jimž může hrozit diskriminace na všech úrovních soudnictví.

Rezoluce se soustředí na základní zásady práv dítěte, a to především na jeho důstojnost, zákaz diskriminace, nejlepší zájmy, ochranu, harmonický rozvoj a právo na participaci a taktéž na pomoc členským státům OSN s prováděním souvztažných povinností. Jak je zřejmé, Úmluva o právech dítěte stejně jako Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie byly do obsahu rezoluce začleněny jako nejdůležitější základní dokumenty přijaté ve prospěch dětí, které se nacházejí v obtížné situaci oběti nebo svědka trestného činu.

1. Právo na důstojné a soucitné zacházení

S oběťmi a svědky z řad dětí by mělo být po dobu soudního řízení nakládáno starostlivým a citlivým způsobem a zohlednit jejich osobní situaci, okamžité potřeby, věk, pohlaví, postižení, úroveň zralosti. Přitom je nezbytné plně respektovat jejich tělesnou, duševní a morální integritu.

2. Právo na ochranu před diskriminací

Soudní proces a podpůrné služby dostupné obětem a svědkům trestných činů z řad dětí a jejich rodinám by měly být ohleduplné k věku dítěte, jeho přáním, porozumění, pohlaví, sexuální orientaci, etnickému, kulturnímu, náboženskému, jazykovému a sociálnímu zázemí, kastě, sociálně-ekonomickému stavu, přistěhovaleckému nebo uprchlickému postavení a také zvláštním potřebám dítěte včetně jeho zdraví, schopností a způsobilosti. Odborníci by měli být na základě výcviku a vzdělávání s těmito odlišnostmi seznámeni.

Lze se ptát, je-li dobře vyškolen odborník, který zesměšňuje dítě, protože neumí správně používat úřední jazyk? Je dobře vyškolen policejní důstojník, jestliže zachází s dívkou, s níž se obchodovalo, jako s prostitutkou?

3. Právo být informován

Oběti a svědci trestného činu z řad dětí, a to od prvního kontaktu se soudním řízením a rovněž během tohoto řízení, by měly být bezodkladně a

dostatečně informovány o dostupnosti zdravotní, psychologické, sociální pomoci a jiných potřebných služeb. Úloha a postavení obětí a svědků trestných činů z řad dětí, správné načasování, důležitost a způsob učinění svědectví, existující podpůrné mechanismy, dostupnost ochranných opatření, postup a nakládání se specifickým případem, to všechno, co je shora vyjmenováno, jsou nedílné prvky řízení, jehož se účastní dítě.

Zásadní související informací je sdělení, že má dítě mlčet, pokud není tázáno. Nebo informace, že dítě musí stát před soudcem tak dlouho, jak to bude nutné, a je jedno, je-li unavené či nikoli. Nebo informace, že nejsou dostupná opatření zvláštní ochrany. To, jestli je obviněný ve vazbě či nikoliv, dítě zjistí až později.

4. *Právo být slyšen a právo vyjádřit mínění a obavy*

Odborníci by měli vyvinout úsilí, aby umožnili obětem a svědkům trestných činů z řad dětí vyjadřovat názory a taktéž obavy. Zajištění právního stavu, aby oběti a svědci z řad dětí měli možnost volně vyjádřit vlastním způsobem své názory a obavy, je podmínkou řízení vstřícného k dětem. Poskytnutí patřičné pozornosti názorům a obavám dítěte je podmínkou řízení *sine qua non*.

Znamená skutečné zohlednění názorů dítěte, pokud se ptáte jeho rodičů na to, co si jejich dítě asi myslí nebo přeje, jestliže nazýváte dítě lhářem, protože se mezi několika výslechy objeví rozdíly?

5. *Právo na účinnou pomoc*

Oběti a svědci trestného činu z řad dětí by měli mít přístup k pomoci poskytované odborníky. Do souboru opatření patří pomoc a podpůrné služby jako je finanční pomoc, právní pomoc a poradenství, zdravotní, sociální a vzdělávací služby. Odborníci by měli vyvinout soustředěné, souladné úsilí, aby nebylo dítě podrobováno nadměrným zásahům. Dítěti by se mělo dostávat pomoci od podporujících osob, specialistů či opatrovníků všude tam, kde je to vhodné.

Je správné, že podporující osoby nejsou v zákoně výslovně uvedeny a že dostatečnou oporou jsou pouze rodiče, přestože se jich dítě bojí? Je správné, musí-li dítě vypovídat sedmkrát, protože přetrvávají otázky, jež nebyly položeny dříve a jež měly být již zodpovězeny?

6. *Právo na soukromí*

Otázka ochrany soukromí obětí a svědků trestných činů z řad dětí by měla získat nejvyšší důležitost. V případech, kdy to vnitrostátní právo umožňuje, by měla být přijímána opatření k ochraně dítěte před zbytečným vystavováním před veřejností. Například po dobu, kdy svědčí dítě, by měla být ze soudní síně vyloučena veřejnost a sdělovací prostředky.

Je dostačující uvést, že národní právo taková opatření neumožňuje?

7. Právo na ochranu před utrpením v průběhu soudního procesu

Odborníci by měli přijímat opatření k zamezení utrpení dítěte v procesu zjišťování, vyšetřování a stíhání trestného činu, aby zajistili, že nejlepší zájmy a důstojnost obětí, jakož i svědků trestných činů z řad dětí jsou respektovány. Proto musí odborníci používat postupy citlivé k dětem, včetně vyšetřovacích místností, jež jsou dětem přizpůsobeny. Během svědecké výpovědi dítěte musí konat přestávky a omezovat počet výslechů. Taktéž musí vyloučit zastrašování dítěte.

Je přijatelné, aby dítě v postavení svědka muselo sdílet místnost společně s dospělými, kteří svědčí ve prospěch obhajoby? Je přijatelné, aby dítě coby oběť trestného činu muselo být konfrontováno s pachatelem? Je přijatelné, aby dítě jako svědek trestného činu muselo čekat dlouho do večerních hodin na poskytnutí výpovědi?

8. Právo na bezpečí

V situacích, kdy může být bezpečnost oběti nebo svědka ohrožena, musí být učiněna náležitá organizační opatření. V takových případech se vyžaduje nahlášení bezpečnostních rizik odpovědným orgánům, aby bylo dítě dostatečně chráněno před hrozícím nebezpečím v souvislosti se soudním procesem. Bezpečnostní opatření musí zahrnovat: vyhýbání se přímému kontaktu mezi dítětem a obviněným, poskytnutí policejní ochrany obětem a svědkům trestných činů z řad dětí a utajení místa jejich pobytu před zveřejněním.

Je přijatelné, aby měla policie právo tvrdit, že nemá v daném čase k dispozici žádné policisty, kteří by dítě chránili? Je přijatelné, aby vyslychaná dívka, která se stala obětí obchodování, byla doma napadena strážcem překupníka, ačkoli byla nařízena policejní ochrana při cestě domů, avšak nikoli doma? Muselo se skutečně stát, že dítě bylo po skončení výslechu surově zbito vlastním otcem, takže má podlitiny? Stalo se to proto, že se nezdálo být nutné vydávat omezující soudní příkaz. Příkaz na umístění otce do vazby byl vydán, avšak nebyl dosud vykonán.

9. Právo na náhradu škody

Oběti z řad dětí by měly obdržet odškodnění, aby se jim dostalo úplné náhrady škody nebo újmy, sociálního znovuzачlenění a zotavení. Odškodnění může zahrnovat náhradu od pachatele trestného činu, pomoc z kompenzačních programů určených obětem a náklady na sociální a vzdělávací začlenění. Rovněž by měly být poskytnuty služby zdravotní péče i právní pomoc, poradenství či zastoupení.

V řadě států neexistují pro oběti trestných činů žádné kompenzační programy. Osoby, které odpovídají za záležitosti dětí, se domnívají, že dostatečnou náhradou je vrátit dítě do rodiny, z níž byl pachatel předán do vězení. Není-li takové řešení možné, tak se dítě přemístí do ústavní péče. Dítě vnímá takové opatření jako trest, přesně tak, jak to předpovídal pachatel, který

na dítě naléhal, aby nevypovídalo. Náhrada škody pro oběti z řad dětí se jeví jako nepotřebná, protože je úkolem a odpovědností rodičů je podporovat své děti. Případná finanční pomoc je poskytována spíše rodině než oběti trestného činu z řad dětí a následné kontroly jsou nedůsledné.

10. Právo na zvláštní preventivní opatření

Mimořádná strategie je vyžadována pro oběti a svědky trestných činů z řad dětí, které jsou zvláště zranitelné vůči další viktimizaci nebo novému trestnému činu. Strategie a intervence by měly zohledňovat povahu viktimizace, a to včetně viktimizace související se zneužíváním dítěte v domácím prostředí, sexuálním vykořisťováním, zneužíváním v ústavech anebo obchodováním.

Na způsoby nejhoršího zneužívání dětí je zřídka brán náležitý zřetel, protože se týkají forem jednání, k nimž dochází v domácím prostředí. V rozličných kulturních prostředích není dostatečně doceňováno, že dítě musí být chráněno před vlastní rodinou nebo že stát musí zasahovat do rodinných záležitostí, a to nejen v případech opakovaného incestu. Děti, které se staly obětí nelegálního obchodování, a především děti, s nimiž bylo obchodováno pro sexuální účely, jsou často vnímány jako hanba rodiny, a proto jim není poskytována žádná podpora. Neobvyklé nejsou ani případy, kde rodiče čekají na své děti jen proto, aby je mohli znovu prodat. V mnoha zemích nejsou správní orgány nebo poskytovatelé služeb schopni nebo ochotni pomáhat obětem z řad dětí a ani nejsou ochotni využívat dlouhodobé strategie, které by byly nezbytné pro ozdravení či nápravu.

2.2 Závazné a nezávazné mezinárodní dokumenty

2.2.1 Úmluva o právech dítěte

- čl. 3 odst. 1: *Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnyými orgány.*

- čl. 2 odst. 2: *Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, učiní všechna potřebná opatření k tomu, aby dítě bylo chráněno před všemi formami diskriminace nebo trestání ...*

Je snadné dovodit, že procesní úkony u soudu nebo před správními úřady týkající se dětí zahrnují ochranu dětí jako obětí a svědků trestných činů především před diskriminací a trestáním, což jsou problémy, k nimž dochází často v případech znásilnění nebo v případech násilí v rodině.

- čl. 39: *Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, činí všechna nezbytná opatření k podpoře tělesného i duševního zotavení a sociální reintegrace dítěte, které je obětí jakékoli formy zanedbání, využívání, zneužívání, mučení nebo jiné formy krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání anebo ozbrojeného konfliktu...*

Text Úmluvy o právech dítěte je zřetelně jasný. Uváží-li se všechna uvedená smluvní ustanovení společně, v souvislostech, lze uzavřít, že se Úmluva o právech dítěte stala základem pro zákonodárství zaručující ochranu obětí a svědků trestné činnosti z řad dětí.

2.2.2 Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie

- čl. 8:

1. *Státy, smluvní strany, přijmou příslušná opatření ve všech stádiích trestního řízení k ochraně práv a zájmů dětí, které se staly obětí praktik zakázaných tímto Protokolem, zejména tím, že:*

- a) *uznají zranitelnost dětských obětí a přizpůsobí postupy jejich specifickým potřebám, včetně jejich potřeb jakožto svědků;*
- b) *seznámí dětské oběti s jejich právy, jejich postavením, jakož i s rozsahem, časovým rozvržením a postupem soudního řízení a způsobem vyřízení jejich věci;*
- c) *umožní, aby názory, potřeby a obavy dětských obětí byly při soudním řízení prezentovány a zohledněny v otázkách týkajících se jejich osobních zájmů způsobem slučitelným s procesními pravidly danými vnitrostátním právním řádem;*
- d) *zajistí dětským obětem během soudního řízení příslušné podpůrné služby;*
- e) *chrání, pokud je to potřebné, soukromí a totožnost obětí z řad dětí a přijmou v souladu s vnitrostátním právním řádem opatření proti nepřípustnému šíření informací, které by mohly vést k odhalení totožnosti obětí z řad dětí;*
- f) *zajistí, pokud je to potřebné, ochranu obětí z řad dětí, jakož i jejich rodin a svědků svědčících v jejich prospěch, před zastrahováním a odvetou;*
- g) *zabrání zbytečným průtahům při projednávání věcí a výkonu příkazů nebo nařízení přiznávajících obětem z řad dětí odškodnění.*

2. *Státy, smluvní strany, zajistí, aby nejasnosti ohledně skutečného věku oběti nezabránily zahájení trestního vyšetřování, včetně vyšetřování zaměřeného na určení věku oběti.*

3. *Státy, smluvní strany, zajistí, aby byly při zacházení s dětmi, které jsou oběťmi trestných činů uvedených v tomto Protokolu, v rámci systému trestního soudnictví v první řadě zohledněny nejlepší zájmy dítěte.*

4. *Státy, smluvní strany, přijmou opatření k zajištění náležité odborné přípravy, zejména právní a psychologické, pro osoby, které pracují s oběťmi trestných činů zakázaných tímto Protokolem.*

5. *Státy, smluvní strany, ve vhodných případech přijmou opatření k ochraně bezpečnosti a integrity osob a/nebo organizací podílejících se na předcházení*

takovým trestným činům a/nebo na ochraně a rehabilitaci obětí takových trestných činů.

6. Žádné z ustanovení tohoto článku nesmí být vykládáno tak, aby bylo na újmu práva obžalovaného na spravedlivý a nestranný soudní proces, nebo bylo s tímto právem neslučitelné.

Je zřetelné, že Protokol je ve věci praktických opatření mnohem jasnější. Jejich provádění je ve vnitrostátním zákonodárství nezbytné zejména pro ochranu dětí v situaci obětí trestné činnosti. Protokol stanoví opatření i ve prospěch dětí, které musí svědčit u soudu a které musí jednat s donucovacími orgány, policií anebo úřady.

2.2.3 Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte týkající se zapojování dětí do ozbrojených konfliktů

Protokol uznává práva dítěte na zvláštní ochranu a vyžaduje neustálé zlepšování situace dětí v ozbrojených konfliktech bez jakéhokoli rozlišování. Čl. 6 Protokolu stanoví, že dětem, které byly demobilizovány a které jsou považovány za oběti, bude poskytnuta veškerá přiměřená pomoc pro jejich tělesné a duševní zotavení a jejich sociální znovuzačlenění. Je nutné zdůraznit, že znění tohoto článku se velmi podobá znění druhého Protokolu, a to včetně dětí dotčených ozbrojeným konfliktem. Mezinárodní úprava rozvíjí ochrannou strategii tak, jak ji Úmluva o právech dítěte již dříve založila.

Normativní systém zahrnuje další důležité mezinárodní dokumenty, které upravují postavení obětí a svědků. Pro osoby, které se účastní jakéhokoli řízení, uvádějí nutnost jejich ochrany. Přestože nejsou děti výslovně zmíněny, jejich ochrana musí být zaručena. I děti jsou totiž účastníky řízení.

2.2.4 Statut Mezinárodního trestního soudu

V čl. 64 odst. 6 písm. e) se soudci ukládá povinnost zajistit ochranu obětí a svědků. Čl. 68 Statutu upravuje ochranu obětí a svědků, jakož i jejich účast na řízení a přitom výslovně odkazuje na děti. Soud přijme vhodná opatření na ochranu bezpečnosti, tělesného i duševního zdraví, důstojnosti a soukromí obětí a svědka, a to zejména jedná-li se o zločin sexuálního násilí nebo násilí z důvodu pohlaví nebo násilí na dětech. Stále i *ad hoc* soudy jsou vyzývány ke zřízení útvarů pro ochranu obětí a svědků. Zvláštní soud pro Sierra Leone byl první, který ustavil takové služby a zaměřil se souběžně na ochranu bývalých dětských vojáků a poté svědků u soudu. Až na základě jeho vzoru postupoval Mezinárodní trestní soud.

Čl. 75 upravuje odškodnění obětí, což je smluvní norma, jež byla nezbytná proto, aby byly přímo sjednány formy nápravy prostřednictvím nařízení Mezinárodního trestního soudu.

2.2.5 Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 138 o nejnižším věku pro vstup do zaměstnání a Úmluva č. 182 o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce.

Obě mezinárodní smlouvy sjednané pod egidou Mezinárodní organizace práce neponechávají žádnou pochybnost o tom, že děti, které se nalézají v uvedených situacích, jsou oběťmi a musí být z tohoto důvodu chráněny. Daný problém je pro Výbor OSN pro práva dítěte východiskem pro zahájení a vedení rozpravy, ale také pro získávání informací od členských států ohledně činnosti inspektorátů práce zaměřených na potlačování dětské práce. Jakmile Výbor pro práva dítěte zjistí zneužívání, shromažďuje informace o odškodnění a resocializaci dětských obětí.

2.2.6 Africká charta práv a blaha dítěte

Na základě Deklarace práv a blaha afrického dítěte uznává Charta rovněž potřebu přijímat zvláštní opatření a zajistit péči z důvodu tělesné a duševní nezralosti dítěte. Charta zdůrazňuje, že nejlepší zájmy dítěte musí být prvořadým hlediskem při všech soudních a správních řízeních podobně, jako je tomu v Úmluvě o právech dítěte.

2.2.7 Směrnice Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) pro určování nejlepšího zájmu dítěte

Směrnice obsahují podrobnou třetí část o shromažďování informací od dítěte. Směrnice uvádějí způsoby a metody vedení pohovorů i zjišťování názorů dítěte. Techniky jsou nenahraditelné pro jednání s dětmi jako oběťmi a svědky v soudním řízení, ať trestním nebo občanskoprávním. Stejně tak směrnice poskytuje návod, jak posuzovat povahu a hodnotu informací, jež dítě sděluje. Zvláštní důraz klade směrnice na práci s dětmi v postavení uprchlíků a dětmi přistěhovalců a na práci správních úřadů.

2.2.8 Evropské dokumenty vypracované Radou Evropy, jako například doporučení č. R (79) 17 přijaté Výborem ministrů Rady Evropy ohledně ochrany dětí před špatným zacházením, jakož i seznam různých rezolucí a doporučení; Evropská úmluva o výkonu práv dítěte.

Všechny dokumenty Rady Evropy, přestože se zabývají rozličnými problémy (justice vstřícná k dětem, ochrana před sexuálním zneužíváním a zanedbáváním, nucenou prací, únosy...) berou v potaz práva dítěte. Stejně jako Africká charta práv a blaha dítěte zohledňují ustanovení Úmluvy o právech dítěte a jejích opčních protokolů, přičemž práva dítěte rozvíjejí a přizpůsobují konkrétnímu evropskému kontextu.

3. Vzorový zákon připravený v rámci OSN (Model Law)

S ohledem na směrnice OSN o justici ve věcech zahrnujících dětské oběti a svědky trestné činnosti připravily dva mezinárodní orgány, které náležejí do struktury Organizace spojených národů - Úřad OSN pro drogy a kriminalitu a Dětský fond OSN - návrh vzorového zákona (*Model Law*) o justici ve věcech zahrnujících oběti a svědky trestné činnosti z řad dětí tak, aby pomohly členským státům s revizí jejich zákonodárství nebo s vytvořením nových právních předpisů, a to zejména zákona o dětech nebo zákona o soudnictví nad mládeží, jenž by zahrnoval všechny ochranné mechanismy upravující postavení obětí a svědků trestných činů z řad dětí. Vzorový zákon není žádným předpisem, který by mohl být přímo začleněn do vnitrostátního práva. Spíše představuje určitý kontrolní seznam, z něhož je patrné, která ustanovení ve vnitrostátní úpravě chybí. Vzorový zákon lze využít pro rozhodování o tom, je-li příslušný zákon dostačující a úplný, anebo je-li třeba připravit nový zákon.

Vzorový zákon postavený na shora uvedených směrnících podchycuje především všechna základní práva dítěte a podrobně rozpracovává jejich obsah. Například kapitola pojednávající o právu dítěte na informace se zabývá řízením, podporou a ochranným mechanismem, načasováním, odvoláváním a restorativními justičními systémy. Takové systémy jsou často užitečné ve specifických situacích dětí jako obětí a svědků trestných činů. Část o právní pomoci zmiňuje rozdíl mezi zastupováním, které poskytuje soud, a právní podporou osob. Přitom obě právní možnosti jsou bezplatné a jsou poskytovány na žádost dítěte. Část upravující zvláštní ochranu a pomoc se soustřeďuje na jazykové záležitosti (nezbytnost bezplatných tlumočnických služeb, zvláštní pomoc dětem se zdravotním postižením nebo dětem nezralým). Tato část rovněž rozebírá otázky školení soudního personálu včetně policie a vyšetřovatelů nebo problematiku lékařských vyšetření, která mohou být konána pouze s písemným souhlasem soudů.

Protože zákonodárství většiny států nezná institut podporující osoby (*support person*), je právní pojem, jakož i jeho pravomoci a působnost vymezeny. Kromě toho se vzorový zákon věnuje otázkám spolehlivosti svědectví dítěte, možnostem zkoumat jeho schopnosti a kompetence a taktéž podmínky podávání svědectví. Vzorový zákon uvádí seznam opatření technické ochrany, jako jsou neprůhledné zástěny, pomůcky používané pro zkreslení hlasu aj. Takové prostředky jsou nezbytné především v případech, kde byly děti svědky situací, do nichž se zapojil organizovaný zločin především mezinárodní kriminální entity.

Několik ustanovení upírá pozornost k takzvaným soudům vstřícným k dětem a jejich vytváření. Ustanovení zmiňují čekárny pro děti, nezbytnost oddělených vstupů pro děti v postavení svědků trestných činů, aby byly chráněny před poškozením, jež by mohli způsobit dospělí pachatelé přivádění k soudu nebo rovněž svědci druhé strany.

Vzorový zákon taktéž upravuje svědeckou výpověď podanou dítětem, která se liší od výpovědi dospělých. Zákon zakazuje vzetí dítěte do přísahy do doby, než dítě dosáhne určité úrovně zralosti. Vzorové ustanovení zakazuje trestní stíhání dítěte pro „lživou výpověď“, protože děti jsou často obviňovány ze lhaní, aniž by byl zohledněn způsob, jakým děti na věci nahlízejí a hodnotí je. Mimoto ve státech, kde platí anglosaský právní systém, zákon umožňuje provádět křížové výslechy dětí. Vzorový zákon obsahuje normy, které zamezují nesprávnému používání a zneužívání tohoto institutu ze strany právníků.

Vzorový zákon vypočítává opatření nutná k zajištění přísného soukromí pro děti v postavení svědků trestných činů, dále upravuje vymazávání jmen z veřejných záznamů, zakazuje uveřejňování jakýchkoli záznamů, které by dítě identifikovaly, a také ukládá zákaz adresovaný procesním stranám odhalit totožnost takového dítěte coby svědka trestného činu nebo oběti. Zákon nadto upravuje používání pseudonymů, opatření k zakrytí totožnosti a neveřejná zasedání.

Ustanovení o restituci a kompenzaci upravují nejprve povinnost soudu informovat dítě o opatřeních, jež jsou mu dostupná, a následně ukládají povinnost soudu takovou restituci a kompenzaci nařídit. Vzorový zákon v této souvislosti odkazuje na restorativní justici stejně jako na mediaci a rodinnou konferenci, které jsou účinnějšími prostředky než samotné soudní řízení, jehož uskutečnění trvá, dojde-li vůbec k němu, příliš dlouhou dobu.

Ustanovení vzorového zákona přikazují soudu, aby informoval děti v postavení obětí trestných činů a jejich zástupce stejně jako podporující osoby o výsledcích soudního řízení, o místu pobytu pachatele a především v případě uvěznění o jeho podmíněčném propuštění nebo o době propuštění. Kromě toho musí být dětem nebo jejich zástupcům poskytovány informace týkající se emoční podpory.

Jako další formu pomoci členským státům připravil Úřad OSN pro drogy a kriminalitu a Dětský fond OSN pro státní orgány další pomůcky, mezi něž patří příručka pro odborníky a politiky, která uvádí praktické příklady, kontrolní seznamy, příklady dobré praxe i soudní případy vnitrostátních a mezinárodních soudů ve věci ochrany dětí (obětí a svědků trestných činů). Oba mezinárodní orgány mimoto navrhly dětským čtenářům přístupnou verzi směrnic, z níž se mohou dozvědět informace o svých právech a o tom, jak tato práva uplatňovat.

V neposlední řadě přijal Výbor pro práva dítěte tři významné obecné komentáře (č. 10, č. 12 a č. 14) týkající se práva dítěte, aby jeho nejlepší zájmy byly prvořadým hlediskem, práva dítěte být slyšeno a práv v rámci soudnictví nad mládeží. Ve třech obecných komentářích je rozpracována problematika práv obětí a svědků trestných činů z řad dětí.

4. Gruzínský zákon o soudnictví nad mládeží a příklady z praxe jiných států

Prvním členským státem, který vypracoval a přijal zákon o soudnictví nad mládeží, který vyhovuje Úmluvě o právech dítěte a dalším souvisejícím mezinárodním aktům včetně Charty o ochraně dětí jako obětí a svědků trestných činů, byla Gruzie. Je proto užitečné a podnětné citovat čtyři zásadní ustanovení gruzínského zákona, jenž upravuje postavení dětí v situaci obětí a svědků.

Čl. 22

Aplikace práv a povinností nezletilé oběti na nezletilého svědka trestného činu
Nezletilá oběť může uplatňovat všechna práva a musí vykonávat všechny povinnosti nezletilého svědka stanovené tímto zákonem.

Čl. 23

Účastníci řízení soudnictví nad mládeží k ochraně zájmů nezletilého svědka trestného činu

1. Za účelem ochrany proti nebezpečí druhotné viktimizace a opakované viktimizace se procesního úkonu za přítomnosti nezletilého svědka trestného činu zúčastní jeho zákonný zástupce. Nezletilý svědek je oprávněn mít v průběhu procesního úkonu právníka. V případě, že je nezletilý svědek osobou bez prostředků, může využít práva na bezplatnou právní pomoc. Je-li třeba účasti psychologa, rozhoduje o ní soud.

2. V každé fázi soudního řízení má zákonný zástupce nezletilého svědka právo:

- a) být informován o obviněních vznesených proti obžalovanému;
- b) být informován o vztahu mezi nezletilou osobou a obžalovaným;
- c) na odpověď na žádost získat informace o preventivních opatřeních použitých vůči obžalovanému a při propuštění obžalovaného/odsouzeného z vazby/vězeňského zařízení, jestliže to nepředstavuje skutečné nebezpečí pro obžalovaného/odsouzeného.

3. Soudce v průběhu soudního řízení a žalobce ve fázi vyšetřování jsou oprávněni zakázat zákonnému zástupci nezletilého svědka trestného činu, aby se účastnil procesní činnosti pouze, je-li to nezbytné pro nejlepší zájmy nezletilého.

Čl. 24

Ochranná opatření v případě nezletilého svědka trestného činu

Na ochranu nejlepších zájmů nezletilého svědka je soudce oprávněn přijmout rozhodnutí z vlastní iniciativy, na základě návrhu nezletilého svědka, jeho zákonného zástupce, zástupce obžaloby ve věci o:

- a) výslechu nezletilého svědka prostřednictvím zařízení, které mění vzhled anebo hlas svědka, výslech zpoza neprůhledné zástěny nebo výslech na dálku,
- b) výslechu nezletilého svědka před soudním líčením s účastí právního zástupce obhajoby a použití videozáznamu výslechu,
- c) částečném nebo úplném vyloučení veřejnosti ze soudního líčení,
- d) dočasném vyloučení obžalovaného ze soudní síně, odmítne-li nezletilý svědek svědčit v jeho přítomnosti, nebo jestliže okolnosti naznačují, že v přítomnosti obžalovaného nemůže nezletilý svědek přiznat pravdu anebo by mohl podstoupit druhotnou viktimizaci. Ve druhém případě je účast zákonného zástupce obhajoby při soudním líčení povinná.

Čl. 25

Právo na náhradu škody a nárok na náhradu škody

Jakmile je vynesena rozsudek, soud oznámí nezletilé oběti trestného činu a jejímu zákonnému zástupci výsledek soudního rozhodnutí a vysvětlí jí její právo na náhradu škody a právo vymáhat náhradu škody na základě zákonného pravidla.

Ve shora citovaných ustanoveních je obsažena zákonná úprava bezpečnosti oběti nebo svědka trestného činu z řad dětí. Avšak žádný zákon není dokonalý, ani gruzínský zákon o soudnictví nad mládeží. Například opatření zvláštní ochrany v zákoně chybí. Na druhé straně zákonná ustanovení upravující jednání s policií a vyšetřování, ochranu práv dítěte, jež jsou zaručena všem dětem, ať jsou obžalovaní, oběti nebo svědci, třebaže s určitými odlišnostmi vzhledem k procesním požadavkům, jež se vztahují ke každé uvedené skupině zvlášť, jsou chvályhodné. Nadto zákony upravující činnost donucovacích orgánů, soudních pracovníků a sociálních služeb jsou navrženy na základě zákona přesně tak, aby osoby pracující s dětmi a pro děti byly vůči nim všímavé, pozorné a respektovaly nezbytnou ochranu obětí a svědků trestných činů z řad dětí.

V této souvislosti je rovněž prospěšné poukázat na různé podobné zákony a soudní rozhodování učiněné na jejich základě. Například Nejvyšší soud Austrálie v rozsudku týkajícím se dvou dívek použil pojem „nejlepší zájmy dítěte“: „...je pravdou, že pojem „nejlepší zájmy dítěte“ je nepřesný, ale ne víc než je tomu u pojmu „blaho dítěte“ a mnoha jiných pojmů, s nimiž se soudy setkávají.“ Jihoafrický zákon o dětech z roku 2005 naproti tomu podrobně vypočítává všechna hlediska nezbytná pro zvažování nejlepších zájmů dítěte. Zákon o ochraně dětí a adolescentů ve Venezuele stanoví: „V případě konfliktu mezi právy a zájmy dítěte nebo adolescenta a jinými stejně legitimními právy a

zájmy těchto osob budou mít přednost nejlepší zájmy dítěte.“ Nejvyšší soud Spojených států amerických ve věci *Maryland v. Craig* poukázal na skutečnost: „Udržíme zákonodárství zaměřené na ochranu tělesného a citového blaha mládeže, třebaže takové zákony působí v citlivé oblasti práv chráněných ústavou.“

S ohledem na důstojnost dítěte definuje zákon o postavení dítěte a adolescenta v Brazílii právo... „jež zahrnuje ochranu obrazu, totožnosti, autonomie, hodnot, představ a názorů, osobních prostorů a předmětů dítěte...“ Portugalský zákon na ochranu dětí a mladistvých v nebezpečí upravuje právo dítěte být chráněno před lékařským vyšetřením, které zasahuje do jeho cudnosti. Komise pravdy a usmíření v africkém státu Sierra Leone má mandát „pracovat na napomáhání k obnově lidské důstojnosti oběti věnováním zvláštní péče zkušenostem dětí v ozbrojeném konfliktu...“ Ústava Indonésie upravuje zákaz diskriminace: „každé dítě má právo na ochranu před násilím a diskriminací.“

5. Namísto závěru

Po tichu, které trvalo celá století, bylo v minulých desetiletích pro potřeby obětí a svědků trestných činů z řad dětí učiněno mnoho. Mnohé však ještě zbývá.

V. PARTICIPAČNÍ PRÁVA DĚTÍ V PRAXI ČESKÉHO SYSTÉMU PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ, ZEJMÉNA JUSTICE

ZDENĚK KAPITÁN

1. Úvod

Téma participace dětí není v diskuzi o ochraně dětských práv v České republice tématem nikterak novým a lze vnímat jen pozitivně, že se tato diskuze stává stále intenzivnější a hlasy volající po prohloubení prostoru pro zajištění relevantního podílu dětí na jejich životě stále hlasitější.

Tento příspěvek se pokouší o reflexi praktické stránky tohoto problému v podmínkách České republiky. Jeho pohled není (a ani nemůže být) nezaujatý. Je činěn pohledem člověka, který se v oblasti ochrany práv dětí pohybuje bezmála patnáct let. Tento pohled je ovlivněn akademickými hledisky (autor se tematicky věnoval problematice ochrany práv dětí v rámci právní kliniky, jež byla s tímto tematickým zaměřením založena na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v roce 2001), dále hlediskem specifické ochrany při kontrole veřejné zprávy (z doby působení v Kanceláři veřejného ochránce práv), především ale ze dvou zvláštních profesních pohledů. Jedním z nich je působení ve funkci ředitele Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí, kde je poskytování ochrany dětským právům takřka každodenním chlebem (od roku 2009), a druhým je jakýsi systémový nadhled ovlivněný působením ve funkci předsedy Výboru pro práva dítěte Rady vlády České republiky pro lidská práva (ve dvou funkčních obdobích od roku 2011) a rovněž členstvím v poradě vedení ministra práce a sociálních věcí (od roku 2012). Okolnosti a skutečnosti, jež byly, jsou a budou tematizovány v diskuzích i na stránkách odborných i neodborných publikací, se příspěvek bude snažit nastínit právě z pohledu těchto zkušeností. Dopředu lze avizovat, že závěry, jež plynou z tohoto pohledu, nejsou – pokud jde o kvalitu ochrany dětských práv – lichotivé. Proto se v další své části tento příspěvek pokusí o reflexi tématu a nastínění řešení problému očima švýcarské zkušenosti, respektive možného přenosu tamější dobré praxe.

2. Normativní základ regulace participačních práv

Participace jako jeden ze základních projevů demokracie obecně znamená odpovědnou účast zainteresovaných osob na pravomoci rozhodovat o své

přítomnosti a budoucnosti. Vyjadřuje proces sdíleného rozhodování v záležitostech, které mají vliv na život jedince a společnosti, v níž žije.¹

Základním východiskem regulace participace dětí je multilaterální smluvní závazek převzatý státy v čl. 12 Úmluvy OSN o právech dítěte (dále jen „Úmluva“), podle nějž:

1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.

2. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.

Ustanovením prvního odstavce čl. 12² Úmluva zakládá na prvním místě závazek smluvních států poskytnout dítěti prostor vyjádřit názor a věnovat mu patřičnou pozornost. Tento závazek převzaly státy pro veškeré oblasti života dítěte. Fakt, že realizace tohoto závazku je vázána na neexaktní kritéria, tj. na (1) *schopnost formulace názoru* dítětem a na to, že (2) státy mají věnovat vyjádřeným názorům *patřičnou pozornost s ohledem na věk a úroveň dítěte*, předpokládá určitý autonomní prostor pro další regulaci, a to jak na úrovni mezinárodněsmluvní (a dnes už i unijněprávní), tak především na úrovni vnitrostátní, což zdůrazňuje sama Úmluva v čl. 12 odst. 2 pro vybranou oblast participačních práv – práva na slyšení v řízeních, jež se dítěte dotýkají – kde procedurální pravidla vnitrostátního zákonodárství výslovně předpokládá.

Reálně si přitom nelze představit, že by bylo možno na úrovni normativní regulace dlouhodobě a zcela přesně vymezit obsah participačních práv, proto existuje další relativně autonomní prostor také pro judikatorní zpřesňování.

Dále je třeba si uvědomit, že obecný (a současně lze říci i lidskoprávní) rámec úpravy participačních práv netvoří z pohledu mezinárodního práva jen čl. 12 Úmluvy. Širší kontext a především klíč *k lepšímu pochopení podstaty participačních práv* vytváří souvislost s dalšími ustanoveními Úmluvy, zejména s čl. 5, podle nějž se: *Státy ... zavazují respektovat odpovědnost, práva a povinnosti rodičů nebo, v odpovídajících případech a v souladu s místním obyčejem, členů širší rodiny nebo obce, zákonných zástupců nebo jiných osob právně odpovědných za dítě, které směřují k zabezpečení jeho orientace a*

¹ KAPLÁNEK, Michal. Participace dětí a mládeže. Studijní text k předmětu Formy participace v pedagogice volného času [on-line]. 1. vyd. České Budějovic: Jihočeská univerzita, s. 2. Dostupné na: <http://www.tf.jcu.cz/getfile/52bfd22059531e92>.

² Je také otázkou, zda jsou ustanovení Úmluvy přímo použitelná (self-executing) a zda se jich může dovolávat přímo jednotlivci. Tento náhled se v nauce mezinárodního práva vyvíjí, avšak, jakkoliv se jistě jedná o zajímavé téma diskuze, není z hlediska cílů tohoto příspěvku nikterak zásadní.

usměrňování při výkonu práv podle úmluvy v souladu s jeho rozvíjecími se schopnostmi. Toto ustanovení jasně stanoví potřebu zacílit širší zázemí vztahových a za dítě odpovědných osob na *podporu vyvíjecího se dítěte.* Rozvojovou složku nesporně zdůrazňuje také právo na svobodu projevu názoru podle čl. 13 odst. 1 Úmluvy, které je vázáno na *svobodnou volbu dítěte* a omezeno jen minimálními restrikcemi připuštěnými čl. 13 odst. 2 Úmluvy. K dalším právům, jež rozvíjejí, či jinak ovlivňují participační práva garantovaná čl. 12 Úmluvy patří také právo dítěte na sdělení stanoviska, pokud by mělo být odděleno od rodičů (čl. 9 odst. 2 Úmluvy), dále právo dítěte na informace zdůrazňující rovněž zaměření obsahu poskytovaných informací na rozvojovou složku (čl. 17 Úmluvy) či právo na vzdělání, jež zdůrazňuje krom rozvojové složky dítěte mezi jinými parametry také výchovu na posilování úcty k lidským právům a přípravu na zodpovědný život ve svobodné lidské společnosti (čl. 29 Úmluvy).

Soubor všech těchto systémových souvislostí participačních práv v sobě obsahuje Organizací spojených národů, zejména jejím Výborem pro práva dítěte zřízeným podle čl. 43 odst. 1 Úmluvy, „dále jen „Výbor““) často proklamovaný princip, že *dítě není objektem, nýbrž subjektem práva,* jenž je – při respektování svébytnosti dětské osobnosti – rovnocenným subjektem s dospělými. Úmluva v tomto ohledu tedy jasně pojmenovala změnu přístupu, který se vytvářel staletí a byl akcelerován zejména v období po druhé světové válce.³

Ne nepodstatnou spojnicí vytváří také vazba participačních práv regulovaných čl. 12 Úmluvy s principem nejlepšího zájmu dítěte podle čl. 3 odst. 1, které tvoří jakousi komplementární jednotu směřující k tomu, aby byl – zjednodušeně řečeno – ve všech činnostech státu šetřícího zájmy dítěte zohledňován názor dítěte všude tam, kde je schopno jej samo formulovat. To ostatně jen posiluje již zmíněný koncept vnímání dítěte jako subjektu, nikoliv jako objektu práv.^{4, 5}

Pokud jde o vlastní bližší obsahové parametry participačních práv zakotvených v čl. 12 Úmluvy, lze za vhodné východisko považovat obecný komentář Výboru,⁶ z nějž lze excerpovat mezi jinými tato obecná pravidla specifikující obsah čl. 12 Úmluvy:

1. Hodnocení schopnosti formulovat vlastní názor. To má být založeno na aktivním zjišťování, zda je toho dítě individuálně schopno, a to s ohledem na

³ V podrobnostech k vývoji JÍLEK, Dalibor. et al. Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice. 1. vyd. Brno: Česko - britská o. p. s., 2011.

⁴ V podrobnostech Zermatten Jean: Nejlepší zájem dítěte v kontextu Úmluvy o právech dítěte. Analýza textu a uplatňování Úmluvy, s. 50.

⁵ Na propojení mezi principem nejlepšího zájmu dítěte a pravidly čl. 12 Úmluvy upozornil v zajímavých souvislostech rovněž Nejvyšší soud ve svém rozsudku ze dne 26. 4. 2015 ve věci sp. zn. 30 Cdo 3430/2011.

⁶ Výbor pro práva dítěte (OSN): General Comment No. 12 (2009), The Right of the Child to be Heard (CRC/C/GC/12).

jeho jedinečnou životní situaci (nikoliv tedy paušálně, například s ohledem na kritérium věku).

2. Právo svobodně názor vyjadřovat. Součástí svobody vyjádření názoru je vytvoření takového prostředí dospělými, které je prosté nátlaku, manipulace a diskriminace a je atmosférou bezpečí. Součástí parametru svobody vyjádření je poučenost dítěte, tedy získání tak dostatečného množství informací, aby si dítě vlastní názor mohlo utvořit. Zcela samozřejmě v sobě svoboda vyjádření názoru implikuje dobrovolnost vyjádření, tj. právo, nikoliv povinnost svůj názor vyjádřit.
3. Právo vyjadřovat svůj názor ve všech situacích, které se dítěte dotýkají. Již z obecného textu uvedeného výše plyne, že pojetí ustanovení čl. 12 odst. 1 Úmluvy je velmi široké a nevztahuje se jen na formální procesy, jež se dítěte dotýkají a jež reguluje zvláště čl. 12 odst. 2 Úmluvy. Vnitřně kladený důraz na co nejširší okruh každodenních situací, k nimž by se dítě mělo vyjadřovat, by měl reflektovat fakt, že dospělí nejsou schopni do důsledků posoudit, které všechny životní situace a (celo)společenská rozhodnutí vnitřní život dětí ovlivňují.
4. Názoru dítěte by měla být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a zralosti. Tento parametr je v diskuzích často deformován a nepatřičně zjednodušován. V první řadě neznamená respekt existence a obsahu názoru jeho přijetí, na druhé straně se nejedná také jen o prosté naslouchání. Názor dítěte je třeba skutečně zvážit a dítě informovat, jaký vliv má akceptace jeho názoru na výsledné řešení situace. Současně je také třeba zdůraznit, že aspekt věku a zralosti se posuzují společně, jedině tak je možno vytvořit vyváženou jednotu. Takový přístup zajistí, že názor mladších dětí nebude brán automaticky jako méně relevantní. Rovněž je třeba také vnímat závažnost situace, ve vztahu k níž má dítě vyjádřit svůj názor. Ve vztahu ke všem těmto dílčím parametrům je tedy třeba, aby dospělí poskytli potřebnou podporu.

3. Participační práva dítěte v soudním řízení

Tato oblast participačních práv zažila v České republice patrně největší rozvoj. Ten lze přikládat několika okolnostem. V první řadě právo dítěte na slyšení je regulováno přímo čl. 12 odst. 2 Úmluvy. Dále pak ne nepodstatnou okolnost představuje fakt, že díky historickému nastavení systému péče soudu o nezletilé tato otázka musela být řešena prostou silou faktu, že takové případy musí být u soudu řešeny relativně často, především s ohledem na statisticky rostoucí počet rodičovských konfliktů a rozpadů vztahů. Zcela jistě nemalou roli

hraje z hlediska obecného a legislativního úsilí okolnost, že nedostatky v oblasti participace na řízeních, které se dotýkají dětí, reflektoval opakovaně Výbor při svém periodickém hodnocení České republiky. Při posledním periodickém hodnocení (2011) přitom shledal, že vzdor jistému úsilí při implementaci participačních práv dětí v občanském soudním řádu a ve školském zákoně stále přetrvává vnímání dětí jako objektů, nikoliv jako subjektů práva a vyjádřil zejména znepokojení, že ne všechna řízení umožňovala přímé vyslechnutí názorů dítěte.⁷

Práce na rekonstrukci doprovodné legislativy k (novému) občanskému zákoníku urychlily také legislativní změnu v právní úpravě práva dítěte na slyšení v soudním řízení a autor může ze zkušenosti potvrdit, že právě kritika ze strany Výboru byla jednou z hybných sil postupně se měnící praxe v České republice, a to ať na úrovni legislativní (autor zaznamenal tuto okolnost při svém působení v jedné z pracovních skupin rekonstrukční komise), tak zprostředkovaně v právněaplikační praxi (i když zde se bude jednat spíše o časovou souslednost než o příčinnou souvislost).

Zákonný rámec pro slyšení dítěte v soudním řízení v současné době představuje úprava, jež je provedena primárně ustanovením § 100 odst. 3 občanského soudního řádu:⁸ *V řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí výslechem dítěte. Názor dítěte může soud ve výjimečných případech zjistit též prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Výslech dítěte může soud provést i bez přítomnosti dalších osob, lze-li očekávat, že by jejich přítomnost mohla ovlivnit dítě tak, že by nevyjádřilo svůj skutečný názor; přítomnost důvěrníka dítěte, který není jeho zákonným zástupcem a o jehož účast u výslechu dítě požádá, může soud vyloučit jen tehdy, je-li jeho přítomností mařen účel výslechu. K názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.* V procesní rovině je s účinností od 1. 1. 2014 doplněno uvedené ustanovení občanského soudního řádu ustanovením § 20 odst. 4 zákona o zvláštních řízeních soudních,⁹ které pro řízení v rozsahu své věcné působnosti (zejména tedy pro řízení ve věcech péče soudu o nezletilé) obsahuje doplňující pravidlo, podle něž: *V řízení, jehož účastníkem je nezletilý, který je schopen pochopit situaci, soud postupuje tak, aby nezletilý dostal potřebné informace o soudním řízení a byl informován o možných důsledcích vyhovění svému názoru i důsledcích soudního rozhodnutí.* Tato úprava v oblasti procesní je „zastřešena“ obecnou hmotněprávní úpravou obsaženou v § 867 občanského zákoníku,¹⁰ podle jehož odstavce 1: *Před rozhodnutím, které se dotýká zájmu dítěte, poskytne soud dítěti potřebné*

⁷ Výbor pro práva dítěte (OSN): Přezkoumání zpráv předložených Státy v souladu s čl. 44 Úmluvy. Závěrečná doporučení: Česká republika. Ženeva, 4. srpna 2011 (CRC/C/CZE/CO/3-4).

⁸ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

⁹ Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, v platném znění.

¹⁰ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

informace, aby si mohlo vytvořit vlastní názor a tento sdělit. a podle odstavce 2: Není-li podle zjištění soudu dítě schopno informace náležitě přijmout nebo není-li schopno vytvořit si vlastní názor nebo není-li schopno tento názor sdělit, soud informuje a vyslechne toho, kdo je schopen zájmy dítěte ochránit, s tím, že se musí jednat o osobu, jejíž zájmy nejsou v rozporu se zájmy dítěte; o dítěti starším dvanácti let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit. Názoru dítěte věnuje soud patřičnou pozornost.

V zásadě lze vyslovit názor, že soubor citovaných právních norem vytváří komplementární celek a zakládá *dostatečný rámec umožňující participaci dítěte* uvnitř podmnožiny představující v soudním řízení realizaci práva být slyšeno, a to v zásadě podle shora zmíněných parametrů, jak vyplývají z obecného komentáře Výboru č. 12.

S ohledem na široký prostor pro respektování nejlepšího zájmu dítěte, jak jej definuje čl. 3 odst. 1 Úmluvy lze zcela jistě při aplikaci vnitrostátního práva zvolit takové metodologické postupy interpretace práva, které Výborem proklamovaný standard participace umožňují dosáhnout. Praxe je však na hony vzdálena ideálu a přináší s sebou nemalý počet problémů.

Nelze si ovšem nepovšimnout jistého systémového nesouladu. V první řadě participaci dítěte v soudním řízení váže § 100 odst. 3 občanského soudního řádu na schopnost dítěte formulovat své názory, čímž věrně následuje regulace plynoucí z čl. 12 odst. 1 Úmluvy. Ustanovení § 20 odst. 4 zákona o zvláštních řízeních soudních naproti tomu podmiňuje realizaci participačního práva na schopnost dítěte pochopit situaci, což není obsahově stejná kategorie jako schopnost formulovat vlastní názor.¹¹ Již samo jazykové vyjádření vede k závěru, že se jedná o dvě různé podmínky. Při respektování vztahu speciality a subsidiarity mezi občanským soudním řádem a zákonem o zvláštních řízeních soudních je nutno dospět k závěru, že participace dětí v řízeních, které jsou regulovány jen občanským soudním řádem (zjednodušeně tedy účastenství dětí v řízeních sporných), má nižší standard než v případě řízení nesporných. Zcela jistě by stálo za úvahu ponechat celou regulaci participace v obecné a subsidiární regulaci občanského soudního řádu.

V případě regulace v občanském zákoníku je poněkud nesystematické, že úprava je ve svém důsledku procesní, ačkoliv se jedná o hmotněprávní předpis. Lze se také domnívat, že by bylo vhodnější, pokud by se regulace neomezovala pouze na slyšení před soudem. Pokud by v § 867 občanský zákoník neidentifikoval jednoznačně soud, mohl by být dosah úpravy daleko širší a mohl by se tak stát daleko vhodnějším nástrojem pro obecnou implementaci čl. 12 odst. 2 Úmluvy.

Zcela legitimně lze očekávat bližší obsahovou specifikaci neurčitých právních termínů použitých ve trojici citovaných ustanovení v judikatuře, která zcela jistě napomůže překonat i systémové nedostatky, z nichž na některé

¹¹ Obdobně se k této otázce vyjádřil rovněž Ústavní soud ve svém nálezu dne 4. 12. 2014 ve věci sp. zn. I ÚS 1041/14.

upozornil předchozí text. Autor se domnívá, že aktuální judikatura Nejvyššího soudu a Ústavního soudu se ideově snaží naplnit standardy, jež vyplývají ve vztahu k participaci nejen ze samotné Úmluvy a z evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a k ní se vztahující autoritativní judikatuře Evropského soudu pro lidská práva, ale snaží se rovněž o reflexi *soft law*, například tím, že přihlíží ke standardům obecného komentáře Výboru č. 12, ale například také k principům, jež vyplývají z Radou ministrů v roce 2012 schválené Strategie Rady Evropy pro práva dítěte (2012 – 2015),¹² či k výstupům tzv. Benátské komise,¹³ zejména její Zprávy o ochraně práv dětí.¹⁴ V tomto ohledu je zejména vývoj posledních let jasným signálem, že český systém obecné justice i ochrana ústavnosti garantovaná rozhodovací činností Ústavního soudu směřuje správným a chtěným směrem.

V prvé řadě lze za velmi významnou okolnost považovat to, že se Ústavní soud opakovaně zabýval problematikou věkové hranice zakládající nutnost znát názor dítěte. Velmi hutně se k této otázce Ústavní soud vyjádřil ve svém nálezu ze dne 26. 5. 2014 ve věci sp. zn. I. ÚS 2482/13,¹⁵ přičemž mimo jiné konstatoval, že zákonem stanovenou hranici dvanácti let věku dítěte považuje za nejzazší možnou (dolní) hranici, že je nutno emocionální a rozumovou dospělost posuzovat případ od případu, a vyslovil domněnku, že ke svému budoucímu výchovnému uspořádání je schopna se vyjádřit většina dětí po dosažení věku deseti let.¹⁶ Ve stejném rozhodnutí se Ústavní soud vyjádřil také k dalšímu parametru participace, jenž plně koresponduje s principy deklarovaným v obecném komentáři Výboru č. 12, a to v tom smyslu, že soudy nemohou postoj dítěte bez dalšího převzít a své rozhodnutí postavit na jeho přání, nýbrž na pečlivém a komplexním posuzování jeho zájmů.¹⁷

V judikatuře Ústavního soudu lze rovněž nalézt zvláštní paradoxy. Je na pováženou, že v systému profesionální ochrany dětských práv musí některé nedostatky odstraňovat až Ústavní soud, jakkoliv se zdá, že jde o zachování principů a pravidel zcela samozřejmých. Jednou z takových okolností je například situace, kdy názor dítěte nezjišťoval nejen soud, ale ani orgán sociálně-právní ochrany dětí jako ustanovený opatrovník. Na pováženou pak je, že se jednalo o dvojici dětí, z nichž prvnímu bylo devět a druhému šestnáct let.¹⁸ Existence takových případů (které může na několika dalších případech z vlastní odborné zkušenosti dosvědčit autor tohoto příspěvku) však není zcela ojedinělá

¹² Dostupné na: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1908087&Site=CM>; právě participace dítěte patří mezi její čtyři hlavní cíle.

¹³ Evropská komise pro demokracii prostřednictvím práva je jedním z poradních orgánů Rady Evropy.

¹⁴ Report on the Protection of Children's Rights: International Standards and Domestic Institutions, adopted y the Venice Commission at its 98th Plenary Session, (Venice 21-22March 2014), Štrasburk, 3. 4. 2014, dostupné na: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)005-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)005-e).

¹⁵ Dostupné na http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=1-2482-13_1.

¹⁶ K tomu viz zejména bod 25 uvedeného nálezu.

¹⁷ K tomu viz bod 23 uvedeného nálezu.

¹⁸ K tomu viz nálezu Ústavního soudu ze dne 19. 2. 2014 ve věci sp. zn. I ÚS 3304/13.

a svědčí o tom, že český systém ani v oblasti justice ještě zcela nepřijal nejen parametry participace, ale ani participaci samotnou.

Z hlediska praxe je také důležitá procesní forma realizace práva dítěte na slyšení. Citované ustanovení § 100 odst. 3 občanského soudního řádu preferuje slyšení dítěte přímo před soudem za základní formu a zajištění práva být slyšen prostřednictvím zástupce, znaleckým posudkem či prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí považuje za výjimečné.¹⁹ K této otázce se vyjádřil v minulosti Nejvyšší soud ve svém rozsudku z 6. 8. 2009 ve věci sp. zn. 30 Cdo 1721/2009.²⁰ Nedospěl pochopitelně k exaktnímu kritériu pro použití výjimečných, respektive subsidiárních forem zjištění názoru dítěte, nicméně deklaroval, že zákon nepovažuje slyšení dítěte za bezpodmínečné. Současně zevrubně rozebral další okolnost, a to že dítě nemusí být slyšeno zejména v procesní situaci, kdy již pro absenci jiných právně významných skutečností by takový postup či další dokazování bylo zjevně nadbytečné a neúčelné. Tím měl soud na mysli případy, kdy by řízení dopadlo procesně shodným způsobem bez ohledu na to, zda se dítě v něm vyjádřilo a jak.

Bez ohledu na závěry týkající se parametrů zjišťování názorů dítěte přetrvává další a možná podstatnější problém. Ti, jež realizaci participace dětí (respektive jejich práva být slyšeno) zajišťují, *nejsou vybaveni dostatečnými znalostmi a dovednostmi pro to, aby tak činili správně*. Autora někdy v jednací síni soudu jímá úzkost při provádění výslechu nezletilých či při čtení záznamů o provedených pohovorech s dětmi, jak je provedly orgány sociálně-právní ochrany dětí či příslušníci angažované pomáhající profese.

4. Problémy při interpretaci participačních práv dítěte

Z uvedeného vyplývá, že Ústavní soud se ve své judikatuře věnoval podrobně především interpretaci práva na slyšení, resp. jeho jednotlivých složek. Charakteristickým rysem této judikatury Soudu je její nekonzistence. V důsledku často protichůdných závěrů o naplnění podmínek práva na slyšení existují v judikatuře v podstatě dva přístupy: restriktivní a otevřený. Zatímco judikatura s otevřeným přístupem vykládá právo na slyšení v širším smyslu po vzoru Komentáře CRC a Pokynů Výboru ministrů RE; restriktivní přístup toto právo vykládá v užším smyslu, kdy je dítě chápáno spíše jako objekt než subjekt

¹⁹ K zjišťování názoru dítěte jinak než slyšením se vyjádřil zajímavě rovněž Soudní dvůr Evropské unie ve svém rozsudku ze dne 22. 12. 2010 ve věci C-491/10 *Joseba Andoni Aguirre Zarraga v. Simone Pelz*, a to ve vazbě na úpravu obsaženou v čl. 24 Listiny základních práv Evropské unie, kdy deklaroval, že kritériem zohlednění názoru dítěte je pouze a jen jejich věk a vyspělost (čl. 24 odst. 1 Listiny), nicméně Listina (v čl. 24 odst. 2) ukládá zohlednit při všech činnostech nejvlastnější zájem dítěte, kterýžto se může stát důvodem pro nerealizaci práva dítěte být slyšeno.

²⁰ Dostupné na: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/EF5A2AE031861190C1257A4E00656C70?openDocument&Highlight=0.

práv. Ani z hlediska vývoje judikatury nelze hovořit o zcela konzistentním přístupu.

Přestože se v nejnovější judikatuře prosazuje přístup otevřený, zároveň lze stále najít rozhodnutí, která právo na slyšení interpretují restriktivně. Soud se při posuzování realizace práva na slyšení zabývá zejména třemi kritérii: způsobem slyšení (přímo či zprostředkovaně), věkem, rozumovou a citovou vyspělostí dítěte (kdy převažuje posuzování vázané na věk) a relevancí, resp. závazností projeveného názoru dítěte. Nekonzistentní přístup lze najít u všech uvedených kritérií. Z hlediska způsobu slyšení Soud nejprve dlouhodobě judikoval, že v souladu s čl. 12 Úmluvy záleží na úvaze soudu, jaký způsob zjištění názoru dítěte v konkrétní věci se zřetelem na všechny okolnosti případu zvolí - namísto přímého slyšení např. prostřednictvím opatrovníka, znaleckým posudkem nebo pohovorem před psychologem. Změnu v tomto pojetí přinesla kauza sp. zn. II. 1945/08 (právo dítěte na slyšení v případě zásahu do osobní svobody), z níž mj. pochází i později často používané kritérium dvanácti let jako věkové hranice, po jejímž dosažení by mělo být dítě přímo slyšeno. Soud zde zdůraznil, že po novelizaci občanského soudního řádu (dále jen „o. s. ř.“) zákonem č. 295/2008 Sb., s účinností od 1. 10. 2008, je podle nového § 100 odst. 4 o. s. ř. stanoveno, že názor nezletilého dítěte soud zjistí výslechem dítěte a ve výjimečných případech může tento názor zjistit též prostřednictvím zástupce dítěte, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Jak Soud upozornil, prioritou varianty zjišťování názoru dítěte z jeho přímého výslechu vyplývá i z důvodové zprávy k novelizaci o. s. ř..

Obdobně pak Soud rozhodl v nálezech sp. zn. III. ÚS 3007/09, sp. zn. I. ÚS 2661/10 a III. ÚS 3363/10, v nichž neshledal obhajitelné důvody, pro které bylo nezletilým odepřeno právo na slyšení. V pozdější judikatuře se však Soud tohoto pravidla, podle kterého by měl být přímý výslech dítěte prioritou, ne vždy držel. Například ve věci sp. zn. II. ÚS 1651/09 dospěl k závěru, že nalézací soud postupoval v souladu s Úmluvou při rozhodování o úpravě styku nezletilých dětí ve věku 13 a 15 let, které nebyly vyslechnuty přímo soudem a jejich názor byl zjišťován ze zprávy soc. pracovnice.

V usnesení sp. zn. II. ÚS 1649/13 Soud podobně akceptoval postup obecných soudů, které vycházely ze zjištění názoru dítěte na základě jeho vyjádření učiněném ve Středisku pomoci ohroženým dětem Rosa. V kauze sp. zn. III. 2621/10 byl zprostředkovaný názor nezletilé (před znalci a pohovory s opatrovníkem a psycholožkou FOD) podle Soudu zjištěn sice „na hraně akceptovatelného způsobu, jestliže jinak nic výslechu nezletilé nebránilo“, avšak stále zákonným způsobem ve smyslu § 100 odst. 4 o. s. ř.

Ani při hodnocení věkové hranice v souvislosti s rozumovou a citovou vyspělostí dítěte není judikatura Soudu jednotná. Je nutné zdůraznit, že problém nespočívá v tom, že by měla být stanovena jednotná věková hranice pro realizaci práva na slyšení. Takový přístup by byl naopak v rozporu se základním pravidlem individuálního přístupu ke každému dítěti. Problém je v

nedostatečném odůvodnění jednotlivých případů, kdy se při rozhodování často pouze obecně odkazuje na závěry předchozí judikatury.

Nejvýraznějším příkladem jsou dvě usnesení z poslední doby, v nichž Soud hodnotil naplnění práva dítěte na slyšení. Oba případy se týkaly devítiletého dítěte. V těchto rozhodnutích vydaných stejným senátem Soudu ve stejný den byla použita totožná argumentace se stejnými odkazy na předchozí judikaturu, která však vyústila pokaždé v jiný závěr.

V usnesení sp. zn. II. ÚS 523/14 se nadto hovoří o věku, „kdy je výslech dítěte obligatorní“, což je pojetí, které není v souladu s pojetím práva na slyšení dle Úmluvy ani dle Úmluvy o výkonu práv, které je u každého dítěte založeno na individuálním posouzení schopnosti formulovat vlastní názory.

K další významné součásti práva dítěte na slyšení, kterou je relevance jeho názoru, se Soud staví spíše zdrženlivě. V usnesení sp. zn. III. ÚS 707/04 Soud uvedl, že „konečné hodnocení (posouzení) zájmů nezletilého přísluší dospělým, resp. v projednávané věci obecným soudům, které musí korigovat představy i názory nezletilého o tom, co je pro něj v konkrétní věci vhodné a co nikoli. Obecné soudy ve smyslu ustanovení § 100 odst. 3 občanského soudního řádu tedy vyslechnou nezletilého, ale k názoru nezletilého přihlížejí právě s ohledem na věk, rozumovou a citovou vyspělost nezletilého.“

Podle názoru Soudu vyjádřeném v usnesení sp. zn. II. ÚS 1818/07 nelze v žádném případě z čl. 12 Úmluvy dovodit, „že by názor dítěte, o kterém je v soudním řízení rozhodováno, byl pro soud zavazující a že by tudíž nemohl rozhodnout odlišně od tohoto názoru.“

Na tyto závěry Soud odkazoval ve svých dalších rozhodnutích k otázce relevance názoru dítěte. Změnu přístupu k významu názoru dítěte přinesl nálezn sp. zn. I. ÚS 3304/13, ve kterém Soud vyjádřil široké a otevřené pojetí práva na slyšení. Soud v tomto nálezu zdůraznil také základní zásadu principu účasti: „...právo dítěte být slyšen a přítomen jednání je jeho privilegium, a pokud jej využít nechce, nelze jej k tomu nutit.“

Teprve další vývoj ukáže, zda otevřené pojetí převáží nad pojetím spíše restriktivním. Zatím lze totiž stále nalézt rozhodnutí obojího typu. Na tomto místě je třeba k charakteru judikatury dodat, že se Soud v řadě svých rozhodnutí musí vypořádat s faktem, že námitka porušení práva na slyšení je používána jako prostředek boje rodičů při rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy či úpravě styku.

Přestože v konkrétním případě je závěr rozhodnutí adekvátní ve vztahu např. k úpravě styku, Soud v něm pak zároveň interpretuje právo na slyšení restriktivním způsobem. V jiných případech Soud opakuje ústavněprávní argumentaci založenou na své předchozí judikatuře, ačkoli není patrný přímý vztah k závěru jeho rozhodnutí.

5. Participační práva v jiných oblastech

Jak plyne z obsahu a systému čl. 12 Úmluvy a jak již bylo naznačeno, jsou participační práva (respektive dětská participace) širší kategorií a nelze ji omezovat pouze na právo dítěte být slyšeno v soudním řízení, jak plyne z podrobnější úpravy v čl. 12 odst. 2 Úmluvy. Pokud se participačními právy rozumějí práva účasti dítěte na rozhodování o záležitostech týkajících se jeho sociálního, ekonomického, náboženského, kulturního a politického života,²¹ pak zůstává prostor pro úvahy o podílu dětí na rozhodování ve škole, v obci, ve státě.

Jakkoliv každá z uvedených oblastí připouští velmi zajímavé úvahy, nejeví se smysluplné rozvíjet je na tomto místě, neboť cílem tohoto příspěvku je především poukázat na realitu praxe. Jednotlivým prvkem všech možných dále zmíněných oblastí možné participace je jen malý zájem o ně a reálně malý výskyt či progresivní vývoj v praxi.

Též v návaznosti na závěrečná doporučení Výboru při hodnocení České republiky při plnění Úmluvy byla v roce 2011 vládou schválena Národní strategie ochrany práv dětí Právo na dětství,²² která si jako první ze čtyř průřezových priorit stanovila právě participaci dítěte. Na národní strategii navázal Akční plán k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí 2012 – 2015,²³ jenž byl schválen usnesením vlády České republiky č. 258 ze dne 11. 4. 2012 a předpokládal mezirezortní kooperaci směřující ke zlepšení stavu ochrany práv dětí v České republice. V akčním plánu je mimo jiné v rámci cíle 3 proklamován soubor aktivit směřující k vytváření příležitostí pro děti a mladé lidi účastnit se rozhodování o záležitostech, které se jich týkají, respektive které je ovlivňují. Na základě vlastní zkušenosti je autor nucen konstatovat, že v praxi k reálnému naplnění dílčích cílů akčního plánu nedošlo. Není mu ani nic známo o věcném záměru novelizací právních předpisů vztahujících se k účasti dítěte na rozhodovacích procesech, případně o zcela nové komplexní právní úpravě, která měla jako aktivitu 3.4.1 uvedeného akčního plánu připravit Ministerstva spravedlnosti a Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Jakkoliv nelze popřít, že celá řada aktivit akčního plánu směřovala a vedla ke znatelnému zlepšení situace v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, v oblasti participace není výsledek jeho opatření valný. Například ani v oblasti správního řízení, na které ostatně dopadá přímo čl. 12 odst. 2 Úmluvy, nelze zaznamenat reálnou změnu, respektive kvalitativní posun při práci s názorem dítěte.

Po participačních právech reflektovaných pro potřeby soudního řízení je pravděpodobně nejvýznamnější oblastí participace oblast školy. Nesporně jednou ze spolupůsobících příčin tohoto „úspěchu“ je fakt, že participace dětí

²¹ UNICEF: Rights under the Convention on the Rights of the Child. Dostupné na: http://www.unicef.org/crc/index_30177.html.

²² Strategie je dostupná na <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>.

²³ Akční plán je dostupný na http://www.mpsv.cz/files/clanky/14311/APN_NSOPD_2012-2015.pdf.

v rámci školy má své zákonné východisko v § 21 odst. 1 písm. d) školského zákona,²⁴ podle nějž *Žáci a studenti mají právo zakládat v rámci školy samosprávné orgány žáků a studentů, volit a být do nich voleni, pracovat v nich a jejich prostřednictvím se obracet na ředitele školy s tím, že ředitel školy je povinen se stanovisky a vyjádřeními těchto samosprávných orgánů zabývat.*

Přestože lze vysledovat nesporně rostoucí trend této participační aktivity²⁵ realizované v rámci široké škály možností od třídních hodin až po školní parlamenty, potýká se tato oblast s celou řadou předsudků a dysfunkcí a za profilující problémy v rychlejším rozvoji této participační aktivity lze považovat nedostatky v komunikaci, formální přístup k participačním aktivitám (způsobující zpravidla frustraci dětí), relativně rychlou obměnu lidských kádrů v dětském školním prostředí a manipulaci dětí dospělými.²⁶

S povděkem lze konstatovat, že se objevují první vlaštovky také v oblasti zapojení dětí do komunitního života v obcích. Za chvályhodnou aktivitu ze strany státu, respektive Ministerstva pro místní rozvoj lze například považovat vyhlášení dotačního titulu Podpora zapojení dětí a mládeže do komunitního života v obci v rámci Programu obnovy venkova²⁷ či aktivitu, kterou realizovalo statutární město Plzeň, které cíleně zapojovala mladé v souvislosti s projektem Evropské hlavní město kultury.²⁸ Systémové vyhodnocení takových aktivit a jejich reálný význam z hlediska skutečné participace není zatím znám.

Pokud jde o další zapojení dětí do politického života, bylo možno zaznamenat pouze neuralgickou diskuzi dotýkající se možného snížení věkové hranice pro získání aktivního volebního práva.

Oblastí, která je v českých podmínkách prakticky nereflektovanou, a to i v rovině úvah, je participace dítěte v rámci života vlastní rodiny či jiného obdobného sociálního zázemí. Tento typ participace pravděpodobně překračuje rámec historického záměru čl. 12 Úmluvy jako nástroje, který měl směřovat spíše do oblasti veřejného života respektujícího děti, nicméně jazykové hledisko normy obsažené v čl. 12 odst. 1 Úmluvy to samo o sobě nevyklučuje. Vzhledem k tomu, že je přístup k dětským právům dynamickým jevem, mohou se takové úvahy stát realitou, byť z dnešního pohledu ovlivněného působícími sociokulturními stereotypy realitou velmi vzdálenou.

²⁴ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, v platném znění.

²⁵ Bez složitějšího hledání lze na internetu najít řadu diskuzí v této oblasti, návody, doporučení, sdílení zkušeností i věcné informace o fungování na školách.

²⁶ V podrobnostech viz DOLÁKOVÁ ALI Petra. Zkušenosti s implementací participačních práv podle článku 12 Úmluvy o právech dítěte na základních školách. In CIRBUSOVÁ, Martina, KAPITÁN, Zdeněk. (eds.): Tradiční jevy a nové tendence v oblasti ochrany práv dětí – praxe participačních práv a kyberšikana. Brno : Tribun EU, 2015, s. 43 a násl.

²⁷ Tento dotační titul trvá i v roce 2016.

²⁸ Projekt je realizován na základě rozhodnutí Evropského parlamentu a Rady č. 1622/2006/ES.

6. Systémové shrnutí ke švýcarské praxi

Švýcarsko prošlo již několikerým periodickým hodnocením plnění Úmluvy a při pohledu na rozdílný přístup k závěrečným doporučením Výboru ve vztahu ke Švýcarsku na straně jedné a k České republice na straně druhé se může někoho, kdo má tendenci řadit Česko k vyspělým zemím, zmocnit úzkost. Doporučení Výboru ve vztahu k participačním právům již v roce 2002 nabádala Švýcarsko k podniknutí dalších kroků k prosazení zásady respektu k názorům dětí, a to v oblasti rodiny, školy a dalších institucí a organizací tak, aby se dítě mohlo zcela obecně podílet na životě společnosti,²⁹ zatímco Česká republika je v roce 2011 ve vztahu k otázce participace dětí opakovaně vyzývána k tomu, aby podnikla zásadní opatření v této oblasti.³⁰

Ve Švýcarsku je na spolkové úrovni zpracována Strategie švýcarské politiky dětí a mládeže, která předpokládá větší zapojení dětí a mladých při přípravě politických rozhodnutí na spolkové úrovni. Tato strategie vyústila v návrh změny ústavy, ten však nyní uvázl uprostřed politické parlamentní diskuze.³¹ Ačkoliv se nedostavil hmatatelný cíl v podobě konkrétní ústavní změny, svědčí vývoj situace o tom, že se švýcarská vláda neobávala přikročit ke zpracování návrhu, který reflektuje potřebu posunout participaci dětí významně i do roviny politické.

Přestože se lze při participaci dětí v běžném školním životě i ve švýcarských podmínkách setkat s předsudky a kolizí zájmů, je nutno zdůraznit, že samotná myšlenka participace v rámci školy je nezpochybnitelná a reaguje na švýcarskou kantonální školskou legislativu.

Pokud jde o tradiční oblast participace, tedy o právo dítěte být slyšeno v řízeních jej se dotýkajících ve smyslu čl. 12 odst. 2 Úmluvy, je potěšující vnímat, že i švýcarská praxe se potýká s obdobnými problémy jako praxe česká. Praxe signalizuje poměrně nízký počet dětí, které jsou slyšeny v souvislosti s rozvodovým řízením a obecně zejména poměrně malou citlivost úřadů, soudů a osob podílejících se na řízeních k podílu dětí na řízení. Rozdíl mezi českou a švýcarskou praxí je však v tom, že problém není bagatelizován a je s využitím studií řádně analyzován.³²

Zcela jistě je při hodnocení švýcarského systému na místě zdravá míra kritičnosti.³³ Bezesporu lze na fungování švýcarské praxe participace shledat

²⁹ Viz k tomu Netzwerk Kinderrechte Schweiz: Zweiter und dritter NGO-Bericht an den Ausschuss für die Rechte des Kindes. Dostupné z: http://www.netzwerk-kinderrechte.ch/fileadmin/nks/aktuelles/ngo-bericht-UN-ausschuss/NGO_Report_CRC_CRNetworkSwitzerland_German.pdf, s. 18.

³⁰ Viz k tomu Výbor pro práva dítěte (OSN): Přezkoumání zpráv předložených Státy v souladu s čl. 44 Úmluvy. Závěrečná doporučení: Česká republika. Ženeva, 4. srpna 2011 (CRC/C/CZE/CO/3-4), body 34 až 36.

³¹ Viz k tomu Netzwerk Kinderrechte Schweiz: Zweiter und dritter NGO-Bericht an den Ausschuss für die Rechte des Kindes. Dostupné na: http://www.netzwerk-kinderrechte.ch/fileadmin/nks/aktuelles/ngo-bericht-UN-ausschuss/NGO_Report_CRC_CRNetworkSwitzerland_German.pdf, s.18.

³² Op. cit. detto, s. 19.

³³ O existenci problémů a kontroverzních témat svědčí také velmi konkrétně mířený zájem Výboru, který se v rámci monitoringu Švýcarska dotazoval na velmi citlivá témata vztahující se například k adopční legislativě, problematice dětí LGBT či tělesných trestů. Viz k tomu Committee on the Rights of the Child. List of issues in

celou řadu nedostatků,³⁴ nicméně jsou v ni zřejmé dva momenty:

1. Švýcarská praxe je nepochybně mnohem dále v úvahách o tom, do jakých všech oblastí a v jaké kvalitě participace proniká (o tom například svědčí zmíněná snaha o ústavní zakotvení podílu dětí a mladých na politickém rozhodování nebo snaha upravovat participaci v tak dílčích otázkách jako je participace dětí při vytváření rámce pro vzdělávání a péči o děti velmi nízkého věku.³⁵
2. Problémy, které nastávají, nejsou bagatelizovány. I stát (respektive kantony) mají zájem je řešit seriózně, komplexně a účinně.³⁶

Je otázkou, zda lze efektivně zajistit přenos dobré praxe ze Švýcarska do České republiky. Sama praxe je totiž důsledkem dlouhodobého vývoje a stavu společnosti. Demokracie Švýcarska není tradiční demokracií a díky klimatu vzájemného respektu, tolerance etnik a náboženského vyznání celá řada procesů funguje naprosto samozřejmě. Participace jako obecná kategorie, která je součástí zájmu občana o společnost, ve které žije, rezonuje v podobě velké míry přímé demokracie.³⁷ I s ohledem na tento fakt je ochota podporovat participaci dětí jaksi více samozřejmá.

7. Závěr

Jak bylo naznačeno na konci předchozí kapitoly, jsou některé okolnosti fungování švýcarského systému těžko přenositelné, ba dokonce vůbec nepřenositelné, poněvadž historické a kulturní okolnosti nelze změnit.

Je však těžko popíratelným faktem, že Výbor Českou republiku opakovaně kritizoval za celou řadu systémových nedostatků při naplňování Úmluvy. S hlubokou znalostí věci je třeba říci, že snahy, jež byly v systému

relation to the combined second to fourth periodic reports of Switzerland. Geneve, 18. 7. 2014 (CRC/C/CHE/Q/2-4). Dostupné na: <http://www.refworld.org/docid/54ae71ec4.html>.

³⁴ Viz k tomu Committee on the Rights of the Child. Concluding observations on the combined second to fourth periodic reports of Switzerland. Geneve, 26. 2. 2015 (CRC/C/CHE/CO/2-4). Dostupné na: <http://www.refworld.org/docid/566e80214.html>. Výbor například ve vztahu k participaci v bodu 29 písm. a) svých doporučení nabádá k tomu, aby Švýcarsko zapojovalo děti do všech soudních řízení, která se jejich týkají, a řízení správních.

³⁵ Viz k tomu Netzwerk Kinderrechte Schweiz: Zweiter und dritter NGO-Bericht an den Ausschuss für die Rechte des Kindes. Dostupné na: http://www.netzwerk-kinderrechte.ch/fileadmin/nks/aktuelles/ngo-bericht-UNAusschuss/NGO_Report_CRC_CRNetworkSwitzerland_German.pdf, s. 20.

³⁶ Mezi důkazy takového přístupu patří revize spolkového zákona o podpoře mimoškolní práce s dětmi a mládeží z roku 2011, jež je účinná od 1. 1. 2013 a upravuje především systémové a finanční otázky podpory práce s dětmi mládeží (dostupné na: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20092618/index.html>).

³⁷ V zajímavých podrobnostech viz NOSÁL Igor. Participace dětí na vlastním osudu – spolupracující a na řešení zaměření způsoby práce s dětmi v náhradní péči. In NOSÁL, Igor, ČECHOVÁ, Irena. (eds.) Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami. Studie inspirované zkušenostmi ze Švýcarska. 1. vyd. Brno : Česko-britská o. p. s., 2014, s. 14 a násl.

ochrany dětských práv od posledního hodnocení Výboru v roce 2011 učiněny, představovaly spíše nesystematický frontální útok než soustředěný a strategicky promyšlený boj. V praxi lze sice postřehnout pozitivní vývoj, je však potřeba se spravedlivě ptát, zda by nebylo výhodnější dosáhnout znatelnějšího cíle ve vybraných jednotlivostech, spíše prioritách.

Lze se domnívat, že právě otázka participace by měla být klíčovou prioritou při zdokonalování systému ochrany dětských práv. Pokud totiž budou děti aktivně zaangažovány do řešení svého života a bude v nich podporována odpovědnost za vlastní osud, dostaví se zcela jistě pozitivní efekt v podobě menšího výskytu patologických jevů, jež jinak budou mít tendenci se v dalších generacích dál rozvíjet. Kvalitní participace je tedy podle autorova názoru prostředkem primární prevence, jež ve svém důsledku uspokojí všechny.

Je-li na výběr mezi pocity stesku z toho, že se věci vyvíjejí pomalu, a radosti z toho, že se pomalu posouvají, měl by v myšlení nás všech převládnout druhý z těchto pocitů. Ačkoliv to nemusí být považováno za jakkoliv objektivní, je zásadním motivátorem pozitivního vývoje existence³⁸ a zejména sdílení dobré praxe. Vlastní zkušenost, že něco může fungovat jinak a lépe, je nenahraditelná. Ze švýcarské praxe lze sdílet nejen řadu dílčích a konkrétních technik v oblasti práce s dětmi,³⁹ ale především hodnotové nastavení, jež bylo popsáno v závěru předchozí kapitoly. Je tedy důležité vnímat, že seriózní, systematický a citlivý přístup k řešení problematiky dětských práv je samozřejmý a funkční.

³⁸ Viz k tomu například body 141 a následující výše zmíněné Zprávy o ochraně práv dětí Benátské komise.

³⁹ Některé byly například popsány v již výše zmiňovaném díle NOSÁL, Igor, ČECHOVÁ, Irena. (eds.) Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami. Studie inspirované zkušenostmi ze Švýcarska. 1. vyd. Brno : Česko-britská o. p. s., 2014.

VI. NEMAJETKOVÁ ÚJMA DĚTÍ A JEJÍ ODŠKODNĚNÍ: ÚPRAVA PODLE NOVÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU

SIMONA VENCLÍKOVÁ

1. Úvod

Ochrana dětí by měla být hlavní prioritou kultivované a fungující společnosti. Dalo by se dokonce tvrdit, že podle nastavení této ochrany je možné danou společnost posuzovat.

Pokud se mluví primárně o ochraně práv dítěte, pak si každý ihned představí přístup ke vzdělání, ke zdravotní péči a dobrému materiálně ekonomickému zabezpečení, nejlépe v dobře fungující rodině. Všechny tyto faktory jsou jistě nezbytně nutné ke zdravému rozvoji dítěte, zvláště v kontextu se skutečností, že většina dětí na Zemi vyrůstá ve velmi chudých poměrech a některé nemají zabezpečeny ani ty nezákladnější životní potřeby. Pro zdravý vývoj člověka, a tedy pro utváření vlastního lidství, je ale mnohem důležitější, obzvláště v dětství, oblast emocionální, vztahová a citová než veškeré ostatní vlivy.

Dítě vnímá svět a dění kolem sebe jinak než dospělý člověk. V dětství si vytváří hodnotový systém a přebírá základní vzorce svého budoucího chování. Z tohoto pohledu je tedy velmi důležité, aby byla nastavena důsledná ochrana dítěte zvláště v nemateriální oblasti, neboť, dojde-li k porušení hodnotového systému a selhání vzorů pro formování osobnosti a hodnotového žebříčku, jsou následky pro jednotlivce, ale i společnost mnohem horší než při případném materiálním nedostatku.

V důsledku výše uvedených skutečností bych ráda otevřela nový pohled na tuto problematiku. Chtěla bych poukázat na skutečnost, že v dnešní době jsou v mnoha případech – vlivem chování rodičů, orgánů státní správy, sdělovacích prostředků a dalších aktérů – dětem způsobována těžká traumata, která zásadně ovlivňují jejich další život. U řady dětí pak v jejich důsledku dochází s postupem času k rozvoji celého spektra duševních poruch, které výrazně snižují kvalitu jejich života a ve výsledku vedou k jejich sníženému společenskému uplatnění. Tato část problému je známa a snad i do jisté míry zmapována. Existuje-li nějaká škodná událost, která přináší jedinci traumata a trvalé následky, pak by měla být kompenzována nějakou finanční náhradou. V případě výše zmíněné traumatizace dětí se ale z tohoto úhlu pohledu nikdo nedívá. I když dojde k zásadnímu narušení práv dítěte, které v konečném důsledku vede k jeho celoživotnímu postižení, nikdo za to není hnán k odpovědnosti, nikoho nenapadne, že by dítě mělo dostat finanční kompenzaci, která by mu mohla do jisté míry pomoci s vyrovnáváním se se způsobenými traumaty.

Nabízí se tedy dvě základní otázky:

1. Proč není na traumatizaci dítěte, která je spojena s těžkými trvalými následky, nahlíženo stejně jako na traumatizaci dospělého člověka, kdy je v obdobných případech okamžitě žalováno bolestné a ztížené společenské uplatnění?
2. Máme v současné době k dispozici nástroje, jak takové postižení vyčíslit?

Tato kapitola se snaží poskytnout alespoň částečný pohled do této velice obsáhlé problematiky a snaží se zamyslet nad možnými řešeními a také nad novými možnostmi, které se v ČR objevily v souvislosti s novým Občanským zákoníkem. Kapitola rovněž obsahuje srovnání se Švýcarskem a jejich přístupem k dané problematice.

1.1 Historie právní ochrany dětí v ČR

Základní právní ochrana dětí existuje na našem území minimálně od 18. století.

Sociálně-právní ochrana dětí zde byla poprvé institucionalizována v roce 1863 říšským zákonem domovským č. 105 říšského zákoníku. Obsahovala vymezení péče o výživu a výchovu chudých dětí i péči o zanedbávané děti v zařízeních určených pro jejich nápravu. Výkon stanovené ochrany zajišťovaly na své náklady obce.

Po 1. světové válce sociálně-právní ochranu dětí převzal stát a některé povinnosti přešly na okresní a zemská ústředí péče o mládež.

V 50. letech 20. století byla sociálně-právní ochrana dětí prováděna pouze výkonem tzv. hromadného poručenství a opatrovnictví. Organizačně byla tato činnost svěřena Ministerstvu spravedlnosti.

Zákonem č. 2/1969 Sb., došlo ke zřízení Ministerstva práce a sociálních věcí a do jeho působnosti je dodnes sociálně-právní ochrana dětí začleněna.

Zásadní změny přinesl zákon č. 359/1999 Sb., na základě kterého je v současnosti systém sociálně-právní ochrany dětí zajišťován. Po přijetí tohoto zákona vznikl i Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

V roce 2011 spustilo Ministerstvo práce a sociálních věcí proces reformy sociálně-právní ochrany dětí, jejíž součástí je i novelizace zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a dalších právních norem.¹

¹ DUNOVSKÝ, Jiří, DYTRYCH, Zdeněk, MATĚJČEK, Zdeněk a kol.. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995.

NOVOTNÁ, Věra, BURDOVÁ, Eva, BRABENEC, František. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář*. Praha: Linde, 2002.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. Sociálně-právní ochrana dětí. *Mpsv.cz* [online]. 15. ledna 2013 [cit. 2015-10-13]. Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/7241>.

1.2 Úmluva o právech dítěte

V mezinárodním rozsahu je základním dokumentem právní ochrany dětí Úmluva o právech dítěte² (*Convention on the Rights of the Child*), která byla podepsána 20. listopadu 1989 v New Yorku a která u nás platí od 6. února 1991, kdy byla schválena Federálním shromážděním ČSFR. Tuto úmluvu přijalo celkem 195 států, které se zavázaly, že zaručí uvedená práva pro všechny děti.

Podle Úmluvy o právech dítěte je dítě každý člověk, který ještě nedosáhl 18 let.³

Odkazují zejména na čl. 3, 16, 17 a 39 Úmluvy. V čl. 3 je stanoveno, že *zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, správními nebo zákonodárnými orgány.*⁴ S ohledem na náplň této kapitoly považují za zásadní čl. 16, neboť nařizuje, že *žádné dítě nesmí být vystaveno svévolnému zasahování do svého soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence ani nezákonným útokům na svou čest a pověst.*⁵ Toto ustanovení má být uplatněno na všechny děti bez rozdílu. Soukromí dítěte musí být chráněno ve všech situacích, a to i v rámci rodiny, náhradní péče a všech institucí, zařízení a služeb. Ochrana dětí je zakotvena a má být zaručována také čl. 36, který vyzývá k ochraně před *všemi ostatními formami vykořisťování*⁶, tedy i k ochraně před zneužitím jejich práv a výlučného společenského postavení. Jedním z ohrožujících aktérů jsou hromadné sdělovací prostředky (médiá), jejichž funkce jako prostředku *zabezpečující dítěti přístup k informacím a materiálům* je uznávána čl. 17 Úmluvy⁷. Nicméně je-li v médiích zveřejněna

² Vláda České republiky. Úmluva o právech dítěte. *Vlada.cz* [online]. 3. října 2008 [cit. 2015-10-13]. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/>.

³ Úplné znění českého úředního překladu: Čl. 1: Pro účely této úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.

⁴ Úplné znění českého úředního překladu: Č.k 3: 1. Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. 2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled na práva a povinnosti jeho rodičů, zákonných zástupců nebo jiných jednotlivců právně za něho odpovědných, a činí pro to všechna potřebná zákonodárná a správní opatření. 3. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí, aby instituce, služby a zařízení odpovědné za péči a ochranu dětí odpovídaly standardům stanoveným kompetentními úřady, zejména v oblastech bezpečnosti a ochrany zdraví, počtu a vhodnosti svého personálu, jakož i kompetentního dozoru.

⁵ Úplné znění českého úředního překladu: Čl. 16: 1. Žádné dítě nesmí být vystaveno svévolnému zasahování do svého soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence ani nezákonným útokům na svou čest a pověst. 2. Dítě má právo na zákonnou ochranu proti takovým zásahům nebo útokům.

⁶ Úplné znění českého úředního překladu: Čl. 36: Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, chrání dítě před všemi ostatními formami vykořisťování, které jakýmkoli způsobem škodí blahu dítěte.

⁷ Úplné znění českého úředního překladu: Čl. 17: Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají důležitou funkci hromadných sdělovacích prostředků a zabezpečují dítěti přístup k informacím a materiálům z různých národních a mezinárodních zdrojů, zejména takovým, které jsou zaměřeny na rozvoj sociálního, duchovního a mravního blaha dítěte a také jeho tělesného a duševního zdraví. Za tímto účelem státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, povzbuzují: a) hromadné sdělovací prostředky k šíření informací a materiálů, které jsou pro dítě sociálně a kulturně prospěšné a které odpovídají duchu článku 29 této úmluvy, b) mezinárodní spolupráci při tvorbě, výměně a rozšiřování takových informací a materiálů z různých kulturních, národních

totožnost dětských obětí nebo dětských pachatelů nebo je-li uveřejněno vystoupení dítěte, které může být škodlivé pro jeho rozvoj, bez jeho souhlasu, lze konstatovat, že dochází k porušení práv dítěte.

1.3 Promítnutí práv zakotvených v Úmluvě o právech dítěte do národní legislativy a praxe

Existují tedy dokumenty (Úmluva o právech dítěte je jen jedním z nich), kde je jasně definováno, jaká mají děti práva a před čím a jak mají být ochráněny. K dodržování těchto mezinárodních úmluv se zavázala i naše země.

Podle čl. 10 Ústavy České republiky je Úmluva o právech dítěte součástí právního pořádku České republiky a při implementaci má přednost před zákonem. Přesto nedávná minulost (a nejen ona) nabízí celou řadu případů dětí, jejichž práva byla porušena a jež se odškodnění své nemajetkové újmy nedočkaly.

Příklad 1 – Kuřimská kauza

Je to již osm let, co celou zemi obletěly černobílé záznamy svázaného nahého chlapce, který byl zavřený v malém prostoru a byl nucen jíst přímo ze země. I po této době můžete najít obrázky z tohoto videozáznamu na internetu, navíc se zobrazením celé tváře chlapce. Stejně jako najdete mnoho dalších obrázků obou sourozenců z této kauzy, některé s černou páskou přes oči, jiné bez ní. Tváře obou chlapců zná ale celý národ a ten, kdo je nezná, si je bez problémů dohledá na internetu. Všude v médiích byla zveřejňována plná jména obou sourozenců, kteří jsou tak poznamenáni na celý život. Pokud by v naší zemi existovala zvažovaná instituce dětského ombudsmana, pak by to mohla být právě tato instituce, která by se oněch bratrů zastala.

Příklad 2 – kauza rodiny Michalákových

Mediálně-politická kauza, která vypukla v naší zemi v roce 2014 a týká se dvou chlapců, kteří byli v Norsku odebráni jejich matce Evě Michalákové. Kauza opět detailně propíraná v médiích, kdy byly opakovaně zveřejňovány fotografie obou chlapců (tentokrát alespoň s černými páskami přes oči), což je těžkým způsobem zasáhlo i přesto, že žijí v Norsku. Zveřejnění některých fotografií, které snad poskytla sama matka, děti těžkým způsobem rozrušilo a traumatizovalo. Oba chlapci jsou aktuálně umístěni v pěstounských rodinách. V tomto případě by tedy soud o náhradu škody mohli iniciovat pěstouni. Děti by pak rozhodně měl zastupovat právní zástupce.

a mezinárodních zdrojů, c) tvorbu a rozšiřování knih pro děti, d) hromadné sdělovací prostředky k tomu, aby braly zvláštní ohled na jazykové potřeby dětí náležejících k menšinové skupině či domorodému obyvatelstvu, e) tvorbu odpovídající zásadám ochrany dítěte před informacemi a materiály škodlivými pro jeho blaho, majíce na mysli ustanovení čl. 13 a 18 úmluvy.

Příklad 3 – Příběh rodičovské války

20. listopadu 2015 byl zveřejněn příběh rodičovské války, na niž doplácí šestiletý syn. Už čtyřikrát ho v rámci pře o opatrovnictví některý z rodičů unesl do zahraničí, aby druhému zabránil v přístupu k dítěti (třikrát do Španělska a jednou do Arménie). Odborníci přitom varují před možnými psychickými následky takového jednání.⁸

1.4 Pravomoci Ministerstva práce a sociálních věcí

Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen MPSV) je ústředním orgánem státní správy v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Vykonává ve vztahu k ní zejména legislativní, metodickou a kontrolní činnost včetně přezkumu pravomocných rozhodnutí krajských úřadů v odvolacím a přezkumném řízení.

MPSV nemá až na výjimky oprávnění vstupovat na žádost občanů do řešení konkrétních případů, ve kterých se při řešení situace dítěte občané střetávají s pracovníky jiných orgánů sociálně-právní ochrany dětí, popř. se soudy. Dostalo by se tak do rozporu s uspořádáním systému veřejné správy v ČR, jehož hierarchii je nutné při řešení situací respektovat stejně jako zákonem stanovené postupy.

Výjimky představují situace, kdy je např. řešena odpovědnost za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, a to i u orgánů prvního stupně. Další výjimkou je vyřizování dožádání jiných orgánů veřejné moci, zejména ústředních, popř. šetření ve věcech, v nichž určité možné pochybení poukazuje na předpokládané systémové nedostatky, zejména právní úpravy nebo metodického vedení apod.

MPSV nemůže zasahovat jako orgán moci výkonné do výkonu působnosti soudů jako orgánů samostatné moci soudní. Nemůže tedy v tomto ohledu zjednat v konkrétních případech nápravu. Záležitosti týkající se soudů a jejich rozhodování je nutné řešit s Ministerstvem spravedlnosti, do jehož působnosti správa justice spadá.

1.5 Psychické násilí na dětech

Psychické násilí na dětech je násilí jako každé jiné a z určitého pohledu můžeme říci, že je společensky nebezpečnější než fyzické násilí, protože způsobuje minimálně stejné škody, ale je těžko identifikovatelné. Navíc škody, které způsobuje, jsou velmi těžko dokazatelné, neboť důsledky tohoto násilí se mohou

⁸ KARÁSKOVÁ, Ivana. Příběh rodičovské lásky. *Zpravy.idnes.cz* [online]. 20. listopadu 2015 [cit. 2015-11-21]. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/unos-ditete-mezi-rodici-0sf-/domaci.aspx?c=A151119_215825_domaci_ane.

u jedince viditelně projevat i v jiném časovém období, než kdy byly způsobeny. Dalším závažným problémem je, že si dítě ani nemusí být vědomo, že mu v daném okamžiku nějaká škoda vznikla.

Pachateli psychického násilí mohou být rodiče, příbuzní, učitelé, vychovatelé, policisté, státní zástupci, soudci, média, novináři, úředníci veřejné správy a jiní. Jsou to případy, kdy např. jeden rodič unese své dítě do zahraničí, kdy jsou rodiče a jejich děti zviditelňováni bulvárním tiskem, kdy média zveřejňují o dětech a rodičích nepravdivé a vykonstruované zprávy, kdy policie umožňuje úniky z živých svazků, kdy policie a soudy nechávají neadekvátně vypovídat děti při sporech rodičů, kdy soudy protahují jednání týkající se rozvodových řízení, kdy úřady veřejné správy nekonají anebo konají pomalu, a mnohé další. Ve všech těchto případech je nejvíce poškozeno dítě, které v daném sporu figuruje. Čím déle problém trvá, tedy čím déle je dítě vystaveno psychickému stresu, tím hlubší je jeho následné poškození.

Psychické násilí s sebou přináší následky jak v psychosociální oblasti, tak v chování dítěte. Tyto mohou být následující:

- tělesné, duševní nebo citové opoždění ve vývoji,
- neschopnost učit se ze zkušeností, rozumové schopnosti dítěte nebývají dostatečně využívány, ve škole proto mívají často horší prospěch, než jaký odpovídá jejich skutečnému nadání,
- chudá slovní zásoba, chybí potřeba komunikace v důsledku nedostatečné stimulace a kontaktu s matkou či jinou důvěrně blízkou osobou,
- citová plochosť, nedůvěřivost,
- impulzivita, afektivní výbuchy,
- nápadná pasivita nebo naopak agresivita v chování,
- vyjadřování obav, že je nikdo nemá rád,
- neustálý strach z potrestání,
- nízké sebevědomí nebo naopak nerealistické „vytahování“,
- tendence k sebeobviňování, sebeubližování,
- nepřiměřené obavy z každé nové situace,
- neurotické projevy (kousání nehtů, kroucení či vytrhávání vlasů, cucání prstů apod.),
- nepřiměřené reagování na bolest (dítě hystericky reaguje při sebemenším podnětu nebo se naopak chová, jako by bolest vůbec necítilo),
- děti bývají častěji nemocné, mívají více úrazů, větší sklon k obezitě,
- známky nejistoty ve vztazích s druhými lidmi nebo neschopnost navazovat a udržovat přátelské vztahy s druhými,
- celkově povrchní vztahy k lidem, nedostatek empatie, egocentrismus,
- nedůvěra k dospělým lidem, kteří se mu snaží pomoci nebo se s nimi snaží spřátelit, či naopak přílišné lpění na těchto lidech a projevování až patetické vděčnosti za každou pozornost,

- vzhledem ke sníženému sebevědomí a menší schopnosti sebezprosažení se psychicky týrané děti stávají častěji obětí šikany.⁹

Problémovým chováním v dětství ale tato problematika zdaleka nekončí. Právě naopak, teprve začíná. Traumatizace a psychické násilí v dětském věku vede k disharmonickému vývoji osobnosti jedince a v drtivé většině případů ústí v rozvoj více či méně závažné duševní poruchy. Tato tvrzení jsou podepřena mnoha velkými studiemi.

U dětí zasažených traumaty nebo psychickým násilím dochází v průběhu jejich dospívání nejčastěji k rozvoji:

- poruch příjmu potravy,
- poruch osobnosti,
- depresí,
- vzniku závislostí na drogách.

Tyto a mnohé další poruchy pak provázejí takto postižené jedince po celý život, mnohdy vedou k nutnosti dlouhodobé psychiatrické péče a užívání léků, jindy zůstávají nerozpoznány a neléčeny. Ve všech případech však významným způsobem zasahují do života jedince, zhoršují kvalitu života a více či méně takto postiženého člověka diskvalifikují v osobním, pracovním i společenském životě.

1.6 Viktimizace

Viktimizace je proces, ve kterém se člověk stává obětí. Výraz viktimizace označuje proces zraňování a poškozování jedince.¹⁰

V případě dětí, které se staly obětí některého z výše zmíněných skutků (zveřejnění fotografií či citlivých informací, necitlivé a opakované výslechy policisty a soudci, „válka mezi rodiči“ apod.), dochází především k jejich emocionální újmě.

Dítě ztratí:

- *iluzi dobrého světa*: svět se jeví jako zlé a nepřehledné místo, kde se odehrávají nevysvětlitelné, nepředvídatelné a nespravedlivé události, člověk ztrácí schopnost důvěřovat druhým, prožívá intenzivní pocit strachu

⁹ HUBÁČKOVÁ, Jitka. Formy a následky psychického týrání, zneužívání a zanedbávání. *Nicm.cz* [online]. 27. srpna 2015 [cit. 2015-11-20]. Dostupné na <http://nicm.cz/formy-a-nasledky-psychickeho-tyrani-zneuzivani-a-zanedbavani>.

¹⁰ ČÍRTKOVÁ, Ludmila, VITOUŠOVÁ, Petra. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007.

- *iluzi kontroly*: kontrolovat a ovlivňovat vlastní život se jeví jako zbytečné a marné, protože se člověk nezaviněně dostává do situací, které nemůže zvládnout vlastní aktivitou, člověk se cítí slabý a bezmocný, má pocit, že osobní aspirace a plány nemají smysl, neboť nemůžeme ovlivnit běh vnějších událostí¹¹

1.7 Shrnutí úvodu

Naše země se zavázala k dodržování mnoha mezinárodních úmluv, mimo jiné i Úmluvy o právech dítěte. V tomto dokumentu je jasně definováno, jaká mají děti práva a jak má být přistupováno k jejich ochraně. Přesto nejsou práva dětí, a zde si trůfám říci, že nejen v naší zemi, ale napříč celou Evropou, v mnoha případech respektována a dodržována.

Ve jménu svobody informací dochází v médiích k opakovanému probírání některých kauz, aniž by byl brán zřetel na práva dětí a na újmu, která jim tím bude způsobena. Děti se tedy stávají oběťmi mediálního honu za senzacemi.

Ve jménu spravedlnosti dochází k naprosto nekvalifikovaným, opakovaným a mnohdy zbytečným výslechům dětí policií, případně soudci, což vede k jejich sekundární traumatizaci, sekundární viktimizaci.

Ve jménu „lepšího života“ dochází často v rámci rozvodových řízení k nejružnějším vyšetřením dětí (ať již fyzickým či psychickým), k psychické manipulaci, k únosům atd.

Na dětech jsou tedy páčány různé formy psychického násilí, děti se stávají oběťmi, jsou viktimizovány. S různě dlouhým odstupem času se u nich rozvinou závažné psychické potíže, které už ale nikdo nespojí s jejich primární příčinou – traumatem v dětství. Neexistuje jednoduchý psychologický test, který by byl schopen jasně prokázat příčinnou souvislost mezi duševními potížemi v dospělosti a traumaty v dětství. Takovéto spojení snad zvládnou odhalit některé formy psychoterapie, ale až po mnoha letech individuálních sezení.

Dítě nezná svoje práva, není schopno se o ně samo hlásit; i když toto tvrzení do jisté míry závisí na jeho věku. Je pravda, že teenageři mohou znát svá práva relativně dobře a teoreticky by mohli být schopni se o ně i hlásit, ale s dostatečnou formou podpory. Primárně by práva dítěte měla hájit jeho rodina. Pokud tato nefunguje, tak by mělo zasáhnout Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Máme tedy jasně definovaná práva dětí, víme, kdo by je měl prosazovat, ale přesto je výsledkem této situace to, že ve výše zmíněných případech nekoná nikdo.

¹¹ *Tamtéž.*

2. Stanovení trvalých následků

Od 1. 1. 2014 platí v České republice nový Občanský zákoník¹². S nabytím jeho platnosti přestal fungovat dřívější systém odškodňování, kde bylo bolestné a ztížené společenské uplatnění (tedy trvalé následky) posuzováno na základně známé Vyhlášky 440/2001 Sb. a jejích příloh.

2.1 Vyhláška 440/2001 Sb.

Touto vyhláškou¹³ byla stanovena výše, do které se poskytovala náhrada za bolest a ztížení společenského uplatnění způsobené pracovním úrazem, nemocí z povolání nebo jiným poškozením zdraví, a určování výše této náhrady v jednotlivých případech.

Přílohy č. 1 a č. 3 této vyhlášky obsahovaly tabulku pro ohodnocení bolestného (Příloha č. 1 – Sazby bodového hodnocení za bolest u úrazů; Příloha č. 3 – Sazby bodového hodnocení za bolest u nemocí z povolání). Příloha č. 2 (Sazby bodového hodnocení za ztížení společenského uplatnění u úrazů) pak sloužila k bodovému ohodnocení trvalých následků. Hodnota jednoho bodu byla pevně stanovena na 120 Kč.

Bodové ohodnocení ztíženého společenského uplatnění bylo postaveno na jednotlivých diagnózách a každé položce bylo přiděleno pevné bodové ohodnocení nebo pevně dané bodové rozmezí (např. Poúrazová kvadruplegie, tzn. ochrnutí všech končetin = 3000 bodů, tedy 360 000 Kč; Rozsáhlé plošné jizvy 100 – 400 bodů, tedy 12 000 – 48 000 Kč).

S trvalými následky v psychické rovině tato vyhláška mnoho nepočítala. Jediné tři položky, podle kterých musely být odškodněny *všechny* trvalé psychické potíže, byly tyto:

- 014 Vážné mozkové nebo duševní poruchy po těžkém poranění hlavy – 500 – 3000 bodů, tj. 60 000 – 360 000 Kč (tato položka byla vázána na těžké poranění hlavy, a proto byla používána zřídka),
- 015 Vážné duševní poruchy po jiných těžkých poraněních kromě poranění hlavy – 900 bodů, tj. 108 000 Kč (tato položka byla vázána na těžké fyzické poranění, což opět limitovalo její použití),
- 016 Vážné duševní poruchy vzniklé působením otrěsných zážitků nebo jiných nepříznivých psychologických činitelů a tísnivých situací (ověřené příslušným psychiatrickým pracovištěm) 500 – 1500 bodů, tj. 60 000 –

¹² Úplné znění. Občanský zákoník (NOZ) 89/2012 Sb. *Uplnezneni.cz* [online]. 1. ledna 2014 [cit. 2015-10-20]. Dostupné na <http://www.uplnezneni.cz/zakon/89-2012-sb-obcansky-zakonik/>.

¹³ Ministerstvo práce a sociálních věcí. Vyhláška č. 440/2001 Sb.. *Mpsv.cz* [online]. 13. ledna 2016 [cit. 2016-1-15]. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=v440_2001.

180 000 Kč (podle této položky musela být odškodněna drtivá většina psychických následků).

Z výše uvedených položek jasně vyplývají částky, kterých bylo možno v případě prokázaných trvalých následků v duševní rovině dosáhnout. Trvalé následky v podobě psychické poruchy jsou mnohdy více hendikepující než fyzické omezení. Co je člověku platné, když má „opravené“ a tedy fungující tělo, pokud nefunguje řídicí centrum? Znalci odvětví psychiatrie vždy věděli, jak moc omezující jsou duševní poruchy, jak těžce diskvalifikují nemocné z běžného života, ale při jejich stanovení a ohodnocení měli svázané ruce. To se ovšem radikálně změnilo s příchodem nového Občanského zákoníku, který Vyhlášku 440/2001 Sb. zrušil.

2.2 Nemajetková újma na zdraví § 2958 o. z.

V novém Občanském zákoníku je nemajetková újma a její odškodnění definována takto: *Při ublížení na zdraví odčiní škůdce újmu poškozeného peněžitou náhradou, vyvažující plně vytrpěné bolesti a další nemajetkové újmy; vznikla-li poškozením zdraví překážka lepší budoucnosti poškozeného, nahradí mu škůdce i ztížení společenského uplatnění. Nelze-li výši náhrady takto určit, stanoví se podle zásad slušnosti.*¹⁴

Pro hlubší pochopení problematiky níže uvádím, co vše spadá pod pojem bolest a pod pojem ztížení společenského uplatnění.

Bolest

- tělesné a duševní strádání,
- nepříjemný smyslový a citový zážitek spojený se skutečným nebo hrozícím poškozením tkáně,
- diskomfort, stres, obavy spojené s bolestivým stavem.

Ztížení společenského uplatnění

- následky škody na zdraví, které jsou trvalého rázu a mají prokazatelně nepříznivý vliv na uplatnění poškozeného v životě a ve společnosti,
- nebolestivé a nepřetrvávající stavy spojené s poškozením zdraví, které nepříznivě dopadají do osobnostní sféry.

Pokud by bylo odškodnění za bolest a ztížení společenského uplatnění stanovováno podle zásad slušnosti, jak praví Občanský zákoník, docházelo by pravděpodobně k situacím, kdy by za stejnou újmu byly prisuzovány diametrálně odlišné částky odškodného. Snaha o jednotný přístup a předvídatelnost judikatury vedla k vytvoření pracovní skupiny, která během

¹⁴ Úplné znění. § 2958 občanský zákoník (NOZ) 89/2012 Sb. *Uplnezneni.cz* [online]. 1. ledna 2014 [cit. 2015-10-20]. Dostupné na: <http://www.uplnezneni.cz/zakon/89-2012-sb-obcansky-zakonik/>.

roku 2013 připravila Metodiku Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy na zdraví.

2.3 Metodika Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy na zdraví

Filozofií nové Metodiky Nejvyššího soudu¹⁵ je zhodnocení funkčního zdraví. To je zásadní rozdíl oproti vyhlášce 440/2001 Sb., kterou zajímaly pouze diagnózy, nikoliv následná funkčnost nemocného. Zaměření se na funkční zdraví vychází ze skutečnosti, že dvě osoby se stejnou nemocí mohou mít rozličný stupeň funkčních schopností a dvě osoby se stejným stupněm výkonnosti nemusí mít nezbytně stejné zdravotní problémy.

Dalším zásadním mezníkem v posuzování ztíženého společenského uplatnění je to, že se hodnotí celková ztráta potenciálu poškozeného. Není přitom rozhodující, zda poškozený určitou činnost vykonával (např. že vlastnil řidičský průkaz, že se věnoval sportovním aktivitám), rozhodující je, o co do budoucna přišel. Hodnotí se konkrétní poškození z pohledu průměrných schopností průměrného jedince stejného věku.

Metodika Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy na zdraví vychází z Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví (MKF), což je systém vytvořený Světovou zdravotnickou organizací (WHO). Metodika ovšem využívá pouze část MKF, a to část Aktivity a participace, která byla pro potřeby Metodiky dále upravena.

K posouzení bolestného slouží revidovaná Příloha č. 1 vyhlášky 440/2001 Sb. Naprosto odlišně se však Metodika NS dívá na hodnotu 1 bodu. Nejedná se o pevně stanovenou částku, ale hodnota 1 bodu je dána 1 % hrubé měsíční nominální mzdy na přepočtené počty zaměstnanců v národním hospodářství za rok předcházející roku, v němž vznikl nárok/vznikla bolest. Za rok 2013 to bylo 25.128 Kč, tzn. hodnota 1 bodu je 251,28 Kč pro rok 2014.

Další možností, kterou metodika nabízí a která již náleží do rukou soudu, je modifikace znalcem stanovené rámcové částky. Soud může rámcovou částku modifikovat podle věku, v němž trvalé následky nastaly. V případě dětí a mladistvých ve věku 0-24 let je to + 30-35 %.

Metodika hodnotí 9 základních okruhů, které jsou pak dále rozděleny:

1. Učení se a aplikace znalostí
2. Všeobecné úkoly a požadavky
3. Komunikace
4. Pohyblivost

¹⁵ Nejvyšší soud. Metodika k náhradě nemajetkové újmy na zdraví (bolest a ztížení společenského uplatnění podle § 2958 občanského zákoníku). *Nsoud.cz* [online] [cit. 2015-10-30]. Dostupné na: http://www.nsoud.cz/JudikaturaNS_new/ns_web.nsf/Metodika.

5. Péče o sebe
6. Život v domácnosti
7. Mezilidská jednání a vztahy
8. Hlavní oblasti života
9. Život komunitní, sociální a občanský

Opět zdůrazňuji, že se hodnotí funkční schopnosti jedince. Drtivá většina hodnocených položek zahrnuje jak část fyzickou, tak část psychickou. Každé postižení je tedy třeba zvážit jak z pohledu fyzického, tak z pohledu psychického hendikepu. Např. v okruhu č. 1 je doména Opisování. K opisování je samozřejmě zapotřebí mít funkční ruku, ale zároveň je třeba mít i dostatečné mentální schopnosti. Okruhy 7, 8 a 9 jsou pak převážně o psychických schopnostech posuzovaného.

Základní představa o Metodice Nejvyššího soudu je nezbytná k pochopení toho, jaké možnosti se její aplikací otevírají. Tam, kde dříve znalec mohl použít jednu položku z tabulky 440 a musel si s ní vystačit k ohodnocení všech psychických poruch, je nyní možnost komplexního zhodnocení dopadů psychických potíží do osobního života. Metodika umožnila propojit fyzické a psychické trvalé následky do jednoho celku. A to je naprosto správné, protože fyzické a psychické funkce jsou dvě spojené nádoby a narušení jedné oblasti má vliv i na oblast druhou. Je celosvětově známo a mnohými studii potvrzeno, že závažná fyzická onemocnění provázejí těžké dekompenzace psychického stavu.

Díky komplexnímu posouzení funkčního zdraví jako celku jsou pak stanovené částky odškodného za ZSU mnohonásobně vyšší, než byly dříve.

2.4 Odškodňování dětí

Zjištění a prokázání následků psychického násilí na dětech je z mnoha důvodů komplikované.

1. Jedním z nejdůležitějších aspektů je časová prodleva, která vzniká mezi škodní událostí a rozvojem psychické poruchy.

2. Jak vyplývá z následujících bodů, za většinu traumat mohou převážně rodiče. A přesto, že se dítě během svého života setkává s mnoha profesionálními pracovníky (učiteli, vychovateli, lékaři), případně s pracovníky OSPOD, trauma zůstává většinou nerozpoznáno. Hlavní důvod byl již zmíněn – psychické trauma je neviditelné. Druhým důvodem je, že vyjma psychologů a psychiatrů nemá nikdo dostatečné znalosti a vzdělání na to, aby poznal náznaky toho, že se něco děje.

a) Za mnohými traumaty dětí stojí právě jejich rodiče, kteří se např. v rámci rozvodových řízení nemohou dohodnout na majetkovém vyrovnání, na péči o dítě atd. Rozvodové řízení tím neúměrně prodlužují. Dítě ztratí zázemí, ztratí „iluzi bezpečného světa“, je nuceno se postavit na stranu jednoho z rodičů. Následky jsou pro dítě hluboké a trvalé. Rodiče jsou zahleděni do sebe a svých problémů, kdo se tedy zastane práv dítěte?

b) Dítě se stane obětí mediální kauzy. Pokud se tak stane, jde většinou o kauzu jeho rodičů. To znamená, že rodiče mají svoje problémy, které jsou medializovány, a dítě je obětí tohoto procesu. Rodiče nefungují, práva dítěte nikdo nehájí.

c) Dítě je opakovaně vyslýcháno policisty a soudci nebo je opakovaně podrobováno zbytečným vyšetřením. To znamená, že se ocitá samo v cizím prostředí, s cizími lidmi, kterým má sdělovat zásadní údaje o svém životě. Pokud se nejedná o pachatele trestné činnosti, děje se tak většinou opět pro nějaké selhání rodičů. Rodiče tedy opět nefungují, není nikdo, kdo by se zastal práv dítěte.

Narážíme tedy na zásadní problém. Kdo se má zastat práv dítěte a případně pro něj žádat odškodnění? Jako první by se měli práv dítěte zastat jeho rodiče. Pokud je ale dítě obětí kauzy svých rodičů, kdo se pak bude zajímat o jeho práva? Zde by měla sehrávat zásadní roli veřejná správa a justice. Fungující stát jakožto veřejně právní korporace má sloužit svým občanům a mělo by být v jeho zájmu podporovat funkčnost rodiny. Měl by mít nastavenou fungující legislativu a strukturu institucí na ochranu svých občanů, tedy i rodiny a samozřejmě dítěte.

V České republice je zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí vymezeno postavení jednotlivých orgánů v sociálně-právní ochraně dětí. Tato pravomoc je v převážné části směřována na obecní a krajské úřady. Zásadní rozsah pravomocí byl svěřen obecním úřadům s rozšířenou působností. Tyto úřady mívají zpravidla ve své struktuře vytvořený odbor, který se zabývá péčí o děti a mládež - Odbor sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD).

Můžeme tedy říci, že v České republice existuje systémově fungující komplex péče o děti a mládež. Na regionální a municipální úrovni jsou to fungující odbory péče o děti a mládež příslušného pověřeného městského úřadu, v jejichž kompetenci je mimo jiné i povinnost zastupovat zájmy dítěte v řízeních, v nichž je rozhodováno o tom, komu bude nezletilé dítě svěřeno do výchovy, jak vysoké bude výživné, jak bude upraven styk rodičů s dětmi, a další povinnosti.

Kromě toho, že má Česká republika fungující vnitřní systém, má k dispozici i fungující systém mezinárodní. Zákonem o sociálně-právní ochraně

děti byl vytvořen Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Je podřízen Ministerstvu práce a sociálních věcí a sídlí v Brně.

Je tedy možno shrnout následující. V současné době existuje v České republice systém, který definuje, kdo se má zastat práv dítěte v případě, že rodiče nefungují. Jedná se primárně o OSPOD a justice, které mohou konat ve prospěch dítěte. Ani OSPOD, ani justice, ani Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí není však schopen traumatizaci dětí zabránit. Pokud by ale tyto instituce správně fungovaly, mohlo by dojít k podstatné redukci této traumatizace či případnému finančnímu odškodnění dítěte. K tomu, aby výše zmíněné instituce byly schopny iniciovat řízení k odškodnění nemajetkové újmy dítěte, by ale nutně potřebovaly zřídit multioborový tým. V tomto týmu by museli být lékaři – pedopsychoiatri a pediatri, psychologové, sociální pracovníci, právníci apod. Pouze multioborový tým by byl schopen zmapovat a obsáhnout celou problematiku a řízení k odškodnění nejen iniciovat, ale také v něm dítě zastupovat.

2.5 Shrnutí

Děti se stávají oběťmi rodinných, mediálních, justičních i jiných kauz. V naprosté většině případů se jedná o kauzy jejich rodičů, do kterých jsou děti „pouze“ necitlivě zataženy. Na prvním místě tedy stojí selhání rodičů. A protože jsou to právě rodiče, kdo by měl hájit práva dětí jako první, zůstávají při jejich selhání tyto děti bez ochrany. V současné době neexistuje fungující státní aparát, který by se touto problematikou zabýval a v těchto případech práva dětí hájil. Děti jsou traumatizovány, je na nich pácháno psychické násilí, stávají se oběťmi. Nejprve se u nich projeví různé poruchy chování, v průběhu času se pak může rozvinout vážná duševní porucha, která je provází po celý život. Místo úspěšného osobního i pracovního života se tito mladí lidé propadají do různých závislostí, trpí poruchami příjmu potravy, depresemi. Nejsou schopni navázat kvalitní partnerský vztah, neumí vytvořit harmonické rodinné zázemí pro svoje děti, protože nevědí, jak vypadá.

V současné době máme k dispozici úmluvy, které jsme se zavázali dodržovat, kde je jasně definováno, jaká má dítě práva, před čím je třeba ho chránit. V případech, kde byla práva dětí jasně poškozena a na které se snažím poukázat, však nikdo nekoná, nikdo se jich nezastává, nikdo nežádá jejich jménem odškodné.

Máme k dispozici Metodiku Nejvyššího soudu, která nám umožňuje trvalé následky poměrně slušně odškodnit.

Máme tedy oběti s trvalými následky a máme nástroj na jejich odškodnění. To, co nám chybí, je spojovací článek řetězu, který by tyto dvě položky propojil a o tyto případy se zajímal.

3. Úvaha nad stávající situací

Náš systém je nastaven tak, že viník škodní události (tedy škůdce) musí odškodnit poškozeného (tedy oběť). Ať už jsou za traumatizaci dítěte odpovědni rodiče, média nebo policie či soudy, dítě by mělo mít zajištěn nárok na odškodnění své nemajetkové újmy představované traumatizací.

Za převážnou většinou traumat dětí stojí rodiče. Rodiče, kteří si potomka vědomě pořídili a tím se zavázali ke všem povinnostem, které z toho vyplývají. Zavázali se tedy k zajištění jak materiálního zabezpečení, tak především emocionálního zázemí. Pokud svoje závazky nedodržují, dítě strádá. Pokud je tedy dítě jejich vinou obětí neúměrně dlouhého rozvodového řízení nebo mediální kauzy, pak rodiče nedodrželi to, co se zavázali dítěti poskytnout. A měli by za to nést plnou (tedy i finanční) zodpovědnost.

Jak ale postupovat v situaci, kdy je rodič jak zákonným zástupcem dítěte, tak jeho škůdcem? V takových případech by práva dítěte měly hájit výše zmiňované instituce, které k tomu máme zřízené. Problémem, který zazněl již výše, je, že pracovníci těchto institucí se o psychické traumatizaci dítěte nemusí vůbec dozvědět, a také to, že nemají vzdělání k tomu, aby psychotraumata rozpoznali. Pravidla pro výpočet odškodnění nemajetkové újmy jsou rozpracována v Metodice. Ale v případě dětí nefunguje efektivně jejich zastupování, které by odškodné vymáhalo. Nabízí se tedy otázka: Lze za nevyvážení odškodného rodiče, opatrovníky, soudy nebo OSPOD pohnat k zodpovědnosti?

V případech rodičovských sporů v rámci rozvodového řízení by bylo například možné stanovit pro dítě únosnou časovou mez, do které by se rodiče museli dohodnout, a každý další den nad tuto hranici by byl finančně sankcionován ve prospěch dítěte. S velkou pravděpodobností by to vedlo k výraznému zkrácení celého procesu. Tím by byl naplněn prvek ochrany práv dítěte, které by bylo celou složitou situací traumatizováno co nejkratší dobu, a zároveň prvek případného odškodnění za protahování tohoto traumatu.

Pokud se jedná o zveřejňování fotografií, videozáznamů či jmen dětí, měla by být popohnána k zodpovědnosti a finančnímu odškodnění média. I v jejich případě by to jistě dříve nebo později vedlo k tomu, že budou pečlivěji zvažovat, co mohou zveřejnit a co ne. Dítě samo na ně trestní oznámení nepodá, a tak se opět dostáváme k tomu, že by to měl udělat někdo za ně.

Vysoce traumatizující jsou pro děti výslechy policisty nebo soudci. I dospělý člověk se v těchto situacích mnohdy psychicky zhroutí. Jaké to pak má dopady na dítě? Dítě by mělo mít právo na profesionální a citlivé zacházení. Bylo by nejlepší, kdyby mohlo na otázky policie nebo soudu odpovídat v prostředí, kde se cítí bezpečně. Kdyby je mohlo probírat s osobou, které důvěřuje. Pokud je dítě vyslýcháno na policejní služebně nebo u soudu, je mu tím opět způsobováno těžké trauma. A dítě by opět mělo být odškodněno. Pokud

je tedy k těmto úkonům vyzváno zástupci státu, mělo by být finančně odškodněno státem.

Ve všech těchto případech (a v mnoha dalších) by mohla sehrát klíčovou úlohu zvažovaná instituce dětského ombudsmana. Pokud by byla tato instituce zřízena a pokud by se podařilo v rámci její struktury vybudovat multioborový tým odborníků, pak by se mohla stát chybějícím článkem řetězu, který by propojil poškozené děti se systémem právní ochrany a justicí.

Pokud se v úvahách dostaneme tak daleko, že by dítě mělo být v jistých situacích finančně odškodněno, pak se nevyhneme úvaze o tom, co by se mělo dát s penězi, které dostane. Možným řešením by bylo založit účet, kam by byly peníze uloženy. Nemohly by být odčerpány nikým jiným než dítětem. Mohly by být použity na jeho lepší vzdělání, na jednodušší start do dospělého života. Každopádně by měly sloužit ke zmírnění trvalých následků, které si dítě kvůli psychickému násilí odneslo.

4. Praxe ze Švýcarska

4.1 Úvodní poznámky

a) Ochrana osobnosti v občanském právu

Ve Švýcarsku brání podle občanského práva ochrana osobnosti důstojnost a hodnotu lidské bytosti před nepřijatelným porušováním páchaným jinými lidskými bytostmi. Máme zde několik příkladů: život a fyzická integrita jsou chráněny proti rasistickým trestným činům, důstojnost před pomluvou, privátní sféra a další základní charakteristiky osobnosti vůči rasistickému odmítnutí poskytnout zboží nebo služby určené k veřejnému užití.

Ochrana osobnosti v občanském právu poskytuje každé osobě někým nezákonně dotčené právo si na takovou osobu podat stížnost. Tato stížnost může zabránit, aby byly poškozeny jiné osoby, nebo dává možnost v případech porušení osobnostních práv požadovat finanční (nebo) jinou náhradu škody.

Oběť může žádat, aby soud:

1. Zakázal hrozící porušení.
2. Nařídil ukončení existujícího porušení.
3. Učinil prohlášení o tom, že porušení je nezákonné, pokud pokračuje v urážlivém účinku.
4. Žadatel může především požadovat, aby náprava nebo rozsudek byly oznámeny třetím stranám nebo byly publikovány.
5. Aby získal náhradu za morální újmu a dostal náhradu škody.

Celá tato kapitola se řídí čl. 28 švýcarského občanského zákoníku¹⁶, který uvádí:

1. Jakákoliv osoba, jejíž osobnostní práva jsou nezákonně porušována, může požádat soud o ochranu před všemi těmi, kteří takové porušování způsobují.

*2. Porušování je nezákonné, pokud není ospravedlněno souhlasem osoby, jejíž práva jsou porušována nebo převažujícím soukromým či veřejným zájmem či zákonem.*¹⁷

Otázky související s porušováním osobnostních práv ze strany médií se řídí čl. 28g.

b) Ochrana v trestních věcech

V trestních věcech se ochrana cti osoby (včetně dítěte) před porušováním jeho práv řídí švýcarským trestním zákoníkem¹⁸, Hlava třetí: Přestupky proti osobní cti a přestupky porušující soukromí či mlčenlivost, tj. čl. 173 a následující.

Nesmíme zapomínat na to, že Švýcarsko je federálním státem, který postupuje mnoho kompetencí včetně oblasti soudnictví kantonům.

4.2 Švýcarská praxe

Ve Švýcarsku je velice málo případů, ve kterých by média porušila práva dětí tím, že by publikovala jejich jména a fotografie. Můžeme zmínit případ malého čtyřletého chlapce, kdy média poškodila čest tohoto dítěte, aniž by zveřejnila jméno nebo fotografii tohoto dítěte.¹⁹

29. října 1999 vyšel na přední straně sloupce „Společnost-kultura“ novin s názvem „Le Temps“ článek pod titulkem „Jérémie (4 roky) zabil svoji mladší sestru. Musí se naučit žít s tímto svým dramatem“ následovaný podtitulkem „Nakonec se podařilo vysvětlit úmrtí dva a půl měsíce starého dítěte, ke kterému došlo v Ženevě v srpnu téhož roku. Přestože byli v první chvíli podezírání rodiče, jsou nyní očištěni. Ovšem unést pravdu je pro ně příliš obtížné.“ Potom

¹⁶ LE CONSEIL FÉDÉRAL. LE PORTAIL DU GOUVERNEMENT SUISSE. Code civil suisse. *Admin.ch* [online]. 2016. Dostupné na: <https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19070042/index.html>.

¹⁷ Překlad z angličtiny, která není úředním jazykem Švýcarska. Překlad je pouze informativní a nemá právní moc.

¹⁸ LE CONSEIL FÉDÉRAL. LE PORTAIL DU GOUVERNEMENT SUISSE. Code pénal suisse. *Admin.ch* [online]. 2016. Dostupné na: <https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19370083/index.html>.

¹⁹ ATF: 6S.368/2000/ROD/COUR DE CASSATION PENALE, 4. 12. 2000.

tento článek pokračuje ve vysvětlování toho, jak malý chlapec patrně zabil svoji sestru. Tento článek přetiskl v listopadu jiný časopis nazvaný „Genève Home Information“ (GHI). Rodiče žalovali oba časopisy za to, že porušily právo malého chlapce na čest. Na kantonální úrovni (soud první instance a kantonální soud) nebyla žaloba rodičů akceptována. Z tohoto důvodu rodiče požádali Federální soud, aby rozsudek přezkoumal.

Rodiče, kteří jednají jménem svým i jménem svého syna, který je nezletilý, prohlašují, že jak oni sami, tak i jejich syn jsou poškozeni porušením práva na čest, na které se odvolávají v odkazu na dřívější rozhodnutí Federálního soudu (ATF 124 IV 262 consid. 1a and b p. 264 s). Podle jejich názoru požívá každá osoba včetně dítěte práva na čest a může být porušením tohoto práva poškozena. Rozhodnutí o tom, zda mohou být rodiče poškozeni porušením cti jejich dítěte, je delikátnější. Tato otázka zůstala u tohoto případu v tomto bodě nerozhodnutá.

Federální soud rozhodl²⁰:

Titulek článku, který se objevil v časopise „Le Temps“, jasně tvrdí, že dítě zabilo svoji sestru. Takové tvrzení, když míří na dítě, nepochybně poškozuje jeho čest. Říci o někom, že zabil svoji sestru, evokuje objektivně myšlenku násilí, dokonce vraždy. Navíc zmínka o tom, že malé dítě zabilo svou sestru, z něj dělá v očích třetích osob opovrženímhodného člověka, přestože takové dítě nepodléhá trestnímu zákoníku.

Není důležité, že dítě není jmenováno konkrétně, protože je při čtení tohoto titulku a podtitulku článku, který se objevil v „Le Temps“, rozpoznatelné přinejmenším pro lidi, kteří se v blízkosti této soudní pře pohybují. Legitimita odvolání u tohoto bodu činí nadbytečným zkoumání dodatečné argumentace rodičů týkající se porušení presumpce nevinny zaručované čl. 6ch. 2 ECHR ze strany žalovaných.

Je zde ovšem nutné namítnout, že v rozporu s tím, jak rozhodl kantonální úřad, může dítě využít záruky presumpce nevinny. Pokud zabije dítě mladší než 7 let, nejedná se o zákonem dovolený čin, ale o zločin, za který však dítě nemůže být trestně stíháno.

Stejně jako všechny ostatní osoby těží toto dítě z výhody presumpce nevinny, přestože je trestní řízení vyloučeno. Ve skutečnosti by mohlo dojít k občanskému soudnímu řízení, v rámci kterého by měla být stanovena jeho vina (cf. art. 307 CC).

Příliš také nezáleží na tom, že sporná slova jsou poté zmírněna v článku, který se objevil v časopise „Le Temps“, i když je skutečnost, podle níž je toto

²⁰ Přeloženo a upraveno autorem.

dítě původcem smrti své sestry, prezentována jako hypotéza, což bude nejpravděpodobnější postup zkoumajícího magistrátního soudu. Na základě motivů vysvětlených výše nestačí pouze popřít nactiutřačný charakter titulku a podtitulku, které článek předcházejí.

Z těchto všech důvodů soud akceptoval žalobu rodičů proti těmto dvojím novinám.

Jak se ukázalo na rozsudku uvedeném výše, neexistuje ani ve Švýcarsku žádná organizace (vládní nebo forma občanské společnosti), která by pomáhala rodičům a dětem v případě porušení jejich práv nikoliv pouze v občanských a trestních věcech, ale ani ve správních soudních sporech.

Švýcaři mají mnoho možností si stěžovat, ale musí jednat sami.

Za určitých okolností může být poskytnuta bezplatná právní pomoc, není však snadné prokázat, že za ni rodiče nejsou schopni zaplatit. Děti, které jsou ochotné jednat samy, to musí prokazovat s pomocí zástupce.

Je důležité rovněž zmínit, že Švýcarsko nemá kancelář ombudsmana na federální úrovni, ale pouze jednu nebo dvě kanceláře ombudsmana jen v některých kantonech z 26.

Švýcarsko proto očekává, že ratifikace Opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte týkající se jednotlivých stížností urychlí vytvoření úřadu ombudsmana na federální úrovni se zvláštní sekcí, která bude určena dětem.

I ve Švýcarsku se stává, že v případech rozvodu manželství trvá dlouho, než soudy (tribunály první instance, kantonální soud a někdy federální soud) vynesou pravomocné rozhodnutí kvůli mnoha druhům překážek (procedurální zpoždění, obtížnost dosažení jednoho rodiče, nutnost organizovat odborníky kvůli zjišťování finanční situace, kvůli různým námitkám a odvoláním, kontroverzím atd). Tato dlouhá doba velmi často postihuje dítě/děti, protože klima v rodině (spory, odluka a rozvod) je ohroženo násilím (verbálním či fyzickým) a manipulací (syndrom zavrženého rodiče) nebo umístěním dítěte (do rozšířené rodiny nebo do zařízení rodinného typu nebo do instituce.).

Pro únos by situace mohla být stejná či horší v závislosti na tom, zda se případ týká rodičů žijících ve Švýcarsku, kde by se situace mohla vyřešit dost rychle, nebo jestli je to případ mezinárodní (většina případů únosu v naší zemi spadá do kategorie přeshraničních případů).

Je obvyklé, že doba nezbytná k vyřešení tohoto typu situací se počítá na léta a to navzdory skutečnosti, že federální zákon o mezinárodním únosu dítěte a

Haagská konvence o ochraně dětí a dospělých²¹ vyžaduje rychlé reakce, a to prostřednictvím federálního centrálního úřadu (ve vztahu ke kantonálním centrálním orgánům) a díky ustanovení sítě odborníků a institucí, které jsou v pozici, že mohou poskytovat rady, provádět usmiřování nebo mediaci, zastupovat jednotlivé děti a jsou schopny jednat operativně.

Nicméně, únos je závažný problém a negativní vlivy na dítě/děti jsou zřejmé.

Švýcarsko má dvě organizace, které aktivně působí v oblasti ochrany dětí (nebo právní pomoci):

Jedna se nachází v německé části Švýcarska. Nazývá se *Kinderanwalt Schweiz*²². Ta intervenuje v případech rodinných záležitostí (separace, rozvod), ochrany, adopce a v administrativních oblastech (škola, zdraví, kyberšikana a migrace). Intervence právníků v záležitostech dětí jsou bezplatné. Tato nevládní organizace také umožňuje přístup k justici a školení odborníků (soudců, státních zástupců, učitelů) a je aktivní v advokacii.

Druhá organizace se nachází v kantonu Ženeva. Pracuje pouze v rámci tohoto kantonu, což znamená, že ostatní francouzsky hovořící kantony žádnou takovou organizaci nemají. Její název je *Juris Conseil Junior*²³. Právníci v asociaci poskytují své služby dětem, které jsou v kontaktu se zákonem nebo jsou postiženy rozhodnutími, které se týkají jejich rodičů. Asociace může vykonávat svou činnost díky finanční pomoci komory právníků. *Juris Conseil Junior* má jako svůj hlavní účel umožňovat mladým lidem přístup k justici v souladu s Úmluvou o právech dítěte. Organizace *Juris Conseil Junior* vytvořila telefonickou poradnu, která funguje od pondělí do pátku v pracovní dny od 9 do 17 hodin. Po vytočení čísla 022 310 22 22 může dítě samo za sebe, za rodiče nebo blízké přátele důvěrně konzultovat, pokud si přeje, licencovaného právníka, který je vázán profesní mlčenlivostí, a může získat okamžité právní informace i informace o svých právech a povinnostech. Tyto informace získané telefonicky jsou zdarma stejně jako první konzultace poskytovaná dítěti ze strany právníka. V případě, že případ vyžaduje otevření spisu nebo zahájení žaloby, jsou individuálně zkoumány finanční možnosti.

Pokud by některé z výše uvedených poškození práv bylo slyšeno před soudem, pak by rozsudkem bylo trestní rozhodnutí učiněné trestním soudcem, principiálně soudcem první instance, který bude naslouchat dítěti (v závislosti na

²¹ RS 211.222.32, Federální zákon z 21. 12. 2007.

²² <http://www.kinderanwaltschaft.ch/page/kinder-jugendliche>.

²³ <http://www.jcj.ch/site/fr/juris-conseil-junior>.

věku, vospělosti a osobních okolnostech dítěte) a rodičům (pokud to nepoškodí dítě).

Rozsudek závisí na počtu, závažnosti a okolnostech trestného činu (art. 173 and f. švýcarského trestního zákoníku).

V případě občanskoprávním bude prvním krokem smír před smírčím soudcem „Juge de Paix“ (druh soudce z lidu), který se pokusí případ vyřešit. Pokud to nebude možné, půjde případ před soud první instance občanskoprávního soudu (jeden občanskoprávní soudce), který případ posoudí (porušení čl. 28 švýcarského občanského zákoníku) a rozhodne, zda došlo k porušení s ohledem na právo na soukromí a ochranu osobnosti. Toto rozhodnutí by mohlo nabídnout právo na odškodnění (celkové, částečné nebo symbolické) a na úhradu odškodnění.

5. Závěr

Jak Česká republika, tak Švýcarsko se snaží dodržovat platnou legislativu a mezinárodní úmluvy a hájit zájmy a práva dětí. Nástroje mají obě země více méně podobné, spíše se liší jejich aplikace v praxi.

Pokud již dojde k traumatizaci dítěte, mají obě země k dispozici nástroje, kterými se dá újma finančně vyčíslit a kompenzovat. Jak se ale ukazuje v praxi, k těmto kompenzacím nedochází, protože je nikdo nepožaduje. Ani v jedné zemi nefunguje instituce, která by zastupování dětí převzala a finanční narovnání v jejich prospěch vymohla. Chybí spojovací článek celého řetězu. V České republice by tím spojovacím článkem mohla být zvažovaná instituce dětského ombudsmana. Aby tato instituce byla schopná plnit svoji roli v této oblasti, musel by v rámci její struktury vzniknout multioborový tým specialistů, který by byl schopen obsáhnout situaci v celé její komplexnosti a složitosti.

To, co je na celé situaci nejsložitější, je skutečnost, že většina společnosti, jak laické, tak odborné, si ve skutečnosti neuvědomuje, že zde dochází k těžké a dlouhodobé újmě na zdraví dítěte, a tudíž necítí potřebu tuto situaci řešit.

Pokud se nebudeme touto situací odpovědně zabývat a hledat řešení, pak bude tento stav pokračovat i nadále. Prezentace výše popsané problematiky v této kapitole si nekladla za cíl najít ucelené řešení, ale chtěla na daný společenský problém upozornit a podnítit čtenáře, rodiče a odborníky k dalším úvahám na toto téma.

VII. MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ RÁMEC A SOFT LAW, PŘÍKLADY ZE ŠVÝCARSKA

PAOLA RIVA GAPANY

1. Úvod¹

Rok 2015 byl poznamenán obrovským přílivem migrantů do Evropy, největším od konce druhé světové války. V souvislosti s touto imigrační vlnou si všichni vzpomeneme na snímek dítěte, který nás šokoval. Ten obraz zůstane vryt do naší paměti navždy: tělíčko malého chlapce v červeném tričku a modrých kraťasech vyvržené mořem na břeh turecké pláže. Tento chlapec se jmenoval Aylan. Byl Kurd a byly mu čtyři roky. Z celé jeho rodiny, která utíkala do Evropy, přežil ztroskotání lodě pouze chlapcův otec. Snímek chlapce vyvolal vlnu emocí. Aylan se stal symbolem zoufalství uprchlíků, kteří utíkají před válkou zuřící v jejich zemi.

Už dříve se však děti staly symbolem války nebo boje za spravedlivou věc: Židovský chlapec Artek zatčený s celou rodinou 19. května 1943 při obklíčení varšavského ghetta gestapem a čekající s rukama nad hlavou na deportaci do koncentračního tábora. Nahá, napalmem popálená devítiletá vietnamská dívka Kim Phuc utíkající 8. června 1972 ze své vesnice po americkém bombardování. Jedenáctiletý chlapec Hector Pieteron umírající v náručí svého otce. Spolu s ním a se sestrou utíkali 16. června 1976 před policií ze Soweta během povstání, které otřásl tímto jihoafrickým městem. Malá hladovějící súdánská dívka a sup, který ji pozoruje. Tento snímek zachytil jihoafrický fotograf Kevin Carter. V březnu 1993 se při cestě do Súdánu rozhodl, že udělá snímek hladovějícího batolete, které se snaží dostat k místu, kde se rozdává jídlo. V tom do blízkosti dítěte přiletl sup. Carter prohlásil, že tuto fotografii udělal, protože to byla „jeho práce“. Tato fotografie byla poprvé publikována 26. března 1993 v novinách New York Times. V dubnu roku 1994 získal Kevin Carter za tento snímek Pulitzerovu cenu.²

Dítě v těžké chvíli a jeho podobizna vyvolávají u dospělých rozporuplné emoce. Připomíná jim dětství a staví před ně jejich dospělou odpovědnost. Proto dítě představuje pro média dobře prodejný produkt. Emoce, které dítě vyvolává, však nejsou jen negativní, neboť nutí veřejné mínění na tyto emoce reagovat a vede k lepšímu uvědomění problému. To platí především v případě, pokud je dítě obětí. S náměty, ve kterých se vyskytují děti, musí média nakládat velmi

¹ Zaměříme se na děti v médiích, tj. na způsob, jakým by měla média přistupovat k dětem jako zdroji informací (etika médií respektující práva dítěte). Budou též zmíněny některé otázky týkající se přístupu dětí k médiím, vystavení dětí obsahu médií a mediální gramotnosti. V těchto oblastech děti potřebují především ochranu. Pod pojmem „média“ chápeme tisk, rozhlas, televizi a reklamu.

² Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/Kevin_Carter.

obezřetně, protože se pohybují mezi svobodou tisku a právem na informace na základě veřejného zájmu na jedné straně, ale na druhé straně stojí ochrana soukromí dítěte, právo dítěte k jeho podobizně založené na jeho nejlepších zájmech. Mezi těmito dvěma parametry je třeba jednotlivé zájmy vyvažovat posuzováním etických žurnalistických pravidel. Obecně se musí média v souvislosti s dětmi vyhýbat stereotypům, podle kterých jsou africké děti „ubohé a špatně živené“ a romské děti „vychovávané k žebrání a ke krádežím“.

2. Mezinárodněprávní rámec

Souvislosti mezi právy dítěte a jejich vztahy k médiím nejsou v rámci Úmluvy o právech dítěte³ (dále jen Úmluva) definovány příliš jasně. Úmluva je adresována primárně státům, a proto by neměla zasahovat do nezávislosti médií, která je zaručena ve všech demokratických společnostech. S tímto tématem však souvisejí některé články (čl. 13, 16 a 17 Úmluvy) a Obecné zásady (čl. 2, 3, 6 a 12 Úmluvy).⁴

Úmluva se zabývá médii tam, kde se dotýká:

a) Práva na informace

Dítě má právo být informováno, a proto má přístup k informacím (čl. 13 a 17 Úmluvy) které souvisejí se svobodou projevu. Dítě má také právo uvádět svůj názor na jakoukoliv otázku, která ho zajímá (čl. 12 Úmluvy). Svoboda projevu obsažená v čl. 13 by neměla být směřována s právem na participaci (čl. 12 Úmluvy); čl. 13 a 17 stanovují podmínky, na základě nichž lze dosáhnout účinné participace dítěte.⁵

b) Úlohy médií

Média naplňují funkci šíření informací (čl. 17 a 42 Úmluvy), která se odvíjí od čl. 13 Úmluvy a kterou lze též najít ve dvou ze tří protokolů k Úmluvě, Opčním protokolu o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů⁶ a Opčním protokolu týkajícím se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie⁷ (čl. 6, § 2 OP-CRC-AC a čl. 9, § 2 OP-CRC -SC).

³ General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989.

⁴ Zermatten Jean, The question of new technologies and the rights of the child: respect of the private life and protection. International perspectives, June 2015.

⁵ Defence for children International, the right to freedom of speech of the children, educational module n°2011/11 November 2011.

⁶ A/RES/54/263 25 May 2000.

⁷ A/RES/54/263 May 25 2000.

c) Ochrany dítěte

Dítě je chráněno před svévolným nebo nezákonným zasahováním do jeho soukromí, rodiny nebo korespondence a před nezákonnými útoky na jeho čest či pověst (čl. 16 Úmluvy). Musí být také chráněno proti veškerým informacím a materiálům škodlivým jeho blahu a to prostřednictvím vytvoření směrnic (čl. 17 e Úmluvy).

PRÁVO NA PARTICIPACI

čl. 12

1. Státy, které jsou smluvní stranou, musí zajistit dítěti, které je schopné vytvořit si vlastní názory, právo na svobodné vyjadřování těchto názorů ve všech věcech, které se dítěte týkají, těmto názorům dítěte bude přisuzována řádná závažnost v souladu s věkem a vyspělostí dítěte.

2. Pro tento účel bude dítěti poskytnuta především příležitost být slyšeno ve všech soudních a správních řízeních, které se dítěte týkají buď přímo nebo prostřednictvím zástupce nebo vhodného orgánu, způsobem, který je v souladu s procesními pravidly nebo národními zákony.

PRÁVO NA INFORMACE

čl. 13

1. Dítě má právo na svobodu projevu; toto právo zahrnuje svobodu vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu, bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně nebo tiskem, prostřednictvím umění nebo jakýmikoli jinými prostředky podle volby dítěte.

2. Výkon tohoto práva může podléhat určitým omezením, avšak tato omezení budou pouze taková, jaká stanoví zákon a jež jsou nutná:

a) k respektování práv nebo pověsti jiných;

b) k ochraně národní bezpečnosti nebo veřejného pořádku, veřejného zdraví nebo morálky.

Výbor OSN pro práva dítěte trvá na souvislosti mezi čl. 13 a čl. 17 Úmluvy. Média skutečně hrají důležitou úlohu v „otevřenosti dítěte k tomu, aby se vyjádřilo“ a aby uvedlo svůj názor na každou záležitost, která jej zajímá (čl. 12 Úmluvy). Pokud však média provádějí šetření týkající se dětí, potom musí respektovat jistá profesní pravidla určená k ochraně důstojnosti dětí.

ÚLOHA MÉDIÍ

čl. 17

Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, uznávají důležitou funkci hromadných sdělovacích prostředků a zabezpečují dítěti přístup k informacím a materiálům z různých národních a mezinárodních zdrojů, zejména takovým, které jsou zaměřeny na rozvoj sociálního, duchovního a mravního blaha dítěte a také jeho tělesného a duševního zdraví. Za tímto účelem státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, povzbuzují:

- a) hromadné sdělovací prostředky k šíření informací a materiálů, které jsou pro dítě sociálně a kulturně prospěšné a které odpovídají smyslu čl. 29 této Úmluvy⁸,
- b) mezinárodní spolupráci při tvorbě, výměně a rozšiřování takových informací a materiálů z různých kulturních, národních a mezinárodních zdrojů,
- c) tvorbu a rozšiřování knih pro děti,
- d) hromadné sdělovací prostředky k tomu, aby braly zvláštní ohled na jazykové potřeby dětí náležejících k menšinové skupině či domorodému obyvatelstvu,
- e) tvorbu odpovídající zásadám ochrany dítěte před informacemi a materiály škodlivými pro jeho blaho, majíce na mysli ustanovení čl. 13 a 18 Úmluvy.⁹

Tyto články se zabývají třemi otázkami:

1. Přístupem k informacím.
2. Obsahem informací, které mají vzdělávací účely (čl. 29 Úmluvy).
3. Ochranou dítěte před informacemi narušujícími jeho vývoj pomocí přijetí směrnic.

Výbor OSN pro práva dítěte odkazuje na úlohu médií v různých Obecných komentářích (GC), např. v Obecném komentáři č. 5 k Všeobecným opatřením zaměřeným na realizaci Úmluvy¹⁰:

⁸ čl. 29 Úmluvy se týká cílů vzdělávání.

⁹ čl. 18 Úmluvy: zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a rozvoj svého dítěte.

¹⁰ CRC/GC/2003/5.

§70 „Média mohou hrát zásadní úlohu v rozšiřování Úmluvy a vědomostí týkajících se jejího pochopení a Výbor je vyzývá, aby se k tomuto směřování s podporou vlády a nevládních organizací zavázaly.“

§83 „Výbor také připomíná smluvním stranám, že média jsou důležitým prostředkem pro uplatňování práv dítěte na sdělování mínění dětí a také poskytují možnosti tato mínění zveřejnit. Výbor urgentně žádá média, aby věnovaly více prostředků na participaci dětí v rozvoji programů a vytváření možností pro děti, aby rozvíjely a vedly iniciativy týkající se jejich práv v médiích.“

Co se týká první úlohy, tedy propagace, považuje Výbor média, a to ať psaná či audiovizuální, za subjekty, které mají důležitou úlohu při propagaci Úmluvy na třech úrovních:

a) Obecně seznamovat s lidskými právy a právy dítěte (články a zásady). Především v této oblasti se již vykonalo mnohé, ale ne dost v porovnání s tím, co by se ještě udělat mohlo. Hlavním problémem je, že se média zajímají především o události, dramata. Zásadní je zvyšovat povědomí novinářů, vytvářet sítě novinářů vstřícných k dětem a zaměřovat se na jejich odborné vzdělávání.

b) Propagací Úmluvy přispívat k uplatňování práv. Kromě toho je zásadní, aby média zlepšovala znalost situace týkající se práv v zemích, ve kterých pracují, a to alespoň dvěma způsoby:

- vydáváním zpráv týkajících se států a alternativních zpráv vydávaných nevládními organizacemi, nezávislými národními institucemi pro lidská práva, agenturami OSN,
- seznamováním se se závěrečnými doporučeními Výboru v příslušné zemi.

c) Tuto propagační úlohu také využít k tomu, aby Výbor státům doporučil zahájit informační kampaně k tématům:

- zraňující praktiky
- tělesné tresty
- diskriminace týkající se pohlaví nebo sexuální orientace, etnické skupiny
- násilí

Při posledním šetření zprávy Egypta v roce 2011 Výbor Egyptu například doporučil:

„Výbor doporučuje smluvní straně, aby pokračovala a posilovala aktivity rozšiřování a zvyšování povědomí o Úmluvě, Zákonu a dítěti (2008) a dětských právech obecně. Konkrétně smluvní straně doporučuje, aby zvyšovala zapojení médií ve zvyšování povědomí o Úmluvě a Zákonu o dítěti (2008) způsobem vstřícným k dětem především prostřednictvím většího využívání tisku, rádia,

televize a jiných médií a aktivního zapojení dětí samotných do činností šíření informací mezi veřejností.“¹¹

Jedním z hlavních problémů implementace čl. 17 Úmluvy je, že média buď obsah Úmluvy neznají, anebo jej znají jen povrchně. Důsledkem toho se analýzy příčin provádějí jen výjimečně a fakta se zpravidla pouze popisují. Tomuto přístupu bohužel odpovídá i smutně známý případ Jamese Bulgera. V roce 1993 dva desetiletí chlapci unesli, brutálně mučili a zavraždili dvouletého chlapce. Tato tragická událost byla na prvních stránkách anglického i zahraničního tisku po celé týdny. Rozmazaný snímek z bezpečnostní kamery zachycující dvě děti, které odvádějí oběť, vyprovokoval proti nim nenávistné reakce. Tyto reakce byly dokonce horší než u dospělých podezřelých. Poté, co byli tito dva pachatelé odsouzeni na 10 let do vězení, předložili editoři novin The Sun ministru vnitra Michaelu Howardovi petici, která žádala prodloužení doby, kterou mají chlapci strávit ve vězení. Tuto petici podepsalo téměř 280 000 osob. Úloha médií byla v tomto tragickém případě zcela zásadní. Rodiny pachatelů se musely přestěhovat do jiných měst a chlapci dostali novou totožnost.¹² Velmi málo sdělovacích prostředků se ale zabývalo otázkou: Proč se dva desetiletí chlapci stali vrahy a surově zabili malé dítě?

OCHRANA DÍTĚTE

Historicky je pozornost a zvláštní zájem upřen na případy sexuálního zneužívání. Na novinářskou etiku a zákony měla pozitivní vliv především ohleduplnost k postavení dítěte jako oběti trestného činu. Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie v čl. 8 e) uvádí, že: *„chrání, pokud je to potřebné, soukromí a totožnost obětí z řad dětí a přijme v souladu s vnitrostátním právním řádem opatření proti nepřipustnému šíření informací, které by mohly vést k odhalení totožnosti dětských obětí.*“¹³

Sdělovací prostředky by se měly vyvarovat zhoršování situace, se kterou se děti musí vyrovnávat. Riziko narušení jejich bezpečnosti a viktimizace je víc než reálné.

čl. 16 Úmluvy

1. Žádné dítě nesmí být vystaveno svévolnému zasahování do svého soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence ani nezákonným útokům na svou čest a pověst.

¹¹ CRC/C/EGY/CO/3-4 (2011).

¹² Dostupné na https://en.wikipedia.org/wiki/Murder_of_James_Bulger?oldid=369166183.

¹³ A/RES/54/263.

2. Dítě má právo na zákonnou ochranu proti takovým zásahům nebo útokům. Podle interpretace Výboru pro práva dítěte týkající se čl. 16 Úmluvy by měly dokumentární pořady o dětech dodržovat tyto zásady tak, aby bylo toto právo na soukromý život respektováno:

- vyhnout se zveřejnění identity dítěte/rodiny
- zabezpečit, aby identifikace dítěte a jeho rodiny nebyla možná
- vyhýbat se zásahům do soukromí dětí
- dávat přednost spolupráci mezi osobami (oběťmi), preferovat výpovědi před kladením otázek
- zapojit do vyšetřování odborníky tak, aby byl zřejmý kontext situace nebo případu.

V Obecném komentáři č. 10, který se zabývá „Právy dětí v soudnictví nad mládeží“,¹⁴ Výbor ohledně práv na soukromí podrobně doporučuje: „Právo dítěte na to, aby jeho soukromí bylo plně respektováno ve všech fázích řízení, odráží právo na ochranu soukromí zakotvené v čl. 16. Pojem „všechny fáze řízení“ zahrnuje fáze od úvodního kontaktu (např. požadavek na informace a identifikaci) až po konečné rozhodnutí kompetentním orgánem nebo propuštěním z dohledu, vazby nebo zbavení svobody. V konkrétním kontextu to znamená vyhnout se poškození způsobenému přílišnou publicitou nebo procesem označování. Nebude publikována žádná informace, která by mohla vést k identifikaci dětského pachatele kvůli jeho možné stigmatizaci a negativnímu vlivu na jeho schopnost získat vzdělání, práci, bydlení nebo být v bezpečí. Znamená to, že veřejný orgán by měl velice pečlivě zvažovat tiskové zprávy týkající se trestných činů spáchaných údajně dětmi a omezit je pouze na mimořádné případy. Je nutné přijmout opatření, která zaručí, že děti nebudou prostřednictvím těchto tiskových zpráv identifikovatelné. Novináři, kteří poruší právo na soukromí u dítěte v konfliktu se zákonem, by měli být disciplinárně potrestáni. Pokud je to nezbytné (např. v případech opakování takového jednání), měly by být použity sankce z oblasti trestního práva.“ (Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 10, 2007, Úmluvy /C/GC/10, odst. 231)

V průběhu Dne všeobecné rozpravy v roce 1996, jehož tématem bylo „Dítě a média“,¹⁵ upozornil Výbor na důležitost práva dítěte na soukromí v mediálních zprávách týkajících se nejen případů soudnictví nad mládeží, ale také problémů zneužívání dětí a dalších možných problémů vznikajících v rodině. „Je důležité, aby média sama děti nezneužívala. Při podávání zpráv například o zapojení do kriminální činnosti, sexuálním zneužívání a rodinných problémech by měla být chráněna integrita dítěte. V některých zemích média naštěstí dobrovolně souhlasila, že budou respektovat zásady, které takovou ochranu soukromí dítěte nabízejí, avšak ne vždy jsou tyto standardy

¹⁴ Srov. GC n°12 on the right of being heard and n°13 on the violence against children.

¹⁵ Výbor OSN pro práva dítěte, Report on the eleventh session, January 1996, CRC/C/50, Annex IX, p. 80.

dodržovány.¹⁶ Ve svém zpravodajství přinášejí média určitou „podobu“ dítěte. Reflektují a ovlivňují vnímání toho, kým tyto děti jsou a jak se chovají. Tato podoba by mohla utvářet a vyjadřovat respekt k mladým lidem, mohla by však také rozšiřovat předsudky a stereotypy, které mohou mít negativní vliv na veřejné mínění a na politiky. Dobře odlišené a dobře informované zpravodajství je pro práva dítěte výhodou.¹⁷ Mezi doporučeními, která vznikla během diskuzí konaných v roce 1996, bylo jedno, které stanovovalo, že podávání zpráv o zneužívání dětí by mělo být ošetřeno konkrétními předpisy, „které by stanovovaly, jak podávat zprávy a současně chránit důstojnost zúčastněných dětí. Zvláštní důraz by měl být kladen na otázku neodhalování identity dítěte.“

3. *Soft law*

Definice: termín „soft law“ označuje kvazi-právní nástroje, které nejsou právně závazné nebo je jejich závaznost poněkud „slabší“ než závaznost tradičního práva. Ty jsou v kontrastu se soft law nazývány „hard law“. Tradičně je termín „soft law“ spojován s mezinárodním právem, ačkoliv v poslední době byl přenesen také do dalších odvětví vnitrostátního práva.¹⁸ V kontextu mezinárodního práva zahrnuje pojem soft law například většinu usnesení a prohlášení Generálního shromáždění OSN, zásady, kodexy chování, pravidla správné praxe apod., často nalézané jako součást rámcových úmluv nebo akčních plánů (např. Agenda 21). Termín soft law se také používá k popisu různých druhů instrumentů Evropské unie. V oblasti práva Evropské unie jsou nástroje soft law často využívány k označení toho, jak Evropská komise plánuje využít pravomoci a vykonávat úkoly v oblasti svých kompetencí.

Jak již bylo zmíněno dříve, nemusí se práva dítěte a práva sdělovacích prostředků vylučovat, nezbytný je ale jejich vzájemný respekt. Pro tento účel musí získat zvláštní důležitost soft law pravidla, mezi která patří etické kodexy a pravidla novinářských korporací.

UNICEF: ZÁSADY ETICKÉHO PODÁVÁNÍ ZPRÁV O DĚTECH¹⁹

Organizace UNICEF vypracovala základní zásady pro pomoc novinářům,²⁰ kteří provádějí šetření ve věcech týkajících se dětí. Tyto směrnice znovu potvrzují základní zásady práv dítěte, jako je právo na respekt

¹⁶ Dostupné na:

<http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/Recommendations/Recommendations1996.pdf>.

¹⁷ (Committee on the Rights of the Child) Report on the eleventh session, January 1996, CRC/C/50, Annex IX, s. 80 a 81).

¹⁸ Dostupné na: http://en.wikipedia.org/wiki/Soft_law.

¹⁹ Dostupné na: http://www.unicef.org/ceecis/Media_1482.html.

²⁰ Dostupné na: http://www.unicef.org/french/Media/Media_tools_guidelines.html.

k soukromému životu, právo být slyšen a právo participovat na rozhodnutí, které se dítěte týká, právo na ochranu před násilím a zvážení jeho nejlepších zájmů. Zcela zásadní je respekt k ochraně soukromí. Proto musí žurnalista respektovat takové zásady práce, aby svojí zprávou dítě nepoškodil, nediskriminoval ho, musí požádat o svolení dítěte a osobu, která má dítě na starosti. Zvláštní pozornost je nutné věnovat ochraně obětí. V úvahu je nutné brát faktor věku dítěte stejně jako citlivost situace.²¹

MEZINÁRODNÍ FEDERACE NOVINÁŘŮ

(International Federation of Journalists): Zasazení dětí do právního kontextu. Směrnice pro novináře a mediální odborníky²²

Etické kodexy a autoregulace vytvořily profesionální asociace sdělovacích prostředků, a to především Mezinárodní federace novinářů (*International Federation of Journalists*). První etický kodex Mezinárodní federace novinářů vznikl v roce 1954 a byl revidován v roce 1986. Poté Mezinárodní federace novinářů publikovala určité množství dokumentů, které směřují k ochraně práv dítěte. Směrnice publikované v lednu roku 2002 odpovídají na etický nedostatek, na absenci práv dítěte v profesionálních kodexech. Práva dítěte a jeho vztahy s médií jsou řešeny se zvláštním důrazem na respektování soukromého života a anonymity. Je zmiňována též individuální odpovědnost jednotlivých novinářů. Tyto směrnice si kladou za cíl ukázat tři kritické situace, ve kterých musí být novináři ostražití: dětská práce, děti na ulici a sexuální a komerční zneužívání dítěte. Důraz je kladen na svobodu projevu dítěte, ale média by neměla situaci dětí zhoršovat.

4. Švýcarsko: právní rámec a *soft law*

Ve Švýcarsku stejně jako v některých dalších evropských zemích neexistuje zákon o médiích, který by konkrétně definoval práva a povinnosti novinářů. Legislativa, která odkazuje na sdělovací prostředky, je průřezová a obsahuje standardy a normy, jež náleží do různých právních oborů a zdrojů. Prvním zdrojem práva, které vždy stanovuje rámec svobod, je Federální ústava²³ a její články týkající se svobody projevu, médií a ochrany soukromé sféry.²⁴

²¹ Srovnej: Dr NTA in BITANG, right of information and development of the child: regulatory requirements and ethical requirements, Yaoundé, September 2015, 6-7.

²² IFJ, Putting Children in the Right. Guidelines for Journalists and Media Professionals, 31.01.2002.

²³ Švýcarsko je federální zemí skládající se z 26 kantonů, z nichž každý má svou ústavu.

²⁴ Dostupné na <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/fr/index/themen/16/03/key/ind16.approach.1604.html>

*Federální ústava*²⁵

čl. 16: svoboda slova a informací

čl. 17: svoboda sdělovacích prostředků

čl. 21: svoboda umění

čl. 10: individuální svoboda

čl. 13: ochrana soukromé sféry

čl. 26: záruka vlastnictví včetně duševního vlastnictví

Svoboda sdělovacích prostředků není absolutní, ale může být omezena osobními svobodami.

Švýcarská legislativa

Nejprve je třeba poznamenat, že tato ustanovení se netýkají pouze dětí, platí stejně pro děti i pro dospělé.

Na švýcarská média se vztahuje občanský zákoník²⁶, trestní zákoník²⁷ a některé specifické zákony, např. zákon o rozhlase a televizi²⁸ a zákon o ochraně údajů²⁹ a to buď ochranou soukromé sféry, nebo ochranou a regulací práce novinářů.

Ochrana soukromé sféry

Ve Švýcarsku je ochrana osobnosti dítěte zaručována čl. 28 občanského zákoníku³⁰ a čl. 173 trestního zákoníku³¹ chránícím jeho čest.

Ochrana práce novinářů

Ochrana zdrojů informací je zaručována čl. 28 občanského zákoníku a trestním zákoníkem.

Regulace práce novinářů

Povinnost pracovníků sdělovacích prostředků je informovat v médiích o událostech pravdivě (čl. 93 federální ústavy) a respektovat právní požadavky programů (např. minimální požadavky týkající se obsahu, nezávislosti, realizace apod.) a zákaz reklamy (čl. 4 zákona o rozhlase a televizi).

Soft Law

Jako řešení nedostatku regulace ve sdělovacích prostředcích vytvořili odborníci z tohoto oboru etické zásady, jejichž aplikaci sledují autoregulační orgány.

²⁵ RS 101.

²⁶ RS 210.

²⁷ RS 311.0.

²⁸ RS 784.40.

²⁹ RS 235.1.

³⁰ RS 210.

³¹ RS 311.0.

Činnost těchto orgánů je jednou ročně statisticky zjišťována a analyzována.³² Pravidla týkající se novinářské profese jsou sepsána v Prohlášení o povinnostech a právech novinářů z 5. června 2008.³³ To bylo doplněno dalšími Direktivami v „Prohlášení o povinnostech a právech novinářů z 1. září 2010“.³⁴

Direktiva 7.3 – Děti

Zájmy dětí vyžadují zvláštní ochranu: v neposlední řadě také děti celebrit, veřejné osoby a lidé, kteří jsou z jakéhokoliv důvodu předmětem zájmu sdělovacích prostředků. Požadují se mimořádné restriktce při podávání zpráv o násilných zločinech, do kterých jsou zapojeny děti (buď jako oběti, nebo jako předpokládání pachatelé či svědci).

Pro veřejnost a novináře je fórem pro stížnosti ve věcech týkajících se etiky v médiích Švýcarská tisková rada (*The Swiss Press Council*).³⁵ Vyjadřuje se ke stížnostem nebo přebírá od novinářů iniciativu ve věci etických otázek.³⁶ Její prohlášení nemají žádné právní důsledky, ale mají u novinářské profese funkci morální autority. Experimentální komisí Konfederace je Nezávislý úřad pro stížnosti pro rozhlas a televizi (*Authority for Radio and Television - ICA*). V červnu 2014 vydal publikaci, jejímž účelem je pochopit judikaturu a regulaci médií a která obsahuje kapitolu o ochraně dětí a mladistvých: „Mezi svobodou médií a ochranou veřejnosti – regulace médií ve Švýcarsku a judikatura Nezávislého úřadu pro stížnosti pro rozhlas a televizi“³⁷.

Důležité je také poznamenat, že v odpovědi na žádost č. 10.3466 Bischofberger nazvanou *Internet.Renforcer la protection des jeunes et la lutte contre la cybercriminalité* publikovala Federální rada v roce 2015 zprávu nazvanou *Jeunes et medias, Aménagement de la protection des enfants et des jeunes face aux médias en Suisse*.³⁸ Podle této zprávy je nezbytné chránit především děti a mládež před nevhodným obsahem, před škodlivými zprávami v rámci on-line komunikace a především před použitím jejich osobních údajů. V této souvislosti se jedná o přijímání a pravidelné upravování nejen právních, ale i vzdělávacích intervencí. V současné době je ochrana dětí a mládeže

³² Dostupné na: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/fr/index/themen/16/03/key/ind16.approach.1604.html>).

³³ Dostupné na: http://www.presserat.ch/Documents/Declaration_2008.pdf.

³⁴ Dostupné na: http://www.presserat.ch/Documents/Directives_2015_engl.pdf.

³⁵ Čl. 2 Business Regulations of the Swiss Press Council, 1st of September 2015.

³⁶ Čl. 2 Business Regulations of the Swiss Press Council, 1st of September 2015.

³⁷ Between freedom of Medias and public protection – the regulation of the Medias in Switzerland and the case law of ICA 4.7 s. 86 (Fr).

http://www.ubi.admin.ch/fr_dokumente/UBI%20Jubil%C3%A4umsbrosch%C3%BCre_FR.pdf

³⁸ Jeunes et Médias, Aménagement de la protection des enfants et des jeunes face aux médias en Suisse, rapport du Conseil fédéral, 13 mai 2015,

http://www.jeunesetmedias.ch/fileadmin/user_upload/Medienmitteilungen_Aktuellmeldungen/Rapport_CF_Jeunes_et_m%C3%A9dias.pdf.

konfrontovaných se sdělovacími prostředky neúplná a roztržštěná. Již existující opatření musí být dále rozvinuta a doplněna.³⁹

5. Ochrana osobnosti

Ochrana osobnosti je zakotvena v čl. 28 švýcarského občanského zákoníku.

Odkazuje na právní úkony, jejichž cílem je ukončit zasahování do práv na ochranu osobnosti. K těmto právům patří například právo na respektování soukromého života, cti, fyzické integrity, svoboda pohybu, ochrana jména a osobních údajů apod.

Při splnění některých podmínek může být soudce požádán o vydání ochranného opatření. V závislosti na fázi, ve které se zasahování do práv nachází, se jedná o tři různé žaloby: Opatření pro porušení práva na ochranu osobnosti ve fázi hrozby, v průběhu porušování nebo pokud má takové porušování důsledky, které doposud trvají.

V občanském zákoníku je také zakotven nástroj na porušování práv v médiích, právo na odpověď.

Podmínky právních úkonů na ochranu osobnosti

Osoba, u které dojde k neoprávněnému zásahu do jejího práva na ochranu osobnosti, může vznést žalobu na svoji ochranu proti každé osobě, která se na takovém porušování podílí (čl. 28 občanského zákoníku). Cílem žaloby je vynutit zákaz nebo ukončení neoprávněného zasahování do práva na ochranu osobnosti. Pro vznesení žaloby musí být splněny níže uvedené podmínky:

1. K neoprávněnému zásahu do práva na ochranu osobnosti může dojít pouze u fyzické osoby.

Jednat může pouze osoba, jejíž osobnostní právo bylo porušeno. Vznést žalobu na ochranu osobnosti za svého člena mohou odborné asociace, v jejichž stanovách je uvedena ochrana jejich členů.

2. Neoprávněný zásah musí postihnout právo na osobnost

Osobnostní práva jsou: právo na život, právo na fyzickou a sexuální integritu, právo na svobodu pohybu, právo na vztahy s blízkými přáteli, právo na oddanost dítěte (ochrana obrazu a cti mrtvé osoby), právo na respekt svého emocionálního života, právo na obraz, právo na čest, právo na respektování soukromého života.

3. Porušení osobnostního práva je nezákonné.

³⁹ Supra at III.

Uvedený čin porušuje zákaz poškozovat ostatní, pokud neexistují ospravedlnitelné motivy. Čl. 28 občanského zákoníku uvádí: „*Zasahování do osobnostního práva je nezákonné, jestliže není ospravedlněno souhlasem oběti, soukromým nebo veřejným převládajícím zájmem nebo zákonem.*“

V konkrétním případě může oběť navíc výslovně souhlasit s porušováním svého práva. Například pokud pacient dá souhlas s chirurgickou operací, vzdává se svého práva na fyzickou integritu, nezákonný charakter porušení se nenaplní. Je třeba vyvažovat veřejné a soukromé zájmy. Mnohé zákony opravňují porušení osobnostních práv (například odborné posudky stanovující otcovství, očkování, sebeobrana, policejní zákroky).

Jestliže se žadateli zdá, že je obětí bezprostředního nebo aktuálně trvajících porušení, může soudce k ochraně osobnosti žadatele přijmout dočasná opatření (opatření přijatá před vynesením rozsudku), například dočasně zakázat vydání knihy nebo článku, zabavit fotografie nebo záznamy. Pokud porušování osobnostních práv způsobilo škodu, žaloby o odškodnění a nápravu morálních škod jsou podávány podle základních pravidel zákona o smlouvách a podle obvyklých procesních pravidel.

Trestní právo též trestá porušování osobnostních práv, a to především pomocí opatření, která chrání čest. Poškozená osoba musí podat stížnost u kompetentního soudce. Existuje zde povinnost, kterou ukládá federální zákon; jakémukoli trestnímu příkazu týkajícímu se porušení práva na čest musí předcházet pokus o smír (před smírčím soudcem).

Právo na odpověď vůči médiím⁴⁰

Čl. 28g a následující občanského zákoníku navrhuje pro poškozenou osobu právo na odpověď bez zprostředkování soudce (jestliže média odmítnou publikovat odpověď). Toto právo na odpověď však může fungovat pouze vůči periodicky vycházejícím médiím, která jsou schopna o odpovědi informovat osoby, které se seznámily s původní kontroverzní zprávou (především noviny, rozhlas, televize). K tomu, aby byla osoba schopná právo na odpověď uplatnit, musí dojít k zásahu do jejího práva na čest, soukromé sféry nebo jejího práva k podobizně. Právo na odpověď dotčené osobě umožňuje, aby oznámila svoji verzi skutečností. Odpovědi musí být text, omezující se na předmět kontroverzní záležitosti. Odpověď nesmí být zjevně nesprávná, protizákonná nebo proti zvykům.⁴¹

Odpověď musí být odeslána do médií do dvaceti dnů od chvíle, kdy vešla ve známost kontroverzní skutečnost, ale nejpozději do tří měsíců po jejím rozšíření.

⁴⁰ <http://www.guidesocial.ch/fr/fiche/129/>.

⁴¹ Čl. 28 občanského zákoníku.

Média musí odpověď rozšířit tak, aby se s ní seznámila veřejnost, která byla informována kontroverzním článkem, a to co nejdříve. Odpověď musí být jako taková označena. Její rozšíření je bezplatné.

Právo na podobiznu⁴²

Právo na podobiznu bylo po dlouhou dobu podceňováno. V dnešní době kvůli zvýšenému využívání nových technologií je toto právo čím dál tím známější a stále více je vyžadováno jeho uplatňování. Jako vektor jednoduché a univerzálně pochopitelné informace je podobizna předmětem zvyšujícího se zájmu médií a reklamy.⁴³

Podobizna je definována „jako zobrazení vizuálních prvků, především rysů tváře, které umožňují fyzicky identifikovat určenou osobu“. Podobiznu je tak nezbytné chápat pouze jako reprodukci fyzického zjevu osoby, ať již je k zobrazení použito cokoliv.⁴⁴

Ve švýcarském právu je právo na podobiznu osobnostním právem. Jedná se o absolutní právo, jehož ochrana je zakotvena v čl. 28 občanského zákoníku. Tento článek chrání každou osobu před nezákonným zásahem do jeho osobnosti. Porušení je nezákonné, pokud není ospravedlněno souhlasem oběti, soukromým nebo veřejným převyšujícím zájmem nebo zákonem.⁴⁵

Každá osoba může volně souhlasit s porušením práva k podobizně tím, že bude například akceptovat publikování své fotografie v tisku. Držitel práva se svého práva nevzdává, ale jednoduše za definovaných podmínek opravňuje k jeho použití. Souhlas může být připojen ke smlouvě jako licenční smlouva. Takové smlouvy jsou časté v reklamní oblasti. Celebrita spojí svoji podobiznu s produktem nebo se službou, čímž poskytne produktu nebo službě výhody plynoucí z její slávy a záruk, které jí veřejnost přisuzuje.⁴⁶

Jestliže může každý svobodně dát oprávnění k použití své podobizny, může to také každý zakázat a jednat proti tomu, kdo by jeho právo nezákonným způsobem porušoval. Nejjednodušší příklad a bezpochyby nejčastější porušení práva k podobizně je to, kdy je osoba vyfotografována nebo nafilmována bez svého souhlasu a poté nalezne svoji podobiznu v tisku nebo v televizi.

Ve vztahu k takovým zásahům si však nejsme rovni. Osoby veřejného života (politici, sportovci apod.) musí tolerovat jistá porušení vlastního způsobu života, který si sami zvolili. Jejich souhlas s vyfotografováním nebo nafilmováním se předpokládá. Použití jejich podobizny je však nesmí poškozovat například porušením jejich soukromého života. Veřejné osoby,

⁴² Tento odstavec je do značné míry inspirován: LÉVY, V., *Le droit à l'image, Définition, Protection, Exploitation*, thèse de l'Université de Lausanne, Zurich/Bâle/Genève 2002. Některé odstavce byly přeloženy do angličtiny.

⁴³ Dostupné na: <http://www.domainepublic.ch/articles/6528>.

⁴⁴ Dostupné na: <http://www.domainepublic.ch/articles/6528>.

⁴⁵ Dostupné na: <http://www.domainepublic.ch/articles/6528>.

⁴⁶ Dostupné na: <http://www.domainepublic.ch/articles/6528>.

stejně jako člověk z ulice, však nemusí tolerovat použití jejich podobizny pro komerční účely.

Při poměřování zájmů pro posouzení porušení práva k podobizně je nutné brát do úvahy nejrůznější kritéria - jaký je účel (informativní, komerční, politický) použití podobizny nebo zastupované osoby.⁴⁷

6. Švýcarská judikatura

Švýcarská tisková rada vydala 28. listopadu 2008 rozhodnutí ohledně titulní stránky časopisu *Le Matin dimanche*. Jednalo se o případ, kdy byla dívka ve věku 5 ½ roku sexuálně zneužívána devatenáctiletým chlapcem.⁴⁸

V tomto rozhodnutí se uvádí:

„Autoři reportáží o tragických událostech nebo násilných činech musí vždy s opatrností zvažovat právo veřejnosti na informace vůči zájmům obětí a zúčastněných osob (...).“

V své judikatuře vyslovila Švýcarská tisková rada požadavek, že soudním záznamům zabývajícím se sexuálními trestnými činy musí novináři věnovat mnohem větší pozornost. *„To platí především v případě, pokud jsou oběťmi nebo pachateli nezletilé osoby“* (45/2001).

Co se týká rizika identifikace oběti, povšimla si Švýcarská tisková rada toho, že i když byla anonymita protagonistů tohoto případu chráněna fiktivními křestními jmény, bylo uvedeno místo, kde se drama odehrálo. Uvedené údaje o rodinné situaci oběti by mohly být užitečné pro lepší pochopení případu. Jen uvedením místa tragédie prý není možné rodinu identifikovat *„mimo rodinu, sociální nebo profesní okruhy. Na základě nezávislých informací z médií se však v malých městech informace rychle rozšíří.“* Publikování části anatomických podrobností zneužívání, které dívka utrpěla, a další přesné informace velkým dílem napomohly rodinu identifikovat. Místní noviny zasáhly do práva na respekt a lidskou důstojnost oběti a její rodiny.

Toto rozhodnutí zdůrazňuje *„nutnost, aby měli novináři především při informování o sexuálním zneužívání na zřeteli konkrétní dítě, ať je jeho postavení jakékoli.“*

Další otázkou je vyvažování zájmů mezi právem veřejnosti na informace a zájmem obětí a zúčastněných osob. Na základě výše uvedeného a na základě čl. 3 odst. 1 a čl. 16 Úmluvy by měli novináři při zvažování jednotlivých zájmů jednat na prvním místě v zájmu dětí.

⁴⁷ Srov: Roger Blum, *Entre liberté des médias et protection du public, La régulation des médias en Suisse et la jurisprudence de l'AIEP*, décembre 2014.

⁴⁸ No 58/2008: Protection des victimes (X. c. «Le Matin Dimanche») Prise de position du Conseil suisse de la presse du 28 novembre 2008 <http://www.presserat.ch/24660.htm>.

V tomto kontextu je důležitý zákaz mediálního zpravodajství v případě, že by bylo vysoké riziko identifikace, a tedy porušení soukromé sféry dítěte.

7. Na závěr

Propojení mezi právem na informace a svobodou tisku na jedné straně a ochranou soukromé sféry dítěte na druhé straně je v demokratické společnosti citlivou záležitostí. Novinářská deontologie se vyvíjí směrem k ochraně zájmů dítěte. V tomto ohledu je zajímavé sledovat reakce na zveřejnění dvou snímků: jedním je snímek Kim Phuc, devítileté vietnamské holčičky, a druhým je fotografie Aylana, čtyřletého kurdského chlapce. V roce 1972 fotograf Nick Ut z agentury Associated Press váhal, zda má snímek Kim zveřejnit. Ne z důvodu respektu k její důstojnosti, kterou bylo potřeba chránit, ale protože se obával, že by mohla její nahota šokovat veřejné mínění.⁴⁹ Rozšíření fotografie těla malého Aylana, kterou pořídil Nilufer Demir, který pracuje pro tureckou agenturu DHA, byla založeno na potřebě ukázat drama migrace v obraze:⁵⁰

Váhal jste, jestli máte tento snímek nafotit?

Na počátku jsem byl v šoku, ale rychle jsem se uklidnil. Řekl jsem si, že jsem svědkem tragédie, kterou tito lidé prožívají, proto musím ten snímek udělat. Pak jsem už neváhal.

Byl jste si v okamžiku, kdy jste ten snímek pořizoval, vědom, že je to velice silný snímek?

Vůbec ne. Ještě dnes se ve mně mísí smutek a uspokojení (...) Nikdy bych si nedokázal představit, že by mohl mít obrázek takové důsledky. Opravdu bych byl rád, kdyby tento snímek pomohl věci změnit.

Proč podle Vás tento snímek dojal lidi víc než jakýkoliv jiný, který již byl na toto téma uveřejněn?

*Nevím, možná svět vlastně čekal na snímek, který by situaci mohl změnit.*⁵¹

⁴⁹ Nick Ut won the Pulitzer Price in 1973 for his picture of Kim Phuc. It is interesting to notice that in 1994, Kevin Carter won the Pulitzer Price as well for his picture of the starving Sudanese girl.

⁵⁰ Guillot Claire, "J'aimerais vraiment que ma photo puisse aider à changer le cours des choses" "I would really like that my picture help changing things, 3.9.15, LeMonde.fr

http://www.lemonde.fr/arts/article/2015/09/03/nilufer-demir-photographe-le-monde-attendait-une-image-qui-fasse-bouger-les-choses_4745176_1655012.html.

⁵¹ Neoficiální překlad.

Pět měsíců po Aylanově tragické smrti se situace imigrantů nijak nezměnila. Snímek Aylana tedy ke změně situace nepřispěl. Aylan se však stal nedotknutelnou ikonou. Nikoliv proto, že byl imigrant, ale proto, že byl dítě. Proto kresba dlouholetého spolupracovníka časopisu Charlie Hebdo nazývaného Riss, na níž byl vypodobněn Aylan a kterou časopis zveřejnil v lednu 2016, spustila na sociálních sítích negativní reakce dokonce i u internetových vyznavačů tohoto časopisu.⁵²

Přinášet zpravodajství o tématu, které se zabývá dětmi nebo je o dětech, je citlivou záležitostí. Ještě citlivější je pak uveřejňování snímků dětí. Je tedy zcela zásadní, aby vzdělávání v právech dítěte bylo součástí odborného formování novinářů a fotografů, zkrátka všech, kteří pracují pro svět médií.

⁵² Dostupné na: <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2015/09/16/01016-20150916ARTFIG00112-les-dessins-de-charlie-hebdo-sur-la-mort-d-aylan-ne-font-pas-rire-tout-le-monde.php>.

VIII. MEDIÁLNÍ PRÁVO VE VZTAHU K DĚTEM: KOMPARACE ČESKÉ A ŠVÝCARSKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY

DANIELA FOLTÝNOVÁ

1. Úvod

Mediální právo lze vymezit jako právní pododvětví, které upravuje oblast masových médií. Nutnost jejich regulace právem souvisí jednak s důležitostí médií pro veřejný život ve státě a jednak z důvodu nebezpečí spočívajícího v případném zneužití médií k útokům na práva a svobody občanů. Účelem mediálního práva je na jednu stranu zachovat svobodu a pluralitu projevu nezávisle na politické moci a na druhou stranu média omezit tak, aby mediální obsah nezasahoval do práv a svobod občanů nebo právem chráněných zájmů. Ústavní základy mediálního práva souvisejí zejména se svobodou projevu. Dále do oblasti mediálního práva spadá tiskový zákon, právní předpisy upravující vztahy vyplývající z rozhlasového a televizního vysílání, zákony zřizující a upravující činnost veřejnoprávních elektronických médií včetně jejich zpoplatnění, autorský zákon, právní předpisy regulující neperiodické publikace či jiná audiovizuální díla. Mediální právo rovněž upravuje odpovědnost související s činností médií, tudíž sem patří i občanskoprávní úprava ochrany osobnosti, soukromoprávní i veřejnoprávní omezení reklamy, ochrana spotřebitele a související úprava trestněprávní a správněprávní.

Cílem tohoto článku je předestřít aktuální právní úpravu z oblasti činnosti médií, která se dotýká dětí a mladistvých. Jelikož není mediální právo v České republice upraveno pouze jedním zákonem, ale právní normy tohoto druhu jsou obsaženy v řadě právních předpisů, budou jednotlivé aspekty činnosti médií podrobně analyzovány a následně budou komparovány se švýcarskou právní úpravou.

Specifická právní úprava činnosti médií ve vztahu k dětem je nezbytností, neboť právě mravní a sociální vývoj dětí může být potenciálními negativními vlivy médií ohrožen, a proto je v tomto ohledu nutný zásah státu v podobě legislativních opatření, která budou tyto vlivy minimalizovat. Listina základních práv a svobod zajišťuje zvláštní ochranu dětí a mladistvých v čl. 32 odst. 1. Speciální úprava ve vztahu k dětem a mladistvým však požívá ochrany též na mezinárodní úrovni v dokumentech, k nimž Česká republika přistoupila. Jedná se zejména o čl. 16 Všeobecné deklarace lidských práv, čl. 12 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod nebo čl. 23 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Čl. 17 Úmluvy o právech dítěte uznává důležitou funkci hromadných sdělovacích prostředků a zajišťuje právo dítěte na přístup k informacím a materiálům z různých národních a mezinárodních zdrojů

zejména takových, které jsou zaměřeny na rozvoj sociálního, duchovního a mravního blaha dítěte a také na rozvoj jeho tělesného a duševního zdraví. Smluvní strany Úmluvy podle téhož článku povzbuzují tvorbu odpovídajících zásad ochrany dítěte před informacemi a materiály škodlivými pro jeho blaho. Podle čl. 24 odst. 1 Listiny základních práv Evropské unie mají děti právo na ochranu a péči nezbytnou pro jejich blaho.

Ačkoli mediální právo není v současné době považováno za samostatné právní odvětví, otázka kodifikace mediálního práva je poměrně aktuální. Jeho kodifikací by byl dán prostor pro vytvoření svébytné problematiky ochrany osobnosti v mediálním právu z celku všeobecného osobnostního práva, neboť toto vydělení je v současnosti nepřiznanou realitou.

2. Jednotlivá média

Současná právní úprava rozlišuje několik druhů médií. Jsou jimi tisk, který je regulovaný relativně liberálním tiskovým zákonem založeným na evidenčním principu, dále se jedná o rozhlasové a televizní vysílání, jež jsou podrobena nejpřísnější úpravě jak v oblasti přístupu na trh, tak v oblasti následného provozu, existuje zde poměrně přísný dohled Rady pro rozhlasové a televizní vysílání včetně mechanismu správního trestání. Mezi druhy médií jsou dále řazeny audiovizuální mediální služby na vyžádání, které stojí na pomezí mezi tiskem a vysíláním. V souvislosti s kategorizací médií je nutné zmínit i neregulované publikační aktivity v on-line prostředí, kam spadají blogy, osobní webové stránky, e-ziny. Zde se uplatňují pouze obecné předpisy jako občanský zákoník, trestní zákoník či zákon o reklamě.

V souvislosti s regulací médií nelze opomenout také mimoprávní způsoby regulace. Jde zejména o autoregulaci médií. Jednotlivé formy této autoregulace budou zmíněny u vybraných kapitol.

Česká republika se stejně jako Švýcarská konfederace (dále též Švýcarsko) řadí mezi demokratické právní státy. Základ právní ochrany dítěte je v evropském kontinentálním právním prostředí v zásadě obdobný, v jednotlivostech se však právní úpravy států od sebe odlišují jednak v závislosti na přijaté mezinárodní úpravě, ale také podle konkrétní vnitrostátní právní úpravy. Při vymezení hierarchické výstavby právního řádu ve Švýcarsku je nezbytné zmínit federativní uspořádání tohoto státu. Státní moc se zde dělí mezi spolek a kantony, které jsou podle čl. 3 Spolkové ústavy suverénní, pokud není jejich suverenita touto ústavou omezena, a vykonávají všechna práva, která nejsou přenesena na spolek. Ten ve smyslu čl. 42 Spolkové ústavy zajišťuje plnění úkolů, které vyžadují jednotnou úpravu. Čl. 49 Spolkové ústavy pak stanoví přednost spolkového práva před právem kantonů. Spolek má zároveň pravomoc dozírat nad dodržováním spolkového práva kantony. Hierarchická struktura je zachována i na úrovni kantonů. I zde je předpisem s nejvyšší právní

silou ústava kantonu, která podle čl. 51 Spolkové ústavy podléhá schválení spolku, dále jsou to zákony a nařízení. Co se týče právní úpravy mediálního práva ve Švýcarsku shodně jako v českém právním prostředí ani zde neexistuje jednotný „zákon o médiích“, který by komplexně definoval práva a povinnosti novinářů. Právní úprava regulující činnost médií zde zahrnuje normy z různých právních oblastí. Na úrovni spolkové ústavy jsou upravena práva týkající se svobody projevu a práva na informace (čl. 16 Spolkové ústavy), svobody médií (čl. 17 Spolkové ústavy) a svobody umění (čl. 21 Spolkové ústavy). Obdobně ani ve Švýcarsku není svoboda novinářů absolutní, její limity představují zejména osobní svobody jednotlivců, garantované rovněž na úrovni Spolkové ústavy. Konkrétně jde o svobodu osob, na něž se média zaměřují, ochranu soukromí, která je zakotvena v čl. 13 Spolkové ústavy, a ochranu majetku podle čl. 26 Spolkové ústavy.

2.1 Děti a televize

Pravidla na ochranu nezletilých diváků v České republice zakotvil zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a rovněž zákon č. 132/2010 Sb., o audiovizuálních a mediálních službách na vyžádání. Zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání chrání dětské a dospívající diváky tak, že v § 32 odst. 1 ukládá provozovateli povinnost nezařazovat do vysílání pořady, které mohou vážně narušit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých zejména tím, že obsahují pornografii a hrubé samoučelné násilí, a dále nezařazovat v době od 06.00 hodin do 22.00 hodin pořady a upoutávky, které by mohly ohrozit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých.¹ Tato povinnost se na provozovatele vysílání nevztahuje, je-li vysílání koncovému uživateli dostupné na základě písemné smlouvy uzavřené s osobou starší 18 let a je k němu poskytnuto technické opatření, které této osobě umožňuje omezit přístup k vysílání dětem a mladistvým. U pořadů, na něž se vztahuje toto omezení, je provozovatel povinen zajistit, aby jim bezprostředně předcházelo slovní upozornění na nevhodnost pořadu pro děti a mladistvé a aby byl pořad, který by mohl ohrozit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých, označen v případě televizního vysílání obrazovým symbolem upozorňujícím na jeho nevhodnost pro děti a mladistvé po celou dobu vysílání. Zákon nijak blíže nespecifikuje, jaké mediální obsahy a při jakém konkrétním ztvárnění mohou ohrožovat psychický, fyzický

¹ Z judikatury správních soudů vyplývá závěr, že na skutečnost, zda byla naplněna materiální stránka správního deliktu či nikoli, má vliv čas vysílání pořadu, konkrétně pokud by závadné záběry byly odvysílány v čase předcházejícím 22. hodinu řádově v minutách (srov. rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 15. 11. 2012, sp. zn. 8 A 106/2012).

či mravní vývoj dětí a mladistvých. Pouze v § 32 odst. 1 písm. e) zákon explicitně uvádí, že obsahem s potenciálem vážného narušení vývoje je pornografie a hrubé samoučelné násilí, jinak je výklad ponechán v kompetenci správního orgánu, kterým je Rada pro rozhlasové a televizní vysílání (dále též „Rada“). Městský soud v Praze v této souvislosti v rozhodnutí sp. zn. 28 Ca 312/98, SJS 651/2000 dospěl k závěru, že na skutečnost, že je pořad způsobilý ohrozit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých, nemá žádný vliv, že odvysílaný televizní pořad lze označit za recesi. Soud se v tomto případě zabýval pořadem „Čtvrtníček, Šteindler a Vávra“ vysílaný v roce 2005 Českou televizí. Pořad byl stylizován jako zpravodajská relace a vyskytovaly se v něm fotomontáže znázorňující známé osobnosti (zpěvačky Lucii Bílou a Věru Bílou, hudební skladatele Bedřicha Smetanu či Mozarta) bez oblečení. Městský soud v Praze uzavřel, že předmětný pořad byl sice recesí, nicméně skutečnost, že je takového charakteru, není rozhodnou pro posouzení, zda by takový pořad mohl ohrozit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých. Soud konstatoval, že se vymezená skupina diváků v podobě dětí a mladistvých nemusí s obsahem pořadu vypořádat stejně, jako když je tento pořad vnímán dospělým divákem. Uzavřel, že nelze předpokládat, že každé dítě či mladistvý jsou z hlediska různých okolností v případě odvysílaných fotomontáží přebalů CD Lucie Bílé, Věry Bílé, CD hudebních skladatelů nabízených v „teleshoppingu“ či reklamním spotu schopni pochopit recesi a nadsázku vyplývající z pořadu jako celku. Mladší děti stěží porozumějí souvislostem mezi vizuálně vnímanými scénami pořadu popsanými shora a jejich slovním doprovodem, nadto nemusí takový pořad pozorně vnímat jako celek. Fotomontáže přebalů CD zobrazující známé osobnosti nahé (navíc se zvýrazněnými pohlavními znaky) mohou některé děti skutečně vnímat jako vědomí toho, že když je možné světově proslulé hudební skladatele či jiné známé osobnosti veřejně v televizi zobrazovat tímto zesměšňujícím způsobem, lze stejným způsobem z jakýchkoliv důvodů zesměšnit a ponížit kteréhokoliv jiného člověka.

Z judikatury správních soudů vyplývá závěr, že na skutečnost, zda byla naplněna materiální stránka správního deliktu či nikoli, má vliv čas vysílání pořadu, konkrétně pokud by závadné záběry byly odvysílány v čase předcházejícím 22. hodinu řádově v minutách.

Jak již bylo naznačeno výše, obsah televizního vysílání je kontrolován Radou pro rozhlasové a televizní vysílání. V případě porušení povinností stanovených zákonem o rozhlasovém a televizním vysílání Rada provozovatele na toto porušení upozorní a poskytne mu přiměřenou lhůtu ke zjednání nápravy. V případě, že provozovatel nápravu nezajistí, může Rada za naplnění skutkové podstaty správního deliktu zařazení pořadů a upoutávek, které by mohly ohrozit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých, uložit provozovateli pokutu v rozpětí od 20.000 Kč do 10.000.000 Kč. Na vysílání pornografických programů dopadá i ustanovení § 191 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku,

podle kterého mimo jiné „kdo tiskem, filmem, rozhlasem, televizí, veřejně přístupnou počítačovou sítí nebo jiným obdobně účinným způsobem zpřístupní dítěti pornografické dílo, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta, zákazem činnosti nebo propadnutím věci“.

Jednu z hlavních oblastí závadného obsahu televizního vysílání představuje právě násilí. Kupříkladu Rada udělila pokutu ve výši 300.000 Kč společnosti CET 21 spol. s r. o. v souvislosti s odvysíláním pořadu *Expozitura*, který obsahoval scény, jež mohly ohrozit psychický vývoj dětí a mladistvých. Konkrétně se jednalo o celkem deset scén zachycujících věznění nevinných a bezbranných obětí a jejich fyzické a psychické trýznění², které Rada považovala za realistické až naturalistické. V řízení vedeném pod sp. zn. 2008/275/HOL/CET udělila Rada stejnému subjektu pokutu ve výši 200.000 Kč v souvislosti s odvysíláním pořadu „*Hlava v oblacích*“, který byl odvysílán v 9:25 hodin a obsahoval scény násilí a sexu způsobilé ohrozit zejména psychický a mravní vývoj dětí a mladistvých, nebo pokutu ve výši 100.000 za odvysílání pořadu „*Kriminálka New York*“ v 17:40 hodin, který rovněž obsahoval scény násilí způsobilé ohrozit psychický vývoj dětského diváka.

Poněvadž se sankční činnost Rady pro rozhlasové a televizní vysílání vztahuje pouze na případy, v nichž je schopna prokázat negativní dopady na zdravý psychický, fyzický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých, ochrana dětí a mladistvých před možnými negativními vlivy audiovizuálních obsahů do značné míry neplní preventivní funkci, neboť právní úprava nijak nezohledňuje skutečnost, že televizní vysílání obsahuje audiovizuální produkty, které, byť neznamenají přímé ohrožení zdravého vývoje, nejsou pro děti vhodným produktem. Preventivní funkci do jisté míry plní tzv. labelling neboli systém klasifikace a označování audiovizuálních produktů. Ten je však v současnosti v České republice uzákoněn pouze ve vztahu ke kinematografickým dílům na základě zákona č. 496/2012 Sb., o audiovizi. Podle tohoto zákona tak musí být každé kinematografické dílo před svým zpřístupněním na území našeho státu označeno klasifikací z hlediska vhodnosti jeho obsahu pro děti a mladistvé buď jako přístupné bez omezení, nevhodné pro děti do 12 let, nepřístupné pro děti do 15 let, nebo nepřístupné pro děti a mladistvé do 18 let. Pro oblast televizního vysílání však není labelling dosud zákonem upraven.

Jako autoregulační subjekt pro sektor televizního vysílání působí Asociace televizních organizací (ATO), která byla jako zájmové sdružení právnických osob založena dne 1. března 1997. K předmětu činnosti této asociace patří zejména vytváření systému etické regulace v oblasti výroby a

² Rozsudkem ze dne 15. 11. 2012, sp. zn. 8 A 106/2012-56, Městský soud v Praze zamítl žalobu proti uvedenému rozhodnutí Rady pro rozhlasové a televizní vysílání.

vysílání zpravodajských a publicistických pořadů členů ATO a systému samoregulace ve všech oblastech upravených zákonem 231/2001 Sb. v platném znění nebo jiným zvláštním předpisem upravujícím oblast televizního vysílání. Za tímto účelem sdružení přijímá etický kodex redaktorů zpravodajských, politicko-publicistických a ostatních publicistických pořadů a pravidla samoregulace v oblasti vysílání. Jejich součástí je i vydávání stanovisek samoregulačního orgánu při ukládání pokut regulačními orgány se sankční působností pro oblast televizního vysílání.³

2.2 Děti a reklama

Děti jsou pro svoji důvěřivost a nezkušenost vhodným cílem marketingu. V českém právním řádu je problematika dětí a reklamy upravena v zákoně č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy a ve změně a doplnění zákona č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů. § 2c tohoto zákona stanoví, že reklama nesmí, pokud jde o osoby mladší 18 let, podporovat chování ohrožující jejich zdraví, psychický nebo morální vývoj, využívat jejich zvláštní důvěry vůči jejich rodičům nebo zákonným zástupcům nebo jiným osobám a nevhodným způsobem je ukazovat v nebezpečných situacích. Toto obecné ustanovení vztahující se k reklamě zaměřené na děti platí pro všechny šířitele reklam bez rozdílu.

Rada pro rozhlasové a televizní vysílání uložila z důvodu porušení § 2c písm. a) a c) zákona o regulaci reklamy v souvislosti s reklamou na dětské nápoje „Jupík Sport Aqua“ a „Jupík Crazy Aqua“ tři pokuty společnosti Kofola ČeskoSlovensko, a. s.⁴ Reklama prezentovala situaci, v níž nezletilý chlapec sjížděl velkou rychlostí na speciálně upraveném skateboardu kopec. V reklamě zazněl slogan: „V tomhle fofru už bych měl bobky. Jupík Sport Aqua – nekroť svý nápady.“ Rada dospěla k závěru, že reklama přímo vybízí nezletilé k tomu, aby se chovali neuvážlivě, chování napodobovali, a tím se vystavili možnému riziku. K neuvážlivému chování ohrožujícímu zdraví dětí vybízela i reklama na tento produkt, v níž nezletilý chlapec sjížděl vodní skluzavku v poloze hlavou dolů s rukama u těla a v této poloze dopadl do vody.

Zvláštní úprava týkající se reklamy vysílané v rámci televizního vysílání je obsažena v § 48 odst. 2 zákona č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů. Podle tohoto ustanovení nesmí obchodní sdělení fyzicky nebo mravně ohrožovat děti a mladistvé tím, že přímo nabádají děti a mladistvé ke koupi nebo pronájmu určitého výrobku nebo služby s využitím jejich nezkušenosti nebo důvěřivosti, přímo nabádají děti a

³ www.ato.cz [online]. [cit. 2015-12-06] Dostupné na: <http://www.ato.cz/pravni-agenda/samoregulace>.

⁴ Rozhodnutí RRTV ze dne 21. 10. 2014, sp. zn. 2014/464/had/Kof, č. j. had/3841/2014, rozhodnutí RRTV ze dne 21. 10. 2014, sp. zn. 2014/463/had/Kof, č. j. had/3838/2014, rozhodnutí RRTV ze dne 21. 10. 2014, sp. zn. 2014/462/had/Kof, č. j. had 3826/2014.

mladistvé, aby přemlouvali své rodiče nebo jiné osoby ke koupi nabízeného zboží nebo služeb, využívají zvláštní důvěru dětí a mladistvých ke svým rodičům, učitelům nebo k jiným osobám, nebo bezdůvodně ukazují děti a mladistvé v nebezpečných situacích. Obecná úprava reklamy zaměřené na mladistvé je dále doplněna speciální úpravou u reklamy týkající se jednotlivých komodit. Podle § 4 zákona o regulaci reklamy nesmí být reklama na alkoholické nápoje zaměřena na osoby mladší 18 let, zejména nesmí tyto osoby ani osoby, které jako mladší 18 let vyhlížejí, zobrazovat při spotřebě alkoholických nápojů nebo nesmí využívat prvky, prostředky nebo akce, které osoby mladší 18 let oslovují. Podobně ani reklama na tabákové výrobky podle § 3 odst. 6 písm. a) téhož zákona nesmí být zaměřena na osoby mladší 18 let, zejména zobrazením těchto osob nebo užitím prvků, prostředků nebo akcí, které takové osoby převážně oslovují. Podle § 3 odst. 6 písm. b) nesmí nabádat ke kouření slovy nebo například tím, že zobrazuje scény s otevřenými krabičkami cigaret nebo scény, kde lidé kouří nebo drží cigarety, balíčky cigaret nebo jiné tabákové výrobky nebo kuřácké potřeby.

Funkci autoregulace zastává v oblasti reklamy Rada pro reklamu, která jako nestátní nezisková organizace vznikla za účelem prosazování čestné, legální, pravdivé a decentní reklamy. K hlavní činnosti Rady pro reklamu patří vydávání Kodexu reklamy a dále vydávání odborných stanovisek pro krajské živnostenské úřady, které na rozdíl od Rady disponují pravomocí udělovat sankce. Rada pro reklamu například vyhověla stížnosti stěžovatele FORTUNA sázková kancelář, a. s. na reklamní spot zadavatele SAZKA sázková kancelář, a. s., v němž vystupuje Jaromír Jágr v roli Santa Clause, k němuž v obchodě přicházejí děti, posedí na jeho kolenou a vyslovují svá přání. Ve spotu zazní: „Přejeme vám, abyste v příštím roce mohli i vy dělat už jen to, co vás opravdu baví. Sazka, splňte si svůj sen.“ Arbitrážní komise Rady pro reklamu v tomto případě vycházela z ustanovení etického kodexu reklamy týkajících se reklamy na loterii a jiné podobné hry, která stanoví, že propagace sázení nesmí být cílena na osoby mladší 18 let obsahem ani kontextem a že žádná osoba vystupující v reklamě na loterii a jiné podobné hry nesmí vypadat jako osoba mladší 25 let a fakticky musí být starší 25 let.⁵

Na mezinárodní úrovni v oblasti reklamy plní autoregulační funkci od roku 1992 Evropská aliance pro regulaci reklamy. Jedná se o neziskovou organizaci se sídlem v Bruselu, která sdružuje 38 reklamních samoregulačních orgánů jednotlivých států jak v rámci Evropy, tak i mimo ni. Mezi členy této organizace patří i Česká republika i Švýcarská federace. Nejdůležitějším úkolem aliance je podpora vysokých etických standardů v obchodních sděleních

⁵ www.rpr.cz[online].[cit. 2016-01-04] Dostupné na: [zwww:http://www.rpr.cz/kauzy.php/](http://www.rpr.cz/kauzy.php/)

prostřednictvím efektivní samoregulace, a to zejména jejich legálnost, pravdivost, čestnost a decentnost.⁶

Kontrolní činnost na poli regulace reklamy vykonává i Rada pro rozhlasové a televizní vysílání, která na rozdíl od Rady pro reklamu zastupuje veřejnou moc.

Co se týká reklamy vyskytující se na internetu, tak ta je upravena zákonem č. 132/2010 Sb., o audiovizuálních mediálních službách na vyžádání a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Podle tohoto zákona patří k povinnostem poskytovatelů audiovizuálních mediálních služeb na vyžádání mimo jiné i povinnost zajistit, aby audiovizuální mediální služba na vyžádání, jejíž obsah může vážně narušit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých zejména tím, že obsahuje pornografii a hrubé samoučelné násilí, byla dostupná pouze tak, aby děti a mladiství neměli běžně možnost obsah této audiovizuální mediální služby na vyžádání vidět nebo slyšet. Zákon však konkrétní formu pro splnění této povinnosti nevymezuje. Podle stanoviska Rady pro rozhlasové a televizní vysílání, přijatého na 20. zasedání dne 19. října 2010, poskytovatel uvedenou povinnost splní použitím tzv. kvalifikovaného disclaimeru, který musí obsahovat obecné upozornění o potenciální škodlivosti obsahu, a dalším zabezpečením nad obsaženou informační hodnotu, např. ANO – NE tlačítko nebo nastavení filtru obsahující povinnost zadat datum narození.⁷

Ve vztahu k reklamě se děti dostávají nejen do pozice adresáta reklamy, ale často také působí jako herci účinkující v reklamě. Děti jsou tak zvláště chráněny nejen před samotným působením reklam na jejich osobu, ale i co se týče jejich vystupování v reklamách. Vzhledem ke skutečnosti, že práce dětí ve věku do 15 let nebo dětí starších 15 let do doby skončení povinné školní docházky je zakázána, je možné, aby dítě ve věku do 15 let nebo dítě starší 15 let do doby skončení povinné školní docházky vykonávalo na základě povolení příslušného úřadu práce jen činnost uměleckou, kulturní, sportovní a reklamní. Uvedené řešení vyplývá z čl. 4 Směrnice Rady č. 94/33/ES o ochraně mladistvých pracovníků, který umožňuje členským státům, aby přijaly opatření k zákazu práce dětí. Členské státy mohou rovněž přijmout opatření, podle kterých se zákaz práce dětí nebude vztahovat na činnosti umělecké, kulturní, sportovní a reklamní, případně na tzv. lehké práce. V případě, že dítě bude vykonávat zájmovou činnost v uvedených oblastech, přičemž nepůjde o výkon této činnosti za odměnu, není nutné žádat o povolení příslušný úřad práce. Na účinkování dětí v reklamách z pracovněprávního hlediska dopadá § 121 odst. 2 zákona o zaměstnanosti, podle kterého může dítě (myšleno osoba mladší 15 let, nebo starší 15 let do doby ukončení povinné školní docházky) vykonávat reklamní činnost pro právnickou nebo fyzickou osobu, která je provozovatelem

⁶www.easa-alliance.org [online]. [cit. 2016-02-10]. Dostupné na: <http://www.easa-alliance.org/About-EASA/Decision-making-structure/page.aspx/>.

⁷ www.rtv.cz [online]. [cit. 2016-02-10]. Dostupné na: http://www.rtv.cz/cz/static/cim-se-ridime/pravni-stanoviska/STANOVISKO_DISCLAIMER.pdf.

takové činnosti, jen jestliže je tato činnost přiměřená věku dítěte, není pro něj nebezpečná, nebrání jeho vzdělávání nebo docházce do školy a účasti na výukových programech a nepoškozuje jeho zdravotní, tělesný, duševní, morální nebo společenský rozvoj.

Za zmínku stojí i skutečnost, že ve vztahu k dětem a mladistvým není aktuálně v České republice explicitně upravena reklama na nezdravé potraviny. Podle čl. 9 odst. 2 Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/13/EU o audiovizuálních mediálních službách členské státy a Komise vybízejí poskytovatele mediálních služeb k tomu, aby vytvořili kodexy chování pokud jde o nevhodná audiovizuální obchodní sdělení provázející pořady pro děti nebo do nich začleněná, která se týkají potravin a nápojů obsahujících živiny a látky s výživovým nebo fyziologickým účinkem, zejména látky jako jsou tuky, transmastné kyseliny, sůl/sodík a cukry, jejichž nadměrný příjem se ve stravě nedoporučuje.

2.3 Autorské právo

Autorské právo upravuje práva autora k jeho dílu, práva výkonných umělců k jejich uměleckému výkonu, právo výrobce zvukového a zvukověobrazového záznamu k jeho záznamu, právo rozhlasového nebo televizního vysílatele k jeho původnímu vysílání, právo zveřejnitel, nakladatele, právo pořizovatele k jím pořizené databázi, ochranu autorských práv a práv souvisejících a kolektivní správu práv autorských a souvisejících.⁸

3. Ochrana dítěte ve vztahu k médiím

Právo na ochranu osobnosti patří mezi základní lidská práva zakotvená v Listině základních práv a svobod a tvoří jeden z pilířů demokratického státu. Osobnost v právním smyslu má každé již počaté dítě za předpokladu, že se narodí živé.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku v podstatě rozvádí základní práva obsažená v Listině základních práv a svobod a v mezinárodních úmluvách o lidských právech, jež jsou součástí českého právního řádu. V § 3 odst. 2 písm. a) deklaruje, že každý má právo na ochranu svého života, zdraví, jakož i svobody, cti, důstojnosti a soukromí. Osobnost člověka je potom dále vymezena v § 81 tak, že chráněna je osobnost člověka včetně všech jeho přirozených práv. Každý je povinen ctít svobodné rozhodnutí člověka žít podle svého. Ochrany požívají zejména život a důstojnost člověka, jeho zdraví a právo žít v příznivém životním prostředí, jeho vážnost, čest, soukromí a jeho projevy osobní povahy.

⁸ TELEEC, Ivo. Přehled práva duševního vlastnictví. Brno: Jan Šabata, 2007, s. 27.

Podle § 82 má člověk, jehož osobnost byla dotčena, právo domáhat se toho, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno nebo aby byl odstraněn jeho následek. Po smrti člověka se může ochrany jeho osobnosti domáhat kterákoli z osob jemu blízkých.

Způsoby ochrany osobnosti upravuje švýcarský občanský zákoník⁹ v čl. 28 a násl. Jedná se o žaloby, které směřují k zastavení porušování osobnostních práv, kterými jsou právo na život, právo na tělesnou integritu, právo na svobodu pohybu, právo na sexuální svobodu, právo na kontakt se svými blízkými, právo na respektování soukromého a citového života, právo na jméno, právo na důstojnost, právo na čest, právo na literární a uměleckou činnost, právo na ekonomickou svobodu. Podle čl. 28 občanského zákoníku může ten, kdo je vystaven nezákonnému zásahu do osobnostních práv, podat proti všem osobám, které se na tomto podílely, za účelem své ochrany žalobu u soudu. Podle čl. 28 al. 2 je narušování osobnostních práv nezákonné, dojde-li k němu bez souhlasu oběti a není-li opodstatněno soukromým či veřejným zájmem nebo zákonem. Žaloby na ochranu osobnosti jsou trojího typu. Dotčená osoba může žádat předběžný zákaz nezákonného jednání, hrozí-li, že dojde k naplnění přesně stanoveného a nezákonného jednání. Pokud narušení stále trvá, může se dotčená osoba domáhat zastavení tohoto narušování, a v případě, že následky narušování přetrvávají i poté, co bylo zastaveno, lze se domáhat konstatování nezákonné povahy narušování.

3.1 Podoba a soukromí

Podoba člověka je jedním z projevů člověka osobní povahy a jako takový představuje podle občanského zákoníku stránku osobnosti a předmět absolutního osobnostního práva. Zahrnuje vše, jak se člověk vzhledově vyjevuje okolí navenek. Podle § 84 zachytit jakýmkoli způsobem podobu člověka tak, aby bylo podle zobrazení možné určit jeho totožnost, je možné jen s jeho svolením. Podle § 85 je možné rozšiřovat podobu člověka jen s jeho svolením (odst. 1). Svůli-li však někdo k zobrazení své podoby za okolností, z nichž je zřejmé, že bude šířeno, platí, že svoluje i k jeho rozmnožování a rozšiřování obvyklým způsobem, jak je mohl vzhledem k okolnostem rozumně předpokládat.

Švýcarská právní úprava práva na podobu je velmi podobná. I zde jde o absolutní osobnostní právo, které je chráněno čl. 28 občanského zákoníku. Podobu definuje jako „vizuální zobrazení prvků, zejména rysů obličeje, umožňující identifikaci dotyčné osoby“. Narušování práva na podobu je nezákonné, není-li prováděno se souhlasem oběti, nebo není-li opodstatněné veřejným či soukromým zájmem, anebo zákonem.

⁹ www.admin.ch [online]. [cit. 2016-01-25]. Dostupné na: <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19070042/index.html>.

V zákonem vymezených případech jsou lidé povinni strpět zásah do svého všeobecného osobnostního práva ve veřejném zájmu. Občanský zákoník rozlišuje zájmovou licenci (§ 88 odst. 1), úřední licenci (§ 88 odst. 2), vědeckou, resp. uměleckou licenci (§ 89) a zpravodajskou licenci (§ 89). Na všechny licence se vztahuje pravidlo zakotvené v § 90, podle kterého u každého zákonného důvodu k zásahům do soukromí jiného nebo k použití podobizny, písemnosti osobní povahy nebo zvukového či obrazového záznamu je třeba posoudit, zda není užit nepřiměřeným způsobem v rozporu s oprávněnými zájmy člověka, které je třeba bezpodmínečně chránit. M. Valoušek v této souvislosti uvádí, že „hranice přiměřenosti a oprávněných zájmů fotografované osoby je překročena vždy, je-li její podoba zachycena a podobizna užitá pro účely obchodní nebo reklamní“.¹⁰

Obdobně podle švýcarské právní úpravy si nejsou, co se týče narušování práva na podobu, všichni rovni. Osoby veřejného života (politici, sportovci atd.) musí tolerovat určité narušování patřící ke způsobu života, který si vybrali. Obecně se předpokládá, že souhlasí s fotografováním nebo filmováním. Užití jejich podoby jim však nesmí způsobit újmu, např. narušovat jejich soukromí. Veřejné osobnosti stejně jako prostý člověk nesmí tolerovat použití jejich podoby pro reklamní účely. Obvodní soud v Curychu měl příležitost to připomenout v rozsudku ze dne 24. září 2002. Jednalo se o použití části filmu, ve kterém se za účelem reklamy objevil dnes již zesnulý herec Paul Hunschmid. Soud zdůraznil, že reklamní průmysl neměl žádné oprávnění k použití podoby člověka, poněvadž reklama byla čistě komerční povahy.¹¹

S problematikou, zda mohou rodiče rozhodovat za dítě i v otázce zveřejnění jeho soukromí se Nejvyšší soud České republiky vypořádal v rozsudku ze dne 12. 12. 2012, sp. zn. 30 Cdo 3770/2011. V posuzovaném případě se Nejvyšší soud zabýval otázkou zásahu do osobnostních práv nezletilého syna známé české zpěvačky, který spočíval ve zveřejnění skutečností o jeho osobě a soukromí. Nejvyšší soud dovodil, že souhlas rodičů se zveřejněním určitých skutečností ze soukromí nezletilého dítěte nepředstavuje důvod vylučující odpovědnost za zásah do jeho osobnostních práv. Současně dovodil, že souhlas rodiče nepředstavuje ani důvod pro snížení poskytnutého peněžního zadostiučinění.

Zásada ochrany soukromí a osobnosti mladistvého je stěžejním principem trestního řízení ve věcech mladistvých, který se mimo jiné projevuje zákazem zveřejňování informací o trestním řízení ve věcech mladistvých. Tento princip modifikuje obecnou zásadu veřejnosti řízení, která se tak uplatní pouze při vyhlášení konečného meritorního rozhodnutí. Nejen tedy, že řízení s mladistvými je neveřejné, ale rovněž i osoby, které přijdou v rámci řízení

¹⁰ VALOUŠEK, Martin. Fotografie a právo: autorské právo a ochrana osobnosti ve vztahu k fotografii. Praha: Leges, 2014, s. 93.

¹¹ Rozsudek uveřejněný v magazínu Revue du droit de la propriété intellectuelle, de l'information et de la concurrence 2/2003, s. 127.

i mimo ně do styku s údaji ohledně mladistvého, jsou vázány mlčenlivostí. Zvýšená ochrana soukromí mladistvých je v tomto případě zavedena z důvodu nebezpečí stigmatizace mladistvých trestním řízením a zabránění dalších negativních projevů spojených s publicitou případu. Rozsah zákazu uveřejňování údajů je vymezen v § 53 zákona č. 218/2003 Sb. tak, že je zakázáno zveřejnění jakékoli informace, ve které by bylo uvedeno jméno a příjmení mladistvého, či jiné informace, které by mohly vést k identifikaci mladistvého, např. jména jeho rodičů, sourozenců, přesné adresy jeho bydliště apod. V případě jasné identifikace mladistvého podle místa bydliště (malá vesnice s několika obyvateli) nesmí být uvedena ani tato obec.¹² Osobu, která by zákaz zveřejnění osobních údajů mladistvého porušila, by bylo možné postihnout za přestupek ve smyslu § 44 nebo za správní delikt podle § 45a zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů pokutou do výše 1.000.000 Kč, v případě spáchání přestupku nebo správního deliktu tiskem, filmem, rozhlasem, televizí, veřejně přístupnou počítačovou sítí nebo jiným obdobným účinným způsobem pokutou až do výše 5.000.000 Kč. V případě, že by u mladistvého došlo k vážné újmě na právech nebo oprávněných zájmech, a při splnění dalších kvalifikačních požadavků by mohl připadat v úvahu i trestněprávní postih podle § 180 trestního zákoníku za trestný čin neoprávněného nakládání s osobními údaji. Stejně tak v souvislosti s trestným činem spáchaným na osobě mladší 18 let nelze uveřejnit žádnou informaci, která by ji mohla identifikovat.

Speciální úprava týkající se ochrany osobnosti je obsažena v tiskovém zákoně a zákoně o provozování rozhlasového a televizního vysílání. Jde o tzv. právo na odpověď, které je součástí směrnice Rady Evropských společenství č. 89/552/EHS o koordinování některých ustanovení týkajících se realizace aktivit v oblasti televizního vysílání, jak jsou uvedena v zákonech, předpisech nebo administrativních opatřeních v jednotlivých členských státech. Tyto instituty mají speciální povahu ve vztahu k ochraně osobnosti dle občanského zákoníku, není ale vyloučeno, aby byly kombinovány či se navzájem doplňovaly. Právo požadovat uveřejnění odpovědi se váže na dotčení cti či důstojnosti skutkovým tvrzením uveřejněným v periodickém tisku. Z možnosti uplatnit právo na odpověď jsou vyloučena sdělení obsahující hodnotící tvrzení, např. kritika, názory, mínění, poněvadž jsou subjektivní a jejich správnost a pravdivost nelze objektivně prokázat a ověřit.

Odpovědnost za zásah do osobnostních práv ve vztahu k internetovému prostředí upravuje zákon č. 480/2004 Sb., o některých službách informační společnosti.

Právo na odpověď vůči médiím je zakotveno i v čl. 28g a násl. švýcarského občanského zákoníku. Právo na odpověď umožňuje osobě, která

¹² Komentář k § 53 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR. [cit. 2015-12-10].

byla dotčena na cti, nebo došlo k narušení jejího soukromí či důstojnosti, uveřejnit vlastní verzi skutečnosti. Odpověď musí být stručná, zaměřená na skutkové tvrzení, kterým se ono vadné tvrzení uvádí na pravou míru; nesmí být nepřesná ani v rozporu s právem nebo mravy (za takovou je považována např. odpověď, která ohrožuje osobnostní práva autora zpochybněného skutkového tvrzení nebo třetí osoby). Právo na odpověď může být uplatněno pouze vůči periodickému tisku a médiím, tj. vůči těm, kteří zajistí, že bude odpověď předána osobám, které jsou obeznámeny se zpochybněným skutkovým tvrzením, a musí být adresována mediální společnosti nejpozději do tří měsíců od rozšířeného vadného sdělení.

4. Závěr

Činnost médií bez speciální právní úpravy ve vztahu k dětem a ochraně jejich zájmů si lze jen stěží představit, neboť v právních rádech vyspělých států, mezi něž Česká republika nepochybně patří, jsou děti vnímány jako subjekty práva zasluhující zvýšenou ochranu. Polemizovat není třeba ani nad tím, jak velký vliv na děti a mladistvé mají média v dnešním světě a jak v případě jeho zneužití může být vývoj dětí a mladistvých narušen. V obecné rovině lze říci, že základy právní ochrany dětí jsou v obou srovnávaných právních rádech, (českém a švýcarském) obdobné. Příčinu je možné spatřovat právě ve shodných mezinárodních standardech zakotvených v mezinárodních smlouvách, mezi jejichž kontrahenty patří oba státy. Zvláštní postavení dítěte je v obou právních rádech zakotveno na nejvyšší, tj. ústavněprávní úrovni. V českém právním řádu se jedná o čl. 32 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, který ve druhé větě proklamuje, že zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena. Ve Švýcarsku se potom jedná o čl. 11 Spolkové ústavy, který stanoví, že děti a mladiství mají právo na zvláštní ochranu jejich integrity a na podporu jejich rozvoje. Dalším shodným rysem mezi Českou republikou a Švýcarskem je neexistence jednotného zákona, který by souhrnně upravoval činnost všech druhů médií.

Ve vztahu k dětem sehrává významnou roli také mediální výchova neboli nauka o tom, jak správně rozumět mediálnímu obsahu. Mediální výchova se věnuje kritickému vnímání mediálních sdělení, interpretaci vztahu médií a reality, stavbě mediálních sdělení, vnímání autora mediálních sdělení, fungování a vlivu médií ve společnosti a také praktické tvorbě mediálních sdělení a práci v realizačním týmu.¹³ Děti by měly být v rámci této výchovy vedeny k poučnému vyhodnocování mediálních sdělení z hlediska jejich záměru a z hlediska jejich vztahu k realitě. Velký důraz by měl být kladen zejména na výchovu zaměřenou na bezpečné užívání internetu, protože už jen samotný fakt, že na internet může de facto kdokoli vkládat cokoli, činí z internetu jen velmi

¹³ MORAVEC, Ondřej. Mediální právo v informační společnosti. Praha: Leges, 2013, s. 19.

obtížně kontrolovatelnou oblast, a proto hlavní váha ochrany spočívá v obezřetném jednání nejen dětí, ale všech jeho uživatelů.

Při úvahách de lege ferenda stojí za zvážení, zda by nebylo vhodné, aby zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání alespoň v obecných rysech vymezil, jaké mediální obsahy mohou ohrožovat psychický, fyzický či mravní vývoj dětí a mladistvých. Vymezení obsažené v § 32 odst. 1 písm. e) obsahující pornografii a hrubé samoučelné násilí totiž představuje pouze úzkou výseč závadných pořadů. Za přínosné by jistě bylo možné považovat i zavedení povinného labellingu nejen ve vztahu ke kinematografickým dílům, ale ve vztahu ke všem vysílaným pořadům.

IX. ODPOVĚDNOST K DĚTEM V MEDIÁLNÍ A MARKETINGOVÉ KOMUNIKACI

Vybrané etické a normativní problémy

SVATAVA NAVRÁTILOVÁ

1. Národní mediální krajina a normativní rámec českých médií

Příspěvek se věnuje etické odpovědnosti médií na úrovni profesní i osobní v hodnotovém kontextu České republiky. Základní otázkou je, jak se změnilo mediální prostředí po roce 2000 a jak tyto změny ovlivnily proměnu mediálních profesí v jednotlivých tradičních segmentech, tedy v tiskových médiích, vysílacích médiích (rozhlas a televize) i na internetu. Vzhledem k propojenosti médií a jejich současné multimediální podobě je pozornost věnována také etické odpovědnosti v oblasti marketingových komunikací, zejména v oblasti reklamy cílené na dětského spotřebitele. Kapitola naznačuje, zda a jak se v prostředí českých médií uplatňuje a implementuje koncept společenské zodpovědnosti firem (CSR, *Corporate social responsibility*), jaká je v českém prostředí reflexe etiky prostřednictvím subjektů občanské společnosti a jak k hodnotové proměně přispívá rozvoj mediální a etické gramotnosti.

Podobu mediálního systému ovlivňují ekonomické, technologické a kulturní změny, včetně proměny hodnot, které v komunikaci společnosti převažují. Český mediální systém se po roce 1989 proměnil ze systému státem řízených médií na systém, v němž byla tisková média zcela privatizována a vysílací média se ustavila v duální podobě, tedy jako média privátní, která se posléze rozdělila na komerční a nekomerční, a na média veřejnoprávní, kam patří instituce fungující podle zvláštních zákonů, Česká televize, Český rozhlas a Česká tisková kancelář.

Podle typologie Hallina a Manciniho¹ se Česká republika řadí do severostředoevropského modelu fungování médií ve vztahu k politickému systému. Vedle něj ještě existuje model liberální a středomořský. Čtyřmi parametry, které autoři používají, jsou: role státu, hlavně pokud jde o mediální legislativu, vývoj mediálních trhů, podoba žurnalistického profesionalismu a stupeň politického paralelismu, tedy propojení médií a politických stran.

Proměna české mediální krajiny po roce 1989 se v 90. letech projevila zejména prodejem médií zahraničním vlastníkům (výrazný podíl zahraničních vlastníků byl zejména v segmentu tisku, včetně regionálního), po roce 2000 pak postupnou konsolidací a odkupováním médií českými vlastníky². Poslední, třetí

¹ HALLIN, Daniel C., MANCINI Paolo. *Systémy médií v postmoderním světě*. Praha: Portál, 2008.

² BENDA, Josef. *Vlastnictví periodického tisku v České republice v letech 1989–2006*. Praha: Karolinum, 2007.

období vlastnické proměny médií, trvající dodnes, je pak kritizováno kvůli tendencím k tzv. berluskonizaci a oligarchizaci médií, které odkazují na propojování politické a mediální moci. Poslední fáze změn v mediálním systému spolu s technologickými podmínkami podnítila vznik nových privátních nezávislých mediálních projektů³ (Echo, Téma, Reportér, Dotyk), kterým se daří nacházet obchodní model i v internetovém prostředí (neovlivni.cz, DVTV Drtinové a Veselovského) a také projektů navazujících na koncept veřejné služby médií (hlidacipes.org, svobodneforum.org).

Veřejnoprávní média se proměnila rozdílně: zatímco Česká tisková kancelář (ČTK) se již v 90. letech stala finančně nezávislou na penězích ze státního rozpočtu, vysílací veřejnoprávní média jsou stále závislá na cyklicky se měnící výši televizních a rozhlasových poplatků, o níž rozhodují zákonodárci. Úplná politická nezávislost je spíše meta, ke které teprve postupně veřejnoprávní média směřují. Kromě mediologů na to upozorňují i politologové, např. Vladimíra Dvořáková⁴. K pojmenování demokratických deficitů a k pokusům o zlepšení přispěly kromě médií mj. i občanské iniciativy a projekty proti korupčnímu jednání a negativním dopadům některých forem lobbingu, jako Inventura demokracie, Respekt institut či Rekonstrukce státu.⁵

Po vstupu České republiky do EU se česká média více přiblížila evropskému mediálnímu právu, např. v roce 2000 implementací tří významných institutů do práva tiskových i vysílacích médií: práva na odpověď, práva na dodatečné sdělení a práva na ochranu zdroje. Důležité impulsy k proměně české mediální krajiny, která byla původně zcela pod vlivem státu, přineslo také zapojení českých médií do nadnárodních sítí, což se projevuje také posilováním liberálního modelu jako vzoru pro česká i evropská média, ale rovněž komercializací mediální produkce. Určité problémy přetrvávají, i když je hodnocení českých médií za rok 2015 z hlediska svobody médií vysoké, např. podle organizace Reportéři bez hranic je Česká republika na 13. místě (v roce 2013 na 16.).⁶

Normativní rámec médií, tedy nastavování pravidel pro média, je dán podle McQuaila „představami, jak by měla být média organizována a jak by se

³ KYŠA, Leoš. Kdo přežije na českém trhu. *Strategie*. Dostupné na: <http://strategie.e15.cz/zurnal/kdo-prezije-na-ceskem-mediálním-trhu-1158452>.

⁴ Vladimíra Dvořáková, teoretička tzv. tranzitologie, která se zabývá přechodem autoritativních režimů k demokracii, hodnotí média takto: „Naše média čeká ještě velký kus cesty k profesionalitě a ta cesta nebude jednoduchá. Klíčové bude uhájit veřejnoprávní statut a nezávislost televize a rozhlasu, bylo by skvělé, pokud by zde přežily alespoň některé nebulvární noviny a časopisy, které by svou prestiž stavěly na kvalitní investigativní žurnalistice.“ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra. *Rozkládání státu*. Universum: 2012.

⁵ Významné jsou i aktivity české pobočky Transparency International www.transparentnivolby.cz či <http://www.politicefinance.cz/>.

⁶ <https://index.rsf.org/#/>.

měla chovat v širším zájmu veřejnosti nebo pro dobro společnosti jako celku”.⁷ Normativní rámec je východiskem i pro hodnotové ukotvení médií.⁸

Pravidla vytvářejí aktéři veřejné politiky, občanské veřejnosti, mediálních organizací, profesních sdružení i jednotliví zástupci mediálních profesí. Pravidla doporučená Evropskou unií jsou v převážné formě modifikována, sdílena a implementována na úrovni národních států, které jsou v oblasti mediálního zákonodárství suverénní. V českém prostředí tvoří obecný rámec pravidel Ústava ČR a Základní listina práv a svobod. Na jejich základě pak vznikají zákony a nižší právní předpisy. Směrnice a doporučení Evropské unie (např. Směrnice o audiovizuálních mediálních službách z roku 2010) a pravidla profesních a občanských sdružení a organizací, nejen na úrovni Evropy ale i na úrovni celého světa mají pro Českou republiku závaznost různé síly. Především jsou však inspirací pro tvorbu mediální legislativy i dobrou praxi a sdílení humanistických hodnot. Patří mezi ně například Evropská žurnalistická observatoř se sídlem ve Švýcarsku, Reportéři bez hranic, Transparency International či Syndikát novinářů ČR⁹ a další.

Výsledkem nastolování pravidel jsou regulační a samoregulační systémy a instituty. Příkladem regulace je právo (ústava a mediální zákony jako tiskový zákon, vysílací zákony, zákon o svobodném přístupu k informacím aj.). Pro regulační pravidla je typická všeobecná *závaznost* bez ohledu na vnitřní přijetí či ztotožnění. Sankčními prostředky jsou tresty (např. odnětí vysílací licence), peněžité pokuty, vězení. Rozhodčími institucemi jsou organizace pověřené dozorem nad zákony a soudy.

Příkladem samoregulace je profesní etika v teoretické i praktické podobě jako morálka na úrovni osobní, profesní či společenské, tvořená souhrnem soudů, zvyků, názorů, hodnot, pravidel a norem. Pro samoregulační pravidla je typická *dobrovolnost* přijímání pravidel na základě individuální identity (vnitřně přijímané a vyznávané hodnoty a normy) a jednání podle *svědomí*. Institucionalizovaným výrazem samoregulace jsou např. čestné soudy, novinářské ceny¹⁰, etické komise, produkční pravidla, ombudsman na úrovni výkonné redakce, organizace společenské oblasti či celého státu.¹¹

Ke změnám pravidel pro fungování médií může docházet prostřednictvím aktivit v různých oblastech společnosti, zejména ve veřejné politice (mediální legislativa), díky dozorčím orgánům pro fungování médií, rozvoji mediální výchovy i prosazením nových technologií a alternativních směrů a postupů v mediálních profesích.

⁷ McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. 4. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál, 2009.

⁸ NAVRÁTILOVÁ, Svatava. Mediální sféra české společnosti po r. 1989: Normativní a axiologické aspekty. Pp 255–282. In: *Média a realita*. FSS MU, Brno 2004.

⁹ <http://en.ejo.ch/>, <http://en.rsrf.org/>, <http://www.syndikat-novinaru.cz/>.

¹⁰ V našem prostředí jsou to např. Cena K. H. Borovského, Cena F. Peroutky, Novinářská křepelka, Novinářská cena OSF.

¹¹ Podrobněji viz REMIŠOVÁ, Anna. 2010. *Etika médií*. Bratislava: Kaligram, 2010.

2. Média a společnost

Média jsou za vlivné společenské instituce považována již dvě stě let od dob Napoleona, který zařadil tisk mezi velmoci, s nimiž musí bojovat. Uvažujeme-li o parlamentní demokracii, pak aktuálnější je zařazení médií za moc zákonodárnou, výkonnou a soudní jako čtvrtou moc či čtvrtý stav ve státě. Byl to právě tento „novinářský stav“, který původně pozoroval parlamentní dění z galerie. To se prostřednictvím masového tisku dostalo k mnohem většímu publiku než hlas přímých komunikátorů při politických rozpravách, jednáních a vystoupeních.

V moderních demokraciích jsou média chápána jako čtvrtý pilíř společnosti (politika, ekonomika, občanská společnost a média). Každý z těchto pilířů je nositelem specifické moci ve společnosti. V tzv. nových demokraciích v postkomunistických zemích se často již v 90. letech hovořilo o nekompletní demokracii z důvodu slabě rozvinuté občanské společnosti, což se v 21. století postupně mění. Také postavení českých médií se mění, k jejich obraně i kontrole přispívají nové občanské organizace a sdružení.

Přílišnou loajalitu k nové politické reprezentaci vystřídala po roce 1989 kritičnost tzv. hlídacího psa demokracie. Celospolečensky nejviditelnější změny, které ovlivnili investigativní novináři a občanské iniciativy, jsou v oblasti vnímání korupčního jednání, a to jak v rovině etické, tak v rovině trestněprávní odpovědnosti. Některé přetrvávající problémy v českých médiích formulovala například studie Transparency International (V čím zájmu?, 2014, s. 20)¹² takto: „...veřejnoprávní vysílání čelí intenzivní tržní konkurenci, kde hlavní roli hrají ukazatele sledovanosti, musí proto do jisté míry vycházet vstříc komerčním tlakům na obsah a formu poskytovaných informací, veřejnoprávní sdělovací prostředky jsou vystaveny nepřímému politickému vlivu (rozpočet, mediální rady), veřejnost nemá k dispozici ucelené informace o vlastnické struktuře soukromých médií, o pravidlech pro vnitřní fungování redakcí ani o způsobech, jakými novináři řeší etická dilemata spojená s jejich profesí (přestože existuje Etický kodex novináře).“¹³

Že udržení mocenské rovnováhy mezi jednotlivými pilíři společnosti není záležitostí rozhodnutou na delší dobu ani ve vyspělých demokraciích, dokazuje například kauza britského listu *News of the World* (NOW) z roku 2011, kdy novináři odposloucháváním telefonů významných politiků, členů královské rodiny a dalších lidí ohrožovali nejen privátní život dotčených osob, ale právě

¹² V ČÍM ZÁJMU? Jak funguje lobbying. Transparency International – Česká republika, o.p.s. 2014, <http://www.transparency.cz/wp-content/uploads/V-%C4%8D%C3%ADm-z%C3%A1jmu-a-jak-funguje-lobbying.pdf>, [online] dostupné 20.1.2016.

¹³ Tamtéž. Podobně vyznívá i názor Karla Hvižd'aly v příspěvku *Veřejnoprávní média: součást institucionální struktury demokratického státu* Karla, dostupné také na <http://www.svobodumediim.cz/aktuality/detail/74>. Příspěvek byl přednesený na semináři *Televize veřejné služby. Situace, perspektivy, evropské trendy*, který se konal 6. ledna 2016 na půdě Senátu Parlamentu ČR. Celý přenos je k dispozici na <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1000000235-seminar-televize-verejne-sluzby/>, vysílání 26.1. 2016.

mocenskou rovnováhu v britské společnosti. List pak musel po více než sto šedesáti letech existence kvůli bojkotu inzerentů skončit. Podobných příkladů mocenského střetu médií a politické moci by se i v samotné Velké Británii, která má jednu z nejlepších samoregulačních struktur v profesní i občanské rovině¹⁴, dala najít řada, zejména pokud jde o bulvární média. Podobnou vývojovou tendenci můžeme sledovat po roce 2000 i v České republice, média aktivně vyhledávají informace, týkající se politického i privátního zázemí a na rozdíl od 90. let je jejich postavení mnohem silnější, což se projevuje praktickým dopadem na politické a veřejné představitele.

Mediální kauzy se často netýkají nejmocnějších, ale naopak těch nejslabších, lidí postižených nějakým neštěstím, nemocí, náhodných účastníků médií zdůrazněných příběhů, reality show a těch, kteří vzbuzují největší emoce, děti. Příběhy dětí jsou prodávány stejně bezostyšně jako příběhy dospělých. Teprve důrazné prosby a upozornění královské rodiny způsobily, že po úmrtí princezny Diany nebyli mediálně pronásledováni její synové, ale informace o ní rozhodně k princům a další rodině tak ohleduplné nebyly. Ještě začátkem 21. století nejsou děti fakticky chráněny před zájmem českých médií, která chtějí získat pozornost mediálního publika a zvýšit čtenost, poslechovost či sledovanost.

V České republice se bulvární média prosadila ještě před koncem 90. let minulého století a v současné době tvoří silný tržní segment, který si až na výjimky¹⁵ uhájil jakési „právo“ na vlastní morální pravidla. Tím vznikla nejen dvojí profesní kvalita v podobě *quality press* a *tabloid press*, ale i dvojí hodnocení, pokud jde o etické standardy. V českém prostředí se tak koncem devadesátých let postupně konsolidoval tiskový trh ve spektru od seriózních médií (např. *Hospodářské noviny*) k tabloidním (např. *Blesk*), mezi nimiž byla média poznamenaná určitými tendencemi k bulvarizaci (např. *MF Dnes*). Najdeme-li v nebulvárních médiích nerespektování práv dětí, pak v bulvárních médiích najdeme i přímo deklarované pohrdání, např. vůči právu na soukromí.¹⁶

Nikdy nebyla moc médií díky všeobecné medializaci tak zásadní jako právě ve 20. století a ve století nastupujícím, ať už v období dominantního postavení tiskových médií (mezi dvěma světovými válkami), v období dominance televize ve druhé polovině 20. století či v posledních desetiletích, kdy došlo k digitalizaci vysílacích médií, a propojení všech médií prostřednictvím internetu a multimedializaci komunikace. Začíná se proto hovořit o „pátém stavu“, který tvoří opoziční proud k mainstreamovým médiím, do něhož patří alternativní média, blogeri či youtubeři.

¹⁴ Patrně i v rovině privátní, neboť na otevření kauzy NOW měli významný podíl samotní novináři.

¹⁵ Za výjimky lze považovat soudní spory osobností s bulvárními médií, které odmítly respektovat toto nepsané „právo“. Za všechny jmenujme např. Libuši Šafránkovou. <http://www.novinky.cz/krimi/46770-safrankova-vyhrala-soud-s-redaktory-casopisu-ano.html>.

¹⁶ Například časopis Story vstupoval na trh s reklamní kampaní o žalobách českých celebrit na časopis kvůli porušování soukromí v rámci tzv. reklamní nadsázky.

Jejich videa mají někdy větší sledovanost než televizní kanály mediálních podniků¹⁷, zejména u dětí a mladých lidí. Ti velmi rychle odrůstají od televize a po obrazovce počítače míří k *The Third Screen*, tedy k tabletům a mobilním (chytrým) telefonům, propojeným s internetem. Mobilní technologie jsou díky nejrůznějším aplikacím prostorem pro turistické informace a další služby, které jsou vhodné např. při pohybu městem, ale také klasickou reklamu, již přesně zacílenou na věk a zájmy uživatele.

Již od poloviny 19. století, kdy se uvolnila těsná finanční vazba tištěných médií na předplatitelskou veřejnost, bylo mediální publikum oslovováno stále více nejen jako čtenáři, ale také jako voliči, občané a jako příjemci reklamních sdělení, tedy marketingové publikum. Publikum, ke kterému směřují nejrůznější formy marketingových komunikací, včetně animované či kontextové reklamy na internetu, ale také publikum, které je zkoumáno různými výzkumnými metodami podle toho, co o sobě prozradí vlastními internetovými volbami a informacemi např. na sociálních sítích. Dochází k rozmazávání hranic mezi oddělovanými žánry mediální a marketingové komunikace díky kontextové reklamě v publicistických i komerčních textech a marketingové žurnalistice. Od uživatele médií to vyžaduje stále vyšší úroveň mediální gramotnosti, jinak může být vystaven různým kolizím v porozumění sdělení, včetně etické interpretace.

Dnešní mediální publikum je rozptýlené, individualizované a interaktivní. Roste i jeho zapojení do tvorby mediálních obsahů pro jiná média, ale i tvorba jeho vlastních obsahů publikovaných mimo tradiční média. Vznikl nový mediální sektor tzv. občanské žurnalistiky, který je někdy chápán dosti široce, jako vytváření obsahu uživateli médií (tzv. UGC, *user generated content*), ale jak řada teoretiků (např. Jakubowicz, 2013) upozorňuje, že je třeba rozlišovat mezi tzv. participativní žurnalistikou a občanskou žurnalistikou v užším slova smyslu, kdy je občansky obsluhován celý žurnalistický proces tvorby, včetně odpovědnosti za obsah.¹⁸ Je tedy rozdíl mezi tím, jestli někdo pošle fotografii do pořadu o počasí a situaci, kdy vydává např. alternativní lokální médium, které přispívá k názorové pluralitě. Některé z nich mohou přispívat i k mediální výchově dětí a mládeže.

Média zprostředkovávají nejen žurnalistické obsahy, ale také převážnou část marketingových komunikací a komunikace společenských organizací a institucí, včetně politického marketingu. Nejvlivnější formou marketingové komunikace je stále reklama, i když její žánry i hodnotové vyznění se neustále vyvíjejí společně s kulturou společnosti.

Kritikové mediální moci z řad teoretiků, ale i z řad samotných příslušníků mediálních profesí, hovoří o aroganci médií, banalizaci informací, bulvarizaci obsahu a podřizování všech tradičních i nových mediálních žánrů diktátu

¹⁷ Zvláště pokud jde o zábavu. V našem prostředí je to např. komerčně úspěšný kanál Jirky Krále <http://www.jirkakral.cz/>.

¹⁸ JAKUBOWICZ, Karol. *Nová ekologie médií. Konvergence a medimorfóza*. Zlín, VeRBum: 2013.

zábavy, zejména v televizní produkci¹⁹ či přímo tyranii médií, politologové pak o mediokracii, kdy informační, kontrolní a další funkce médií přerůstají do mocenské pozice.

Specifickým problémem České republiky a některých dalších postkomunistických zemí je propojení tzv. radničních médií s politickými koalicemi, které vykonávají správu v územních celcích, na krajské či místní úrovni. Historicky bylo propojení politických stran a médií (zejména novin) typické pro období před 2. světovou válkou, padesátá a šedesátá léta se považují za období dozívání období tzv. stranického tisku, i když určité nedeklarované směřování k názorům různých politických stran je u některých titulů patrné dodnes.

Svobodné šíření a získávání informací bylo po zrušení cenzury v roce 1990 jednou z podmínek budování nezávislých médií. Pokud jde o poskytování informací občanské veřejnosti včetně žurnalistické, je za významný krok možné považovat přijetí zákona o svobodném přístupu k informacím z roku 1999, jeho četné novelizace (naposledy ze září 2015) a metodická doporučení, které reflektují technologické změny v ekologii médií a usnadňují a rozšiřují možnosti získávání a šíření informací.

Za příklad dobré praxe lze považovat dlouhodobé občanské aktivity, zejména Otevřená společnost, o.p.s. a občanského sdružení Oživení²⁰, které se kromě protikorupčních aktivit dlouhodobě věnuje sledování a kultivaci tzv. radničních periodik, včetně reflexe, četných metodických příruček a podnětů pro novelizace zákonů. Tiskový zákon tak poprvé od roku 2013 upravil postavení a povinnosti periodik, která vydávají města a obce, čímž bylo potvrzeno jejich postavení jako médií veřejné služby.²¹ Tato periodika mnohdy navázala na praktiky období stranického tisku před rokem 1989, které spojila s novými možnostmi marketingových komunikací, zejména Public Relations, a tak sledovala zájmy vládnoucí reprezentace územně samosprávních celků bez ohledu na informování ve veřejném zájmu.

Média veřejné služby jsou považována za podstatnou součást demokratických společností. Na jejich důležitost upozorňuje Evropská vysílací unie (EBU) i sílící hlasy v České republice, reprezentované např. platformou pro nezávislost a pluralitu médií (svobodumediim.cz).

¹⁹ Pro tuto kritickou názorovou linii je významná zejména práce amerického kritika médií Neila Postmana *Ubovit se k smrti. Veřejná komunikace ve věku zábavy* z roku 1985 (česky 1999 a 2010).

²⁰ <http://www.bezkorupce.cz/tag/radnicni-periodika/>.

²¹ Jak konstatuje Oldřich Kužilek, jeden ze spoluautorů Zákona o svobodném přístupu k informacím a řady dalších publikací: „Obce a kraje by také měly vydat vnitřní předpis nejen o postupu, jak dosáhnout vyváženosti, ale také o některých procesních aspektech, například zda o odmítnutí doplňující informace rozhodne redakce, redakční rada, rada obce či kraje nebo starosta (hejtman).“ <http://blog.aktualne.cz/blogy/oldrich-kuzilek.php?itemid=21652>, 18. 11. 2013, cit. 20. 2. 2016. Podle online studie *Komu slouží radniční noviny* 2015, s. 25, http://www.bezkorupce.cz/wp-content/uploads/2015/09/-Studie_periodika_Oziveni_0915_web1.pdf chyběla redakční pravidla ještě u 60% sledovaných periodik.

Původní význam pojmu médium jako prostředku²² komunikace platí i dnes, ale jak konstatuje klasik teorie masové komunikace Denis McQuail, je stále obtížnější od sebe jednotlivá média odlišit.²³ Sám cítí, že by bylo třeba ve 21. století udělat za érou masové komunikace tlustou čáru a začít psát o médiích jinak.²⁴

Na změny v mediálním ekosystému reaguje i doporučení CM/Rec(2011) Výboru ministrů členským zemím o novém pojetí médií. Navrhuje řadu pravidel, která reagují na nová média, ale také navazuje na zásady mediální politiky pro členské země, které respektují tradiční očekávání společnosti při pojetí médií jako veřejné služby. Jsou to zejména dostupnost, pluralita a rozmanitost, spolehlivost, dodržování profesních standardů a etických norem, odpovědnost a transparentnost.

Začátek prvního desetiletí 21. století ještě nevnese do dosavadní praxe českých médií významné změny. Děti a mladiství jsou objektem zájmu médií, např. jako svědci různých událostí. Tématem jejich ochrany a mediálního vzdělávání se ale už začala zabývat občanská veřejnost.²⁵ Problémy zobrazování dětí v médiích nebyly příliš reflektovány, v mediální agendě převažovala stále silná témata privatizace, bankovní krize, korupce, a také reflexe názorových střetů s politiky, výkonnou mocí i mediálními institucemi včetně emancipace a profesionalizace žurnalistů.

Konec prvního desetiletí 21. století přinesl významnou změnu v rámcových pravidlech pro audiovizuální média, zejména když se po dvaceti letech změnila Směrnice Televize bez hranic na Směrnici o audiovizuálních mediálních službách na vyžádání²⁶, která měla za následek novelizaci či vznik nových českých zákonů, týkajících audiovizuální produkce a marketingových komunikací.

Pokud jde o téma děti a média, přinesla směrnice povinnost ochrany dětského spotřebitele a doporučila i aktivní uskutečňování mediální výchovy. Rada pro rozhlasové a televizní vysílání se kromě kontroly dodržování zákonů o rozhlasovém a televizním vysílání systematicky začala věnovat mediální výchově. Na svém webu zřídila portál Děti a média, na němž je zveřejňována doporučená literatura, výzkumné zprávy a další pomocné materiály pro mediální gramotnost.

Na zásadní proměnu médií ve vztahu k dětem reagovalo i Doporučení CM/Rec(2009)5 Výboru ministrů členským státům o opatřeních na ochranu dětí

²² REIFOVÁ, Irena 2004, s. 139. REIFOVÁ, Irena a kol., 2004. *Slovník mediální komunikace*. Vyd.1. Praha: Portál. s. 328.

²³ McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. 4. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál, 2009.

²⁴ Viz pořad České televize <http://www.ceskatelevize.cz/specialy/hydepark-civilizace/10.5.2014/>.

²⁵ Například petici proti násilí a sexu v televizi podepsalo téměř 100 tisíc lidí, mezi nimi řada odborníků.

²⁶ Směrnice Evropského Parlamentu a Rady 2010/13/EU ze dne 10. března 2010 o koordinaci některých právních a správních předpisů členských států upravujících poskytování audiovizuálních mediálních služeb (směrnice o audiovizuálních mediálních službách) v upraveném znění (Úřední věstník Evropské unie L 95 ze dne 15. dubna 2010).

proti škodlivému obsahu a chování a na podporu jejich aktivního zapojení do nového informačního a komunikačního prostředí. Doporučení se vztahovala zejména na tři oblasti: bezpečný prostor na internetu, označování bezpečného obsahu (tzv. labeling) a podporu internetových dovedností a gramotnosti dětí, rodičů i pedagogů.

Kvůli několika případům nevhodného způsobu zobrazování dětí v mediální produkci a zejména tzv. kuřimské kauze, kdy při prezentaci a doprovodném zobrazování kauzy došlo k masivnímu porušování práv dětí, kterého se dopustila řada médií, včetně České televize, byl přijat tzv. náhubkový zákon č. 52/2009 Sb. Zákon omezoval šíření informací o trestním řízení za účasti dětí.

3. Média veřejné služby²⁷ a trojí odpovědnost v médiích

Podobu dnešních médií radikálně proměňuje proces konvergence médií, který je možné považovat za „permanentní proces, díky kterému se časem zmenšují překážky v distribuci informačních, komunikačních a zábavních služeb“.²⁸ Konvergence probíhá v rovině technologické, korporátní, odběratelské, prostorové, regulační a také socio-funkční, což znamená, že „telekomunikační firmy se stále častěji věnují podobné činnosti jako mediální organizace a rozhlas i televize zase stále častěji slouží k cílům obchodní komunikace“.²⁹

Konvergenční proces má podobné důsledky i v České republice, což se projevuje také při uživatelském chování mediálního publika. Televizor vlastní nebo používá 92 % populace, 86 % domácností má více než 1 televizor, děti a mladiství tedy mohou sledovat vysílání samostatně. Mobil nebo smartphone vlastní 89 % populace, PC nebo notebook má 84 %, 41 % používá online sociální síť, každý 5. český uživatel je online i v pohybu.³⁰ (Macek, 2015, s. 20) Dosažitelnost uživatelů médií pro šířitele obsahu i marketingových komunikací je tedy vysoká.

Pokud jde o veřejnou službu médií a odpovědnost médií, lze za významné impulsy a hodnotové vzory považovat zejména britského vysílatele BBC, který je od roku 1927 příkladem pro rozvoj médií veřejné služby. Druhým významným mezníkem byl vznik tzv. Hutchinsonovy komise, která od roku 1942 posuzovala příčiny selhávání médií (výsledky byly zveřejněny v roce

²⁷ Seminář Situace, perspektivy, evropské trendy.

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10000000235-seminar-televize-verejne-sluzby/>.

²⁸ JAKUBOWICZ, Karol. Nová ekologie médií: konvergence a mediamorfóza. Zlín: Verbum, 2013. s. 28.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ MACEK, Jakub. *Média v pohybu: K proměně současných českých publik*. Brno: Masarykova univerzita 2015.

Dostupné na:

https://www.academia.edu/21060321/M%C3%A9dia_v_pohybu_K_prom%C4%9Bn%C4%9B_sou%C4%8Dasn%C3%BDch_%C4%8Desk%C3%BDch_publik Brno: Masarykova univerzita 2015.

1947) a její nálezy „významně přispěly k následujícím teoretickým úvahám a k praktické zodpovědnosti“.³¹ Zejména pro média Spojených států tak až do 80. let, kdy došlo k deregulaci, byl koncept společenské zodpovědnosti médií výrazem odpovědnosti médií vůči veřejnosti. Tento koncept byl vlivným teoretickým východiskem, přijatým některými médii i jinde ve světě, současně se však rozvíjí i komerční pojetí médií. Mezi hlavní zásady mediální etiky se zodpovědnost dostává znovu již v 80. a zejména v 90. letech, v reakci na informační vyprazdňování zpravodajství a falešnou objektivitu médií.

V českém prostředí byla ještě 80. léta doznávajícím obdobím potlačovaného respektu a obecné úcty k osobnosti člověka, k jeho identitě, individualismus byl převážně negativní hodnotou. Také děti byly chápány v duchu kolektivismu a zásady žurnalistické práce byly podřízeny zájmu celku, tedy „lidu“, v praxi pak vedoucí úloze strany, která stála nad přijímanými zásadami nestrannosti a objektivity v demokraticky se rozvíjejících zemích. O veřejný zájem v duchu společenské zodpovědnosti médií tedy před rokem 1989 v někdejší Československu nešlo, prosazoval se státní zájem, aktualizovaný vždy programem vládnoucí strany.

Teorie společenské zodpovědnosti považuje vlastnictví médií za veřejnou záležitost a média mají vůči veřejnosti závazky, zpravodajství by mělo být tudíž pravdivé, přesné, slušné a relevantní. Média by měla být sice svobodná, ale zodpovědná, tedy stanovit si vlastní samoregulační pravidla, dodržovat etické kodexy a profesionální zásady. Ve veřejném zájmu a za určitých okolností by mohla mít společnost možnost média regulovat³². Tato teorie je základem modelu médií veřejné služby, který existuje vedle modelu tržního, profesního a alternativních modelů.³³ Negativní důsledky tržního modelu pro děti spočívají v upřednostňování ekonomických výsledků před ohledem ke zranitelné skupině. Profesní model nazývaný také *media centred* model akcentuje často právo na informace z pohledu mediální organizace na úkor lidských práv a agendy, která by vycházela z veřejného zájmu a témat vzešlých z potřeb občanské společnosti.

Dá se tedy říci, že odpovědnost v médiích je dvojitá, ze zákona a podle pravidel samoregulace, tedy podle mediálních zákonů, podle pravidel profesních organizací, ale také podle pravidel mediálních institucí (vydavatelé, editoři). Z hlediska hodnotových orientací pak podle pravidel a zvyklostí malých sociálních skupin a rolí (redakce, rodina, přátelé) a nároků veřejnosti. Nesmíme zapomenout ani na třetí³⁴, osobní rovinu, tedy odpovědnost podle vlastních zásad (integrity, svědomí).

³¹ McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. 4. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál, 2009.

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž.

³⁴ Srov. WYATT, W.N. (ed.). *The Ethics of Journalism. Individual, Institutional and Cultural Influences*. London, New York: I. B. Tauris 2014.

Základy žurnalistické etiky vznikaly již koncem 19. a začátkem 20. století, kdy jednotlivé redakce vytvářely etické kodexy jako důsledek kritiky veřejnosti zejména pro jevy spojené s komercializací novin. Tyto zárodky budoucí žurnalistické etiky byly orientovány restriktivně a restriktivně na prostou formulaci několika zásad, filozoficky blízkých pragmatismu. Některé zásady měly v novinovém průmyslu i význam pro zlepšení konkurenčního postavení novin na trhu v duchu jedné z pozdějších často opakovaných zásad podnikatelské etiky „etika se vyplatí“. Součástí obchodní etiky je přece služba zákazníkovi, k níž dodnes patří dobré mravy a dobrý vkus. Ale ani tady se otázkou dětí příliš nezabývali.

Další profesní pravidla pro řešení morálních dilemat a konfliktů se formovala později a tvoří základ tzv. situační etiky, kdy rozhodování o etických otázkách a dilematech není dáno výčtem zásad, ale je ponecháno na individuálním posouzení a jednání každého novináře, který jako jediný může se znalostí celého kontextu učinit morálně správné rozhodnutí. Ke všeobecnému rozšíření žurnalistické etiky došlo ve 20. letech jak v severoamerickém, tak v evropském prostředí.

Etické kodexy byly motivovány podobně jako v podnikatelské etice obecně více důvody, od zlepšení dobrého jména přes pragmatičnost až po snahu vymezit se z důvodu konkurence vůči nerespektivnímu bulvárnímu tisku a jeho pracovním postupům. I když ve 20. letech 20. století byla polarizace žurnalistické etiky jako moderního politického povolání podpořena konceptem médií veřejné služby ve vysílání (BBC), deklarativnost, stranickost a propagandistické zneužití části médií na druhé straně posunuly žurnalistickou etiku k jiným profesním etikám v komunikačních disciplínách včetně reklamy, což důvěryhodnost etických snah oslabovalo. Deklarativnost etických kodexů bez každodenní kultivace novinářské kultury a etiky zůstává dodnes problémem velké části médií i v České republice.

Mezi hlavní zásady novinářské etiky patří: pravda a přesnost, nestrannost, respekt k soukromí, nezávislost na parciálních zájmech, odpovědnost vůči společnosti a jejím zákonům a v neposlední řadě slušnost a dobrý vkus. Později byly tyto zásady doplněny o odpovědnost při shromažďování a předkládání informací a o ochranu zdrojů.

Většina evropských kodexů již od 90. let 20. století vychází daleko více nikoli z práva na informace, jak je ještě stále zdůrazňováno v obligátním odkazu na První dodatek ústavy Spojených států amerických, ale z konceptu lidských práv, takže kromě dříve přijímaných zásad byla mezi hlavní hodnoty zařazena ochrana lidských práv jednotlivce a odmítání rasové, náboženské a jiné diskriminace. Teprve tady je téma dětí nastolováno spolu s ochranou dalších znevýhodněných skupin. V souvislosti se stárnutím populace jsou mezi těmito skupinami zmiňováni senioři, jejichž ochrana se spolu s ochranou dětí dostává stále častěji do novelizací zákonů, protože etické ohledy profesionálů i obecné veřejnosti nejsou vždy dostačující.

Pro etické profesní kodexy v médiích je podstatné, jak jsou tematizovány, zda směřují pouze úzce k profesním zájmům nebo také zájmům veřejným. Platí to i naopak: zda nejsou nadřazovány zájmy skupinové (včetně skupin podnikajících v médiích) nad zájmy individuální či menšinové, ať už jde o podmínky pro zachování osobní integrity novináře či individuální zájmy médií dotčených osob, zohledňované buď v průběhu vzniku mediálních produktů, či v jejich důsledku.

V tomto smyslu lze říci, že Etický kodex Syndikátu novinářů ČR již v roce 1998 (i ve svém posledním znění z roku 1999) pokrývá všechny tři zmiňované oblasti: individuální zájmy, zájmy veřejnosti i zájmy mediálních profesí. Nejméně prostoru je věnováno integritě novináře, i když je zmíněna. Ze stejného roku (říjen 1998) pochází i první český redakční etický kodex (Týden), který je inspirován více zdroji nežli jen Etickým kodexem SN ČR. Kromě toho, že akcentuje přesnost, různorodost a otevřenost při získávání informací, citlivost vůči soukromí dotčených osob, rozpracovává také příklady konfliktu zájmů a jejich možná východiska.

Technologické a společenské změny na přelomu 20. a 21. století výrazně proměnily i podmínky a způsoby práce v mediálních profesích. Žurnalistika se změnila z tradičně profesionalizovaného povolání v redakcích na interaktivní a participativně otevřenou nežurnalistických subjektům. Je třeba nově definovat zodpovědnost za mediální obsahy a jejich tvůrce. Kromě profesionálních textů vzniká celá řada textů potenciálně mediálního obsahu, objevují se nové žánry. Profesionální tvůrci se vyznačují zejména dodržováním standardů profesní etiky a uznáváním demokratických principů ve společnosti.³⁵

Kromě hlavního nástroje samoregulace, kterým jsou etické kodexy na úrovni mediálních a profesních organizací, vznikla celá řada dalších samoregulačních nástrojů a institucí. Mezi nimi tiskové rady, mediální ombudsmeni, organizace typu Media Watch, etické komise a rady pro stížnosti. Mediální etiku chápe Wolfgang Huber³⁶ jako profesní etiku, která odkazuje k individuální odpovědnosti lidí pracujících v mediálních profesích, dále jako etiku publika neboli etiku užívání médií, což je v dnešní době aktivity a interaktivity mediálního publika zvlášť potřebná oblast jednání, o níž je stále aktuálnější uvažovat. Etiku užívání médií, kterou lze v jistém smyslu považovat ze zvláštní druh etického konzumerismu, lze kultivovat i prostřednictvím mediální a estetické (filmové) výchovy. Tak jako se eticky zodpovědný konzument vyhýbá výrobkům, které jsou testovány na zvířatech, poškozují životní prostředí, využívají dětskou práci či dumpingové ceny na úkor zaměstnanců a jejich práv, tak by se uživatelé médií mohli vyhýbat médiím, která například zneužívají emoce příjemců médií, nerespektují soukromí, lidská práva a šíří nenávist.

³⁵ Podrobněji o proměně žurnalistické profese viz např. JAKUBOWICZ, Karol. 2013. *Nová ekologie médií. Konvergence a mediamorfóza*. Kapitola 6: Žurnalistika v informační společnosti.

³⁶ HUBER, Wolfgang. *Etika. Základní otázky života*. Praha: Vyšehrad, 2016.

Zodpovědnost uživatelů médií, kteří jsou často účastníky diskuzních fór a dalších vstupů do médií, by mohla spočívat v tom, že sami přispívají jen pravdivými, slušnými a věcnými příspěvky, jak jsou o to žádáni v pravidlech diskuzních fór. Jako třetí oblast mediální etiky jmenuje institucionální etiku, tedy etiku producentů médií³⁷ nebo lépe řečeno producentů zodpovědných za mediální obsahy.

V případě institucionální etiky můžeme o médiích uvažovat jako o podnikání v médiích a podnikatelské etice, jejíž zárodky najdeme v podnikatelské filozofii první poloviny 20. století, a která je dále rozvíjena koncem 20. a začátkem 21. století jako CSR (*corporate social responsibility*) neboli společenské zodpovědnosti firem.

Tradičními garanty odpovědnosti za členy vlastního společenství jsou stát a církve. Jejich role sice zůstává, ale s rostoucím hospodářským rozvojem nabývá stále většího významu odpovědnost korporací, firem a organizací, ať už v existující či absentující podobě. V České republice můžeme sice najít kořeny tohoto konceptu již ve dvacátých a třicátých letech 20. století ve smyslu odpovědnosti jako závazku podnikatele vůči společnosti. Například u firmy Baťa, která i dnes významně přispívá k této podnikatelské filozofii. V roce 2007 dostala Cenu za zodpovědný kapitalismus (společnost First ji uděluje od roku 2000).

Jako ucelená doktrína se však objevuje společenská odpovědnost firem v souvislosti s celosvětovými trendy teprve ve druhé polovině devadesátých let minulého století³⁸. Začátkem 21. století dochází k jejímu postupnému rozšiřování buďto ve všech pilířích (ekonomickém, sociálním environmentálním), nebo v některém z nich výrazněji. Případně je realizována, aniž by byla jako společenská zodpovědnost firem (CSR) pojmenována a komunikována. Hlavním cílem bývá zlepšení pověsti, dobrého jména, případné image organizace (sponzorství různých aktivit, dary, podpora potřebných apod.). Odvrácenou stránkou těchto snah je tzv. pinkwashing či greenwashing, tedy umělé vylepšování vlastního obrazu šířené zejména propracovanými strategiemi Public Relations a prostřednictvím budování mediálního obrazu.

Již koncem 90. let je rozvoj CSR podporován světovými a evropskými organizacemi jako příležitost ke zvýšení standardů podnikání. Tzv. Zelená kniha Evropské unie definuje CSR jako dobrovolné integrování sociálních a ekologických hledisek do každodenních firemních operací a interakcí s firemními stakeholders.³⁹ Pod pojmem *stakeholders* jsou chápány všechny subjekty zainteresované na způsobech a výsledcích firemních aktivit. Patří mezi ně majitelé, akcionáři, zaměstnanci, dodavatelé, odběratelé, ale také odbory, banky, média, organizace veřejné správy, vybrané neziskové organizace a další.

³⁷ Tamtéž s. 112-119.

³⁸ PAVLÍK, Marek, BĚLÍK, Martin. *Společenská zodpovědnost organizace*. Praha, Grada: 2010, s. 22.

³⁹ <http://www.csr-online.cz/>.

Tento pojem odkazuje na původní, čistě ekonomickou rovinu odpovědnosti vůči držitelům akcií (*shareholders*).

Po téměř dvaceti letech, kdy byla zpočátku nejvíce uplatňována u velkých a spíše zahraničních firem, se koncept CSR v České republice již značně rozšířil a stává se součástí firemní kultury také menších českých firem. Také povědomí ve společnosti se dále zvyšuje, zejména po vydání národní certifikační normy pro CSR.⁴⁰ Vznikla celá řada iniciativ, jejichž průkopníkem byla již v roce 1992 založená česká pobočka mezinárodní organizace IBLF jako Business Leaders Forum (BLF), pořadatel konferencí, setkávání, iniciátor řady pravidelných aktivit (včetně vzdělávání) a významným zdrojem informací o CSR.⁴¹

Mezi českými subjekty jsou to mimo jiné Fórum dárců, Byznys pro společnost, Etické fórum ČR, Rotary Klub a projekty, oceňující příkladné představitele, jako je Top odpovědná velká firma, Top odpovědná malá firma, Největší firemní dárců, Nejštedřejší firemní dárců a další.

V prostředí mediálního podnikání není CSR koncept rozšířen, přestože filozofie odpovědnosti médií má podobně jako podnikatelská etika s prvky CSR své začátky ve dvacátých letech minulého století (BBC a koncept médií veřejné služby) a zůstává spojován spíše s etikou médií a nekomerčním modelem médií. Roviny možných zodpovědností v dnešní medializované společnosti však nabývají na síle a propojení obou konceptů zodpovědnosti by bylo pro společnost velmi užitečné, protože podobně jako některé firmy mohou mít díky svému oboru činnosti potenciál většího poškození životního prostředí, mohou být i důsledky podnikání ve virtuální, ale velmi významné veřejné sféře (mediální krajíně, ekologii médií) u některých mediálních subjektů závažnější nežli u jiných.

Remišová⁴² propojením konceptu zodpovědnosti médií a konceptu CSR rozlišuje při aplikaci na mediální podnikání několik druhů odpovědnosti: odpovědnost vůči zaměstnancům, vůči vlastníkům, vůči managementu, zodpovědnost vůči veřejnosti, vůči publiku i vůči objektu, zodpovědnost vůči obchodním partnerům i konkurentům, zodpovědnost vůči investorům (producentům), zodpovědnost vůči regionu i ve vztahu ke státu.

Pro téma tohoto příspěvku je zvláště významná zodpovědnost vůči veřejnosti, vůči publiku a vůči objektu. Při zodpovědnosti z hlediska veřejného zájmu by mediální podniky měly dávat přednost veřejnému zájmu před zodpovědností vůči zaměstnavateli a respektovat právo veřejnosti na pravdivé informace, chránit demokratické principy a lidská práva. Vůči publiku se zodpovědnost projevuje mj. tvorbou originální, kvalitní a vkusné mediální

⁴⁰ Výzkum CSR společnosti Ipsos Tambor vyplynulo, že „81 % zaměstnaných lidí v ČR považuje za důležité, aby jejich zaměstnavatel byl společensky odpovědný (v r. 2011 to bylo již 86 %)“. Cit. podle KAŠPAROVÁ, Klára, KUNZ, Vilém. *Moderní přístupy ke společenské zodpovědnosti firem*. Praha, Grada: 2013.

⁴¹ Kromě specializovaného tištěného časopisu *CSR fórum* jsou významným zdrojem informací i webové, pravidelně aktualizované webové prezentace, např. <http://www.spolecenskaodpovednostfirem.cz/>.

⁴² REMIŠOVÁ, Anna. 2010. *Etika médií*. Bratislava: Kaligram, 2010. s. 270 – 280.

produkce, aniž by byl podceňován rozum a zneužívány city publika. Znamená to, že média budou při této tvorbě zároveň dodržovat odpovědnost vůči konkrétním osobám či skupinám osob, tedy respektovat jejich důstojnost, soukromí, zachovávat presumpci nevinu a chránit identitu obětí. A že budou při práci s informacemi věnovat zvláštní pozornost ochraně dětí.⁴³

Jako příklady z českého mediálního prostředí mohou posloužit Hospodářské noviny (respektive *Economia a.s.*) a z prostředí internetu Seznam.cz. Porovnáme informace, které na internetu firmy prezentují sami o sobě v záložce O společnosti/O firmě.

Economia kromě deníku Hospodářské noviny, týdeníků *Ekonom*, *Respekt* a odborných titulů provozuje online projekty, zaměřené na zpravodajství a videotvorbu. Prezentuje se jako producent kvalitního a seriózního zpravodajství a publicistiky. Největší prostor prezentace firmy je věnován právě CSR.⁴⁴ Informace na téma společenské zodpovědnosti jsou rozsáhlé a přehledně strukturované. Od konkrétních odkazů na zpravodajství, kde jsou vyčleněny na iHned zprávy, které lze zahrnout do některé z oblastí CSR, čímž firma přispívá k informovanosti a znalosti konceptu CSR mezi českou veřejností, přes organizaci, účast, mediální partnerství i ocenění v soutěžích až po charitativní a nadační inzerci. V části věnované CSR uvádí i veřejně prospěšné a edukační projekty, kterých se společnost účastnila, významné finanční příspěvky a v neposlední řadě i ocenění, která svědčí o profesionalitě tvůrců webových projektů, žurnalistických žánrů, fotografické a marketingové žurnalistiky, PR publikací apod.

Seznam.cz, a.s., si zachovává způsob komunikace, který přispěl k jeho úspěchu jako prvního českého vyhledávače otevřeného pro běžného, spíše laického uživatele, který vznikl na jaře roku 1996 s 1000 webovými stránkami ve studentském pokoji Ivo Lukačoviče. Seznam.cz v rámci prezentace firmy mapuje novinky každého roku hravou formou, také další informace jsou v podobném stylu. Usiluje o internet bezpečný a bezbariérový. O firemních hodnotách se píše: *„Naše firemní kultura vznikala docela živelně, ale díky tomu je postavena na hodnotách, které společně sdílíme, a jsou nám přirozené. Podporujeme inovace, komunikujeme otevřeně, jednáme slušně a jsme neformální. Ve vztahu k uživatelům, klientům i sami k sobě.“*

Podobně jako *Economia, a.s.*, vypočítává všechna ocenění, která firma od roku 2000 obdržela. V sekci charitativní činnost je několik aktivit srovnatelných s aktivitami *Economie*, řada z nich je věnována dětem, například Dětský čin roku, podpora Linky bezpečí či Zdravotním klaunům. O CSR ani zmínka.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ CSR definuje podobně jako je definována v odborné literatuře, tedy jako „Způsob podnikání nad rámec zákonných, etických i společenských očekávání. Zahrnuje sociální, ekonomická a ekologická hlediska do každodenního chodu firmy; je to součástí firemní strategie. Jde o dobrovolný závazek firem chovat se odpovědně ke společnosti i prostředí, v němž podnikají, chovat se odpovědně ke svým stakeholderům neboli otevřeně komunikovat a spolupracovat se zákazníky, investory, akcionáři, zaměstnanci, neziskovými organizacemi, dodavateli, obcemi, školami, médii, státní správou i mezinárodními organizacemi.“

Přítom v této sekci pod záložkou *Seznam se bezpečně* lze najít řadu projektů, které do oblasti CSR bytostně patří, včetně tzv. vazby na produkt, tedy fakt, že firma si v rámci CSR uvědomuje odpovědnost za důsledky své produkce či jiné činnosti, ve které podniká. Konkrétně řečeno, že například tabáková firma by měla přispívat k léčbě onemocnění způsobených kouřením, firmy z herního průmyslu zase na prevenci a léčení gamblerství, těžební společnosti na zmírnění dopadů na životní prostředí apod. Seznam.cz v programu pracuje s riziky při používání služby Seznamka.cz na svých stránkách, a také užívání internetu obecně. Projekt byl zahájen v roce 2008, jeho součástí je série instruktážních filmů *Seznam se bezpečně*, které mají k dispozici prakticky všechny školy, Křečci v síti pro mladší děti, divadelní projekt a výzkum ve spolupráci s Univerzitou Palackého v Olomouci.⁴⁵

Od roku 2013 se v rámci zpětné vazby s uživateli věnuje nápadům od uživatelů ke zlepšení svých služeb, ale i vlastnímu výzkumu (Výzkumník), jehož výsledky mohou zajímat i uživatele Seznamu. Část výzkumů je zaměřena na životní styl a nakupování, část také na užívání on-line služeb a chování vybraných skupin na internetu (např. dětí či seniorů). V roce 2013 uskutečnila společnost i svůj první výzkum „Internetové děti“.⁴⁶ Poslední výzkum z r. 2015 oslovil téměř 4,5 tisíce dětí 4.–9. tříd a necelé tři stovky učitelů on-line dotazníky a zorganizoval několik šetření typu focus group.

Výzkum potvrzuje, že děti přicházejí do školy již se základními znalostmi o tom, jak surfovat na internetu. Mladší děti spíše využívají tablet, od 5. třídy mají k dispozici mobilní telefon či smartphone (v r. 2013 to byla asi polovina dětí, v r. 2015 už 78 %). Polovina dětí umí také posílat e-mail již ve 4. třídě. Tři čtvrtiny dětí používají Facebook, hraní her s věkem klesá. Od druhého stupně základních škol jde hlavně o sledování videa, hudby, seriálů a přistupuje vlastní tvorba a její sdílení na internetu.

Projektu Seznam se bezpečně, který byl v roce 2013 oceněn Zlatým záchrannářským křížem, se daří z velké části rozvíjet činnosti, které jsou nutné pro implementaci etického řízení firmy a profesní etiky nejen díky prevenci na školách, ale i provozováním praktické pomoci prostřednictvím poradny a spoluprací s pedagogy, kriminalisty a dalšími specialisty.

Remišová strukturuje proces institucionalizace etiky v mediálním podniku takto: hlavním dokumentem pro rozvoj etiky je etický kodex, mechanismy zpětné vazby jsou telefonní linky (e-mailové adresy, internetová fóra) a poradenství k etickým otázkám. Jako orgány pro systematický rozvoj etiky jmenuje pracovníka, zodpovědného za rozvoj etiky, ombudsmana pro etiku a

⁴⁵ Projekt E-bezpečí, věnovaný bezpečnosti na internetu, je vědecky i prakticky zaměřený projekt, webová prezentace projektu je <http://www.e-bezpeci.cz/>.

⁴⁶ JAKÉ JSOU INTERNETOVÉ DĚTI. Návyky a dovednosti nejmladších uživatelů internetu a vliv školní výuky.

https://vyzkumnik.seznam.cz/system/news_item_documents/documents/000/000/005/original/internetove_deti_2015.pdf?1452257133, 8. ledna 2016, dostupné 3. března 2016.

komisi pro etiku. Mezi mechanismy pro dialog o etice jmenuje diskuzní fóra k etickým otázkám a brainstorming. Ve vzdělávacích aktivitách v oblasti etiky pak semináře, workshopy a tréninky pro získávání etických dovedností a e-learningové aktivity. Kontrolními mechanismy jsou etický monitoring a etický audit.⁴⁷

Pokud jde o problémy související s internetem, pak kromě významných vědeckých výzkumů z akademického prostředí (zejména dlouhodobé výzkumy týmu⁴⁸ na FSS Masarykovy univerzity v Brně prof. Davida Šmahela na téma internet a psychologie aj.) se na získávání a šíření informací o internetu a etických i právních souvislostech podílejí také specialisté a praktici z řad produktových manažerů a administrátorů webových projektů a firem. Kromě zmíněných existuje řada dalších praktických projektů, které mají preventivní, edukační i intervenční poslání.⁴⁹ Častá je i spolupráce s Českou policií. Příkladem této spolupráce a zároveň přehlednou příručkou je kniha Martina Kožíška a Václava Píseckého *Bezpečně na internetu*.⁵⁰ Věnují se kyberšikaně, kybergroomingu, objasňují jevy spojené se sextingem, stalkingem, phishingem a dalšími novými jevy, včetně seznamování na internetu. Kniha je doplněna praktickými návody, odkazy na krizová centra a výtahem ze zákonů, vztahujícím se k užívání internetu. Autoři jsou si vědomi, že součástí odpovědnosti firem, které publikují na internetu, je i zodpovědnost, zejména za poskytované služby a dostupný obsah.

Příkladem dobré praxe v prostředí tištěných médií může být britská PCC (*Press Complaint Commission*), v září 2014 nahrazená následnickou institucí IPSO (*The Independent Press Standards Organisation*). Ve svých zásadách se podrobně věnuje pojetí veřejného zájmu, ze šestnácti hlavních pravidel jsou dvě věnovány dětem a podrobně rozepsány. Za organizaci rozhoduje komise, která zveřejňuje své nálezy o porušení zásad. IPSO provozuje nepřetržitou telefonickou linku okamžité pomoci lidem dotčeným činností médií a možným obtěžováním médií. Poskytuje rovněž poradní službu typu *copy advice*, kterou v českém prostředí jako placenou službu provozuje například Rada pro reklamu. Z mezinárodních projektů je třeba jako příklad dobré praxe vyzvednout i přispění Evropské žurnalistické observatoře se sídlem ve Švýcarsku při tematizaci mediálních problémů.

Na přelomu 20. a 21. století, kdy v České republice vznikaly první etické kodexy pro tisková média, byl z hlediska sledovaného tématu této statě „děti a média“ nadějný vznik Tiskového kodexu Unie vydavatelů (z roku 2000), protože zdůraznil nezbytnost ochrany dětí. „U dětí má ochrana soukromí

⁴⁷ REMIŠOVÁ, Anna. 2010. *Etika médií*. Bratislava: Kaligram, 2010. s. 282.

⁴⁸ Vydávají časopis *Cyberpsychology.eu*, mj. působí v projektech *EuKids Online* a *World Internet Project*.

⁴⁹ Např. *Bezpečný internet*, *Linka bezpečí*, *Dětské krizové centrum*, *Bílý kruh bezpečí* a poradny, i když původně vznikaly k jiným účelům. Život dětí s médii přinesl závažná témata i pro některé z nich.

⁵⁰ KOŽÍŠEK, Martin, PÍSECKÝ, Václav. *Bezpečně na internetu. Průvodce chováním ve světě online*. Praha: Grada 2016.

přednost před hodnotou informace. Při zpravodajství tisk bere vždy zvláštní ohled na zájmy dětí a mladistvých.“ A dále: „Zprávy o prohřešcích mladistvých nesmí ztěžovat nebo bránit jejich možnému znovu začlenění do společnosti.“ Tento kodex zůstal bohužel soliterní akcí v rámci profesní etiky mezi vydavateli a nebyl začleněn do struktury institucionalizace etiky (nevznikla tedy žádná platforma pro stížnosti a poradenství, ani diskuzní a tréninkové možnosti) a implementace kodexu tak zůstala jen na úrovni prosté deklarace.

Milan Šmíd jej ještě o deset let později od vzniku nazývá „mrtvým dítětem“ nefunkční Tiskové rady UVDT a srovnává je s jinými funkčními komisemi v evropských státech pro oblast stížnosti na zejména etická pochybení médií, k nimž lze „lze dosti vzdáleně zařadit také komisi pro etiku Syndikátu novinářů ČR“.⁵¹

Vzhledem k tomu, že členové Komise pro etiku patří mezi silně vytížené členy mediálních profesí a pedagogy, vzniká i určitý deficit v četnosti vzdělávacích, osvětových a expertních aktivit Syndikátu novinářů. Na druhé straně se rozšiřují aktivity tří hlavních center vysoko školského vzdělávání v Praze, Brně a v Olomouci a vznikla tak řada internetových platforem a živých diskuzních cyklů, které jsou i streamovány či dány k dispozici dodatečně na internet, takže se prakticky možnosti dalšího vzdělávání profesionálů a doplňkové výuky pro studenty mediálních studií a žurnalistiky rozšířily.

Komise pro etiku⁵² reaguje v dosti statickém modu na podané stížnosti a oslovuje dotčená média s žádostí o zpětnou vazbu. V řadě případů konstatuje, že podle předešlých zkušeností některé žádosti o vysvětlení zůstávají opakovaně bez odpovědi, jiné se jako nedořešené kauzy táhnou dlouhé měsíce a stížnostmi na bulvární média se komise nezabývá, čímž přispívá k legitimizaci jimi nárokovaného vlastního zvykového práva a zmiňované dvojí morálky médií.⁵³

Za protiklad bulvárních médií jsou považována media veřejné služby, v českém prostředí převážně zmiňovaná jako veřejnoprávní. Část veřejnosti ještě stále má Českou televizi a Český rozhlas v povědomí jako státní média, což lze vysvětlit určitou setrvačností v kulturních vzorcích. Horší je, že i přes mnohaletou snahu o odpolitizování Rady ČT a Rady ČRo, podporovanou dokumenty EU v podobě doporučení, toto pojetí přetrvává i v povědomí vlád, vedení politických stran i samotných radních. Dokonce možná po vzoru Polska se ozývají i hlasy proti televizním a rozhlasovým poplatkům a nabádají k opětovnému zestátnění veřejnoprávní České televize.

Česká společnost je názorově rozdělena na ty, kdo považují veřejnoprávní média za nezbytná pro demokratickou společnost a na ty, kdo se domnívají, že

⁵¹ Zdroj: <http://www.mediar.cz/samoregulace-vydavatelu-mrtve-narozene-dite-ceska-tiskova-rada/>, 15. 2. 2011, dostupné 26. 1. 2016.

⁵² <http://www.syndikat-novinaru.cz/etika/>.

⁵³ Srov. například pořad ČT *Dělníci bulváru* 16.4. 2014 z cyklu Český žurnál. Dostupný na : <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10408111009-cesky-zurnal/213562262600002-delnici-bulvaru/>.

tato média mají díky poplatkům nežádoucí konkurenční výhodu při financování a navíc ubírají komerčním médiím peníze z trhu reklamy.⁵⁴

Na příkladu diskuzí kolem postavení médií veřejné služby v mediálním systému České republiky, které probíhají i v jiných evropských zemích v krajních případech s cílem je znovu zestátnit (Maďarsko, Polsko), zrušit či pozastavit jejich existenci (Řecko), příp. oslabit (Rumunsko, Slovensko), je vidět, že koncepty komerčních médií a médií veřejné služby jsou problémem nejen podnikatelské filozofie, ale i problémem bytostně politickým a občanským. Česká televize i Český rozhlas své postavení uhájily, i když útoky na jejich nezávislost, pluralitu a významný podíl na zdravé socializaci dětí nepřestávají být aktuální.

Právě specializovanými pořady pro děti a mládež dokazují oba vysílatelé nenahraditelnost existence médií veřejné služby. Zejména Český rozhlas (Rádio Junior) a Česká televize, když po programové restrukturalizaci a výrazné profilaci existujících i nových jednotlivých programů koncem léta 2013 zahájila vysílání televizního programu Děčko pro dětského diváka⁵⁵, chápaného jako bezpečné televizní „hřiště“, určené zejména pro dvě věkové skupiny: předškolní a mladší školní děti.

Tím se Česká televize vymezila i proti komerčně úspěšnému dříve vysílanému podvečernímu dětskému bloku TV Barrandov (únor 2010 – březen 2014), který měl vysokou sledovanost (byl vysílán i ráno). Patřil však mezi ty pořady, kvůli nimž Rada pro rozhlasové a televizní vysílání zařadila mezi své priority také v letech 2012–2013 sledování a analýzy vysílané reklamy a upoutávky zaměřené na děti rozšířeným způsobem. Podrobné studie marketingových specialistů přinášely varovná zjištění. „V průběhu sedmi vysílacích dnů mohli diváci Animáčku v podvečerním vysílání sledovat 336 reklam a sponzoringových spotů v celkové délce 125 minut. Průměrný reklamní blok měl 10 spotů a v rámci jednoho pořadu Animáček bylo nejvíce odvysíláno 99 reklam. (...) mezi nejčastěji odvysílané spoty patřily reklamy na léky a vitaminy, sladké nápoje, jogurty a mléčné dezerty, hračky a stavebnice, čokoládu a sladkosti (...).“⁵⁶

⁵⁴ <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10000000235-seminar-televize-verejne-sluzby/>.

⁵⁵ <http://decko.ceskatelevize.cz/>.

⁵⁶ JUNKOVÁ, Alice. *Děti jako cílová skupina mediální persvaze*. Bakalářská práce. Zlín, UTB. 2012. Podrobněji na téma dětí a reklamních sdělení viz např. Etický kodex Rady pro reklamu nebo http://www.rrtv.cz/cz/files/monitoring/studie_deti_mladez_a_reklama.pdf či <http://www.businessinsider.com/how-kids-consume-media-2011-4/tv-still-rules-1>.

4. Byznys a nové dětství⁵⁷

Třeba jen zběžný pohled do obrazové historie americké reklamy⁵⁸ dává na první pohled tušit, proč sledování trendů z oblasti reklamy a dalších forem marketingových komunikací může být užitečné pro predikci vývojových tendencí i na evropském kontinentu, kde s výjimkou skandinávských zemí převažuje liberální model mediálního systému bez rozsáhlého omezení reklamy, cílené na děti.

Vývoj české reklamy byl po dlouhou dobu po roce 1948 značně utlumen, o to usilovnější byla po roce 1989 snaha rychle navázat na světové trendy se všemi pozitivy i negativy.

O minulém, dvacátém století, deklarovaném a díky respektu k právům dítěte i v mnohém uskutečněném jako století dítěte, je podle Joela Bakana třeba uvažovat i jako o století, na jehož konci vznikly „nové osnovy dětství“ a společnost „zakouší emociální konflikt mezi tím, co dětství je a co by mělo být. Instinktivně tíhneme k myšlenkám *století dítěte* a věříme, že by děti měly být společností chráněny⁵⁹“. Namísto toho jako společnost připouštíme, aby firmy chápaly děti jako málo chráněný zdroj svého zisku.

Bakan nachází důkazy toho, že dětství se mění nebezpečným způsobem v několika oblastech:

1. V marketingu zaměřeném na děti, který se stal samostatným odvětvím a vyvíjí se takovým směrem, že se od něj distancuje i jeho zakladatel a dlouholetý guru James McNeal. Cílem tohoto marketingu je „zmanipulovat jejich formující se emoce, vypěstovat u nich nutkavé chování a poplést jim hlavu sexem, násilím a obsedantním konzumním chováním“.⁶⁰

2. Několikanásobně se zvýšilo procento dětí, které pod vlivem farmaceutického průmyslu užívají psychofarmaka. Tyto firmy „používají pochybné a často i nelegální marketingové taktiky ke zvýšení prodeje svých produktů“⁶¹ a silně ovlivňují výzkum.

3. Stále více dětí trpí chronickými nemocemi, vrozenými vadami a autismem, což je dáno znečištěním životního prostředí stále novými a většinou legálními chemikáliemi.

⁵⁷ V této části vycházím především z oceňované knihy Joela Bakana *Dětství pod palbou. Jak velký byznys ovlivňuje děti.* (2011, česky 2013).

⁵⁸ Viz např. několikanásobnou encyklopedii věnovanou historii americké reklamy po desetiletích nakl. Taschen. (Ed. Jim Heiman, Taschen, Köln 2002)

⁵⁹ BAKAN, Joela. *Dětství pod palbou. Jak velký byznys ovlivňuje děti.* Praha. Triton. 2011.

⁶⁰ Tamtéž, s. 13.

⁶¹ Tamtéž.

4. V USA je doposud legální dětská práce již od 12 let, jde-li o rodinné farmy.⁶² Autor je kritický i vůči americkému systému školství a doporučuje namísto hledání vědeckých důkazů o škodlivosti výrobků a aplikované praxe v těchto odvětvích uplatňovat tzv. princip předběžné opatrnosti, který je spíše vlastní rodičům a který by měl používat i stát. Podobné závěry a argumenty bychom našli v řadě dalších publikací a studií, které je dobré připomenout i v evropském prostředí, přestože se zdá být „přeregulováno“. Globalizovaná průmyslová odvětví a marketingové komunikace korporací neznají hranice a mohou se stát nevhodnými kulturními vzory v dalších oblastech světa.

5. Hodnotové orientace a mediální výchova

V zásadě existují dvě různé větve, kudy se výchova k médiím, známá také jako mediální gramotnost, vyvíjí. Jedna část je převážně teoretická. Ta se soustřeďuje na pochopení fungování médií, tedy na to, na jakých zásadách jsou tvořeny jednotlivé žánrové celky, zejména zpravodajství, pomáhá porozumět mediálním rutinám a poukazuje na schopnost kriticky hodnotit média. Druhá část se věnuje praktické výuce prostřednictvím metody *learning by doing*. Jde o výuku dovedností média samostatně tvořit, ať už prostřednictvím cvičných médií, nebo formou časově i tematicky zaměřených projektů, které jsou zpracovávány mediálními výstupy. Různé může být i začlenění do výuky.

V České republice se například prosadil model začlenění do vyučovaných předmětů, jiný model preferuje mediální výchovu jako samostatný předmět včetně didaktických pravidel. Například Slovensko vyučuje mediální výchovu jako samostatný předmět. Dosavadní zkušenosti z obou rozdílných systémů školní výuky ukazují, že má-li dojít k očekávaným výsledkům v generacích tzv. digitálních domorodců, pak by se mediální výchova měla rozšířit i na předškolní věk, což je klíčové, nestačí pouze sledovat, jak se zvyšuje počet hodin strávených s médii a samostatně zvládnuté dovednosti.⁶³

Vedle teoretické přípravy (jak rozumět médiím) jsou druhou podstatnou složkou praktické aktivity prostřednictvím vlastní tvorby. Tady bychom mohli konstatovat to, co zaznívá často o projektech občanské žurnalistiky, tedy že tyto aktivity jsou *important but imperfect*. Děti a mladí lidé ještě dříve, než začnou s vlastní tvorbou, mají často již zažitou určitou představu o tom, jak vypadá mediální produkce a tedy i jejich samostatná tvorba, učí se metodou napodoby. Pokud sledují dominující bulvární média, pak vzory, které napodobují, nemusí být zrovna příkladné.

V českém prostředí existuje ještě prvorepubliková tradice výchovy filmem, rozvíjená po roce 1989 jako samostatná filmová výchova ať už ve škole,

⁶² Tamtéž, s. 14.

⁶³ <http://cz.ejo-online.eu/130/etika-a-kvalita-zurnalistiky/stav-medialni-gramotnosti-v-cr>.

nebo prostřednictvím specifických filmových festivalů (například filmové školy pro veřejnost, festivaly a další tematicky zaměřené cykly filmových děl, např. *Jeden svět*). Tento směr je částí odborníků i přes sblížující se filmové a mediální technologie považován za samostatnou „výchovu filmem“. Na jedné straně postupně konverguje k široce pojaté mediální výchově, ale zůstává i specifickou výchovou k estetickým, ekologickým, humanistickým hodnotám a k lidským právům.

Škola a rodiče, v jejichž společnosti děti do určitého věku tráví nejvíce času a podléhají jejich autoritám, nejvíce přispívají k cílům mediální výchovy. Určitou pomůckou pro rodiče a školy je i platforma Děti a média⁶⁴, kterou na svých stránkách v rámci implementace nových zásad provozuje Rada pro rozhlasové vysílání. Impulsem pro tuto aktivitu je snaha o zkvalitnění samoregulace, ochrany dětského spotřebitele a rozvoj mediální výchovy v českém prostředí, kterou přinesla Směrnice o audiovizuálních mediálních službách Evropského Parlamentu a rady 2010/13/EU.

Nedávno se na této platformě objevila žádost matky chlapce, která měla pochybnosti o tom, zda škola jejího syna nepochybila, když dětem v 6. třídě v rámci výuky pustila film 3 096 dní: Příběh Nataschi Kampuschové, který vypráví skutečný příběh zneužívané dívky. Film je přitom doporučený pro dospělé diváky, nejméně od 18 let. Nejen tato otázka naznačuje naléhavost potřeby speciálních přehledů vhodných mediálních pořadů a další mediální produkce, které by pomohly rodičům a pedagogům orientovat se v obrovské mediální nabídce. V České republice bychom potřebovali portál typu www.mediaed.org, který chápe mediální výchovu i v rovině občanské a přináší orientaci v tématech, která jsou v hledáčku aktuálního zájmu dětí a mládeže (módní značky, sociální sítě) či nabízejí reflexi důležitých témat, jako je např. zodpovědný konzumerismus. Takovou reflexi přináší například kanadský dokument *Konzumní dětství*⁶⁵, umístěný na těchto stránkách.

Tím by byla rozvíjena i občanská rovina mediální výchovy, která není příliš v českém prostředí zmiňována a kam patří nejen participativní a občanská žurnalistika, ale také péče o hodnoty občanské společnosti, kultivace veřejného i virtuálního prostoru a péče o národní identitu.

Příkladem občanské odpovědnosti je činnost řady občanských iniciativ, sdružení, obecně prospěšných společností atd. Některé z nich se věnují převážně informování a rozšiřování myšlenek, osvětě pomocí webových prezentací, sborníků, prevenci před negativními jevy, kultivaci demokratické společnosti, a jiné více praktickým aktivitám a činům. Například Česko-britská o.p.s. se věnuje obojímu, tedy prosazování myšlenek, které podporují všestranný rozvoj společnosti a zdravý vývoj potenciálně ohrožených či marginalizovaných skupin, a rovněž praktickým aktivitám.⁶⁶

⁶⁴ <http://www.detiamedia.cz/>.

⁶⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=57lj2galvOU>.

⁶⁶ <http://www.ceskobritska.eu/>.

Na kauze „Porno vedle hračkářství“, kterou se povedlo organizaci Kverulant⁶⁷ dotáhnout až do konce, lze ukázat, jak významná je pro společnost i taková masarykovská drobná práce zdola. Organizace Kverulant, dříve známá pod názvem *Acta non verba* (Jednat, nejen mluvit), se snaží dotahovat do konce určité problémy, o nichž si kritický občan myslí, že by se měly řešit, ale sám nemá dost času a kompetencí, aby v jejich řešení vytrval.

Některé tyto problémy už byly třeba i dříve pojmenovány jinými médii, ale zůstaly pro ně otevřenými a nedokončenými mediálními kauzami. To je jeden z dalších často kritizovaných problémů médií, která v běhu za dalšími novými zprávami již o vývoji problému neinformují. Pokud takovou povinnost nestanoví například zákon, tedy není-li médium k takovému sdělení vyzváno dotčenými subjekty či jinak povinováno. Je tomu tak například v případě institutu dodatečného sdělení.⁶⁸

V kauze, kterou organizace Kverulant otevřela, se jednalo o nevhodné sousedství prodejny erotického zboží a hračkářství v nákupním centru v Praze-Hostivaři. Organizace vyvinula několik aktivit, aby situaci změnila. Nejdříve oslovila vedení obchodního centra, aby sjednalo nápravu, což se nestalo ani po slibu, že prodejna bude v krátké době zrušena. Obrátila se na rakouského majitele prodejny, ale opět bez odezvy. „Rakouský majitel se s odpovědí ani neobtěžoval. Kverulant se ještě pokusil intervenovat přímo v Rakousku. Opět marně. Rakouský majitel si patrně myslel, že to, co by ve Vídni nebylo ani myslitelné, mu v zaostalém Česku snadno projde.“⁶⁹

Komentář organizace odkazuje na zkušenosti z období raných 90. let, kdy některé zahraniční subjekty ještě „vyprodávaly“ v České republice kulturu, která už jinde vyšla z módy, nebo ji jinde prostě nedovolovaly zákony. Tehdy byla běžně k vidění například velkoplošná venkovní reklama na cigarety, dokonce i cílená na mladé lidi, první ucelený zákon o reklamě byl totiž přijat teprve v roce 1995.⁷⁰

Organizace podala trestní oznámení pro šíření pornografie na místech přístupných dětem, ale oznámení bylo odloženo, i když policie konstatovala, že toto umístění je nevhodné a nemorální. Podobně dopadla i stížnost na policii a další stížnost na živnostenský úřad a vedoucímu prodejny, ten dokonce argumentoval tím, že jejich obchod je veřejně prospěšný a doporučil, aby se spíše přestěhovalo hračkářství, pokud se sousedství obou prodejen zdá nevhodné.

Soustředěným tlakem se nakonec po dvou letech podařilo dosáhnout, že se prodejna erotického zboží přece jen odstěhovala. Organizace to komentovala

⁶⁷ <http://www.kverulant.org/kauza/porno-vedle-hrackarstvi>.

⁶⁸ „Dodatečným sdělením se rozumí uveřejnění informace o konečném výsledku trestního nebo správního řízení poté, co v době, kdy řízení nebylo ještě pravomocně skončeno, bylo publikováno sdělení, že takové řízení probíhá, eventuálně bylo referováno o jeho průběhu. Vydavatel je povinen na žádost dotčené osoby dodatečné sdělení uveřejnit.“ POUPEROVÁ, Olga. *Regulace médií*. Praha, Leges: 2010, s. 241.

⁶⁹ <http://www.kverulant.org/kauza/porno-vedle-hrackarstvi>.

⁷⁰ Srovnej slogan z té doby na cigarety Petra: „Moje parta, moje Petra.“

takto: „Na této kauze je dobře vidět, že pro zisk jde často soudnost, dobrý vkus a elementární morální zásady stranou. (...) Lépe hlavní myšlenku vyjádřil pro Kverulanta známý dětský psycholog Vladimír Fiedler: *Tak jenom krátce nakonec: dávejme dětem to, co jim patří (svoji lásku, pozornost, péči, hračky a věci pro rozvoj jejich duše). Dospělým zas to, co patří jim, třeba i obchody s erotickými pomůckami. Ale nesměšujme to dohromady, nedávejme to k sobě. Přece vedle prodeje hraček také nebývá obchod se zbraněmi.*“⁷¹

6. Odpovědnost za děti a odpovědnost k dětem

Hlavními nástroji odpovědnosti médií jsou zákonné prostředky v podobě českých mediálních zákonů a implementace zásad evropského mediálního práva. Dynamika mediální regulace se vyvíjí směrem k demokracii a lidským právům, v mediálním podnikání byla po roce 2000 nastavena také některá chybějící pravidla (např. ochranu dětského spotřebitele, pravidla pro product placement atd.), ale technologický vývoj a konvergence médií přináší stále nové podněty pro odpovědnost médií.

Největší deficity lze pozorovat spíše v samoregulační oblasti. Kulturu uskutečňování mediálních profesí ovlivňuje vnitřní prostředí mediálních organizací a nástroje kultivace profesní etiky. V oblasti tiskových médií převažuje krajní liberalizace a komercializace, obtížně se samoregulace prosazuje také v prostředí internetu, i když právě samoregulace by byla mnohem účinnějším nástrojem než hledání legislativních řešení tohoto globálního prostředí.

Při sledování odpovědnosti médií jsme konstatovali zvyšující se odpovědnost v individuální rovině. Tedy nejen v rovině individuální praxe profesní etiky, ale také v rovině občanské a v rovině uživatele médií. K reflexi mohou přispívat projekty směřující k podpoře mediální výchovy, která posiluje kompetence pro tuto individuální odpovědnost uživatele médií. K tomuto cíli směřuje i druhá část projektu Česko-britské o.p.s. Děti a média, a také obě studie ke vztahu médií a dětí.

Odpovědnost za děti mají bezprostředně rodiče a škola, odpovědnost k dětem celá společnost. Úmluva o právech dítěte⁷² tyto odpovědnosti pro jednotlivé instituce, včetně rodiny, přesně specifikuje. Jak poznamenal Nelson Mandela, to, jak se společnost chová k dětem, nejlépe vystihuje ducha

⁷¹ Tamtéž.

⁷²<http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/> citováno podle:

<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/rlp-uvod-17537/>

jak je uvedeno v Deklaraci práv dítěte přijaté Valným shromážděním Organizace Spojených národů 20. listopadu 1959, "dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm",

společnosti, tedy i hodnoty, na které lze v určité zemi, historické době a politické a ekonomické situaci z tohoto chování usuzovat.

Kdybychom parafrázovali slogan českého feministického programu „Ženská práva jsou lidská práva“⁷³, mohli bychom říct, že i „dětská práva jsou lidská práva“. V České republice je Listina základních práv a svobod⁷⁴ součástí ústavního pořádku, čímž je dána vysoká priorita také vzhledem k tomu, že děti do určitého věku nejsou schopny si svá práva plně uvědomovat, aktivně bránit a vyžadovat, je proto nutná další podpora, včetně podpory ze strany občanské společnosti.

V teorii masových médií existuje dlouhá historie diskuzí o účincích masových médií a hledají se jednoznačné důkazy a o platnosti často protichůdných postojů. Těžko se však dá zpochybnit zvyšující se podíl médií na socializaci dětí, jak konstatuje například Milan Nakonečný (Nakonečný 2009, s. 102): „Socializace je vysoce komplexní proces, začínající v novorozeneckém věku v rodině, pokračující ve škole a v zaměstnání, determinovaný masmédií, ale i příslušností k různým skupinám pracovním, zájmovým a dalším.“⁷⁵

Pro podmínky českého prostředí jsou tedy nejcennější původní výzkumy, o nichž byla řeč v předcházejících částech příspěvku, zejména v raném dětství, z dalších můžeme zmínit např. výzkumy navazující na knihu pedagožky Kláry Šedřové.⁷⁶ Rodiče a širší rodinné prostředí mají odpovědnost za základní návyky v užívání médií, protože sledování televize a používání internetu právě rodina zařazuje do struktury volného času dětí. Média, počítačové hry, sociální sítě a další internetové obsahy propojují všechny sociální situace dětí daleko více nežli u dospělé populace.

Mediální výchova se od poznávání toho, jak média fungují a jaké jsou jejich historické i současné technologické souvislosti, posouvá právě k problémům vzdělávání a socializace dětí i mladých lidí prostřednictvím počítače. Zvyšovat své mediální kompetence musí tedy spolu s rodiči a prarodiči především pedagogové. Jejich slabinou bývají technické dovednosti, ale sociální zralost a zkušenosti jsou naopak silnou stránkou, takže mohou zůstat dobrými rádci a vést mladou generaci při zvládnání nových jevů, které se jako virtuální varianta skutečných sociálních jevů objevují na síti.

Pokud jde o zodpovědnost médií k dětem, viděli jsme, že kromě praktické žurnalistické etiky, která může přispívat ke kultivaci vlastních mediálních sdělení médií, přináší nové inspirace pro mediální instituce i koncept

⁷³ <http://zenskaprava.cz/>

⁷⁴ Čl.10 (1) Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno. (2) Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a osobního života. (3) Každý má právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě.

Čl. 32 (1) Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.

⁷⁵ NAKONEČNÝ, Milan: *Sociální psychologie*. Praha: Academia 2009.

⁷⁶ ŠEĎOVÁ, Klára. *Děti a rodiče před televizí. Rodinná socializace dětského televizního diváctví*. Brno: Paido, 2007.

společenské zodpovědnosti firem. Tady se pro mediální firmy nabízí spolupráce s výzkumnými a pedagogickými pracovišti, včetně vysokých škol, ale i neziskovými organizacemi. Mohou podpořit také různé projekty, jejichž cílem je upozornit na problematické jevy, jako je nenávistné jednání (*hate speech*) či různé závislosti, spojené s užíváním médií. Dobrým příkladem může být např. Sexistické prasátečko jako příklad anticeny, která každoročně přináší přehled nejméně vkusné reklamní produkce, aniž by se většinou měla veřejnost možnost seznámit se s ní prostřednictvím etických rad. Často jde o reklamu na výrobky a služby regionálních firem, jejichž kontrolou se zabývají místně příslušné orgány živnostenských úřadů. Také zde by bylo možné vysledovat zvykovou kulturu a hodnotových orientací 90. let, kdy chyběla zpětná vazba pověřených orgánů. Je to mj. i důsledek opožděné reformy státní správy. Nové uspořádání krajských samospráv začalo platit po dlouhých debatách až v roce 2000.

Do té doby záleželo zejména na reflexi Rady pro reklamu (vzniklé v roce 1994). Ta se soustředila spíše na velké firmy a podané stížnosti. Průnik regulace a samoregulace tvoří sice v zákoně o reklamě institut dobrých mravů, odvolávající se na veřejně uznávané hodnoty, ale jejich výklad závisí na hodnotových orientacích společnosti, které se jen pomalu stávají předmětem veřejné debaty. Také v sociálních vědách lze pozorovat toto téma jako výzkumné teprve nedávno (připomeňme zejména knihu *Inventura hodnot* z roku 2010, která prezentuje výsledky sociologických výzkumů hodnot v České republice, uskutečněných pod vedením Libora Prudkého).

Profesní sdružení, která působí v mediálních a marketingových komunikacích, mají sice své etické komise, jejichž prostřednictvím naplňují zodpovědnost vůči veřejnosti, včetně dětí, ale jejich praxe jen velmi málo zasahuje do veřejné diskuze. Etické rady pro média a reklamu jsou spíše pasivní a administrují stížnosti zvenčí.

Zde se otvírá velký prostor nejen pro kultivaci veřejné komunikace, včetně reklamních sdělení, ale také ke kultivaci životních hodnot. Na dětství a mládí jako formativním hodnotovém věku záleží, zda v budoucnu u dnešní mladé generace převáží hodnoty tvořivosti a tolerance či pasivity, komercializace a netolerance.

X. ZOBRAZOVÁNÍ DĚTÍ V ČESKÝCH MÉDIÍCH

Kolize dvou ústavních práv v českém prostředí

ANDREA ŠIŠPEROVÁ, SVATAVA NAVRÁTILOVÁ

Příběh Abrahama a jeho nejmladšího syna Izáka, kterého byl ochoten obětovat, aby dokázal svou absolutní oddanost Bohu, (...)mně dodnes nahání hrůzu. Snažím si ho vysvětlit a docházím k děsivému závěru, že je v povaze člověka obětovat nejvzácnější jako důkaz smýšlení.

ARNOŠT LUSTIG

1. Úvod

Příspěvek se věnuje případu tzv. nýrské kauzy, která shrnuje mediální zobrazování odebrání předškolních dětí z rodiny kvůli podezření ze sexuálního zneužívání dívek vlastním otcem. Medializace kauzy z ledna roku 2015 rychle gradovala a ještě v tomtéž měsíci vyústila v sebevraždu vyšetřovaného otce. Kauza je nahlížena v kontextu možné proměny zobrazování dětí v médiích po roce 2000 a zejména po r. 2009, kdy došlo ke změně regulace podmínek mediálního zobrazování dětí. Příspěvek si klade otázku, zda je médii uplatňovaná svoboda projevu zvažována při medializaci kauz v trestním řízení s ohledem na profesní etiku a zájmy dětí.

Média jsou v dnešní době významnou oblastí, jejímž prostřednictvím je realizováno jedno ze základních práv Listiny základních práv a svobod, právo získávat a šířit informace. Zároveň jsou média i prostředím, v němž nejčastěji dochází ke střetu s dalším základním právem, právem na soukromí. Vznikající kolize těchto práv představuje nejen střet dvou ústavních práv, ale je i podstatným morálním dilematem, které tvoří jádro každodenního rozhodování v profesní žurnalistické etice. „V žurnalistice může dilema spočívat v rozhodování, zda uveřejnit něco, co někoho zahanbí. Ať se rozhodnete tak či tak, vždy bude porušena nějaká hodnota, například právo člověka na soukromí. Pocit novináře z důsledků vlastního rozhodování souvisí s morálním hodnotovým systémem, podle něhož se rozhoduje.“¹ (Burns, L.S., 2004, s. 78.) Pokud jde o děti, je proces rozhodování mnohem obtížnější a je třeba brát v úvahu ještě další pravidla a hodnoty, které jsou dány historií i vývojovými trendy v národním mediálním prostředí.

Český mediální systém, který je po r. 1989 ovlivněn novou politickou a kulturní situací, patří podle Hallina a Manciniho podobně jako v Rakousku, Německu či skandinávských zemích do severostředoevropského systému médií, ale ve srovnání s německým disponuje rozdílně velkým mediálním trhem,

¹ BURNS, Lynette Sheridan (2002). *Žurnalistika. Praktická příručka pro novináře*. Praha, Portál: 2004.

zmenšeným o dřívější slovenský trh. Do popředí zájmu se tak dostaly otázky konkurence v rámci jednotlivých subjektů v rámci segmentů mediálního trhu a později po rozšíření internetu, digitalizaci a multimedializaci médií částečně i mezi jednotlivými segmenty. Například zpravodajství audiovizuálních médií začalo konkurovat zpravodajství internetových verzí tištěných médií. V dnešní době jsou v konkurenčních vztazích další oblasti, zejména zpravodajství zpřístupňované jinými platformami (tablety, mobilní telefony).

Také profesionalizace českých médií po radikální obměně personálního obsazení redakcí postupovala pomalu (byla kritizována jako „klukokracie“). Ještě dnes je tato generační mezera patrná v řadě mediálních specializací a žánrových oblastí, podobně jako na Slovensku, i když se pomalu zaplňuje – zejména v investigativní žurnalistice, kde je potřeba zkušených analytiků nejčastěji zmiňována (platí to např. také pro oceňovaný pořad České televize *Reportéři ČT* či týdeník *Respekt*).

V souvislosti s tím, že první etický kodex nejrozšířenější profesní organizace v českém prostředí (Syndikát novinářů ČR) vznikl teprve koncem 90. let minulého století, je zřejmé, že česká společnost, nacházející se v devadesátých letech ve stavu mnohavrstevné transformace, neměla ustálená pravidla pro jednání v konfliktních situacích za účasti dětí a pravidla nebyla zažitá ani v rovině více profesí. Podobně tomu bylo i v případě pravidel medializace událostí, v nichž vystupovaly děti. Jednotlivé redakce nedisponovaly závaznými redakčními kodexy a pravidly, které by byly kvalitním vodítkem pro práci novinářů, takže redakce fungovaly zejména na základě zvykových zásad, které se měnily se změnami vlastníků i obsazení redakcí.

Dnes se situace lepší, pokud jde o profesní úroveň českých novinářů, protože vyrostli noví profesionálové jak vzděláním, tak jazykovými znalostmi. Orientují se v tom, jaká je situace v evropských zemích. Mají zkušenosti i z dalších zemí, zcela co do vývoje odlišných, ať už jako důsledek neoliberalních, totalitárních či postkoloniálních kultur. Působili ve válečných zónách a v zemích s etnickými střety. Za více než dvě desetiletí jsou tito noví profesionálové vybaveni praktickými zkušenostmi také v domácí žurnalistice, včetně zkušeností z náročné investigativní práce a zkušenostmi ze zahraničních misí, v mezinárodních konfliktech, krizových a válečných situacích, kde byli konfrontováni s profesními zásadami novinářů z jiných zemí. Novináři jako profesní skupina prošli tedy novými redakcemi s výrazně různorodými cíli i rozdílnou profesní kulturou. Počáteční kopírování politické agendy a jednoznačné podpory celospolečenských změn devadesátých let je postupně nahrazováno na jedné straně kritičností a reflexí slabin demokracie, o které Václav Havel řekl, že její nevýhodou je, že těm, kdo to s ní myslí poctivě, nesmírně svazuje ruce, zatímco těm, kteří ji neberou vážně, umožňuje téměř vše. Jak ukázal výzkum sebepojetí českých novinářů Jaromíra Volka a Jana Jiráka, převládaly začátkem 21. století u českých novinářů tři orientace: orientace na

pátračsko-advokátní roli při vykonávání žurnalistické profese, kariérní přístup a menšinový přístup, kdy základní rolí novináře je u části novinářů chápána role tvůrce mínění.² Jako východisko pro zvolené téma zobrazování dětí by převažující sebepojetí novináře jako advokáta a investigativce mělo naznačovat, že novináři budou při zobrazování dětí v médiích postupovat spíše zodpovědně k dětským právům, že konflikt mezi právem na informace a právem na soukromí budou řešit ve prospěch dětí, ale i dalších skupin, které vyžadují speciální ohledy. Můžeme mezi ně počítat i jednotlivce, kteří se dočasně ocitnou v ohnisku zájmu médií.

Osobní přesvědčení a představa o způsobu, jak toto povolání vykonávat, může zůstat jen v rovině sebepojetí, které nemusí obstát při verifikaci – protože je tady ještě rovina praktického vykonávání novinářské praxe, která závisí na společenském kontextu a pracovních podmínkách vydavatele (zaměstnavatele). Změnil se mediální trh, nabídka mediálních obsahů se zmnohonásobila a změnilo se i publikum. Je individualizované, rozptýlené, aktivní a jako partner, participující na tvorbě obsahu médií, rovněž velmi kritické – tím se postavení žurnalistické (semi)profese zhoršuje. Rozdíl mezi profesionálem a amatérem někdy zdánlivě, jindy fakticky zaniká. Dokládá to i právě dokončený výzkum, který v pořadu Fokus Václava Moravce *Lesk a bída médií*, komentoval sociolog Jaromír Volek upozorněním na fakt, že v otázce důvěry veřejnosti vůči médiím oproti zmiňovanému výzkumu před deseti lety byl zaznamenán velmi silný pokles.³

Podobný trend zaznamenává i evropský výzkum hodnot⁴, pravidelně opakovaný v evropských zemích. Na jednu z 289 otázek: *Jaká je vaše důvěra v tisk*, uvedlo v roce 1991 jako ne moc velkou 58 % respondentů (v roce 1999 53 %. V roce 2008 49 %). Vůbec žádnou důvěru nemělo v roce 1991 10 % a v roce 2008 až 19 % (Hodnoty a postoje, 2008, s. 229). Tuto situaci předvídal již koncem 90. let minulého století Ignatio Ramonet⁵, když ve stati *Být dnes novinářem* napsal: „Tážeme se po budoucnosti novinářů. Jsou postupně eliminováni. Systém už je nechce. Může fungovat i bez nich. Nebo spíše řekněme, že bude fungovat s nimi, ale přisoudil jim méně důležitou roli (...). Kvalita novinářské práce klesá a rychlým znejišťováním této profese je zároveň zasažen i její sociální status.“⁶

Citovaná Lynette S. Burns vidí problém více zevnitř a naznačuje, že velká část novinářských dilemat vyplývá ze střetu různých loajalit. Novinář uvažuje o různých zájmech a dopadech, počínaje lidmi, kteří jsou spojeni nebo vystupují

² JIRÁK, Jan, VOLEK, Jaromír. Vybrané atributy profesního sebepojetí. *Mediální studia I/2006*, s. 21.

³ Viz *Fokus Václava Moravce*. 13. díl. Lesk a bída médií. TV, ČT24, 5. dubna 2016 [online]. [přístup 28. dubna 2016]. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/11054978064-fokus-vaclava-moravce/216411030530004/>.

⁴ *Hodnoty a postoje v ČR 1991–2008: pramenná publikace European Values Study*. Brno: Masarykova univerzita 2009.

⁵ RAMONET, Ignacio. *Tyranie médií*. Praha: Mladá fronta, 2003. Myšlenky.

⁶ Tamtéž, s. 33

v jeho příspěvcích, je si vědom profesní úlohy i obecných rolí, které média plní ve společnosti, má závazky vůči čtenářům a v neposlední řadě také k zaměstnavateli – chce splnit jeho očekávání. „Když přijde rozhodování, únikové cesty jsou uzavřené. Dokonce i rozhodnutí nedělat nic má své důsledky. Někteří novináři tvrdí, že rozhodují vydavatelé a šéfredaktoři, ne oni sami, takže morálka jednotlivce nehraje žádnou roli.“⁷

Jak je známo například z psychologie, podobné uvažování mělo v experimentech i v historických událostech tragické důsledky – jako například tzv. Milgramův experiment. Ten ověřoval, co všechno jsou lidé schopni udělat v rámci respektování autority (zúčastněné osoby neznaly účel experimentu) a pokusit se tak pochopit, jak mohlo dojít při holocaustu k absolutní ztrátě humánního přístupu k lidem a odvolávání se na autority a „systém“ při poválečných procesech v Norimberku. K podobným otázkám může vést i jiný velmi známý Stanfordský vězeňský experiment, kdy organizátorovi a zároveň účastníkovi experimentu byl účel experimentu znám. Přesto jej kontext experimentu také negativně ovlivnil a potřebnou reflexi toho, co se děje, získal až zvenčí, prostřednictvím jiné osoby.⁸

2. Novináři, pravidla a hodnoty

Jak upozorňuje řada autorů, mezi nimi i citovaný Ramonet, v kontextu rozhodování novináře převažují v posledních desetiletích hodnoty neoliberalismu. „Informační systém tak pozvolna dospívá k tomu, že existují důležité hodnoty (okamžitost, zmasovění) a hodnoty méně důležité, což znamená méně rentabilní (kritéria pravdy). Informace se stala zbožím. Občanskou funkci má stále méně a méně.“⁹

Hlavním úkolem novináře je naplňovat vizi média, dojde-li k nesouladu představ zaměstnance a zaměstnavatele, dochází k rozchodu. V českém prostředí jsme mohli pozorovat, že novinář je buďto propuštěn nebo sám odchází do jiného média za jemu bližší vizi, případně se skupinou podobně smýšlejících zakládá nový mediální subjekt.

Použijeme-li ke srovnání deklarovaná pravidla, podle nichž by čeští novináři měli pracovat (etický kodex novináře MF Dnes z roku 2002¹⁰), pak

⁷ BURNS, Lynette Sheridan (2002). *Žurnalistika. Praktická příručka pro novináře*. Praha, Portál: 2004, s. 79.

⁸ ZIMBARDO, Philip. (2007, česky 2014): *Luciferův Efekt. Jak se z dobrých lidí stávají zlí*. Překlad Radek Kašpar a Monika Králíková. Praha: Academia. Viz také rozhovor s autorem in: *Hyde Park Civilizace* TV, ČT24, 12. prosince 2015 [online]. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/specialy/hydepark-civilizace/12.12.2015/>.

⁹ RAMONET, Ignacio. *Tyranie médií*. Praha: Mladá fronta, 2003. Myšlenky, s. 108.

¹⁰ Tehdejší praxi MF DNES může ilustrovat například ukáзка článku Petry Sasínové z 10. 1. 2002: *Rodina znásilněné dívky přijala nechtěné dítě. Vrbno pod Pradědem – Šestatřicetiletá Marie Zahradníková z Vrbna pod Pradědem porodila už čtyři děti. Možnost, že by měla být maminkou popáté, ji doposud nepřišla na mysl ani ve snu. Přesto už brzy nastoupí mateřskou dovolenou. Bude se totiž starat o novorozené své dcery Markěty. Třináctiletá školačka otěhotněla poté, co byla znásilněna třicetiletým mužem ze sousedství. (...) Postava hezké hnědovlasé dívky nabyla díky mateřství předčasně ženských tvarů, ale jemná dětská tvář prozrazuje skutečný*

uvidíme, že v kodexu převažují hodnoty profesně kvalitně odvedené práce, zájmů vydavatele a loajality k němu. Kodex má 20 zásad a jsou věnovány těmto hodnotám: pravdivost, přesnost, ochrana zdroje informací a poctivost při jejich získávání, vyhýbání se konfliktu zájmů, konzultace sporných témat s právníkem, respekt k autorským právům, nepřijímání darů a financování cest (výjimky schvaluje redakce), kolegiálnost, respekt k rozdílným (náboženská víra, menšiny, politická příslušnost, sexuální orientace). Respekt k soukromí a dalším osobnostním právům zdůrazňován není, ani citlivost vůči dětem. V popředí je loajalita k redakci i vydavatelství. Dnešní majitel Agrofert deklaruje nezávislost redakce a odpovědnost šéfredaktora, vazba pro řadového zaměstnance na zájmy zaměstnavatele se však posiluje, protože etický kodex je součástí pracovní smlouvy. Vliv nátlakového jednání u velkých médií občas vychází najevo (např. televize Prima je v podezření, že nutila své zaměstnance manipulovat zpravodajství v neprospěch objektivit¹¹ a nestrannosti). Na prvky nevhodně aplikované korporátní kultury v České televizi, která může omezovat kreativitu žurnalistů, poukázal např. Adam Komers v rozhovoru pro Mediahub.¹²

Další dva kodexy, vzniklé na přelomu století (Etický kodex časopisu Týden z roku 1998 a novelizovaný Etický kodex novináře z roku 1998 (novelizovaný roku 1999), se právě v tom ohledu liší a oba berou v úvahu ještě osobnostní specifika na obou stranách mediální produkce. Etický kodex novináře se věnuje osobní integritě novináře a nabádá k respektování soukromí osob, zejména dětí a dalších lidí, kteří mají sníženou schopnost pochopit následky svých výpovědí pro média a k zachování profesního tajemství. Časopis Týden se kromě všeobecně deklarovaných standardů, jako je zákaz plagiátorství a presumpci nevinu při pojednávání o kauzách z oblasti soudnictví a přestupků, věnuje velmi podrobně ochraně soukromí, dětem a mladistvým, veřejnému zájmu a zájmu osob, dotčených činností médií. Vzhledem k většinové praxi médií s největším dosahem však šlo spíše o určitý předvoj v žurnalistické kultuře, k němuž se při zobrazování dětí blížila jen část médií.

Při analýzách žurnalistických, zejména zpravodajských žánrů bylo řadou výzkumů potvrzeno, že novináři i editoři se řídí zpravodajskými hodnotami, v laické veřejnosti se hovoří také o tzv. mediální logice. Podle teorie zpravodajských hodnot při nastolování témat dávají určitým tématům média přednost nejen podle obecných zpravodajských hodnot, mezi které patří novost, blízkost v širokém slova smyslu, včetně etnocentrismu, překvapení, vztah

věk. Dívka těžce nese, když se o jejím neštěstí mluví, a zarytě mlčí. (...) Podobně zpracovaný text s plnými jmény aktérů kauzy, včetně nezletilé dívky, bychom našli i v Lidových novinách z 11. září 2002. Články prošly bez většího povšimnutí veřejnosti.

¹¹ BŘEŠŤAN, Robert. Nahrávka z klíčové porady TV Prima k uprchlíkům: „Vedení televize má názor a vy ho budete respektovat“. *Hlidacipes.org*. Dostupné na: <http://hlidacipes.org/nahravka-z-porady-zpravodajstvi-tv-prima/>.

¹² KYŠA, Leoš. Adam Komers: O atmosféře strachu na Kavčích horách a Radě ČT, která „funguje“ jako osobní ochranka generálního ředitele. *Mediahub.cz* [online]. Dostupné na: <http://mediahub.cz/rozhovory-35810/adam-komers-o-atmosfere-strachu-na-kavcich-horach-a-o-rade-ct-ktera-funguje-jako-osobni-ochranka-generalniho-reditele-1057321>.

k elitním národům, státům, osobám (celebritám), možnost personalizace tématu a další.

Pro média jsou důležité rovněž tzv. zpracovatelské hodnoty, tedy zda je téma jednoznačné, lze je zjednodušit či zúžit na některou silnou zpravodajskou hodnotu, např. na negativitu (vyjadřovanou tezí „dobrá zpráva, žádná zpráva“) či konflikt a záleží i na tom, zda má téma potenciál pro dramatizaci či příběh. Pro obrazová média to byla samozřejmě existence obrazu, videa, pro rozhlasová média pak zvuková nahrávka, ale při dnešní konvergenci médií již obraz a zvuk používají všichni, doba je multimediální. Mediální publikum zase hodnotí zprávy zejména podle užitečnosti a relevance u seriózních médií, případně zajímavosti, zábavnosti či emotivnosti tématu u jiného typu médií, v rozpětí emocí od pozitivních (radost, dojetí) až po nenávisť, závist a zlomyslnost. Celebritizace mediální komunikace se z tabloidních médií jako tendence šíří i do dalších mediatypů a funguje jako model i pro politickou komunikaci a zpravodajské informování o tématech s nejsilnějšími zpravodajskými hodnotami (negativita, kriminální příběhy).

Vezmeme-li v úvahu, že v 90. letech po velmi rychlých politických a ekonomických změnách a rozsáhlé privatizaci médií zahraničními vlastníky se také v českém prostředí začal silně prosazovat liberální, komerční model médií, který z velké části rezignuje na společenskou odpovědnost médií a preferuje prodaný náklad a ziskovost, pak je nasnadě, že dochází i k výrazným změnám v hodnotových preferencích vydavatelů. Tento trend vyjadřuje ve zkratce slogan *prime time – crime time*, kterým lze i v českém prostředí postupně charakterizovat část televizního zpravodajství, nebo struktura zpravodajských žánrů v tištěných médiích stavěná převážně na (názorovém) konfliktu.

Převažující koncentraci médií na negativech ve společnosti reflektoval¹³ v českém prostředí např. bývalý šéfredaktor Hospodářských novin Petr Šimůnek, když přecházel do národní mutace časopisu *Forbes*, který se soustřeďuje na pozitivní zprávy.

V rozhodujícím spektru médií bylo třeba slevit ze zásad žurnalistického poslání, jako je pravdivost, objektivita, vyváženost, ale i slušnost, zodpovědnost, služba veřejnému zájmu atd. Ne nadarmo se hovoří koncem minulého století o postžurnalistické době, kdy určitá část médií rezignovala na některé dřívější role žurnalistiky ve společnosti a docházelo k informačnímu vyprazdňování mediálních sdělení, k infotainmentu a tabloidizaci mainstreamových médií. Něco musí být takové filozofii médií z dřívějších hodnot obětováno, v horším případě zájmy dotčených subjektů, ať jde o kohokoli, včetně dětí.

¹³ „ (...) měli jsme dost toho, že vyrábíme noviny, které jsou den za dnem pesimistické, přinášejí pořád blbě zprávy, protože takový je svět, vy máte tendenci o takových věcech referovat, protože zrovna rezonují. Zaplňujete tedy noviny zemětřeseními, pády letadel, tím, že někdo něco ukradl, vytuneloval, někoho podvedl, že někde je někdo zavřený. To vás po relativně krátké době otráví, zároveň tím nasáknete a jste infikovaný. A potřebujete karanténu, aby to z vás spadlo. Já jsem si karanténu dal asi půl roku, kdy jsem nebyl v novinách a dělal jinou práci.“ AUST, Ondřej: Proč Forbes v Česku uspěl a Hospodářkám se nedaří. *Médiář*. Dostupné na : <http://www.mediar.cz/petr-simunek-proc-forbes-v-cesku-uspel-a-hospodarkam-se-nedari/>.

3. Každodenní rutiny¹⁴ a zobrazování dětí v médiích

Na přelomu roku 2000 v prvním desetiletí ještě pokračovala praxe zobrazování dětí v médiích, daná zavedenými postupy, za nimiž stojí snaha získat co největší pozornost publika, a tím i lepší pozici na mediálním trhu. Na něm v 90. letech převážili zahraniční vlastníci, kteří s sebou přinášeli pro české prostředí nové pojetí mediálních sdělení jako komodity na informačním trhu i novou kulturu mediálních profesí. Znamená to, že i struktura mediálních sdělení se může měnit a přecházet v části mediálního spektra od důrazu na pravdivost, věcnost a relevanci sdělení k důrazu na hodnoty, které jsou typické pro propagační model komunikace. Nejznámější model takové komunikace je shrnován do zkratky AIDA (*attention, interest, desire, action*), jehož smyslem je nejdříve upoutat pozornost.

V mediálním sdělení tuto funkci plní rámování, tedy určitý interpretační rámec a důraz na některé detaily, neboli framing a priming. Důležitou roli hraje i způsob titulkování sdělení a způsob editace fotografie či střihu videa. V druhé fázi marketingového modelu komunikace je to pak zájem, což znamená, že čtenář, posluchač, divák či internaut zůstává u určitého sdělení a nepokračuje k dalšímu. Ve třetí fázi modelu AIDA se zájem mění v touhu něco mít. Pokud konzument takové touze dá volný průchod, pak si koupí nějaký produkt či nějakou službu. Aplikováno na média to tedy znamená, že na mediálním trhu dokončí sledování mediálního sdělení, „zkonzumuje“ informaci, tedy přečte, poslechne, shlédne, proklikne link. Mediální trh se zvětšil, nové subjekty si tak konkurují díky liberalizaci podmínek pro vstup na něj a v neposlední řadě i díky novým technologickým možnostem (zejména rozšíření přístupu k internetu a internalizaci médií).

Před obdobím přechodu k demokracii¹⁵, tedy do konce 80. let, byla zcela odlišná situace: počet mediálních subjektů se vyvíjel podle zásad státní politiky v oblasti sdělovacích prostředků a regulace závisela na ideologické libovůli vládnoucí nomenklatury, která posuzovala zaměření, obsah i personální obsazení médií. Na ní závisela i existence či neexistence titulů vzniklých zdola jako výsledku tvůrčích sil, což bylo částečně kompenzováno neoficiálními, nelegálními či disidentskými aktivitami (např. Lidové noviny, jejich vydávání

¹⁴ Všední den českého novináře pracujícího na plný úvazek je dán pracovní dobou, novinář pracuje v redakci i mimo redakci, na rozdíl od dřívější praxe, kdy se články dopisovaly na pracovišti, také často posílá příspěvky přímo z terénu. Hlavním kritériem práce je rychlost publikování příspěvků, což profesionálovi ubírá čas, který by jinak mohl věnovat zodpovědnému a obezřetnému zpracování tématu. Pracuje se tedy v chvatu a tento styl práce se dramaticky liší od rozvážných metod odborného pracovníka v jiných profesích či cizelování textu literárního umělce. Navíc novinář ovšem jen velmi zřídka pracuje pouze na jediném textu. Obvykle zároveň vytváří texty, které zpracovávají aktuální témata určená na každodenní dopolední poradě (jeden, ale i tři články, které musejí být hotové do odpolední uzávěrky), a dále komentáře k aktuálním událostem či trendům (které se od vlastních článků odlišují akcentováním osobního názoru autora), rozsáhlejší příspěvky do přílohy či magazínu dotyčného periodika (typicky tři měsíčně).

¹⁵ ČERMÁK, Jindřich. Přechody k demokracii [online]. E-polis.cz, 14. duben 2005. Dostupné na: <http://www.e-polis.cz/clanek/prechody-k-demokracii.html>.

bylo zastaveno v roce 1952, vycházely před obnovením v roce 1989 i neoficiálně v letech 1987 a 1988). Pravidla tvorby žurnalistických sdělení a preference témat v médiích se vyvíjela v rámci vládnoucí ideologie a ostatní volná tvorba byla pod dohledem stejné ideologie či předvídaté autocenzury.

Po krátkém uvolnění atmosféry ve druhé polovině šedesátých let se situace v československé společnosti začátkem sedmdesátých let v období tzv. normalizace radikálně změnila. Jak vzpomíná Karel Hvižďala¹⁶: „V redakcích stále přituhovalo. Nová vedení vyžadovala víc než neutrální témata: zavedla příplatky za angažovanost, tedy materiály, které podporovaly normalizaci. (...) Celkem bylo do konce čistek vyloučeno ze Svazu novinářů asi 1500 novinářů, což byla třetina všech členů.“¹⁷ Také dnes je třeba sledovat tendence k mocenským zásahům do tvůrčí svobody žurnalistů a bránit ústavní právo na svobodu projevu, i když jsou motivovány jinými zájmy.

Po změně společenského systému v roce 1989 bylo zobrazování dětí v médiích ovlivněno také zvykovou morálkou 90. let bez všeobecně uznávaných pravidel profesní etiky. Ostatně nejen v žurnalistice – společenský kontext vykazoval anomickou povahu a hledání (a zejména ustálení) nových pravidel¹⁸ v období přechodu k demokracii postupovalo v řadě oblastí velmi pomalu. Etické problémy byly často řešeny spíše přípravou nových zákonů či novelizací stávajících a hodnotová proměna společnosti se vyvíjela více směry, s často protichůdnými tendencemi, včetně setrvačnosti a paradoxních kombinací hodnot.

V mediální komunikaci se hovoří o anomii jako o nepřítomnosti či oslabení pravidel a norem jako společenském kontextu, v němž fungují. Pokud jde o samotné procesy komunikace, lze je interpretovat mnoha teoretickými koncepty. Jak ale vysvětlit nedostatek empatie při zobrazování dětí? Sociolog Zygmunt Bauman upozorňuje, že pro účely mediální prezentace určitého mediálního spektra mohou být témata zbavována hodnotových charakteristik. Podle Baumana jde o obecnější jev, tzv. adiaforizaci čili separaci jednání od širšího pojetí, zejména etického hodnocení.¹⁹ Termín autor použil již na začátku 90. let, později jej aplikoval na řadu dalších témat, včetně etiky poslušnosti, při analýze holocaustu, a také při analýze procesů postmoderní komunikace, v nichž dochází k destrukci živé osobnosti člověka na řadu znaků. Z nich je pak použito jen několik. Jako příklad uvádí redukci člověka na seznamkách (věk, výška, váha, velikost poprsí apod.). K podobným procesům dochází v bulvárních médiích, kdy „příběh“ (často smyšlený) funguje podle pravidla tří „S“ (sex,

¹⁶ HVÍŽDALA, Karel. *Mardata. Vzpouře v žurnalistice*. Praha: Portál 2011.

¹⁷ Tamtéž, s. 145.

¹⁸ Srov. DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, KUNC, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství 1994, s. 77.

¹⁹ BAUMAN, Zygmunt a David LYON. *Tekutý dohled*. Olomouc: Broken Books, 2013, s. 130-131.

skandál, senzace) a je komprimován do titulku²⁰, který prodává, tedy vede konzumenta médií, jehož pozornost upoutal, k symbolické koupi příběhu.

Podle pravidel marketingu je „tržní vůdce“ v určité oblasti také vzorem jednání na trhu. V českém prostředí v tomto směru zanechal výraznou stopu deník Blesk, který je dodnes lídrem tištěných médií. Jedním z projevů napodobování tržního vůdce je proto i tabloidizace původně seriózních médií.²¹ Podobně tomu bylo i v případě nejznámější kauzy bulvarizujícího a neetického zobrazování dětí v médiích, tzv. kuřimské kauzy. Tato kauza dvou týraných chlapců je nejen v rovině práva značně rozsáhlá a spleťtá, figurovala v ní řada lidí s různými zájmy a v pozornosti médií byla po dlouhou dobu. V jiných nežli zpravodajských žánrech však najdeme i příklady snahy rozkrýt možný širší kontext celé kauzy²² a hledat motivy pro veřejnost šokujícího jednání nejbližších příbuzných dětí.

Pro média bylo z hlediska zpravodajských hodnot důležité, že ke kauze existovaly obrazové záznamy týraných chlapců z tzv. policejních úniků, které náhodně zachytil na domácím videu typu chůvička soused při monitorování vlastního malého dítěte. Obrazový materiál byl při dlouhodobém sledování kauzy používán opakovaně bez ohledu na ochranu soukromí dětí a bez ohledu na vývoj kauzy, k níž mohlo být použito zcela jiné obrazové sdělení.²³ Kauzou se zabývaly regulační i samoregulační orgány, neboť nevhodného zobrazování se účastnila i veřejnoprávní Česká televize.

Komise pro etiku Syndikátu novinářů odsoudila 18. června 2008 postup médií prohlášením, „(...) že informování bulvárních médií, ale také médií, která sama sebe označují za seriózní, překročilo ve vztahu k nezletilým obětem nejen

²⁰ Srov. pořady České televize věnované zániku britského bulvárního *News of the World: Milénium*. Budoucnost bulváru. TV, ČT24. 3. srpna 2011. Dostupné také z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10159875412-milenium/211411058030803/> 3.8. 2011 a praxi titulů českého bulváru: *Pološero*. Na stránkách bulváru. TV, ČT2, 25. června 2013. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10318730018-polosero/21356222000013-polosero-na-strankach-bulvaru/>.

²¹ Český Blesk neměl ve svých začátcích ambici věnovat se kritice či politickým tématům jako jeho předchůdci (např. Špígl), ale spíše vyzkoušet si další z novinek, které přicházely na český mediální trh. První šéfredaktor Jaroslav Holoubek jej přirovnává spíše k humoristickému Dikobrazu s ostřejší satirou. Pozdější Blesk je podle Holoubka charakteristický spíše krutostí. Viz: *Retro*. Bulvár. TV, ČT24, 22. září 2012. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/212411000360029/>. S odkazem na vkus čtenářů to potvrzuje i Ondřej Höppner (který je dobrým příkladem toho, v jakém smyslu používá Bauman pojem adiaforizace) názorem, že laskavý bulvár je protimluv. Jako šéfredaktor řady bulvárních titulů chápe bulvár jako žánr, který žije z celebrit. Známi lidé by to měli respektovat (včetně Anety Langerové, jejíž „nahá fotka“, resp. fotomontáž výrazně zvedla jednodenní náklad), hlavním kritériem pro řízení redakce je zisk. Sám Höppner však odmítá, že by měla média právo se věnovat jeho vlastnímu soukromí. Dělá jen svou práci, necítí se jako celebrita. Posun českých bulvárních titulů charakterizuje Karel Černoch jako média, která zajímá jen negace, všechno, co je špatné. Nejvíce násilí je podle něj v titulcích „čím horší výraz, tím lepší“, „aby to praštilo do oka“. Viz: *Ta naše povaha česká*. Zákon bulváru. TV, ČT2, 12. září 2007. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1100627928-ta-nase-povaha-ceska/20756226505-zakon-bulvaru/>.

²² Např. rozhovor Ivany Karáskové v tehdejší příloze Kavárna MF Dnes 18.12. 2008. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/krutosti-ktere-odhalila-kurimska-kauzajsmes-schopni-vsichni-rika-psychotherapeut-remes-gt3-zpr_archiv.aspx?c=A081217_173859_kavarna_bos_nebo_uvaha_z_7_kvetna_teho_roku_v_rubrice_Na_kafi_diaf_Jany_Soukupove_dostupne_na_http://brno.idnes.cz/sektarsky-strach-ma-velke-oci-d2f-brno-zpravy.aspx?c=A080507_968283_brno_dmk.

²³ Srov. Ludmila Čírtková v příručce *Novináři a oběti trestných činů*, s. 41. Viz poznámka pod čarou 21.

novinářskou etiku, ale i obecné meze slušnosti. Novinář má v popisu práce získávat informace, ale vždy musí uvážit, zda jejich publikováním trvale nepoškodí nevinné oběti.²⁴

Kvůli porušení práva na soukromí obou chlapců (zveřejnění videa, celých jmen atd.) se tato kauza dostala do povědomí nejen české veřejnosti, ale byla známa také v zahraničí, zejména v Norsku. Rada pro rozhlasové a televizní vysílání jako kontrolní orgán pro vysílací média udělila pokuty TV NOVA, TV Prima i České televizi.

Způsob, jakým česká média o kuřimské kauze informovala, bezprostředně přispěl k přijetí tzv. náhubkového zákona (č. 52/2009), který měl mj. zabránit rozšiřování policejních záznamů z rozpracovaných kauz a zneužívání osobních údajů obětí. Protože se na podobě zákona částečně podepsala snaha zákonodárců vytvořit zákon, který by novinářům znesnadnil také investigativní činnost ve veřejném zájmu, byly některé zákazy po protestech novinářů i širší veřejnosti novelizací zákona v roce 2011 zmírněny. Zpravodajská témata, v nichž figurují děti a mladiství, od té doby dál plní média, včetně sociálních sítí, některé kauzy již nabývají svým rozsahem co do zájmu veřejnosti, médií i politiků podoby kuřimské kauzy (kauza odebraných chlapců Michalákových), jiné se veřejnost nedozví a zůstanou jen osobním traumatem aktérů, v horším případě pozůstalé rodiny.

V prvním desetiletí 21. století měla česká novinářská obec již k dispozici etický kodex Syndikátu novinářů ČR a kvalitní učebnice žurnalistiky, včetně příkladů, s jakými etickými problémy je práce v médiích spojena, ale setrvačnost zvykové praxe devadesátých let v mnoha médiích pokračovala. Kultivace profesní kultury v médiích nepokročila, například Komise pro etiku Syndikátu novinářů konstatovala v roce 2006, že se mnozí případy zveřejňování informací a obrazového materiálu o dětech při informacích o trestných činech a upozorňuje, že práva dětí jsou na prvním místě. Na situaci reagovalo i Ministerstvo vnitra²⁵, jeho příručka s přehledně uspořádanými základními zásadami byla k dispozici koncem prvního desetiletí 21. století.

4. Nýrská kauza²⁶

V každém případě ale tyto a další materiály, reakce veřejnosti a odborníků na mediální zobrazování kauz, v nichž figurovaly děti, měli k dispozici novináři, kteří se věnovali tzv. nýrské kauze. Jde o novější příklad zobrazování dětí v médiích, tedy v době, kdy od tzv. kuřimské kauzy uplynulo již téměř sedm let.

²⁴ <http://www.syndikat-novinaru.cz/etika/stanoviska/>.

²⁵ VYMĚTAL, Štěpán., VITOUŠOVÁ, Petra. a kol. (2008) *Novináři a oběti trestných činů*. Praha, navazuje na příručku z r. 2006 *Novináři a neštěstí*.

²⁶ Hlavní zdroje ke kauze shrnuje příspěvek na české Wikipedii, https://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%BDrsk%C3%A1_kauza.

V tomto textu nepůjde o vyčerpávající analýzu, ale jen o pokus zachytit ve vybraných internetových verzích deníků, jednoho týdeníku a jednoho blogu převažující přístup při zpracování žurnalistického sdělení.

Z časového hlediska je tzv. nýrská kauza poměrně krátkodobou záležitostí a v médiích se objevila prakticky až po tragickém úmrtí jednoho z dospělých aktérů, který byl vyšetřován z důvodu podezření na zneužívání nezletilé dcery v předškolním věku. Podezření vzniklo v průběhu terapie komunikačních obtíží dívenky, včetně logopedických. K terapii došlo na žádost matky v rámci přípravy na školní docházku. Později byla dívenka podrobena i psychologickému vyšetření a posouzena soudní znalkyní. Kauza se odehrála na přelomu roku 2014 a 2015. Tehdy začala logopedická terapie²⁷ u speciální pedagožky, která své logopedické služby nabízela teprve krátce, takže matka obou dcer se k ní dostala prostřednictvím inzerátu. Klinická logopedická pracoviště v té době volnou kapacitu neměla.

Dívka byla vyšetřována bez přítomnosti matky a při třetím sezení 15. ledna, kdy na dceru čekal před ordinací i otec, byla dívka odvezena sociálními pracovníky a otec k výslechu na policii. Vyšetřována byla i matka. Došlo k tomu na doporučení psychologů a soudní znalkyně s podezřením na sexuální delikt. Hned následujícího dne 16. ledna oznámil OSPOD v Klatovech rozhodnutí o tom, že obě děti rodičům by měly být odebrány. Otec se s dětmi do doby ukončení vyšetřování případu nesměl stýkat, matka se jej zastávala, ale s celou situací si nevěděla rady, otec byl pod silným tlakem a od rodiny odloučen. Matka hledala radu a pomoc, mj. prostřednictvím webových stránek rodina.cz, kde byl zveřejněn popis složité situace, do které se rodina dostala. Matka jednoznačně odmítala podezření, kterému byl otec dcer vystaven, a obviňovala odborníky, znalce, policii i orgán sociálně-právní ochrany dětí z deprivace fungující rodiny.

Část této prezentace názorů matky dětí web rodina.cz smazal a zveřejnil později i vyjádření speciální pedagožky a soudní znalkyně k celému případu. Matka s dětmi se rozhodla pro odchod do azylového domu, aby děti nemusely být svěřeny do náhradní péče rodiny její sestry. Právě v den jejího odchodu 23. ledna 2015 se otec dětí na veřejném místě oběsil.

Po sebevraždě otce se komunikace o případu přenesla z interní diskuze na serveru rodina.cz do médií a stala se předmětem posuzování novinářů, bloggerů a veřejné diskuze. Poté, co se někteří uživatelé diskuzního fóra na rodina.cz vyjadřovali proti cenzurování příspěvků, byla diskuze obnovena a pokračovala ve zveřejňování názorů v celém spektru. Ve srovnání s vyhraněnými a vysoce redukovanými texty v médiích je zřejmé, že uživatelská veřejnost nestojí jednoznačně za názory matky a zvažuje více objektivně i jiné souvislosti a možnosti interpretace.

²⁷ Podle pedagožky to bylo v listopadu 2014. Podrobněji dostupné na: <http://www.rodina.cz/nazor18014012.htm>.

Není účelem tohoto textu posuzovat jednání či zavinění kterékoli ze zúčastněných stran či provádět nějaká vlastní šetření nad rámec textů, které jsou veřejně přístupné. Jde zde pouze o to, představit na vybraných příkladech způsoby, jakými je kauza interpretována a jaké rámce novináři a blogeři používali zejména v počáteční fázi její medializace.

Jak bylo možné pozorovat v kuřimské kauze či kauze pohřešované devítileté dívky z Prahy, také v tomto případě se setkáváme s typickými aktéry komunikačního řetězce: děti a rodina, odborníci, úřady sociálně právní ochrany dětí, policie a média.

DENÍK

Klatovský deník²⁸

Titulek: „Vzali mu milované děti, tak se oběsil“ rámuje příběh tak, že příčinou sebevraždy je (nespravedlivé) odebrání dětí milujícímu otci. Otec není problematizován, je „milující“, ačkoli nezanechal dopis na rozloučenou, je prezentován jako nevinná oběť. Motiv otce jako oběti rozvádí i podtitulek („Slova pětileté holčičky z Nýrska, že se s ní tatínek koupe, spustila mašinerii, která skončila tragédií“) i úvodní odstavec, tzv. perex.²⁹ V krajské verzi Deníku je jako titulek použita část perexu („Koupu se s tatínkem. Nevinná dětská věta vedla až k otcově sebevraždě“). Nespravedlnost, nevysvětlitelnost a odosobněný tlak na otce zdůrazňuje slovo „mašinerie“, které klade na první místo bezmocnost otce jako oběti a zdánlivou bezvýchodnost jeho situace.

Mezitulky doplňují jednoznačnost příběhu o oběti: „Šel a oběsil se“, „Malují rakev“, „Chrání dítě“. První mezititulek „Šel a oběsil se“ uvádí verzi příběhu, jak jej interpretuje matka, plně důvěřující svému partnerovi. Oba pracovali na směny a v péči o děti se střídali, po předběžném opatření soudu o zákazu otce stýkat se s dětmi a označení matky jako nedůvěryhodné, se tato rodinná spolupráce rozpadla. Článek přebírá matčin názor a rámuje tuto část jako destabilizaci a vynucený rozpad rodiny zvenčí.

Druhý mezititulek „Malují rakev“ rámování příběhu jako příběh o oběti systému a rodinné tragédii přidává detailem o dětských kresbách (oběšený tatínek a tatínek v rakvi) do příběhu další oběti: nevinné děti. Obětí je i matka, tedy celá rodina. Matka i svědkyně podobného osudu obviňují stát, který jedná proti rodinám razantně jen na základě neprokázaných obvinění.

Třetí mezititulek „Chrání dítě“ uvádí delší citát vyjádření pracovnice odboru sociálních věcí a zdravotnictví z Klatov, v němž je na prvním místě pravomoc a odpovědnost odboru jako „opatrovníka dítěte“, který musí při podezření konat i

²⁸ KILIÁN, Milan. Vzali mu milované děti, tak se oběsil. *Klatovský deník*, 2005–2016. Dostupné na: http://klatovsky.denik.cz/zpravy_region/vzali-mu-milovane-deti-tak-se-obesil-20150126.html.

²⁹ „Pár nevinných vět pětileté holčičky, že se s ní tatínek koupe a spí s ní v postýlce, stačilo k tomu, aby navždy zničilo dosud spokojený život rodiny z Nýrska. Kvůli podezření z pedofilie otce přišla rodina nejprve o děti a poté i o živitele. Muž, i když mu žádný trestný čin nebyl prokázán, situaci neunesl a oběsil se.“

proti rodičům. V citátu nezaznívá politování či jiný náznak empatie a celkově působí chladně a úředně.

U článku „Vzali mu milované děti, tak se oběsil“, je text pod foto: „Marta Jungová a její malé dcery už otce rodiny Vlastimila Kličku nikdy neuvidí. Neunesl ztrátu dcer a obvinění z jejich zneužívání a oběsil se.“ Identita dětí i rodičů je chráněna minimálně, jsou zde plná jména a příjmení dospělých, u dětí jména s prvním písmenem. Nedůsledné rozostřování obličejů dětí na rodinné fotografii je jediným způsobem ochrany identity dětí.

BLESK

Nýrské kauze se 26. ledna 2015 věnuje zpracováním zprávy z Klatovského deníku s mírnými úpravami.

Perex: „Byli šťastná a spokojená rodina, jedna návštěva logopedky ale odstartovala tragédii! Pětiletá holčička v rozhovoru s ní prohodila, že jí tatínek pomáhá s koupáním a že s ní spí v postýlce. Ten byl následně obviněn z pedofilie a spolu s mladší sestřičkou bylo dítě rodině odebráno. Muž se z toho zhroutil a rozhodl se svůj život skončit.“

Titulek: „Norský případ v Nýrsku: otci odebrali děti, spáchal sebevraždu!“.

Blesk rámuje zprávu s odkazem na mediálně sledovanou kauzu odebraných chlapců v Norsku jako sériovou, čímž ji aktualizuje. Tento rámeček rozvádí i v prvním odstavci sdělení, který je jediným původním sdělením jinak převzaté zprávy.³⁰ „Šokující případ, kdy české matce odebrali v Norsku její dva syny na základě podezření ze sexuálního zneužívání, má bohužel svou obdobu i v Česku. V Nýrsku na Klatovsku byly na základě udání od logopedky rodině Vlastimila K. odebrány dvě malé holčičky.“

Zpráva byla zveřejněná v internetové verzi Blesku v 18.45 hod téhož dne, kdy se ukázala v Klatovském deníku, a na Facebooku ke sdílení nabídnuta s dvěma fotografiemi. Na jedné je rodina, dospělí s páskou přes oči a děti v rozostřené podobě, na druhé fotografii je místo sebevraždy otce, jak je uváděno jméno podezřelého, s citátem názoru Evy z Facebooku ze dne 24. ledna: „Nikdy nezapomeneme, Vlastíku.“

Článek Blesku je příkladem zprávy, která byla připravena ad hoc, aniž by byl čas k získání vlastních informací, tedy podle hodnot, které podle Ramoneta v postžurnalistické době v médiích převážily, okamžitost a zmasovění, zmiňované v předešlé části tohoto textu. K zesílení negativity zprávy, kterou dostatečně dodává sebevražda, používá expresivního zdůraznění vykřičníkem v titulku či výrazy „udání logopedky“ (bylo možné použít neutrální „upozornění“), „šokující případ“, „bohužel“. Podobně téma zpracovalo na

³⁰ (ljš): Norský případ v Nýrsku: Otcí odebrali děti, spáchal sebevraždu! *Blesk*. Dostupné na: <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-udalosti/298634/norsky-pripad-v-nyrsku-otci-odebrali-deti-spachal-sebevrazdu.html#391295-1>.

základě druhotných zdrojů i Extra.cz³¹ s jednoznačně vyznívajícím titulkem: „Tragédie české rodiny: Kvůli špatně vyhodnocené informaci o pedofilii si otec vzal život.“

Blesk³² kauzu rozvíjí, udržuje pozornost publika a vytěžuje její potenciál podle pravidel bulváru – další fotografie odebraných dětí, velká písmena, vykřičníky, otazníky. Uveďme alespoň titulky článků: „Vážné obvinění otce Lucinky: Zneužíval mě od 5 let! Do případu se vložila nevlastní neteř“, „Tátu dvou dětí obvinila z pedofilie: Zabil se kvůli »falešné« logopedce?“, „Falešná“ logopedka: Lucince se nelíbilo, jak si s ní táta hraje!“, „Sexuolog o postupu logopedky: Otázky byly neprofesionální!“, „Děti odebrané rodičům v Nýrsku: Po sebevraždě táty se mohou vrátit k mámě?!“ „Sahá prase na oslíka? K odebrání Lucinky stačil obrázek a podivné otázky logopedky“, „Soudní znalkyně: chybu mohla udělat logopedka i sociální pracovnice“, „Přítele jí obvinila logopedka z pedofilie“, „Podivné okolnosti v případě odebraných dětí: Svědkyně a logopedka se znaly!“

PRÁVO

Novinky.cz mají k tématu v archivu několik příspěvků, všimneme si dvou z nich.

Článek Patrika Biskupa³³ z 31. ledna 2015 s titulkem „Podezření, že otec zneužívá dceru, nahlásila psycholožka, i když nic nezjistila“ přesouvá pozornost ke skupině expertů, kteří při zobrazování dětí v médiích jsou důležitými aktéry – vedle úředníků ze sociálních odborů, policie a soudů. Odkazuje na policejní vyšetřování, psycholožku i logopedku. V závěru cituje doporučení psychologa Karla Bröckla, kterým se média evidentně neřídí: „Pro dítě by bylo nejlepší, kdyby už s tím případem nebylo vůbec konfrontované. Jestli ale i za současné situace vyžadují policejní postupy, aby se pokračovalo ve vyšetřování, pak bude nutné vůči tomu děvčeti postupovat velmi citlivě a obezřetně. Jinak by mohlo dojít k jeho silné traumatizaci.“

Novinky.cz v článku z 28. března 2015³⁴ rozvíjejí nýrskou kauzu informací o svědectví neteře (31 let) podezřelého otce o jejím zneužívání v dětství, kterého se měl dopustit v době, kdy ji jako člen rodiny hlídal. Článek Milana Kiliána je napsán bez přesného odkazování na zdroje, obsahuje i nejasnosti. Některé uvedené informace by však mohly být důležité pro další diskusi, způsoby rámování zprávy i celkové vyznění.

³¹ Tragédie české rodiny: Kvůli špatně vyhodnocené informaci o pedofilii si otec vzal život. Dostupné na: <http://www.extra.cz/tragedie-ceske-rodiny-kvuli-spatne-vyhodnocene-informaci-o-pedofilii-si-otec-vzal-zivot>.

³² Případ Nýrsko. Blesk. Dostupné na: <http://wiki.blesk.cz/pripad-nyrsko,1.html>.

³³ BISKUP, Patrik. Podezření, že otec zneužívá dceru, nahlásila psycholožka, i když nic nezjistila. *Právo* [online] 31. 1. 2015. [cit. 2016-05-12]. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/domaci/360275-podezreni-ze-otec-zneuzyva-dceru-nahlasila-psycholozka-i-kdyz-nic-nejzjistila.html>.

³⁴ (pab). K ledu jde i druhý případ nařčení za zneužití dítěte mužem, který se oběsil. *Právo*. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/krimi/365495-k-ledu-jde-i-druhy-pripad-narcení-ze-zneužití-dítěte-mužem-který-se-oběsil.html>.

Perex: „Policisté odložili i další případ, kdy byl otec z Klatovska nařčen ze sexuálního zneužívání dítěte. Šestačtyřicetiletý muž se v lednu oběsil poté, co jej začala prověřovat policie kvůli podezření z pohlavního zneužívání pětileté dcery, na které upozornila speciální pedagožka, a které se nakonec neprokázalo.“

Titulek „K ledu jde i druhý případ nařčení ze zneužití dítěte mužem, který se oběsil“ rámuje zprávu sice jako nevyřešenou, ale z hlediska primingu dominuje detail sebevraždy zdůrazněný v perexu, jediným mezititulkem, a také obrazovým materiálem.

Mezititulek: „Sebevražda ze zoufalství“.

Obrazový materiál: sebevražda je zdůrazněna hned úvodním fotografií oprátky jako symbolu sebevraždy oběšením na zeleném pozadí stromů (evokuje místo, kde se obviněný otec oběsil).

V článku tak zaniká svědectví o dalším možném zneužívání dítěte, stává se vedlejší informací a dominuje zpravodajská hodnota – hodnota negativy – v podobě sebevraždy oběšením, podtržená ještě závěrečným citátem jeho současné partnerky: „Nevyrovnal se s tím, že mu sociálka zakázala styk s dětmi, které nadevše miloval“.

REFLEX

Reflex informuje³⁵ o nýrské kauze v rubrice „Aktuálně“. Materiál je uveden informací z jakési ankety (možná i fiktivní) s návodnou otázkou: „OSPOD. Jak pracuje, 78 % odpovědí: špatně.“

Hlavní titulek: „Kauza Nýrsko bez emocí.“ Mezititulky: „Nové svědectví neteře o zneužívání je značně nevěrohodné“, „Tvářila se jako logopedka, ale neměla atestaci, překročila své kompetence i dovednosti“, „Sociálka mlčí“, „V souladu s trestním řádem“. Rámující titulek: „Událost, na jejímž konci byla tragická událost a zůstala rozvrácená rodina.“

Obrazový materiál: kresby dítěte na téma rodina, parte otce, fotografie z místa sebevraždy, v popředí žena, kolegyně z Okuly a muž – ona se vyjadřuje o zemřelém a jeho vztahu k dcerám pozitivně. Fotografie cedulky s nápisem „Sociální šetření“. Popisek ke kresbě: „Kresba pětileté dcery. Prase mělo dlouhý ocásek.“

Framing materiálu opět dává článku vyznít jako tragické události, situace dítěte je vedlejším tématem. Zřejmý je masivní vstup do soukromí rodiny, který umožnila i matka, v Epilogu Reflex cituje z jejích rozhořčených reakcí na sociálních sítích. Hlavní důraz (priming) je položen na vnější zásahy a rozbitou rodinu.

³⁵ Podrobněji dostupné na: <http://www.reflex.cz/galerie/placena-zona-archiv-reflexe/58702/kauza-nyrsko-bez-emoci>.

MF DNES

Na iDnes najdeme k nýrské kauze několik článků ve zpravodajství, a také příspěvků na blogu Martina Práška. Názor blogera a jeho výklad příspěvků z jiných médií má výrazný vliv na celkové vyznění medializace kauzy, zvláště v deníku, který je po Blesku nejčtenější z celostátního tisku a ovlivňuje velkou část čtenářské veřejnosti. Jak naznačuje titulek³⁶ „Má Klatovská Sociálka na svědomí lidský život?“ (26. 1. 2015 na blogu Martina Práška), podrobný rozbor by vyzněl podobně jako u článků z citovaných médií. Framing: vina na straně úřadů a policie. Priming: rodičovská láska, sebevražda ze zoufalství.

Na rozdíl od blogu je v článcích na iDnes³⁷ již patrná snaha o dodržování objektivitu, nezávislosti a vyvažování zdrojů – tedy rozlišování mezi zpravodajskými a názorovými žánry.

Fotografie u redakčních článků: převážně ilustrační, osoby na snímcích naznačují jen obecně, že jde o někoho, kdo má problémy. Nejde o účastníky kauzy, fotografie jsou snímány tak, že se vyhýbají přímému pohledu na obličej (skloněná hlava apod.).

5. Shrnutí

Kvůli druhotné viktimizaci dětí doporučují odborníci v případě podezření na týrání, ponižování či sexuální zneužití dětí postupovat s maximálním ohledem k dětem a dalším zúčastněným v kauze, zejména pak k právu na soukromí. Českou ústavou zaručené právo na soukromí se dostává často do kolize s právem na informace i v dalších evropských státech³⁸ a není snadné najít fungující pravidla při současném respektu k oběma z nich. Přitom je třeba rozlišovat, zda jde o informace, které se vztahují k veřejnému zájmu a zvažovat škody (*harm test*), které případným zveřejněním citlivých informací mohou vzniknout a obě práva uplatňovat s ohledem na hodnocení zájmů (*balancing of interests*).³⁹

Lépe než tzv. nýrská kauza u zobrazování témat, v nichž vystupují děti, a rovněž typické mediální postupy v takových případech by v českém prostředí patrně lépe postihovala analýza mediálního pokrytí pět měsíců pohřešované devítileté dívky z Prahy (říjen 2010 až březen 2011). Taková analýza existuje,

³⁶ Srov. <http://prasek.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=445520>.

³⁷ Srov. sérii článků, počínaje od 29. ledna 2015: http://plzen.idnes.cz/odebrani-deti-v-nyrsku-sebevrazda-drc-plzen-zpravy.aspx?c=A150128_221412_domaci_wlk.

³⁸ Srov. např. publikaci, vydanou polským úřadem veřejného ochránce práv: MACIEJEWSKI, Mariusz (ed.). *Prawo do informacji publicznej. Efektywność regulacji i perspektywy rozwoju*. Warszawa. Biuro rzecznika praw obywatelskich: 2014.

³⁹ MACIEJEWSKI, Mariusz (ed.). *Prawo do informacji publicznej. Efektywność regulacji i perspektywy rozwoju*. Warszawa. Biuro rzecznika praw obywatelskich: 2014.

skvěle to udělal na svém blogu Filip Rožánek (publikovaná 26. března 2011)⁴⁰. Hlavní titulek sice analýzu rámuje presumpcí nevin, ale komentář k mediálnímu pokrytí je cenný z hlediska postoje autora k novinářské etice.

Nýrská kauza je důležitá proto, že přestože média se kauze začala věnovat prakticky až po smrti otce podezřelého ze zneužívání dcery, dají se ve způsobu zpracování tématu najít i zde typičtí aktéři a postupy, které kvůli způsobu medializace mohou u veřejnosti vzbudit mylný dojem, že narušení soukromí dětí či jeho úplná ignorace je uplatňováno podle práva na informace či ve veřejném zájmu. V horším případě může jít o zneužití tématu k lepšímu uplatnění médií na mediálním trhu a otevřené pozvání veřejnosti k nahlížení do soukromí až na hranici voyérství (viz video na novinky.cz z policejního výslechu podezřelého z případu vraždy dívky z Prahy).

V případě zmizelé pohřešované devítileté dívky z Prahy se na veřejnost obrátili přímo rodiče v domnění, že by mohlo jít o únos a vymáhání výkupného. Nabídl také peníze za informace, které k nalezení dcery povedou. Tento motiv se v kauze sice objevil, ale jen krátce, o peníze žádali lidé, kteří se chtěli na situaci pouze obohatit. Identita předpokládané oběti byla od počátku tedy známa a zpočátku byl každý detail z jakékoli strany vítaný. Když byly nalezeny poničené ostatky dívky, údajně vyhrabané divokou zvěří, byla by na místě spíše zdrženlivost médií. Došlo k opaku a média se vrhla na symbolické ostatky případu, aby za každou cenu pro sebe „urvala“ další detaily, které jiná média nemají. Dokonce i server centrum.cz prodával své informace titulkem „Případ A. J.: Exkluzivní fakta o případu“ v lednu 2011.

O tu cenu může jít někdy nejen obrazně, ale i skutečně. Naznačuje to ve své glose Milan Šmíd v příspěvku Případ Anna: Média, policie a žurnalistika šekové knížky⁴¹. Kontakty s lidmi od policie Šmíd neodsuzuje, ale upozorňuje na její rizika: „Z etického hlediska by média neměla platit lidem, kteří příslušné informace získávají v rámci svého povolání placeného z veřejných prostředků. Neměla by platit ani pachatelům trestných a asociálních činů, kteří jejich detaily chtějí zpeněžit.“ O placení zdrojům jako o samozřejmé praxi mluví novinář Pavel Novotný ve zmiňovaném pořadu ČT *Na stránkách bulváru* a ochotně doplňuje, odkud může mít informace: porodnice, letiště a další.

Ať se podíváme na kuřimskou kauzu či zmiňovaný případ vraždy devítileté dívky z Prahy, je zřejmé, že novináři měli informace od policejních zdrojů, a nebyli to tiskoví mluvčí. Novinky.cz věnovaly případu jako ostatní

⁴⁰ROŽÁNEK, Filip. Případ Anička: O vině a trestu rozhodla média. Dostupné na: <http://rozaneck.cz/pripad-anicka-o-vine-a-trestu-rozhodla-media/>.

⁴¹ <http://www.mediar.cz/k-pripadu-anna-media-policie-a-zurnalistika-sekove-knizky/>, 22. 3. 2011, dostupné také na autorově Louči <http://www.louc.cz/11/2300322.html>, kde je publikován i úryvek z tzv. náhubkového zákona. K němu autor říká: *Případ vraždy A. J. odhalil nejen absurdnost některých ustanovení tzv. náhubkového zákona, ale také váhání a tápání médií při interpretaci oněch paragrafů 8a a 8b trestního řádu, které upravují „Poskytování informací o trestním řízení a osobách na něm zúčastněných.“ Někde se obličejové rozostřovaly – třeba i v reportáži TV Nova – aby se pak jiné záběry bez rozostření objevily na internetových stránkách.*

média řadu zpráv (kolem padesáti), ale video⁴², zveřejněné již měsíc po nálezu ostatků A. J. a po smrti obviněného, které se Novinkám „podařilo získat“, ale bylo zřejmě získáno díky únikům z policejních záznamů. Video zaznamenává mj. otázky na způsoby sexuálního uspokojování obviněného aj. nepodstatné detaily a bylo volně dostupné každému, kdo otevřel server Seznam.cz. Objevovalo se zcela samoúčelně i u dalších zpráv a je stále dostupné. Novinky ve vlastní zprávě z listopadu roku 2011 informovaly i o tom, že se nepodařilo zjistit, kdo materiál médiím poskytl⁴³, samozřejmě s videem. Policie se podle dostupných informací ani nedožadovala odstranění videa soudní cestou. Placené informace od složek státu jako problém, který se zviditelnil videozáznamy v kuřimské kauze, se tedy změnou zákona úplně eliminovat nepodařilo.

Způsoby zobrazování dětí v médiích v českém prostředí vykazují silný vliv komerčního pojetí médií, které do mediální krajiny jako vzor přinesl bulvární tisk a komerční rádia a televize. S rozvojem sociálních sítí, jež se ve významné míře způsobem bulvarizační komunikace inspirují, se nacházíme v situaci, která vyžaduje silný protitlak, hájící práva dětí před komerční medializací kauz, v nichž jsou zúčastněny jako aktéři, svědci či oběti.

6. Příklady dobré praxe ze Švýcarska

Postavit proti bulvarizačním tendencím médií kultivované projevy není snadné, jak konstatovala při svém brněnském vystoupení na konferenci *Dítě a média* v květnu roku 2016⁴⁴ Renate Winterová, místopředsedkyně Výboru OSN pro práva dítěte. Je třeba stále usilovat o zlepšení zobrazování dětí v médiích, a to i přesto, jak Winterová uvádí, že novináři často věnují málo pozornosti připraveným tiskovým zprávám a dožadují se spíše skandálních informací. Pokud se nepodaří získat média pro spolupráci při referování o otevřených justičních kauzách, může se stát, že nežli dojde k uzavření případu, je poškozena pověst oběti (např. jsou-li veřejnosti předkládány podrobnosti z vyšetřování znásilnění), případně je falešně obviněn nepravý viník. Z českého prostředí bychom mohli zmínit tzv. břevclavskou kauzu, kdy ze zranění, které si mladík způsobil sám, obvinil skupinu Romů. To pak vedlo na základě haló efektu k protiromským demonstracím (duben rok 2012). Renate Winterová upozornila i na to, že některé oběti pak mohou být ohroženy na životě jako součást msty za

⁴²<http://www.novinky.cz/krimi/231413-videozaznam-vyslechu-otakara-tomka-podezreleho-z-vrazdy-anicky.html> 21. 4.2011.

⁴³ Kvůli sebevraždě Otakara Tomka končí dozorce i ředitel věznice. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/krimi/232909-kvuli-sebevrazde-otakara-tomka-konci-dozorce-i-reditel-veznice.html> video + fotka cely a konzoly, na které se oběsil. Srov. podobné využití videa na <http://www.novinky.cz/krimi/240757-vysetrovani-vrazdy-devitilete-anicky-definitivne-skoncilo.html> z 2. 8. 2011+ video a také <http://www.novinky.cz/krimi/241267-police-nejjistila-kdo-vynasel-informace-v-pripadu-anicka.html> z 9.11. 2011+ video.

⁴⁴ <http://www.ceskobritska.eu/Akce.aspx>.

medializaci, přestože viníci byli odsouzeni, jako tomu bylo u jednoho případu dívek, které se staly obětí obchodu s lidmi a po skončení procesu byly zavražděny.

Ředitelka Mezinárodního institutu pro práva dítěte Paola Riva Gapanyová konstatovala na citované konferenci, že média, která jsou vlivným aktérem, by mohla najít společnou platformu při zobrazování kauz, v nichž vystupují děti – a tím jsou práva dítěte. Média mohou dbát na nejlepší zájem dítěte a jejich zranitelnost, respektovat právo na soukromí dětí, anebo také vytvářet klima strachu a nedůvěry a viny, zejména ve vztahu k úřadům, dozorujícím sociální ochranu dětí.

Pokud jde o stížnosti na mediální obsahy a zpětnou vazbu veřejnosti, existuje ve Švýcarsku (podobně jako v České republice) rada pro rozhlas a televizi (ICA), ale na rozdíl od České republiky má i funkční tiskovou radu, která se více detailně zabývá právy dotčených osob a novinářskou etikou. Mezi stížnostmi a soudem je ve Švýcarsku funkční ještě mezistupeň v podobě projednání stížnosti oběma stranami u ombudsmana. Tady nacházíme velkou inspiraci a úkol pro Českou republiku, která má již druhé desetiletí po roce 2000 tiskovou radu zcela nefunkční a soudní spory na ochranu osobnosti jsou zdoluhavé a nefunkční vzhledem k rychlosti, jak jsou řešeny soudem, a rychlosti nastolování nové mediální agendy.

Druhou inspirací jsou určitě pravidla komunikace policie s médii. Jak naznačují některé příklady, v České republice dochází při komunikaci ke střetu zájmů nebo dokonce ke korupci při získávání informací od policie. Paola R. Gapanyová uvedla ve svém příspěvku jako příklad dobré praxe od policie tyto zásady: podat novinářům základní příběh a neutrální informace o pozadí příběhu. Reagovat na dotazy médií rychlými a objektivními odpověďmi. Osvědčilo se, že rozhovory nemají poskytovat vedoucí pracovníci, ale odpovědní odborníci, kteří se přímo zapojují do činností v terénu. Tím by se mohly eliminovat snahy novinářů získávat od jednotlivých zástupců informace individuálně, „exkluzivně“. Pamatovat na potřeby médií a připravovat pravidelně informační servis pro síť novinářů, kteří ctí pravidla novinářské etiky, dané švýcarskou deklarací povinností a práv novinářů z 1. září 2010, zejména ochranu dětí, mezi nimi v neposlední řadě dětí známých a významných osobností, které do Švýcarska jezdí za odpočinkem, klidem, ale vyhledávají zde i bezpečí a soukromí. Pamatovat na potřeby médií a dalších zájemců o informace chce i Českobritská o.p.s., připravila proto shrnující webovou stránku, věnovanou právům dětí. Tato síť odkazů je přístupná na stránce www.pravaditete.cz.

7. Závěr

Ukazuje se, že učebnice, příručky pro novináře ani etické kodexy nestačí v prostředí komerčně zaměřených médií ke kultivaci žurnalistické tvorby. Určitou skepsi konkrétně ve vztahu k teoretické rovině žurnalistiky vyjádřili i překladatelé v úvodu ke knize⁴⁵ *Žurnalistika a společnost*: „V českém prostředí, kde v současnosti dochází ke stírání hranic mezi tzv. seriózními a bulvárními médii, ke snižování počtu novinářů v redakcích i kontroverzně přijímaným vlastnickým změnám, se můžeme ptát, zda vůbec má smysl zabývat se ideální povahou vztahu žurnalistiky a společnosti a hledat pro tento vztah optimální řešení i zastřešující teorie.“⁴⁶

Důležitá je každodenní praxe, podpora a způsob editorského vedení, diskuze o tvůrčích a etických otázkách, v nichž jde svým způsobem o symbolický boj, který mezi sebou vedou dvě práva: právo na informace a právo na soukromí. Zatímco těm, kdo se práva na informace dovolávají, se dostává podpory v podobě samozřejmosti veřejného komunikačního prostředí, žurnalistických dovedností, editorského vedení, právnických konzultací, spřízněných či zaplacených zdrojů, ti druzí, kteří brání (nebo by mohli či měli bránit) právo na soukromí, stojí často v tomto střetu vybaveni mnohonásobně méně.

A tak právo na soukromí v řadě případů prohrává, nepostaví-li se za něj nejbližší příbuzní, přátelé, veřejnost či ten, kdo má největší moc: novinář a jeho svědomí vůči dotčeným osobám, mezi nimi těm nejbezbrannějším, dětem. Platí to i v případě, kdy informace od dětí je třeba řádně ověřovat. Děti a mladí lidé mohou ze strachu, studu či z jiného důvodu nemluvit pravdu, zamlčet něco podstatného. Je na novinářích, aby zvážili důsledky vyjádření nezletilých pro média a další zdroje ještě předtím, než k pravdivým verzím sami dospějí.

⁴⁵ McQUAIL, Denis (2016). *Žurnalistika a společnost*. Praha: Karolinum.

⁴⁶ Tamtéž, s. 16.

LITERATURA:

A/RES/54/263 25 May 2000

APPELIUS, Hugo. Die Behandlung jugendlicher Verbrecher und verwahrloster Kinder. Bericht der von der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung (Gruppe Deutsches Reich) gewählten Kommission. Berlin: J. Guttentag, Verlag & Buchhandlung, 1892

BAKAN, Joela. *Dětství pod palbou. Jak velký byznys ovlivňuje děti.* Praha. Triton. 2011

BAUMAN, Zygmunt a David LYON. Tekutý dohled. Olomouc: Broken Books, 2013

BECCARIA, Cesare. O zločinech a trestech. Praha: Knihkupectví: Bursík a Kohout, 1893

BENDA, Josef. Vlastnictví periodického tisku v České republice v letech 1989–2006. Praha: Karolinum, 2007

BISKUP, Patrik. Podezření, že otec zneužívá dceru, nahlásila psychologka, i když nic nezjistila. Právo

BŘEŠŤAN, Robert. Nahrávka z klíčové porady TV Prima k uprchlíkům: „Vedení televize má názor a vy ho budete respektovat“

BURNS, J. H. Happiness and Utility: Jeremy Bentham's Equation. Utilitas, 2005, vol. 17, no. 1

BURNS, Lynette Sheridan (2002). Žurnalistika. Praktická příručka pro novináře. Praha, Portál: 2004

ČERMÁK, Jindřich. Přejchody k demokracii, 2015

ČÍRTKOVÁ, Ludmila, VITOUŠOVÁ, Petra. Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese. Praha: Grada, 2007

Commentary to the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures. Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to members state, s. 3

Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5, General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child, CRC/GC/2003/5, 2003

Council of Europe, Guidelines on a child friendly Justice, část. II, písm. c)

CRC/C/EGY/CO/3-4 (2011)

CRC/C/GC/16, 17. 04. 2013

CRC/GC/2003/5

CRISP, Roger, Well-Being. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2015 Edition)

CROFTS, Thomas. The Rise of the Principle of Education in the German Juvenile Justice System. International Journal of Children's Rights, 2004, vol. 12, iss. 2

Defence for children International, the right to freedom of speech of the children, educational module n°2011/11 November 2011

DEWEY, John. My Pedagogic Creed. *The School Journal*, 1897, vol. LIV, no. 3

DOLÁKOVÁ ALI, Petra. Zkušenosti s implementací participačních práv podle článku 12 Úmluvy o právech dítěte na základních školách. In CIRBUSOVÁ, Martina. – KAPITÁN, Zdeněk. (eds.): *Tradiční jevy a nové tendence v oblasti ochrany práv dětí – praxe participačních práv a kyberšikana*. Brno: Tribun EU, 2015

DRBOHLAV, Karel. Jak by mělo být upraveno trestní soudnictví nad mládeží? Třetí sjezd právníků československých v Bratislavě 1930 (Odb. IV., ot. 3., práce 1), 1930

DUNOVSKÝ, Jiří, DYTRYCH, Zdeněk, MATĚJČEK, Zdeněk a kol.. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, KUNC, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství 1994

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra. *Rozkládání státu*. Universum: 2012

FERREIRA, Nuno. Putting the Age of Criminal and Tort Liability into Context: A Dialogue between Law and Psychology, *International Journal of Children's Rights*, 2008, vol. 16, iss. 1

GENDROT, Sophie. France: The Politicization of Youth Policy. In: MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. *Comparative Youth Justice. Critical Issues*. London: SAGE Publications Ltd., 2008

General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989

GILLIÉRON, Gwladys, KILLIAS, Martin. The Protection Service Function within the Swiss Criminal Justice System. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 2008, vol. 14, iss. 2-3

GRANDE, Albert, Education as a Natural Right. *Journal of Civil and Economic Development*, 2006, vol. 21, iss. 1

Guidance Note of the Secretary General, UN Approach to Justice for Children, 2008

Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, ECOSOC Resolution 2005/20

GÜNZEL, Stefanie. Die geschichtliche Entwicklung des Jugendstrafrechts und des Erziehungsgedankens mit besonderer Berücksichtigung der „Erziehung in Einer Einrichtung über Tag und Nacht“ gem. § 12 Nr. 2 JGG. Marburg: Tectum Verlag, 2001

HALLIN, Daniel C., MANCINI Paolo. *Systémy médií v postmoderním světě*. Praha: Portál, 2008

HAYBRON, Dan. Happiness. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2011 Edition)

HUBÁČKOVÁ, Jitka. *Formy a následky psychického týrání, zneužívání a zanedbávání*

HUBER, Wolfgang. *Etika. Základní otázky života*. Praha: Vyšehrad, 2016

Human Rights Information Platform, ‘International Convention on the Rights of the Child (CRC) – Implementation in Switzerland’

HVÍŽĎALA, Karel. Mardata. Vzpoury v žurnalistice. Praha: Portál 2011

JAKUBOWICZ, Karol. *Nová ekologie médií. Konvergence a medimorfóza*. Zlín, VerBum: 2013

JÍLEK, Dalibor. et al. Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice. 1. vyd. Brno: Česko - britská o. p. s., 2011

JIRÁK, Jan, VOLEK, Jaromír. Vybrané atributy profesního sebepojetí. *Mediální studia I/2006*

JUNKOVÁ, Alice. *Děti jako cílová skupina mediální persvaze*. Bakalářská práce. Zlín, UTB. 2012

KALLAB, Jaroslav. Stručný výklad zákona z 11. března 1931: č. 48 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží. Brno: Československý akademický spolek Právnick, 1931

KAPLÁNEK, Michal. Participace dětí a mládeže. Studijní text k předmětu *Formy participace v pedagogice volného času* [on-line]. 1. vyd. České Budějovic: Jihočeská univerzita

KARÁSKOVÁ, Ivana. Příběh rodičovské lásky.

KAŠPAROVÁ, Klára, KUNZ, Vilém. *Moderní přístupy ke společenské zodpovědnosti firem*. Praha, Grada: 2013

KERBER-GANSE, Waltraut. Eglantyne Jebb – A Pioneer of the Convention on the Rights of the Child. *International Journal of Children's Rights*, 2015, vol. 23, iss. 3

KILIÁN, Milan. Vzali mu milované děti, tak se oběsil. *Klatovský deník*, 2005–2016

KOHLBERG Lawrence. The Child as a Moral Philosopher, *Psychology Today*, 1968, vol. 2, no. 4

KOHLBERG, Lawrence, HERSH, Richard H. Moral Development: A Review of Theory. *Theory into Practice*, 1977, vol. 16, no. 2

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948

KOŽÍŠEK, Martin, PÍSECKÝ, Václav. *Bezpečně na internetu. Průvodce chováním ve světě online*. Praha: Grada 2016

KRATHWOHL, David R. A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. *Theory into Practice*, 2002, vol. 41, no. 4

KYŠA, Leoš. Adam Komers: O atmosféře strachu na Kavčích horách a Radě ČT, která „funguje“ jako osobní ochranka generálního ředitele

KYŠA, Leoš. Kdo přežije na českém trhu. *Strategie*

LAPPI-SEPPÄLÄ, Tapio, Finland: A Model of Tolerance. In: MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. *Comparative Youth Justice. Critical Issues*. London: SAGE Publications Ltd., 2008

LYNCH, Nessa. Restorative Justice through a Children's Rights Lens. *International Journal of Children's Rights*, 2010, vol. 18, iss. 2

MACEK, Jakub. *Média v pohybu: K proměně současných českých publik*. Brno: Masarykova univerzita 2015

- MACIEJEWSKI, Mariusz (ed.). Prawo do informacji publicznej. Efektywność regulacji i perspektywy rozwoju. Warszawa. Biuro rzecznika praw obywatelskich: 2014
- McQUAIL, Denis (2016). Žurnalistika a společnost. Praha: Karolinum
- McQUAIL, Denis. Úvod do teorie masové komunikace. 4. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál, 2009
- MIRIČKA, August, SCHOLZ, Otto. O trestním soudnictví nad mládeží: zákon ze dne 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. s důvodovými zprávami, prováděcími nařízeními a souvisícími zákony. Praha: Československý Kompas, 1932
- MORAVEC, Ondřej. Mediální právo v informační společnosti. Praha: Leges, 2013
- MRÁZEK, Karel. Trestní právo, škola a učitel. O trestním soudnictví nad mládeží. Brno: Vydavatelský odbor Ústředního spolku jednot učitelských, 1933
- MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. England and Wales: The New Correctionalism. In: MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. Comparative Youth Justice. Critical Issues. London: SAGE Publications Ltd., 2008
- NAKONEČNÝ, Milan: Sociální psychologie. Praha: Academia 2009
- NAVRÁTILOVÁ, Svatava. Mediální sféra české společnosti po r. 1989: Normativní a axiologické aspekty. Pp 255–282. In: Média a realita. FSS MU, Brno 2004
- NELKEN, David. Italy: A Lesson in Tolerance? In: MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. Comparative Youth Justice. Critical Issues. London: SAGE Publications Ltd., 2008
- NOSÁL, Igor. Participace dětí na vlastním osudu – spolupracující a na řešení zaměření způsoby práce s dětmi v náhradní péči. In NOSÁL, Igor. – ČECHOVÁ, Irena. (eds.) Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami. Studie inspirované zkušenostmi ze Švýcarska. 1. vyd. Brno: Česko-britská o. p. s., 2014, s. 14 a násl.
- NOVOTNÁ, Věra, BURDOVÁ, Eva, BRABENEC, František. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář. Praha: Linde, 2002
- PAVLÍK, Marek, BĚLÍK, Martin. *Společenská zodpovědnost organizace*. Praha, Grada: 2010
- PELEG, Noam. Reconceptualising the Child's Right to Development: Children and the Capability Approach. International Journal of Children's Rights, 2013, vol. 21, iss. 3
- PIAGET, Jean, INHELDER, Bärbel. Psychologie dítěte. Praha: Krajský pedagogický ústav, 1968
- POUPEROVÁ, Olga. Regulace médií. Praha, Leges: 2010
- Promoting equitable access to justice for all children, Unicef Insights, I/24
- PUT, Johan, WALGRAVE, Lode. Belgium: From Protection towards Accountability? In: MUNCIE, John, GOLDSON, Barry. Comparative Youth Justice. Critical Issues. London: SAGE Publications Ltd., 2008
- QUINE, Willard Van O. Z logického hľadiska. Bratislava: Kaligram, 2005

RAMONET, Ignacio. (1999, česky 2003): Tyranie médií. Přeložil Michal Pacvoň. Praha: Mladá fronta

RAZ, Joseph. Role of Well-Being. Philosophical Perspectives, 2004, vol. 18, iss. 1

REIFOVÁ, Irena 2004, s. 139. REIFOVÁ, Irena a kol., 2004. Slovník mediální komunikace. Vyd.1. Praha: Portál

REMIŠOVÁ, Anna. 2010. Etika médií. Bratislava: Kaligram, 2010

Report on the Protection of Children's Rights: International Standards and Domestic Institutions, adopted y the Venice Commission at its 98th Plenary Session, (Venice 21-22March 2014), Štrasburk, 3. 4. 2014

RÖSSNER, Dieter. Erziehung und Strafe – die verkannte Zweispurigkeit des Jugendstrafrechts. In: WOLFF Jörg, MAREK, Andrzej (Hrsg.). Erziehung und Strafe: Jugendstrafrecht in Bundesrepublik Deutschland und Polen – Grundfragen und Zustanbeschreibung. Berlin: Forum Verlag Godesberg, 1990

ROŽÁNEK, Filip. Případ Anička: O vině a trestu rozhodla média

RS 211.222.32, Federální zákon z 21. 12. 2007

SANDBERG, Kristen. The Role of National Courts in Promoting Children's Rights. Case of Norway. International Journal of Children's Rights, 2014, vol. 22, iss. 1

SCHMIDT, Eberhardt. Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege (Jurisprudenz in Einzeldarstellungen) 3. Aufl., zweiter unveränd. Nachdruck, Bd. 1, Göttingen: Vanderhoeck and Ruprecht, 1995

ŠEĐOVÁ, Klára. Děti a rodiče před televizí. Rodinná socializace dětského televizního diváctví. Brno: Paido, 2007

SMĚKAL, Vladimír. Pozvání do psychologie osobnosti: člověk v zrcadlení vědomí a jednání. 3., opr. vyd. - dotisk. Brno: Barrister & Principal, 2012

TELEC, Ivo. Přehled práva duševního vlastnictví. Brno: Jan Šabata, 2007

TŮMA, Antonín. K zákonné úpravě ochranné výchovy. V Praze: A. Tůma, 1910

United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"), adopted by General Assembly; resolution 40/33 of 29 November 1985

United States Department of State Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 'Country Reports on Human Rights Practices for 2012: Switzerland 2012 Human Rights Report', 19 April 2013, 2013

VALOUŠEK, Martin. Fotografie a právo: autorské právo a ochrana osobnosti ve vztahu k fotografii. Praha: Leges, 2014

VORMBAUM, Thomas, RENTROP, Kathrin (Hrsg.). Reform des Strafgesetzbuchs Sammlung der Reformentwürfe. Band 1: 1909 bis 1919. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag GmbH., 2008

Výbor pro práva dítěte (OSN): General Comment No. 12 (2009), The Right of the Child to be Heard (CRC/C/GC/12)

Výbor pro práva dítěte (OSN): Přezkoumání zpráv předložených Státy v souladu s čl. 44 Úmluvy. Závěrečná doporučení: Česká republika. Ženeva, 4. srpna 2011 (CRC/C/CZE/CO/3-4)

VYMĚTAL, Štěpán., VITOUŠOVÁ, Petra. a kol. (2008) Novináři a oběti trestných činů. Praha

WARDER, John, WILSON, Reg. The British Borstal Training System. Journal of Criminal Law and Criminology, 1973, vol. 64, iss. 1

WYATT, W. N. (ed.). The Ethics of Journalism. Individual, Institutional and Cultural Influences. London, New York: I. B. Tauris 2014

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, v platném znění

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zermatten Jean, The question of new technologies and the rights of the child: respect of the private life and protection. International perspectives, June 2015

Zermatten Jean: Nejlepší zájem dítěte v kontextu Úmluvy o právech dítěte. Analýza textu a uplatňování Úmluvy

ZEZULOVÁ, Jana. Justice nad mládeží. In: JÍLEK, Dalibor. Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice. 2011, 1. vyd. Brno: Česko-britská o.p.s.

ZIMBARDO, Philip. (2007, česky 2014): Luciferův Efekt. Jak se z dobrých lidí stávají zlí. Překlad Radek Kašpar a Monika Králíková. Praha: Academia

INTERNETOVÉ ODKAZY:

<http://blog.aktualne.cz/blogy/oldrich-kuzilek.php?itemid=21652>
http://brno.idnes.cz/sektarsky-strach-ma-velke-oci-d2f-/brno-zpravy.aspx?c=A080507_968283_brno_dmk
<http://cz.ejo-online.eu/130/etika-a-kvalita-zurnalistiky/stav-medialni-gramotnosti-v-cr>
<http://decko.ceskatelevize.cz/>
<http://en.ejo.ch/>
<http://en.rsf.org/>
<http://hlidacipes.org/nahravka-z-porady-zpravodajstvi-tv-prima/>
http://klatovsky.denik.cz/zpravy_region/vzali-mu-milovane-deti-tak-se-obesil-20150126.html
<http://mediahub.cz/rozhovory-35810/adam-komers-o-atmosfere-strachu-na-kavcich-horach-a-o-rade-ct-ktera-funguje-jako-osobni-ochranka-generalniho-reditele-1057321>
http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=1-2482-13_1
<http://nicm.cz/formy-a-nasledky-psychickeho-tyrani-zneuzivani-a-zanedbavani>
<http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/happiness/>
<http://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/well-being/>
http://plzen.idnes.cz/odebrani-deti-v-nyrsku-sebevrazda-drc-/plzen-zpravy.aspx?c=A150128_221412_domaci_wlk
<http://prasek.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=445520>
<http://rozanek.cz/pripad-anicka-o-vine-a-trestu-rozhodla-media/>
<http://strategie.e15.cz/zurnal/kdo-prezije-na-ceskem-medialnim-trhu-1158452>
<http://wiki.blesk.cz/pripad-nyrsko,1.html>
<http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19070042/index.html>
<http://www.ato.cz/pravni-agenda/samoregulace>
<http://www.bezkorupce.cz/tag/radnicni-periodika/>
http://www.bezkorupce.cz/wp-content/uploads/2015/09/-Studie_periodika_Oziveni_0915_web1.pdf
<http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/fr/index/themen/16/03/key/ind16.approach.1604.html>
<http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-udalosti/298634/norsky-pripad-v-nyrsku-otci-odebrali-deti-spachal-sebevrazdu.html#391295-1>
<http://www.businessinsider.com/how-kids-consume-media-2011-4/tv-still-rules-1>
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10000000235-seminar-televize-verejne-sluzby/>
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10159875412-milenium/211411058030803/>
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/212411000360029/>
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10318730018-polosero/213562222000013-polosero-na-strankach-bulvaru/>

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10408111009-cesky-zurnal/213562262600002-delnici-bulvaru/>
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1100627928-ta-nase-povaha-ceska/20756226505-zakon-bulvaru/>
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/11054978064-fokus-vaclava-moravce/216411030530004/>
<http://www.ceskatelevize.cz/specialy/hydepark-civilizace/10.5.2014/>
<http://www.ceskatelevize.cz/specialy/hydepark-civilizace/12.12.2015/>
<http://www.ceskobritska.eu/>
<http://www.ceskobritska.eu/Akce.aspx>
<http://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>
<http://www.csr-online.cz/>
<http://www.detiamedia.cz/>
<http://www.domainepublic.ch/articles/6528>
<http://www.easa-alliance.org/About-EASA/Decision-making-structure/page.aspx/>
<http://www.e-bezpeci.cz/>
<http://www.eda.admin.ch/eda/en/home/topics/intla/cintla/natint.html>
<http://www.e-polis.cz/clanek/prechody-k-demokracii.html>
<http://www.extra.cz/tragedie-ceske-rodiny-kvuli-spatne-vyhodnocene-informaci-o-pedofilii-si-otec-vzal-zivot>
<http://www.guidesocial.ch/fr/fiche/129/>
<http://www.humanrights.ch/en/Switzerland/UN-Conventions/Child/index.html>
<http://www.jcj.ch/site/fr/juris-conseil-junior>
http://www.jeunesetmedias.ch/fileadmin/user_upload/Medienmitteilungen_Aktuellmeldungen/Rapport_CF__Jeunes_et_m%C3%A9dias.pdf
<http://www.jirkakral.cz/>
<http://www.kinderanwaltschaft.ch/page/kinder-jugendliche>
<http://www.kverulant.org/kauza/porno-vedle-hrackarstvi>
<http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2015/09/16/01016-20150916ARTFIG00112-les-dessins-de-charlie-hebdo-sur-la-mort-d-aylan-ne-font-pas-rire-tout-le-monde.php>
http://www.lemonde.fr/arts/article/2015/09/03/nilufer-demir-photographe-le-monde-attendait-une-image-qui-fasse-bouger-les-choses_4745176_1655012.html
<http://www.louc.cz/11/2300322.html>
<http://www.mediar.cz/k-pripadu-anna-media-policie-a-zurnalistika-sekoveknizky/>
<http://www.mediar.cz/petr-simunek-proc-forbes-v-cesku-uspel-a-hospodarkamse-nedari/>
<http://www.mediar.cz/samoregulace-vydavatelu-mrtve-narozene-dite-ceskatiskova-rada/>
<http://www.mpsv.cz/cs/7241>

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>
http://www.mpsv.cz/files/clanky/14311/APN_NSOPD_2012-2015.pdf
http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=v440_2001
http://www.netzwerk-kinderrechte.ch/fileadmin/nks/aktuelles/ngo-bericht-UN-ausschuss/NGO_Report_CRC_CRNetworkSwitzerland_German.pdf, s. 20
<http://www.novinky.cz/domaci/360275-podezreni-ze-otec-zneuziva-dceru-nahlasila-psycholozka-i-kdyz-nic-nejjistila.html>
<http://www.novinky.cz/krimi/231413-videozaznam-vyslechu-otakara-tomka-podezreleho-z-vrazdy-anicky.html>
<http://www.novinky.cz/krimi/232909-kvuli-sebevrazde-otakara-tomka-konci-dozorci-i-reditel-veznice.html>
<http://www.novinky.cz/krimi/240757-vysetrovani-vrazdy-devitilete-anicky-definitivne-skoncilo.html>
<http://www.novinky.cz/krimi/241267-policie-nejjistila-kdo-vynasel-informace-v-pripadu-anicka.html>
<http://www.novinky.cz/krimi/365495-k-ledu-jde-i-druhy-pripad-narzeni-ze-zneuziti-ditete-muzem-ktery-se-obesil.html>
<http://www.novinky.cz/krimi/46770-safrankova-vyhrala-soud-s-redaktory-casopisu-ano.html>
http://www.nsoud.cz/JudikaturaNS_new/ns_web.nsf/Methodika
http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/EF5A2AE031861190C1257A4E00656C70?openDocument&Highlight=0
<http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/Recommendations/Recommendations1996.pdf>
<http://www.politicefinance.cz/>
<http://www.presserat.ch/24660.htm>
http://www.presserat.ch/Documents/Declaration_2008.pdf
http://www.presserat.ch/Documents/Directives_2015_engl.pdf
<http://www.reflex.cz/galerie/placena-zona-archiv-reflexe/58702/kauza-nyrsko-bez-emoci>
<http://www.refworld.org/docid/54ae71ec4.html>
<http://www.refworld.org/docid/566e80214.html>
<http://www.rodina.cz/nazor18014012.htm>
<http://www.rpr.cz/kauzy.php/>
http://www.rrtv.cz/cz/files/monitoring/studie_deti_mladez_a_reklama.pdf
http://www.rrtv.cz/cz/static/cim-se-ridime/pravni-stanoviska/STANOVISKO_DISCLAIMER.pdf
<http://www.spolecenskaodpovednostfirem.cz/>
<http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2012/eur/204346.htm>
<http://www.svobodumediim.cz/aktuality/detail/74>
<http://www.syndikat-novinaru.cz/>
<http://www.syndikat-novinaru.cz/etika/>
<http://www.syndikat-novinaru.cz/etika/stanoviska/>

<http://www.tf.jcu.cz/getfile/52bfd22059531e92>
<http://www.thetimes.co.uk/tto/law/article4623528.ece?shareToken=730aa5aa741538e2bc5f042b0f846b48>
<http://www.transparency.cz/wp-content/uploads/V-%C4%8D%C3%ADm-z%C3%A1jmu-a-jak-funguje-lobbing.pdf>
http://www.ubi.admin.ch/fr_dokumente/UBI%20Jubil%C3%A4umsbrosch%C3%BCre_FR.pdf
http://www.unicef.org/ceecis/Media_1482.html
http://www.unicef.org/crc/index_30177.html
http://www.unicef.org/french/Media/Media_tools_guidelines.html
<http://www.uplnezneni.cz/zakon/89-2012-sb-obcansky-zakonik/>
[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)005-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)005-e)
<http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/>
<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/>
<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/rlp-uvod-17537/>
<http://zenskaprava.cz/>
http://zpravy.idnes.cz/krutosti-ktere-odhalila-kurimska-kauza-jsme-schopni-vsichni-rika-psychoterapeut-remes-gt3-/zpr_archiv.aspx?c=A081217_173859_kavarna_bos
<http://zpravy.idnes.cz/unos-ditete-mezi-rodici-0sf--/domaci.aspx>
https://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%BDrsk%C3%A1_kauza
https://en.wikipedia.org/wiki/Kevin_Carter
https://en.wikipedia.org/wiki/Murder_of_James_Bulger?oldid=369166183
https://en.wikipedia.org/wiki/Soft_law
<https://index.rsf.org/#/>
https://vyzkumnik.seznam.cz/system/news_item_documents/documents/000/000/005/original/internetove_deti_2015.pdf?1452257133
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1908087&Site=CM>
https://www.academia.edu/21060321/M%C3%A9dia_v_pohybu_K_prom%C4%9Bn%C4%9B_sou%C4%8Dasn%C3%BDch_%C4%8Desk%C3%BDch_publicik_Brno:_Masarykova_univerzita_2015
<https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20092618/index.html>
<https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19070042/index.html>
<https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19370083/index.html>
<https://www.youtube.com/watch?v=57lj2galvOU>

Společnost přátelská k dětem v obtížích

Dalibor Jílek, Irena Čechová (eds.)

Autoři:

Dalibor Jílek

Jean Zermatten

Renate Winter

Zdeněk Kapitán

Simona Venclíková

Paola Riva Gapany

Daniela Foltýnová

Svatava Navrátilová

Andrea Šišperová

Vydává:

Česko-britská o.p.s.

Helfertova 24

613 00 Brno

IČ: 27754758

www.ceskobritska.eu

1. vydání

Brno, 2016

ISBN: 978-80-905598-2-0